

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DENETİMDE HATA VE HİLE, ÖNLEME VE TESPİT
YÖNTEMLERİ İLE SERBEST MUHASEBECİ MALİ
MÜŞAVİRLERİN HATA VE HİLELER İLE İLGİLİ BİLİNÇ VE
TUTUMLARI

İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yılmaz ÖZTOPRAK

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Necati KALKAN

İSTANBUL-2017

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Yılmaz ÖZTOPRAK
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Denetimde Hata Ve Hile, Önleme Ve Tespit Yöntemleri İle Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Hata Ve Hileler İle İlgili Bilinç Ve Tutumları
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : İşletme
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 27.01.2017
- SAYFA SAYISI** : 233
- TEZ DANIŞMANI** : Yrd. Doç. Dr. Necati KALKAN
- DİZİN TERİMLERİ** : Muhasebede hata, hile, hata belirtileri, hata ve hile karşısında tutumlar
- TÜRKÇE ÖZET** : Muhasebe meslek mensuplarının çeşitli hata ve hileler ile karşılaşması ya da bizzat kendilerinin hata ve hileli işlem gerçekleştirmesi oldukça yaygın bir durumdur. Araştırmada, muhasebede hata ve hileler ile birlikte hata belirtilerinin araştırılması, bu durumlar karşısında muhasebe meslek mensuplarının tutumlarının ortaya koyulması amaçlanmıştır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
2. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Yılmaz ÖZTOPRAK

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DENETİMDE HATA VE HİLE, ÖNLEME VE TESPİT
YÖNTEMLERİ İLE SERBEST MUHASEBECİ MALİ
MÜŞAVİRLERİN HATA VE HİLELER İLE İLGİLİ BİLİNÇ VE
TUTUMLARI

İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yılmaz ÖZTOPRAK

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Necati KALKAN

İSTANBUL-2017

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yılmaz ÖZTOPRAK

27/01/2017

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yılmaz Öztoprak'ın "Denetimde Hata Ve Hile, Önleme Ve Tespit Yöntemleri İle Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Hata Ve Hileler İle İlgili Bilinç Ve Tutumları" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından İŞLETME anabilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

Üye _____

Üye _____

Üye _____

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2017

Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA

Enstitü Müdürü

ÖZET

Her işletmenin pazarda başarılı olmasını ve rakiplerine üstünlük sağlamak sureti ile varlığını devam ettirebilmesi için çeşitli amaç ve hedefleri bulunmaktadır. Söz konusu amaç ve hedeflerin gerçekleştirilebilmesinde işletmenin her departmanında olduğu gibi muhasebecilerin de çeşitli görevleri bulunmaktadır. Her şeyden önce muhasebe meslek mensuplarından beklenen işletme ile ilgili verileri gereken dikkat ve özveri ile, kurallara uygun bir şekilde işlemesidir.

Muhasebe meslek mensupları, görev ve sorumluluklarından dolayı müşteri ve devlet kurumları arasında köprü vazifesi üstlenmektedir. İşletme ile ilgili kayıtları devletin ilgili kurumlarına aktarmakla birlikte, işletme içi gelir gider dağılımlarının sağlanmasında da etkin rol oynarlar. Muhasebe meslek mensupları tarafından yapılan işlerde hata ve hilelerin isteyerek ya da istemeyerek ortaya çıkması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Her ne kadar hata ve hilelerin önlenmesine yönelik çeşitli yönergeler ve olumsuzluklar karşısında cezalandırmalar yer alsada, birçok meslek mensubu herhangi bir önleyici davranış ortaya koymamaktadır.

Araştırma, muhasebede gerek işletme kaynaklı gerekse meslek mensubu kaynaklı hata ve hilelerin durumunun İstanbul örneklemini üzerinden araştırılması ve hata ve hile belirtilerinin ortaya çıkması durumunda muhasebe meslek mensuplarının davranışlarının ortaya koyulması amacı ile oluşturulmuştur. 415 muhasebe meslek mensubundan; hata, hile ve hata belirtileri ve bu unsurlar karşısındaki davranışlarına ilişkin veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre, hata ve hilelerin İstanbul'da görülme sıklığı oldukça yüksektir. Bununla birlikte; hata, hile ve hata belirtileri karşısında muhasebe meslek mensuplarının herhangi bir tutum ortaya koymadan, müşteri kaybetme korkusu ile hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Hata, hile ve hata belirteçleri üzerinde meslekte çalışma yılı, eğitim düzeyi ve mükellef sayısının anlamlı etki yarattığı araştırmanın diğer bulgularıdır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebede hata, hile, hata belirtileri, hata ve hile karşısında tutumlar

SUMMARY

There are a variety of goals and objectives for each of the operators to be successful in the market and to maintain their presence by providing superiority to their opponents. Accountants have a variety of duties as well as in each departments of the enterprise in achieving the said goals and objectives. Above all, the business related to the business expected from the professional accountants is to be treated in accordance with the rules, with due diligence and dedication.

Professional accountants undertake a bridge between their clients and government agencies due to their duties and responsibilities. It also plays an active role in ensuring the distribution of income and expenditure within the enterprise, as well as transferring the related records to the relevant institutions of the state. It is often the case that mistakes and delinquencies in the work done by professional accountants are caused by will or unwillingness. Although there are punishments in the face of various rules and negatives for the prevention of mistakes and mistakes, many professional members do not exhibit any preventive behavior.

The research was conducted with the aim of investigating the situation of mistakes and mistakes originating from the business or of professional members from the sample of Istanbul, and revealing the behaviors of accounting professions in case of error and fraud symptoms. 415 accounting professionals; Error, fraud and error statements and their behavior in relation to these elements have been collected and analyzed.

According to research findings, the frequency of mistakes and deceit in Istanbul is quite high. However, Error, fraud and error statements in the face of accounting professionals without revealing any attitude, the customer has moved to the fear of losing. The other findings of the research that the year of study, level of education and the number of taxpayers have a significant effect on error, fraud and error indicators.

Keywords: Errors in accounting, fraud, error statements, attitudes towards error and deception

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET.....	II
SUMMARY.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIII
EKLER LİSTESİ.....	XIV
ÖNSÖZ.....	XV
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: DENETİM, MUHASEBE SİSTEMİNDE DENETİM VE HATA	4
1. DENETİM KAVRAMI VE MUHASEBE DENETİMİ.....	4
2. MUHASEBE DENETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	5
3. MUHASEBE DENETİMİNİN AMAÇLARI.....	7
4. MUHASEBE DENETİMİ TÜRLERİ.....	8
4.1. Amaçlarına Göre Denetim Türleri.....	8
4.1.1. Mali Tablolar Denetimi.....	8
4.1.2. Uygunluk Denetimi.....	9
4.1.3. Faaliyet Denetimi.....	9
4.2. Kapsamına Göre Denetim Türleri.....	10
4.3. Yapılış Nedenine Göre Denetim Türleri.....	10
4.3.1. Zorunlu (Yasal) Denetim.....	11
4.3.2. İsteğe Bağlı Denetim.....	11
4.4. Uygulama Zamanına Göre Denetim Türleri.....	11
4.4.1. Sürekli Denetim.....	11
4.4.2. Ara Denetim.....	12
4.4.3. Son Denetim.....	13
4.5. Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Türleri.....	13
4.5.1. Bağımsız Denetim.....	13
4.5.2. İç Denetim.....	13
4.5.3. Kamu Denetimi.....	14
5. DENETÇİ TÜRLERİ.....	15
5.1. Bağımsız Denetçiler.....	15
5.2. İç Denetçiler.....	16
5.3. Kamu Denetçileri.....	17
6. HATA KAVRAMI.....	18
7. MUHASEBE HATALARININ NEDENLERİ.....	19
7.1. Bilgisizlik ve Tecrübesizlik.....	19
7.2. İhmal ve Dikkatsizlik.....	20
8. MUHASEBE HATALARININ ÇEŞİTLERİ.....	20
8.1. Matematik Hataları.....	21
8.2. Kayıt Hataları.....	21
8.3. Nakil Hataları.....	26
8.4. Unutma ve Tekrarlama.....	26
8.5. Bilanço Hataları.....	27
9. TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI 8 DEKİ MUHASEBE HATALARI.....	28
9. VERGİ İNCELEMESİNDE HATALAR.....	29
9.1 Değerleme Hataları.....	30
9.2. Amortisman ve Yeniden Değerleme Uygulamalarında Yapılan Hatalar.....	31
9.3. Katma Değer Vergisi Uygulamalarında Karşılaşılan Hatalar.....	32
9.4. Gider ve Maliyet Artırıcı Harcamalarda Karşılaşılan Hatalar.....	33
9.5. Tevkifat (Stopaj) Uygulamasında Karşılaşılan Hatalar.....	34
9.6. Yıllara Sâri İnşaat ve Onarım İşlerinde Karşılaşılan Hatalar.....	34
9.7. Muafiyet ve İstisna Uygulamalarına İlişkin Hatalar.....	34

9.8. Sabit Kıymet Yenileme Fonu Uygulamalarındaki Hatalar	35
9.9. Diğer muhasebe hataları.....	35
10. HATALARIN SINIFLANDIRILMASI	35
10.1. Hataların İçerik Bakımından Sınıflandırılması	35
10.1.1. Ölçülemeyen Muhasebe Hataları	36
10.1.2. Ölçülebilen Muhasebe Hataları.....	36
10.2. Hataların Sonuçları Bakımından Sınıflandırılması	36
10.2.1. Önemli Muhasebe Hataları	36
10.2.2. Önemsiz Muhasebe Hataları	37
10.3. Hataların Etkileri Bakımından Sınıflandırılması	37
10.3.1. Bilanço Etkileyen Muhasebe Hataları	37
10.3.2. Gelir Tablosunu Etkileyen Muhasebe Hataları.....	37
10.3.3. Bilanço ve Gelir Tablosunu Etkileyen Muhasebe Hataları.....	38
10. HATALI MUHASEBE KAYITLARINA İLİŞKİN ÖRNEKLER	38
10.1. Nakil Hataları	38
10.2. Unutma ve Tekrarlama Hataları	39
10.3. Hesap Hataları.....	41
10.4. Borç ve Alacağın Karıştırılması	43
11. HATALARIN ÖNLENMESİ	45
11.1. İç Kontrol Sistemi Oluşturmak.....	46
11.2. Görevlerin Ayrılığı	46
11.3. Organizasyon Yapısı.....	46
11.4. Personel Seçimi ve Politikaları	47
11.5. İşletme Yapısı Ve Yapılan İşe Uygun Bilgisayar Programı Kullanmak.....	48
11.6. Bağımsız Mutabakat	48
11.7. Fiziki Koruma	49
11.8. Doğru Bir Belgeleme ve Muhasebe Kayıt Sisteminin Kurulması.....	49
11.9. İç Denetim	49
11.10. Bağımsız Kurum ve Kuruluşlardan Hizmet Alma	50
12. HATA VE HİLE AYRIMI.....	50
İKİNCİ BÖLÜM: HİLE.....	53
1. HİLE'NİN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE UNSURLARI.....	53
1.1. Hilenin tanımları.....	53
1.2. Hilenin Özellikleri	55
1.3. Hilenin Unsurları	56
1.3.1. Baskı Unsurları.....	56
1.3.2. Fırsat Unsurları.....	59
1.3.3. Yapılan Hileyi Haklı Gösterme Çabaları	61
2. HİLE GRUPLARI	62
2.1. Çalışan Hileleri.....	62
2.1.1 Başlıca Çalışan Hileleri.....	62
2.1.2 Çalışan Hilelerine Yönelik Genel Liste	64
2.2. Yönetim Hileleri.....	65
2.3. Yatırım Hileleri	66
2.4. Satıcı Hileleri.....	67
2.5 Müşteri Hileleri	67
3. HİLENİN ORTAYA ÇIKARTILMASI	67
3.1.Yönetim İle İlgili Hile Belirtileri	69
3.1.1. Faaliyetlerin Yürütülmesi İle İlgili Anormallikler	69
3.1.2. Yönetim Özellikleri İle Alakalı Anormal Durumlar.....	71
3.1.3. Örgüt Yapısına Ait Anormal Durumlar	72
3.1.4. Üçüncü Kişilerle İlgili Anormal Durumlar	72
4. ÇALIŞANLAR İLE ALAKALI HİLE EMARELERİ	73
4.1. Muhasebeyle Alakalı Hile Emareleri.....	73
4.2. İç Kontrol Yapısı Zayıflıkları	76

4.3. Analitik Anormallikler.....	77
4.4. Üçüncü Kişilerle Olan İlişkilerde Hile Belirtileri	80
4.5. Şikâyet Ve Uyarılar İle İlgili Hile Belirtileri	81
4.6. Çalışanların Davranış Bozuklukları	83
4.7. Aşırı Yaşam Biçimi Belirtileri	84
4.8. Hile Riski Profilleri	85
5. GİDER HİLELERİ	87
6. GELİRLE ALAKALI HİLE EMARELERİ	89
7. DİĞER HİLE BELİRTİLERİ (KIRMIZI BAYRAKLAR) VE ÖNLEMLER	90
7.1. Alacak Hesapları Hile Belirtileri	90
7.2. Alacak Hesaplarındaki Hilelere İlişkin Önlemler	90
7.3. Stok Hesaplarına İlişkin Hile Belirtileri	90
7.4. Stok Hesaplarındaki Hilelere İlişkin Önlemler	91
7.5. Borçlu Hesaplar ile ilgili Hile Belirtileri	91
7.6. Borçlu Hesap Hilelerine İlişkin Önlemler	91
7.7. Rüşvet ile ilgili Önlemler.....	92
8. ÇALIŞANLARIN YAPTIKLARI HİLE TÜRLERİ	92
8.1. Doğrudan nakit hırsızlığı	92
8.2. Fatura Hileleri	93
8.3. Bordro Hileleri	96
8.4. Çek Hileleri	98
8.4.1. Çek Hile Türleri.....	98
9. HİLELİ MUHASEBE KAYITLARINA İLİŞKİN ÖRNEKLER.....	100
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HİLENİNİN ÖNLENMESİ, HİLEYİ TESPİT ETMEK İÇİN	
KULLANILAN METODLAR VE HİLENİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK	
DÜZENLEMELER	105
1. HİLEYE KARŞI PROAKTİF ÖNLEMLER.....	105
1.1. Çalışanlara destek programlarının oluşturulması	105
1.2. Uygun Çalışanların İşe Alınması	105
1.3. Analitik inceleme süreçlerinin daha yoğun kullanılması	107
1.4. Hile Önleme Eğitimleri	107
1.5. Dürüstlük ve Etik Değerler	107
1.6. Etkili İç Kontrol Sistemi	108
1.7. Yaptırım Baskısının Oluşturulması.....	110
1.8. Destek Programlarının ve Hile Bilincinin Oluşturulması.....	110
1.9. Performans ve ücretlendirme programının değerlendirilmesi	110
1.10. Hile politikalarının oluşturulması.....	111
1.11. İhbar Hattı Kurulması	111
1.12. Çalışanların Gözlenmesi.....	111
1.13. Hile Bilincinin Oluşturulması.....	112
2. YÖNETİM KURULU VE ÜST YÖNETİCİLERİN SORUMLULUĞU	112
3. KURUMSAL YÖNETİMİN ROLÜ	114
4. DENETİM KOMİTESİ VE GÖREVLERİ.....	115
4.1. Denetim Komitesinin İnceleyip Değerlendireceği Konular	115
4.2. Denetim komitesi iç denetim ilişkisi	116
5. ETKİN İÇ KONTROL SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASI.....	116
6. İÇ DENETÇİNİN ROLÜ	118
7. HİLE DENETİMİNDE BAĞIMSIZ DENETÇİNİN SORUMLULUĞU	118
8. HİLEYİ TESPİT ETMEK İÇİN KULLANILAN METODLAR	122
8.1. Veri Madenciliği	122
8.2. Analitik İnceleme Yöntemleri.....	123
8.3. Örneklem Yöntemi	124
8.4. Sürekli Denetim	125
8.5. Hile Değerleme Sorgulaması	127
8.6. Fısıltı Yönetimi	128

8.7. Çarpraz Denetim Tekniği	129
8.8. Kırmızı Bayraklar Tekniği	130
8.9. Benford Kanunu	130
8.10. Doğrulama, İstisna Ve Doğruluk/Eş Kopya Testleri	131
8.11. Yapay Sinir Ağı	131
8.12. Uzman Sistemleri	132
9. HİLENİN ÖNLENMESİ AMACINA YÖNELİK YAPILAN DÜZENLEMELER ...	132
9.1. Türkiye’de Yapılan Düzenlemeler	133
9.1.1 Maliye Bakanlığı Tarafından Yapılan Düzenlemeler	134
9.1.2. Sermaye Piyasası Kurulu Tarafından Yapılan Düzenlemeler	135
9.1.3. Kamu Gözetimi Kurumu Tarafından Yapılan Düzenlemeler	137
9.1.4. Türk Ticaret Kanunu’ndaki Düzenlemeler	137
9.1.5. 3568 Sayılı SMMM ve YMM Kanun	138
9.1.6. Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) Tarafından Yapılan Düzenlemeler	139
9.2. Diğer Uluslararası Düzenlemeler	140
9.2.1. Sarbanes-Oxley Yasası (SOX)	140
9.2.1.1. Sarbanes-Oxley Yasası Bağımsız Denetim ve Hile İlişkisi	142
9.2.2. AICPA Tarafından Yapılan Düzenlemeler	142
9.2.3. IFAC Tarafından Yapılan Düzenlemeler	143
9.2.4. INTOSAI Tarafından Yapılan Düzenlemeler	143
9.2.5. Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) Tarafından Yapılan Düzenlemeler	143
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İSTANBUL İLİNDEKİ SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLERİN HATA VE HİLELER İLE İLGİLİ BİLİNÇ VE TUTUMLARINA DAİR YAPILAN ARAŞTIRMA.	145
1. ARAŞTIRMANIN AMACI	145
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI	145
3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	145
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	148
4.1. Evren ve Örneklem	148
4.2. Veri Toplama Araçları	148
4.3. Verilerin Toplanması	149
4.4. Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntem	149
5. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	149
5.1. Demografik Özelliklerin Değerlendirilmesi	149
5.2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hatalara İlişkin Yargılara Katılma Düzeylerinin Analizi	153
5.3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Analizi	165
5.4. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri ile Karşılaşma Sıklıklarının Analizi	176
SONUÇ VE ÖNERİLER.	192
KAYNAKÇA	201
EKLER	-
ARAŞTIRMA ANKETİ	-
ÖZGEÇMİŞ	-

KISALTMALAR

ABD	:	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
ACFE	:	DİPLOMALI HİLE ARAŞTIRMACILARI BİRLİĞİ
ACL	:	AUDIT COMMAND LANGUAGE
AICPA	:	AMERİKAN SERTİFİKALI KAMU MUHASEBECİLERİ KURUMU
BDDK	:	BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURUMU
CICA	:	SERTİFİKALI İÇ KONTROL DENETÇİSİ
DK	:	DENETİM KOMİTESİ
ECIIP	:	AVRUPA İÇ DENETİM ENSTİTÜSÜ BİRLİĞİ
IFAC	:	ULUSLARARASI MUHASEBECİLER BİRLİĞİ
IIA	:	İÇ DENETİM ENSTİTÜSÜ
INTOSAI	:	YÜKSEK DENETİM KURUMLARI ÖRGÜTÜ
ISA	:	ULUSLARARASI BAĞIMSIZ DENETİM STANDARTLARI
KDV	:	KATMA DEĞER VERGİSİ
KGK	:	KAMU GÖZETİM KURUMU
SAS	:	DENETİM STANDARTLARI AÇIKLAMALARI
SM	:	SERBEST MUHASEBECİ
SMMM	:	SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİR
SOX	:	SARBANES-OXLEY YASASI
SPK	:	SERMAYE PİYASASI KURULU
TDK	:	TÜRK DİL KURUMU
TMS	:	TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI
TMSK	:	TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI KURULU
TTK	:	TÜRK TİCARET KANUNU
TÜRMOB	:	TÜRKİYE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALAR BİRLİĞİ
YMM	:	YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİR

TABLolar LİSTESİ

SAYFA

Tablo- 1 Hile Türleri.....	62
Tablo- 2 Yüksek ve Düşük Hile Riski İçeren Ortamlar	86
Tablo- 3 Sürekli Denetim Sürecinin Aşamaları	127
Tablo- 4 Benford Yasasına Göre Rakamların Çıkış Frekansları	130
Tablo- 5 Katılımcıların Meslek Unvanına İlişkin Frekans ve Yüzdeler.....	149
Tablo- 6 Katılımcıların Meslekteki Çalışma Yılına İlişkin Frekans ve Yüzdeler	150
Tablo- 7 Katılımcıların Cinsiyetine İlişkin Frekans ve Yüzdeler.....	150
Tablo- 8 Katılımcıların Yaşına İlişkin Frekans ve Yüzdeler	150
Tablo- 9 Katılımcıların Öğrenim Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler	150
Tablo- 10 Katılımcıların Mükellef Sayısına İlişkin Frekans ve Yüzdeler	151
Tablo- 11 Katılımcıların Ülkemizdeki Yasal Düzenlemelerin Hile Ve Hataya Karşı Önleyici Olduğunu Düşünme Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler.....	151
Tablo- 12 Katılımcıların Ülkemizdeki Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Hile Ve Hataya Karşı Yeterli İncelemeyi Yapabildiğini Düşünme Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler.....	151
Tablo- 13 Katılımcıların Hileli Durumla Karşılaştığında Gerekli İhbarlarda Bulunma Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler.....	152
Tablo- 14 Katılımcıların Hatalı Veya Hileli İşlemlerle Karşılaştığında Müşteri Kaybetme Kaygısı İle Hareket Etme Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler	152
Tablo- 15 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Dağılımı.....	153
Tablo- 16 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mesleki Unvanlarına Göre Değişimi.....	155
Tablo- 17 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yıllarına Göre Değişimi	155
Tablo- 18 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yıllarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu	156
Tablo- 19 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Değişimi	157
Tablo- 20 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Yaşlarına Göre Değişimi.....	157

Tablo- 21 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Öğrenim Durumlarına Göre Değişimi.....	158
Tablo- 22 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Öğrenim Durumlarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu.....	159
Tablo- 23. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mükellef Sayısına Göre Değişimi.....	160
Tablo- 24 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mükellef Sayısına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu.....	160
Tablo- 25 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Ülkemizdeki Yasal Düzenlemelerin Hile Ve Hataya Karşı Önleyici Olduğunu Düşünme Durumuna Göre Değişimi	161
Tablo- 26 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Ülkemizdeki Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Hile Ve Hataya Karşı Yeterli İncelemeyi Yapabildiğini Düşünme Durumuna Göre Değişimi.....	162
Tablo- 27 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Hileli Durumla Karşılaştığında Gerekli İhbarlarda Bulunma Durumuna Göre Değişimi	163
Tablo- 28 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Hatalı Veya Hileli İşlemlerle Karşılaştığında Müşteri Kaybetme Kaygısı İle Hareket Etme Durumuna Göre Değişimi.....	164
Tablo- 29 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili.....	165
Tablo- 30 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mesleki Unvanlarına Göre Değişimi.....	167
Tablo- 31 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yılına Göre Değişimi.....	167
Tablo- 32 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yıllarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu	168
Tablo- 33 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Değişimi	169
Tablo- 34 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Yaşlara Göre Değişimi.....	169
Tablo- 35 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Yaşlara Göre Değişimine ait Tukey Tablosu.....	170

Tablo- 36 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Öğrenim Durumlarına Göre Değişimi.....	170
Tablo- 37 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Öğrenim Durumlarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu	171
Tablo- 38 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mükellef Sayısına Göre Değişimi.....	172
Tablo- 39 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Mükellef Sayılarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu	172
Tablo- 40 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Ülkemizdeki Yasal Düzenlemelerin Hile Ve Hataya Karşı Önleyici Olduğunu Düşünme Durumuna Göre Değişimi	173
Tablo- 41 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Ülkemizdeki Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Hile Ve Hataya Karşı Yeterli İncelemeyi Yapabildiğini Düşünme Durumuna Göre Değişimi.....	174
Tablo- 42 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Hileli Durumla Karşılaştığında Gerekli İhbarlarda Bulunma Durumuna Göre Değişimi	175
Tablo- 43 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Hatalı Veya Hileleri İşlemlerle Karşılaştığında Müşteri Kaybetme Kaygısı İle Hareket Etme Durumuna Göre Değişimi.....	176
Tablo- 44. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Dağılımı	176
Tablo- 45 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Mesleki Unvanlarına Göre Değişimi.....	182
Tablo- 46 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Meslekteki Çalışma Yılına Göre Değişimi	183
Tablo- 47 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hata Belirteçleri ile Karşılaşma Sıklıkları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yıllarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu	183
Tablo- 48 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Cinsiyetlerine Göre Değişimi.....	184
Tablo- 49 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Yaşlarına Göre Değişimi.....	185

Tablo- 50 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Öğrenim Durumlarına Göre Değişimi	185
Tablo- 51 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hata Belirteçleri ile Karşılaşma Sıklıkları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Öğrenim Durumlarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu.....	186
Tablo- 52 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Mükellef Sayısına Göre Değişimi	187
Tablo- 53 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hata Belirteçleri ile Karşılaşma Sıklıkları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mükellef Sayılarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu	187
Tablo- 54 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Ülkemizdeki Yasal Düzenlemelerin Hile Ve Hataya Karşı Önleyici Olduğunu Düşünme Durumuna Göre Değişimi ...	188
Tablo- 55 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Ülkemizdeki Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Hile Ve Hataya Karşı Yeterli İncelemeyi Yapabildiğini Düşünme Durumuna Göre Değişimi	189
Tablo- 56 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Hileli Durumla Karşılaştığında Gerekli İhbarlarda Bulunma Durumuna Göre Değişimi	190
Tablo- 57 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Hatalı Veya Hileli İşlemlerle Karşılaştığında Müşteri Kaybetme Kaygısı İle Hareket Etme Durumuna Göre Değişimi .	191

ŞEKİLLER LİSTESİ

SAYFA

Şekil- 1 Hile Üçgeni.....	56
Şekil- 2 Hile Belirtileri	69
Şekil- 3 Davranış Değişikliği Süreci.....	83

EKLER LİSTESİ

EK-A: Araştırma Anketi

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasını hazırlama sürecinde, gerek literatür taraması gerekse araştırma kısmı olmak üzere tez yazım sürecine ait her aşamada mesai kavramı gözetmeksizin desteğini esirgemeyerek yol gösteren, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Necati KALKAN'a, araştırmanın analiz kısmında bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım Prof.Dr. İsmail DALAY'a, anket kısmında muhasebe meslek mensuplarına ulaşmamda desteklerini esirgemeyen İSMMMO Oda Sekreteri Orhan SARIGENE'ye, İSMMMO Denetleme Kurulu Başkanı Nadir Hikmet GÜNEŞ'e, İSMMMO Bahçelievler İlçe Temsilcisi Özlem GÜL ER'e, ankete katılarak değerli bilgilere ulaşmamızı sağlayan saygı değer muhasebe meslek mensuplarına, mutluluk kaynağım çocuklarım Kaan ve Arda'ya, çalışmamı hazırladığım bu yoğun dönemde bana destek olan tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yılmaz ÖZTOPRAK

GİRİŞ

Ülkemizde denetim ve muhasebe mekanizması, gelişmiş ülkelerdeki bağımsız denetim kurumları ile değil, devletin yaptırım gücünün esas olduğu yürürlükteki kanunların etkisi ile gelişim göstermiştir. Türk ticaret Kanunu'ndaki anonim şirket denetçilerinin sorumlulukları ile ilgili hükümleri ilk uygulamalara örnek olarak verebiliriz. İktisadi devlet teşekkülleri için 1960'lı yıllardan sonra saptanan tekdüzen muhasebe sistemi denetim ve muhasebe sisteminin gelişmesinde etkili olan bir düzenleme olarak göze çarpar. 1962 yılında kredi talepleri ile alakalı bankalar birliğinin ön gördüğü finansal tablolar olan gelir tablosu ve bilanço ile ilgili faaliyetler ile sermaye piyasası kurulu tarafından halka açık anonim şirketler için 1983 yılından itibaren ön görülen muhasebe ve denetim sistemi, vergi mevzuatı dışında diğer mevzuatların da etkin olduğunu gösteren çalışmalardır. Çağdaş denetim bugün için geçmişteki faaliyetlerin irdelenmesi işlevinden çıkarak iç kontrolün irdelenmesi haline gelmiştir. Bu gelişme ekonomik gelişme sebebi ile muhasebe mesleğinde meydana gelen gelişmedir. Denetim ve muhasebe yaklaşımındaki gelişmeler, denetimin amacını da değiştirmiş, finansal tablolardaki her bir tutarın doğruluğunun tespiti yerine, geniş kapsamlı bir incelemeye geçilmiştir.

Yapılan denetim faaliyetlerinde muhasebe kayıtlarında çeşitli hile hatalar ile karşılaşmaktadır. Muhasebe meslek mensupları tarafından yapılan işlerde hata ve hilelerin isteyerek ya da istemeyerek ortaya çıkması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Her ne kadar hata ve hilelerin önlenmesine yönelik çeşitli yönergeler ve olumsuzluklar karşısında cezalandırmalar yer alsa da, birçok meslek mensubu herhangi bir önleyici davranış ortaya koyamamaktadır. Bu çerçevede muhasebede hata ve hile kavramlarının detaylı incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Hata kavramını genel anlamda istemsizce yapılan ve fark edilemeyen yanlışlıklar şeklinde ifade etmek mümkündür. İşletmeler bünyesinde karşılaşılan muhasebe hataları da benzer şekilde, muhasebe kaidelerine ve ilkelerine uygun olmayan faaliyetler ve oluşumlar olarak tanımlanabilir. Yapılmış olan yanlışlıklar veya hatalarda çalışanlar, çıkarları istikametinde bilinçli olarak ya da isteyerek bu gibi faaliyetlerde bulunmazlar. Yanlışlar ve yapılan hatalar bilgisiz olma durumundan ve ihmal etmekten kaynaklanmaktadır. Fakat istemsizce de olsa yapılabilen muhasebe hataları, hile ve yolsuzluk yapmak kadar işletmeler açısından zarara sebebiyet verebilmektedir. Muhasebe hatalarının kaynağı genelde bilgi ve tecrübe noksanlığı, dikkatsizlik ve ihmal gibi nedenlerdir. Muhasebe hatalarıyla unutmama ve tekrar etme, kayıt, nakil, matematik ve bilanço hataları şeklinde karşılaşılmaktadır. Etkili iç

kontrolün hedeflerinden biri de işletme için hazırlanan muhasebe çıktılarının güvenilirliğini sağlamaktır. Güvenilebilir muhasebe verisi; muhasebe prensiplerine ve saptanan kurallara uygun olarak gerçekçi olmalıdır. Farklı bir ifadeyle muhasebe verileri üzerinde herhangi bir düzensizlik veya hata bulunmamalıdır.

Hile kavramını ise en basit biçimde bilerek yapılan yanlışlıklar olarak ifade etmek mümkündür. İşletmelerdeki hile ise, bir çalışan ya da yöneticinin bireysel çıkarları çerçevesinde işletme kaynakları veya varlıklarının kasıtlı biçimde işletmenin aleyhine kullanılması olarak ifade edilmektedir. Genelde hile olarak tanımlanan eylemler, bireyler tarafından çalıştıkları işletmelerdeki varlıkları kasıtlı uygulamalar ile ele geçirip hak edilmeyen kazançlar elde etmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu kasıtlı uygulamalar yoluyla elde edilen kazançlar işletmeye ait malı veya parayı direkt elde etme biçiminde olabileceği gibi, ikramiye ve prim alma gibi dolaylı yöntemlerle de olabilmektedir. İşletmelerde görünen hilelere yolsuzluk, menfaat çatışması, varlıkların çalınması, raporlamada hile ve teknolojik suiistimal olarak rastlanmaktadır. Çalışanların hile yapmasına sebep olan birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler baskı, fırsat ve hilenin haklı gösterilmesi çabalarıdır. Baskıya ilişkin unsurlar yoksulluk, açgözlülük, kişisel finans kayıpları gibi ekonomik baskıların neden olduğu unsurlar, uyuşturucu, alkol, kumar gibi kötü alışkanlıkların neden olduğu baskılar gibi unsurlardır.

Hileyi önleme sürecinde, hile riski yönetim programından işletmenin tüm çalışan personelin farkında olması gerekmektedir. Bu farkındalık, risk programda kavramsal şekilde bilinen tekniklerin tümünü uygulamaya aktarmayı ve gerçekleşmesi mümkün olan hile ve yolsuzluk çeşitlerini bilmeyi içermektedir. Bu noktada bireylerin ve bölümlerin arasındaki iletişimin devamlı hale getirilmesi önem taşımaktadır. Önleme ile caydırma iç içe geçen kavramlardır. Etkin önleyici kontrollerin varlığı ve bu kontrollerin işlenmesi, muhtemel hilekârlara karşı kuvvetli bir caydırıcıdır. Bunun tam tersi düşünüldüğü zaman ise hile yapılmasına özendirilen bir durum oluşmaktadır. Ortaya çıkıp yakalanma korkusu hile de adli suç ve benzerleri için en güçlü caydırıcıdır. Beyaz yakalı iş görenler için, hapis yatma, küçük düşme ve aile bireyleri ile ilişkilerinin zedelenebileceği korkusu ile hileden kaçınmaları olasıdır. Bu nedenle işletmelerdeki hile riskini minimize etmek için hilenin ortaya çıkabileceği algısının mümkün olduğu kadar arttırmak gerekir. İşletmeler bu algıyı hile önleyici politika, prosedür ve kontrollerin oluşturularak, etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayarak arttırabilirler.

Araştırmanın amacı, muhasebede gerek işletme kaynaklı gerekse meslek mensubu kaynaklı hata ve hilelerin durumunun İstanbul örneklemini üzerinden araştırılması ve hata ve hile belirtilerinin ortaya çıkması durumunda muhasebe

meslek mensuplarının davranışlarının ortaya koyulmasıdır. 415 muhasebe meslek mensubundan; hata, hile ve hata belirtileri ve bu unsurlar karşısındaki davranışlarına ilişkin veriler toplanmış ve analiz edilmesi ile gerçekleştirilen bu çalışma, 4 ana bölümden meydana gelmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü, denetim ve hata kavramları ile ilgili kavramların tanımlanmasından meydana gelmektedir. Denetimin amacı, önemiyeti, denetim çeşitleri gibi tanımlamalar bu bölümde bulunmaktadır. Bununla birlikte muhasebeye ilişkin hataların sebepleri ve türleri bölüm içerisinde yer alan diğer konulardır. Çalışmanın ikinci bölümü ise hile kavramını ve ilgili kavramları içermektedir. Üçüncü bölümde ise denetim hile ilişkisine, hilenin önlenmesinde ve tespit edilmesinde kullanılan metotlara ve hilenin önlenmesi amacıyla yönelik olarak Türkiye ve dünyada yapılan düzenlemelere yer verilmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise İstanbul İlindeki serbest muhasebeci mali müşavirlerin hata ve hileler ile ilgili bilincine ve tutumuna dair yapılan araştırmaya yer verilmiştir. Bölüm içerisinde öncelikli olarak araştırmanın amacı, kapsam ve sınırları, hipotezlerine değinilmiştir. Araştırmanın yöntemi başlığı altında evren ve örneklem seçimi anlatılmış, veri toplama araçları ve veri toplama süreci tanıtılmış, verilerin analiz edilmesinde yararlanılan istatistiksel yöntemler açıklanmıştır. Bölümün son aşamasında ise araştırma anketinden elde edilen veriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM DENETİM, MUHASEBE SİSTEMİNDE DENETİM VE HATA

1. DENETİM KAVRAMI VE MUHASEBE DENETİMİ

Denetim kelime anlamı olarak Latince audire sözcüğünden ‘işitmek, dikkatlice dinlemek’ anlamına gelmektedir. Denetim bir işi ilke ve yöntemlere uygun biçimde doğru yapıp yapılmadığının incelenerek kontrol etmektir.¹

Genel olarak denetim “boyut ve biçimleri olağandışı bölümleri tespit edip çıkartmak amacı ile yapılmaktadır”. Türk Dil Kurumu kayıtlarında “denetleme” tanımı, “bir faaliyetin doğru ve yöntemine uygun yapılmasını incelemek, murakabe etmek, teftiş etmek, kontrol etmek” biçiminde yapılmaktadır. Günlük konuşmada denetim anlamına gelen ve/veya aynı anlamı taşıyan “kovuşturma, araştırma, inceleme, soruşturma, kontrol, revizyon, murakabe, teftiş, vb.” pek çok sözcük bulunmaktadır. Ülkemizde denetleme kavramsal olarak, çoğunlukla kontrol, revizyon ve teftiş sözcükleri ile ifade edilmektedir.²

Denetim, finansal işlemler ve olaylara dair görüşlerle, kabul görmüş kriterler arasındaki uygunluk düzeyini araştırarak sonuçları alakalı kullanıcılara ulaştırmak amacıyla tarafsız bir şekilde delil toplayan ve analiz ederek değerlendiren sistemli bir oluşumdur.³

“Muhasebe denetimi, ekonomik bir ünite ya da dönemle ilgili bilgilerin önceden tespit edilmiş kriterlere olan uygunluk seviyesini araştırmak ve bu hususta raporlama yapmak gayesiyle özerk bir uzmanca yapılan delil toplama ve delilleri değerlendirme sürecidir”.⁴

Muhasebe denetimi, bir işletmeye ait finansal tabloların muhasebe ilkelerine ya da işletmenin sektörüyle hukuki yapısından kaynaklanan bağlı olduğu farklı bir muhasebe sistemi ile uygunluk açısından düzenleme işlemi yapıp yapılmadığını belirlemeyi amaçlayan ve bu finansal tabloların dayanağı olan belge ve kayıtlar ile diğer veriler türleri üzerinden yürütülen çalışmalara dayanak olan bulguları denetim raporu ile özetleyen sistemli bir incelemedir.⁵

¹ Ömer Duman, **Muhasebe Denetimi ve Raporlama**, Tesmer Yayınları, Ankara, 2008 s. 11

² YDK, “Eğitim Notları”, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm (Erişim Tarihi: 10.10.2016).

³ Melih Erdoğan, **Denetim**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2005, s. 1

⁴ Nejat Bozkurt, **Muhasebe Denetimi**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2016, s. 23.

⁵ Hasan Kaval, **Muhasebe Denetimi**, Akademik Denetim Danışmanlık ve YMM A.Ş., Ankara 2003, s. 25

2. MUHASEBE DENETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Muhasebe denetiminin ilk olarak yapıldığı zamanın ve mekanın bilgisine sahip olunamamaktadır. Ancak tarih içerisindeki gelişimin izleyebiliriz. Diğer meslekler gibi denetim de çevresindeki mühim değişimlere uyarak zamanla değişimler göstermiştir.⁶

İngiltere’de 1845 yılında çıkarılan bir kanun ile demiryolu işi ile iştigal eden şirketlerin denetlenmeleri ön görülmüştür. Dış denetim ile birlikte bağımsız denetiminde yasal olarak ilk uygulandığı ülke de İngiltere olmuştur. Yürürlüğe 1845’te giren İngiliz Şirketler Kanunu’nda şirketlerin sözleşmelerinin tescil edilmesi için, sözleşmelerde denetçinin tayin edilmesi ile ilgili hüküm belirtilmesini yasal zorunluluk olarak belirtmiştir. Denetimde çalışan meslek mensuplarının bilgilerini ve yetkilerini kötü amaçla kullanmamaları ve muhasebe uygulamalarının düzenlenmesi için meslek örgütlenmesine gidilerek yetkilendirilmiş meslek birlikleri kurulmuştur.⁷

Modern muhasebe denetimi İskoçya Fermanlı Muhasebeciler Enstitüsü tarafından 1850’li yıllarda yazılı hale getirilmiştir. İngiltere’de denetim mesleğinin bilinir olmasından sonra, İngiltere’den Kanada ve ABD’ye göç eden muhasebeciler Quebec’de İngiliz hükümetinin izniyle 1880 tarihinde Quebec Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü ve New York’ta 1886 yılında Amerikan Kamu Muhasebecileri Birliğini kurmuşlardır. Yine 1886 yılında New York’ta Yeminli Muhasebe Uzmanları Kanunu’nun ilki yürürlüğe girmiştir. İngiltere ve ABD’den sonra 1879 yılında Fransa denetimde ilk uygulama yapan ülkelerden olup, bu ülkeyi İskandinav ülkeleri izlemiştir. İşletme yapılarında sanayi devriminin öncesi ve sonrasında 1900’lü yıllara değin mühim gelişmeler meydana gelmiştir. Ekonomik gelişimin artmasıyla kurumsallaşan ve yönetimlerin uzman profesyonellere geçtiği işletmelerin sayısı hızlıca artmıştır. Bunun sonucunda yatırım yapan sermayedarların işletmelerinden güvenilir ve doğru bilgileri elde etme gereksinimleri denetim mesleğinin gelişmesini de hızlandırmıştır. Bu dönemde denetim yapanlar belge incelemesi yönünden çalışmalar yapmışlar ve “belge denetim yaklaşımı” adı verilen bu çalışmalarda tüm belgeleri incelemeye yönelik olarak yapılmış amacı ise belgelerdeki hata ve hileleri ortaya çıkarılması olmuştur.⁸

1900’lü yılların ilk çeyreğinde meydana gelen bazı gelişmeler, denetçilerin işletmelere ait finansal tabloları bütün olarak denetlemesine sebep olmuştur.⁹

a. İşletmeler ile ilgilenen kişilerde ve kuruluşlarda mühim artışlar olmuştur.

⁶ Ersin Güredin, *Denetim*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 6

⁷ www.mustafagulsen.com/download/.../07.07.2016denetim.doc (Erişim Tarihi: 29.10.2016).

⁸ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 17.

⁹ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 17.

b. İşletmelere ait yönetimler çeşitli iç kontrol yöntemleri oluşturup hatalı ve hileli işlemleri bulup önlem almaya yönelmişlerdir.

c. İşletmeler gelişen denetim prosedürleri ile bilimsel açıdan incelemeye tabi tutulmuştur.

d. İşletmeye ait belge ve kayıtların tamamının incelenmesine ilişkin yöntem yerine örnekleme yöntemi çalışmaları başlamıştır.

Hataların ve hilelerin teker teker ortaya çıkarılması yerine, finansal tablolara ilişkin genel görüşe ulaşılmak istenmiştir. Günümüz modern denetim anlayışının temelleri bu dönemde atılmıştır. Bu çalışmalara “mali tablo denetimi yaklaşımı” ismi verilmiştir.¹⁰

1930'dan sonra denetim konusundaki gelişmeler artarak sürmüştür, olup örnekleme çalışmaları da bu gelişmeler etkilenecek farklı örnekleme metodları uygulanır olmuştur. İradi örnekleme yönteminden istatistiki örnekleme yöntemine geçilmiştir. İşletmeler bünyeleri içerisinde etkin iç kontrol ve muhasebe yapıları kurarak, denetçi çalışmalarını kolaylaştırıcı hale getirmişlerdir. Nitelikli iç kontrol yapıları işletmelerin finansal tablolarının güvenilirliğinin artmasına sebep olmuş ve bu yapıyı denetleyen denetçiler, aldıkları sonuçlara göre denetimin kapsamını belirleşmişlerdir. “Sistemlere göre denetim yaklaşımı” adı verilen bu yaklaşım yöntemi günümüze kadar önemini korumuştur.¹¹

Denetim uygulamalarında günümüze kadar şu gelişmeler olmuştur.¹²

Bilgi işlem sistemlerinin gelişmesi sonucunda denetleme çalışmaları yapmak için bilgisayar programları kullanılmaya başlanmıştır.

a) Farklı matematiksel ve istatistiki yöntemler denetimin vaz geçilmez yöntemlerinden olmuştur.

b) Denetim çalışmalarında analitik inceleme prosedürleri önemli bir yer almıştır.

c) Alanı genişleyen denetim çalışmaları ile işletmelerde denetçiler yönetim işlevleri konusunda hizmet vermeye başlamışlar ve bu yaklaşıma “yönetim denetim yaklaşımı” ismi verilmiştir.

¹⁰ Mustafa Ay, Bilişim Teknolojilerinin Muhasebe Denetiminde Kullanılması ve Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Firmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanım Düzeyi Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007, s. 17 (**Yayımlanmış Doktora Tezi**)

¹¹ Ünzüle Kaya, Gıda Pazarlama ve Dağıtım İşletmelerinde İç Denetim (Örnek Uygulama), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2005, s. 10 (**Yüksek Lisans Tezi**).

¹² Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 18.

Ülkemizde denetim ve muhasebe mekanizması, gelişmiş ülkelerdeki bağımsız denetim kurumları ile değil, devletin yaptırım gücünün esas olduğu yürürlükteki kanunların etkisi ile gelişim göstermiştir. Türk ticaret Kanunu'ndaki anonim şirket denetçilerinin sorumlulukları ile ilgili hükümleri ilk uygulamalara örnek olarak verebiliriz. İktisadi devlet teşekkülleri için 1960'lı yıllardan sonra saptanan tekdüzen muhasebe sistemi denetim ve muhasebe sisteminin gelişmesinde etkili olan bir düzenleme olarak göze çarpar. 1962 yılında kredi talepleri ile alakalı bankalar birliğinin ön gördüğü finansal tablolar olan gelir tablosu ve bilanço ile ilgili faaliyetler ile sermaye piyasası kurulu tarafından halka açık anonim şirketler için 1983 yılından itibaren ön görülen muhasebe ve denetim sistemi, vergi mevzuatı dışında diğer mevzuatların da etkin olduğunu gösteren çalışmalardır. Çağdaş denetim bugün için geçmişteki faaliyetlerin irdelenmesi işlevinden çıkarak iç kontrolün irdelenmesi haline gelmiştir. Bu gelişme ekonomik gelişme sebebi ile muhasebe mesleğinde meydana gelen gelişmedir. Denetim ve muhasebe yaklaşımındaki gelişmeler, denetimin amacını da değiştirmiş, finansal tablolardaki her bir tutarın doğruluğunun tespiti yerine, geniş kapsamlı bir incelemeye geçilmiştir.¹³

3. MUHASEBE DENETİMİNİN AMAÇLARI

Muhasebe denetimindeki hedef firmaya ait muhasebe işlemleri hakkında kanaate ulaşmaktır. Firmadaki muhasebe işlemlerinin neticesinde ortaya konan beyanlar, tablolar, belgelerin doğruluğu araştırılarak bir kanıya ulaşılır. Muhasebe denetiminin amaçlarını;¹⁴

I. Güvenilir bilgi sağlamak,

II. Olası hata ve hileleri saptamak ve önlemek,

III. İşletme sahip ve yönetimlerine öneriler getirmek,

başlıklarında toplayabileceğimiz gibi; detaylandırırsak,¹⁵

- Denetimin konusu olan muhasebe verilerinin gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin ve olayların o andaki durumu itibariyle neticelerini belirlemek,
- Olması gerekenle olanı denetim ilke ve standartlarına göre kanıtlara dayanmak suretiyle karşılaştırmak,

¹³ Ersin Güredin, **Denetim ve Güvence Hizmetleri**, Arıkan Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2007, s. 16

¹⁴ Gülcan İren, Firma Başarısızlıklarını Önlemede Muhasebe ve Muhasebe Denetiminin Rolü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007, s. 68-69 (**Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁵ Nurten Erdoğan, "Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluğu ve SAS No.82", **Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi**, 2002, 2(6), s: 55-56.

- Gelecekte olabilecek hataları önlemeye yardımcı olmak için yapılan denetime has ölçüt ve standartları belirleyerek kişilerin ve kuruluşların gelişimine, teşebbüs sahipleri tarafından firmaya yapılan yatırımın geleceğiyle ilgili müteşebbislerin bilgilendirilmeleri ve muhasebe denetimini geçerli, güvenilir ve tutarlı hale getirmeye rehberlik edecek biçimde denetim tekniklerinin kullanılıp olanla olması gereken arasında bulunan sapmaların belirlenmesi,

- Rastlanan sonuç ve bulgularla objektif bir yargıya ve neticeye ulaşip sonucunun denetçinin irtibat kurduğu gruplara iletilmesi, biçiminde sıralanabilir.

4. MUHASEBE DENETİMİ TÜRLERİ

Muhasebe denetim türleri; Amaçlarına Göre, Kapsamına Göre, Yapılış Nedenine, Uygulama Zamanına ve Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Türleri olarak beş ana başlık altında toplanabilir.

4.1. Amaçlarına Göre Denetim Türleri

Amaçlarına göre denetim türleri üç başlıkta toplanabilir. Bunlar: Mali Tablolar, Uygunluk, Faaliyet denetimidir.

4.1.1. Mali Tablolar Denetimi

Bir işletmeye ait mali tablolar olan bilanço, gelir tablosu, kar dağıtım tablosu gibi belgelerinin önceden belirlenen ölçütlere uygun biçimde düzenlenip düzenlenmediği, mali durumu ve faaliyetleri ile ilgili sonuçların samimi, doğru ve güvenilir olarak tablolara aktarılıp aktarılmadığı hususunda bir görüşe ulaşılması amacıyla yapılan denetimdir.¹⁶

Mali tablolara ait denetime dayanak olan önceden saptanan kriterler, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile sektör ve hukuki durum bazında değişebilen başkaca muhasebe düzenlemeleri ve diğer yasal düzenlemelerdir. Yalnız denetim açısından bakıldığında kanuni veya vergi düzenlemelerinin mali tablolar denetimi ile doğrudan ilişkili olmaması gerekir. Fakat ülkemizde tam tersi kanunlar bu denetimlerde önemli rol oynar. Denetçiler tarafından oluşturulan finansal tablo ve dayanaklarının dürüst ve doğru olup olmadığına da bakılmaktadır. Şeklen istenen özellikleri taşımaları doğruluk, içerik olarak var olup olmadığına da dürüstlük denir. Mesela bir varlık kaleminin bilanço tekniği yönünden istenen şekilde yer alması

¹⁶ Ümit Güvenme, *Muhasebe Denetimi*, Aktüel Yayınları, Bursa, 2004, s. 2.

işlemin doğru olduğunu, ancak işlem doğruluğu varlığın fiilen işletmede olduğunu göstermez fiziken de varlığın tespiti dürüst olup olmadığını gösterir¹⁷.

Mali tablolar denetiminin genel özellikleri;

- a) Mali tablolara güvenilirlik kazandırmaktır.
- b) Denetçinin tam bağımsız olarak hiçbir kişi veya kurumla ilişkili olmaması,
- c) Finansal tablolardaki yanlış beyanların tespit edilmesi,
- d) Denetçinin finansal tablolarda tek bir görüşe bütün olarak ulaşması,
- e) Denetçi görüşünün mantıklı bir temele ulaşması gerekir ancak bu temel tabloların tam olarak güvenilir olduğu anlamına gelmez.

4.1.2. Uygunluk Denetimi

İşletmeler faaliyet hedeflerine ulaşabilmek için, bir dizi kural ve yöntemleri oluşturarak bunları uygulamalıdır. Ayrıca kanunlar ve hükümetler tarafından yapılan düzenlemeler de işletme tarafından uyulması mecburi ve/veya gerekli olan ve faaliyetine yansıyan öğelerdendir¹⁸.

Uygunluk denetiminde amaç, otorite tarafından belirlenen prensip ve kaidelere, uygulayanların Uyma seviyelerinin belirlenmesidir. Uygunluk denetiminde uygulanacak ölçütleri tepe yönetimleri ve devlet belirler. Tepe yönetimleri, işletmelerindeki çalışma düzenini sağlamak için uyulması mecburi bir dizi kurallar oluştururlar. Kurallara uyulup uyulmadığını ise iç denetçiler vasıtası ile belirlerler. Devlet veya bağlı kurumları ise, belirlenmiş yöntem, kural ve mevzuata uygunluğu kendi elemanları aracılığı ile gerçekleştirir¹⁹.

4.1.3. Faaliyet Denetimi

Faaliyet denetimi, işletmenin çalışmalarının etkin ve verimli çalışmasını ortaya çıkaran bir denetim türüdür. Etkinlik, işletmenin amaçlarına ulaşmasında başarıyı ölçmek için kullanılmaktadır. Verimlilik ise işletmenin hedeflenen amaçlarına ulaşmada kaynaklarını verimli olarak kullanıp kullanmadığını ölçer. Bu denetimler sonucunda durum belirlenerek, işletme sahip veya yönetimlerine önerilerde bulunulur. Faaliyet denetimi bu yönüyle bir danışmanlık hizmeti işlevini de yerine getirir.²⁰

Faaliyet denetimi sadece muhasebe işlemlerini değil işletmenin tüm işlevlerini içerdiğinden oldukça geniş bir uygulama alanı vardır. Diğer denetleme

¹⁷ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 27-28.

¹⁸ Erdoğan, M., a.g.e., s. 4.

¹⁹ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 28.

²⁰ <http://www.forumstajer.com/muhasebe-denetimi-2-t621> (Erişim Tarihi: 30.10.2016).

mekanizmalarına göre daha karmaşıktır. Daha soyut mukayese kriterleri vardır. Ölçütleri sektör ortalamaları, oranlar, başarı ölçüleri ve bütçeler kullanılmaktadır.²¹

Amaç işletme sahipleri, yöneticileri ve işletme dışında kalan ortak veya diğer ilgililere yönetimin faaliyet sonuçlarının yeterlilik düzeyleri hakkında tarafsız bilgiler vermektir.²²

4.2. Kapsamına Göre Denetim Türleri

Bu denetim türleri, iki başlık olarak incelenmektedir. Bunlar; genel ve özel denetimlerdir.

I. Genel denetim; bir işletmeye ait her çeşit belge, bilgi, kayıt ve işlemleriyle ilgili muhasebe işlemlerinin tamamını içeren denetim çalışmalarıdır.²³

II. Özel amaçlı denetim; İşletme yönetimine herhangi bir hususta bilgi sağlanması amacıyla yapılan denetimle ilgili çalışmalardır. Özel amaçlı denetimlerle ilgili sorun veya denetim hususu önceden belirlenmiştir. Denetimin hipotezleri açık biçimde belirlenir, bu hipotezlere dayanan sonuçlar çıkarılarak geliştirilir.²⁴

Başlıca özel denetim çeşitleri şunlardır;²⁵

- Bir firmaya ortak olunması öncesinde yaptırılan incelemeler,
- Satın alma, devir, birleşmeler öncesinde yapılan incelemeler,
- Kredi açılması öncesinde yapılan incelemeler,
- ihmal veya yolsuzluk araştırması
- Vergi incelemeleri,
- Kamu örgütlerince yapılan inceleme ve denetimler
- Yargı mercilerince yaptırılan incelemeler,
- Yatırım incelemeleri,²⁶

4.3. Yapılış Nedenine Göre Denetim Türleri

Yapılış nedenine göre denetim türleri 2 başlıkta ele alınacaktır. Bunlar: Zorunlu (Yasal) Denetim ve İsteğe Bağlı Denetimdir.

²¹ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 29.

²² Hasan Kaval, **Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS Uygulama Örnekleri ile Muhasebe Denetimi**, Gazi Kitabevi, 2008, s. 9.

²³ Kayahan Tüm, Denetim Birimi Olarak YMM'lerin Vergi Kaybını Önlemede Etkisi: YMM'ler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma, SBE, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2010, s. 21 (**Doktora Tezi**).

²⁴ Güldem Dalak, "Denetim ve Kalite Denetimi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2000, Sayı 1, s. 67.

²⁵ İren, a.g.e. s. 78.

²⁶ Ercüment Güler, Bağımsız Dış Denetim Süreci Kurumsal-Sosyal Sorumluluk İlişkisi Bankacılık Sektör Uygulaması, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, s.21 (**Yüksek Lisans Tezi**).

4.3.1. Zorunlu (Yasal) Denetim

İşletmelerin, kanunlar, yönetmelikler ve tebliğlerdeki emredici hükümlerden dolayı yaptırmak zorunda olduğu denetim türüdür. İşletmenin denetimin yapılıp yapılmamasına ilişkin bir seçim hakkı yoktur. Bu denetimde denetimin kimin tarafından yapılacağı, şekli ve süresi ayrıntılı şekilde düzenlenmektedir.²⁷

4.3.2. İsteğe Bağlı Denetim

Kanunen zorunlu olmaksızın, işletmeye taraf kişi ve kurumların isteği üzerine işletmeler tarafından yaptırılan denetimdir. Bu denetim türünde sınırlar denetimi isteyenler tarafından belirlenir.²⁸

4.4. Uygulama Zamanına Göre Denetim Türleri

Bu denetim türü sürekli, ara ve son denetim olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

4.4.1. Sürekli Denetim

Tüm denetim tekniklerini kapsayarak her sene yapılan denetimdir. Sürekli denetimin her sene yapılan denetim olmasında anlaşılması gereken, yalnızca bir ya da birkaç seneye sınırlı olmaksızın denetimin devamlılık göstermesidir. Devamlılık arz eden bu denetim çalışması yılsonu ya da bitiminde değil, bağımsız denetim sözleşme tarihinden rapor tarihine kadar geçen dönemde belirli aralıklarla denetim tekniklerinin uygulanmasını gerekli kılmaktadır.²⁹

CICA ve AICPA raporlarına göre; sürekli denetim konusuna giren işlemler ile alakalı işlem anında veya işlemten hemen sonra yazılı güvence veren yöntemdir.³⁰

Muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen mali tablolardaki bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliğine ilişkin olarak bilgisayar destekli denetim teknikleri ve analitik prosedürlerin kullanılması ile denetim kanıtlarının toplanması ve toplanan kanıtlardan

²⁷ Aylin Gelen Kasapoğlu, Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısında Bağımsız Denetçinin Tutumu ve Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma, SBE, Sakarya Üniversitesi, Adapazarı, 2008, s. 150 (**Yüksek Lisans Tezi**).

²⁸ Ramazan Irmak vd., **Muhasebenin Genel Esasları Muhasebe Hata ve Hileleri ile Bunların Tespit Yöntemleri ve Hesapların Denetimi**, Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi, Ankara, 2002.

²⁹ Mustafa Yavaşoğlu, **Sermaye Piyasası Mevzuatında Bağımsız Denetim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 24

³⁰ İsa Cankar, "Denetimin Yeni Paradigması: Sürekli Denetim", **Sayıştay Dergisi**, 2006, Sy.61, s. 69-82.

elde edilen görüşün denetim raporu ile ilgili kullanıcılara sunan sistematik bir süreçtir.³¹

Sürekli denetimin iki unsuru vardır.³²

- Kontrol Değerlendirmesi: kontrol olumsuzlukları üzerinde olduğunca çabuk denetimi ifade eder. İç denetçiler bu yöntemle izleme fonksiyonunun yeterli olup olmadığını değerlendirir. Kontrollerim etkili, muhtemel olumsuzlukların erken müdahale ile çözülebilir olduğunu yönetim ve/veya denetim kurullarına bildirir.

- Risk Değerlendirmesi: belirlenen seviyenin üzerindeki riskin belirlenmesini ifade eder. Bu değerlendirme ile denetçiler riskli alanları tespit ederek derecelendirir ve denetimin kıt kaynaklarına etkin olarak yayarlar.

Geleneksel denetim yaklaşımında, yılsonu hazırlanan finansal tabloların uygunluk ve doğruluğuna istinaden görüş oluşturmak için uzun bir zamana ihtiyaç duyulur. Bu çalışma genel olarak denetim raporlama döneminden sonra yapılır. Örnek verecek olursak; mevzuatımıza göre vergiye esas kazancın belirlenmesinde üç aylık bir zaman vardır. Bu sebeple yılsonu hesapların kesinleşmesi ve gereken denetim çalışmalarının tamamlanabilmesi için yeterli süre vardır. Worldcom, Enron gibi uluslararası skandallar göstermiştir ki, yeterli süre varsa da risk ve hatalı denetim sonuçları her zaman mevcuttur. Zaman avantajı olmayan denetim sonuçları için risk düzeyi her zaman vardır. Her zaman, sürekli denetim rapor sonuçlarına klasik denetim rapor sonuçlarına göre daha temkinli yaklaşılacaktır.³³

4.4.2. Ara Denetim

Bir yılın altında minimum bir aylık dönemi içeren hesap dönemleriyle ilgili denetim faaliyetidir.³⁴

Hesap döneminin içerisinde belirli tarihlerde yapılır. Üç, altı aylık gibi kısa hesap dönemlerindeki neticelerin denetimidir.³⁵ SPK denetimlerini buna örnek olarak verilebilir.

³¹ <http://www.infotekas.com.tr/kurumsal-kaynak-planlama-erp-sistemleri-ile-denetim-olgusu> (Erişim Tarihi: 10.11.2016).

³² Cankar, s. 71.

³³ Iren, a.g.e., s. 81.

³⁴ Onur Baydoran, İç Kontrol Sistemi Etkinliğinin Muhasebe Denetimindeki Önemi ve Kontrol Riskinin Belirlenmesi, SBE, Marmara Üniversitesi, 2007, s. 13 (**Yüksek Lisans Tezi**).

³⁵ http://dersnotlarimiz.blogspot.com/2010_04_01_archive.html, (Erişim Tarihi:15.11.2016).

4.4.3. Son Denetim

Bu denetimler hesap döneminin kapanmasından sonraki denetimdir. Tam denetim de denilmektedir.³⁶

4.5. Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Türleri

Bağımsız Denetim, İç denetim ve kamu denetimi denetçinin statüsüne göre denetim türleridir.

4.5.1. Bağımsız Denetim

İşletmelerin finansal tablolarını Türk Ticaret Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu ve diğer vergi kanunları ile genel kabul gören muhasebe ve denetim ilkelerine uygunluğunu belirlemek amacı ile yapılan denetimdir.³⁷ İlgili kişi ve de kurumlara sunulan bilgilerin samimi ve doğru olup olmadığını inceler.³⁸

Bağımsız denetim iki işlevi bulunur.³⁹

1 finansal tablolardaki bilgilerin gerçeği dürüst bir biçimde yansıtıp yansıtmadığını ve bilgilerin doğru olup olmadığının tespiti,

2. Finans tablolarının genel kabul gören ilke ve standartlara uygun olup olmadığını tespiti.

4.5.2. İç Denetim

İşletme yönetimince belirlenen politikalarla esasların doğrultusunda işletmede çalışanlar tarafından yapılabilecek hata ve hile eylemlerinin engellenmesi ve tespit edilmesi için yapılan çalışmadır.⁴⁰

Yöneticiler küçük işletmelerde bu işi yapabilmektedir. Ancak büyük işletmelerdeki iç kontrolde bulunan karmaşıklık nedeniyle iç kontrolün değerlendirilmesi amacıyla iç denetim biriminin oluşturulması gereklidir. Ancak iç denetim biriminin oluşturulmadığı durumlarda iç denetim hizmetini dışardan temin etmek gerekmektedir.

Etkin ve güçlü iç kontrol sisteminin kurulması iç denetçilerin ve yönetimin işini azalttığı gibi, işletme için daha önemli konularla ilgilenilmesi imkânını yaratır.⁴¹

³⁶ İren, a.g.e., s. 82.

³⁷ Duman, a.g.e., s. 17-18.

³⁸ Gücenme, a.g.e., s.4.

³⁹ Yavaşoğlu, a.g.e., s. 22.

⁴⁰ Gücenme, a.g.e., s. 3.

⁴¹ Baydoran, a.g.e., s. 11.

İç kontrol sisteminin kurulmasında iç denetim bölümünün sorumluluğu yoktur. Sorumluluk tamamen yönetim kurulu ile icracı yöneticilere aittir. İç denetçi iç kontrol sisteminin kurulması aşamasında ilgilere danışmanlık yapar.⁴²

İç denetimin kapsamına finansal ve finansal niteliği bulunmayan işlemler girmektedir. Yani iç denetim kapsamına daha önceki bölümlerde açıklanan finansal tabloların denetiminin, uygunluk denetiminin ve faaliyet denetiminin tamamının girebileceği gibi bu denetimlerden bir ya da ikisi girebilmektedir.

İşletmedeki iç denetçiler şu faaliyetleri yaparlar;⁴³

- işletmedeki varlıkların korunup korunmadığını araştırmak,
- muhasebeye dair belge ve bilgilerin güvenilirliğini araştırmak,
- İşletme faaliyetlerinin etkili ve verimli biçimde yürütülüp yürütülmediğini araştırmak,
- belirlenen politikalara ve prosedürlere uyulup uyulmadığının araştırılması,
- İşletme yönetimi tarafından istenilen araştırmaların yapılması.

4.5.3. Kamu Denetimi

Görevlerini ve yetkilerini yasalardan alarak kamunun adına, kamudaki ihtiyaçlara cevap vermek için denetim işi ile görevli kamu çalışanları tarafından gerçekleştirilen mali tablo, uygunluk ve faaliyet denetimlerini ifade etmektedir. Kamudaki denetçiler, kendi kurumlarındaki çalışmalarında iç denetim, özel sektörde yapmış oldukları çalışmalarda da kamu denetimi görevini icra ederler⁴⁴.

Kamunun özel sektör işletmeleri üzerindeki denetimleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;⁴⁵

- Vergisel denetim,
- Türk Ticaret Kanunu Hükümlerine göre ticari şirketlerin denetimi,
- Sermaye Piyasası Kanunu'na göre halka açık şirketlerin denetimi,
- Bankalar kanunu'na göre Bankalar yeminli murakıplarınca yapılan banka denetimi,
- SGK'na göre SGK müfettişleri tarafından yapılan denetim,
- Çevre Bakanlığı, Sigorta Murakabe Kurulu ve belediyelerin ilgili mevzuata göre yaptıkları denetimler.

⁴² Ali Kayım, "İç Kontrol: Kavramsal Çerçeve, İç Denetimle ilişkisi ve Tarihsel Gelişimi", **Mali Pusula**, 2006, Sayı:19, s. 119.

⁴³ Duman, a.g.e., s. 15-16.

⁴⁴ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 34.

⁴⁵ Gücenme, a.g.e., s. 3-4.

“Kamu birimleri tarafından kamu kuruluşlarının denetlenmesi, ilgili kurum ve kuruluşların kendi kuruluş kanunu veya diğer ilgili mevzuata uygun faaliyet yapıp yapmadıklarının tespit edilmesine dair bir çalışmadır.⁴⁶

5. DENETÇİ TÜRLERİ

Denetçi, yeterli mesleki bilgiye ve deneyime sahip, gerekli ahlaki nitelikleri taşıyan, çalışmalarında bağımsız davranan ve yeterli özeni göstererek çalışmalarını yürüten kişidir.⁴⁷

- Denetçi, mesleki deneyim ve mesleki bilgiye yeterli derecede sahip olmalıdır,
- Denetçi, mesleki iş ve işlemlerinde bağımsız davranmalıdır,
- Denetçi, iş ve işlemlerinde gerekli özeni göstermelidir,
- Denetçi, ahlaklı ve kişilikli olmalıdır,

Denetçi türleri bağımsız denetçi, iç denetçi ve kamu denetçisi olmak üzere üç başlık altında ele alınacaktır.

5.1. Bağımsız Denetçiler

Müşterilerine uzman denetim hizmeti veren ve bireysel veya bir denetim şirketinin bünyesinde görev yapan uzman kişilerdir. İşçi işveren bağlamında denetledikleri işletmeyle herhangi bir ilişkileri bulunmamaktadır. İşletme sahip ve yöneticileri, işletmeye ortak olmak isteyenler, işletmeyi kredilendirmek isteyen kurum ve kuruluşlar işletme için bağımsız denetim talebinde bulunabilirler.⁴⁸

Denetçiler doktorlar ve avukatlar gibi bir ücret karşılığı faaliyet gösteren serbest meslek erbabıdır. Bağımsız denetçiler uzmanlık sınavını geçip bu faaliyeti yapma yetki ve sertifikasyonunu kazanmış, uzman kişilerdir.⁴⁹ İşletmelerin mali tablolarını denetlemek bağımsız denetçilerin asli görevidir. Bununla birlikte çeşitli hizmetlerde yaparlar;⁵⁰

- İşletmelere vergi danışmanlığı yapmak,
- Yönetim danışmanlığı yapmak,
- Mevcut muhasebe sistemini incelemek, öneri ve tavsiyelerde bulunmak, muhasebe sistemleri kurmak,
- İç kontrol ve iç denetim işlevinin oluşması için yardımcı olmak
- Çeşitli kurumlarda işletmeler adına temsil vazifesini yürütmek,

⁴⁶ Gücenme, a.g.e., s. 4.

⁴⁷ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 31.

⁴⁸ Duman, a.g.e., s. 19.

⁴⁹ Güredin,, a.g.e., s. 9.

⁵⁰ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 32.

- Kamu kurumları tarafından işletmelerden istenen belge ve bilgileri onaylama işlevini yerine getirmek,

- İşletmelere iş gören ihtiyacının karşılanması için yardım etmek.

Mali tabloların denetiminde bağımsız denetçilerin üstlendikleri görevin sorumluluğu şöyledir;⁵¹

- Bağımsız denetim çalışmaları yapılırken denetçinin rolü, işletmenin mali tablolarında bulunan bilgilerin muhasebe ilkelerine uygun olup olmadığı konusunda görüş belirtmektir. İşletmelerde meydana gelebilecek hata ve hilelerin önlenmesi, mali tabloların dürüst ve doğru biçimde düzenlenip hazırlanması yönetimin sorumluluk alanına girmektedir.

- Bağımsız denetim çalışmalarında denetlenen döneme ait tüm muhasebe verilenin veya hareketlerinin denetlenmesi beklenemez. Denetçi denetim standartlarına uygun kendi belirleyeceği metotlar ile belli sayıda veya önemde ki kayıt ve belgeleri inceleyip bir görüşe ulaşmaktadır.

- Denetçinin işletme politikalarına ve bunların değerlendirilmesine ilişkin bir sorumluluğu bulunmamaktadır. İşletmenin daha sonra içine düşebileceği negatif durumlar denetçiyi bağlamamaktadır.

- Denetim raporunun sonucu, denetçinin görüşünü yansıtmaktadır. Bu görüş, mali tabloların kullanıcıları tarafından kesinlikle %100 güvenilir olarak algılanmamalıdır. Denetçinin garanti verme gibi bir konumu bulunmamaktadır. Denetçinin daima yanılma ve yanıtılma ihtimali vardır.

- Neticede denetçi, bir denetleme çalışmasında yapılması gerekenleri yapmak ile sorumludur. Buna karşın yaşanan aksaklıklar ve işletme ilgililerinin karşılaşacakları zararlardan işletme yönetiminin sorumluluğu bulunmaktadır.

5.2. İç Denetçiler

Genelde işletmeyi yönetenlere veya sahip olanlara karşı mesul olarak, işletmeye ait organizasyon içinde, işletme faaliyetlerin içinde önceden tespit edilmiş kural ve kaidelere uygunluğunu denetleyen kişilerdir. İç denetçiler de denetim yaparken ve bulguları analiz ederken tarafsız olmak zorundadır. İç denetçilerin bağımsız olabilmesi için pek çok işletme bünyesinde iç denetim birimleri yönetim kurulu yerine genel kurula bağlanmıştır. İç denetçilerin çalışmaları neticesinde ulaştıkları veriler, o işletmeyi yönetenler ya da hissedarlarınca kullanılır. İç denetçilerin ulaştığı bulgu ve faaliyetleri bağımsız denetçiler ve kamu denetçileri de kullanabilir.⁵²

⁵¹ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 32-33.

⁵² Duman, a.g.e., s. 20.

İç denetçiler aşağıda belirtilen faaliyetleri yapmaktadırlar ;^{53 54}

- Finansal denetim, muhasebe denetimleri ve diğer faaliyetler ile alakalı denetimlerin sağlıklı olmasını, yeterlilik kriterine uygunluğunu ve tatbik edilmesini dikkatle inceleyerek değerlendirmek ve maliyeti uygun etkin kontrol mekanizmalarını geliştirerek, uygulanmasını sağlamak,
- Çalışma ve faaliyetlerin saptanan politikalara, planlara ve talimatlara uygun olup olmadığını sorgulamak,
- İşletmeye ait varlıkların her türlü zarara karşı korunmasını araştırmak,
- Yönetim tarafından düzenlenen ve sunulan bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini araştırmak,
- Alınan sorumlulukların yapılmasıyla alakalı çalışmaların (başarının) kalitesini araştırmak,
- Çalışmalarla alakalı olan iyileştirme tedbirleri hakkında yönetime öneride bulunmak,
- İşletmenin yönetim kadrosu tarafından istenilen diğer araştırmaları yapmak,
- Özerk denetçiler ile işbirliği yapmak.

5.3. Kamu Denetçileri

Devlete bağlı çalışan denetçiler kamuda yer alan örgütlere bağlı çalışan denetçilerdir. Bir takım kamu kurumları bünyesinde kurularak örgütlenen bu denetleme birimleri devlet ve özel teşebbüslerin kanunlara, yönetmeliklere, kamunun finans politikasına ve devlet yararına bağlı olma derecesini gözler ve denetleme faaliyeti yürütür.⁵⁵

Kamu denetçileri, kendi çalıştıkları kurum bünyesinde yapmış oldukları çalışmalarda iç denetim, özel sektör kuruluşları için yapmış oldukları çalışmalarda kamu denetimi işlevi yaparlar. Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi pek çok kamu denetleme örgütü vardır. Bunlardan bir kısmı yalnız kamu kuruluşları bünyesinde, bir kısmı ise hem kamuya ait kuruluşlarda hem de özel sektör işletmeleri bünyesinde denetim görevi yapmaktadır. Kamuda görev yapan denetçilerin denetleme görevi yaptıkları bazı kurumlar ilgili kaynaklarda listelenmektedir.⁵⁶

⁵³ Güredin, ag.e., s. 10.

⁵⁴ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 33.

⁵⁵ Güredin, s. 10.

⁵⁶ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 34.

6. HATA KAVRAMI

Hata ifadesi Türk Dil Kurumunun yayınladığı Türkçe Sözlükte; istemsiz ve bilinçsiz yapılan yanlış, yanılma, yanılğı, kusur ve yanlışlık şeklinde tanımlanmaktadır. Borçlar Kanununa göre kısaca hata; gerçekte ilgili bilinçli yapılmayan yanlışlık ya da eksik olma durumudur. Hatanın en geniş anlamı, bilgisiz olma durumunu içerir, yani bilgisiz olmak hatayı doğurur.⁵⁷

Muhasebede görülen hatalar; unutkan olma durumu, özensiz olma durumu veya eksik bilgi sebebiyle muhasebe ile ilgili işlem, kayıt ve hesaplamalarda meydana gelen hatalardır. Muhasebe hataları bilinçli olarak yapılmayan yanlışlıklardandır.⁵⁸ İşletmenin finansal olarak bilinmesi ya da değerlendirilmesi muhasebe raporlarına dayanarak yapılmaktadır. Bu manada, mali tablolarda veya muhasebe kayıtları üzerinde oluşabilecek hatalar sağlıklı değerlendirmelere sebebiyet verebilmektedir.⁵⁹

İşletmeler bünyesinde karşılaşılan muhasebe hatalarını, muhasebe kaidelerine ve ilkelerine uygun olmayan faaliyetler ve oluşumlar olarak tanımlayabiliriz. Yapılmış olan yanlışlıklar veya hatalarda çalışanlar, çıkarları istikametinde bilinçli olarak ya da isteyerek bu gibi faaliyetlerde bulunmazlar. Yanlışlar ve yapılan hatalar bilgisiz olma durumundan ve ihmal etmekten kaynaklanmaktadır. Fakat istemsizce de olsa yapılabilen muhasebe hataları, hile ve yolsuzluk yapmak kadar işletmeler açısından zarara sebebiyet verebilmektedir. Etkili iç kontrolün hedeflerinden biri de işletme için hazırlanan muhasebe çıktılarının güvenilirliğini sağlamaktır. Güvenilebilir muhasebe verisi; muhasebe prensiplerine ve saptanan kurallara uygun olarak gerçekçi olmalıdır. Farklı bir ifadeyle muhasebe verileri üzerinde herhangi bir düzensizlik veya hata bulunmamalıdır.⁶⁰

Muhasebeye ait kayıtlarda ve raporlarda bilerek ya da bilmeyerek yapılan hatalar sonucunda oluşan yanlış bilgilerin, karar verme aşamasında yöneticiler ve işletmeyle alakadar kişilerce kullanılması alınacak kararlar açısından hata riski taşımaktadır. Nitekim hata yalnızca işletmenin vergi anlamında ilişkileriyle alakalı

⁵⁷ Zafer Güvenç, Termal Turizm İşletmelerinde Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde Belge Sisteminin Önemi Ve Bir Uygulama, SBE, İşletme Ana Bilim Dalı, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2009, s. 20 (**Yüksek Lisans Tezi**).

⁵⁸ Duman, a.g.e., s. 147.

⁵⁹ Veysi Seviğ, "Muhasebe Bilimi ve Muhasebeci", **Mali Çözüm Dergisi**, 2002, Sayı: 58, s. 40.

⁶⁰ Ayşe Ertürk, İşletmelerde Hata ve Hileyi Önlemede İç Kontrol Sisteminin Etkililiği ve Bir uygulama, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Denetimi Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010, s. 5 (**Yüksek Lisans Tezi**).

olmayıp işletmenin karar verenleriyle de yakından alakalı bir olgudur.⁶¹ Muhasebeye ait işlemlerin çağımızda bilgisayar ile yapılması meydana gelen bir takım muhasebe hatalarını en aza indirmiş bir kısmını da tamamen yok etmiş olmakla beraber var olan bir takım muhasebesel hatalar aşağıda sıralanmaktadır.⁶²

- Bazı muhasebe kayıtlarının unutulmuş olması veya yinelenmesi,
- Kanıtlayıcı herhangi bir belgenin kayıp edilmesi,
- Hesaplar açısından yapılan birleştirmeler,
- Kayıt esnasında yapılan hatalar (ters kayıt, rakam hatası, hesap hatası gibi),

Değerleme hataları

Hatalar işletme çalışanlarınca yapabileceği gibi, mali tabloları oluşturan direk sorumlu üst düzey yöneticiler tarafından da yapılabilmektedir. Genel olarak;⁶³

- a. Mali tabloların oluşturulmasında yararlanılan verileri elde ederken ve analizi esnasında yapılabilecek yanlışlıklar,
- b. Gözden kaçırılan vakalardan ya da yanlış değerlendirilmesinden kaynaklı yapılan hatalı muhasebe tahmini ve
- c. Muhasebe prensiplerinin uygulanması esnasında, değerlendirme, kayıt altına alma, gruplandırma, sunma ya da açıklık getirme konularıyla alakalı yapılabilmesi muhtemel olan yanlışlıklar hata olarak değerlendirilmektedir.

7. MUHASEBE HATALARININ NEDENLERİ

Muhasebe hatası tanımından da anlaşıldığı üzere, hataların genellikle bilgi ve tecrübe eksikliği, ihmal ve dikkatsiz davranılmasından meydana gelmektedir.⁶⁴ İşletme bünyesinde çalışan personelin hata yapma olasılığıyla bilgileri, yetkinlik durumları ve deneyimleri ters orantılıdır. Fakat insan etkenini hesaba katmak gerekmektedir.⁶⁵

7.1. Bilgisizlik ve Tecrübesizlik

Muhasebe alanında işlemleri uygulamak ve doğru neticeye ulaşmak için gereken tüm yasa, prensip, kavram ve bilgilere ulaşılması ve doğru bir şekilde tatbik

⁶¹ Mustafa Zeytin, Bağımsız Muhasebe Meslek Mensuplarını Hata Ve Etik Dışı Davranışlara Yönlendiren Faktörler, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme (Muhasebe Finansman) Anabilim Dalı, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2007, s. 88 (**Yüksek Lisans Tezi**).

⁶² Güvenç, a.g.e., s. 20-21.

⁶³ Kaval, 2008, a.g.e., s. 77.

⁶⁴ Zafer Kirik, Muhasebe Hata Ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar'da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2007, s. 39 (**Yüksek Lisans Tezi**).

⁶⁵ Ertürk, a.g.e., s. 9.

edilmesi gerekmektedir. Bunları bilmeyen veya bilen ama yanlış şekilde tatbik eden muhasebe personeli muhasebe de türlü düzensiz durumlara sebebiyet verebilmektedir.

İşletmelerde meydana gelen muhasebe hatalarını önlemede ilk adım iyi yetişmiş, kaliteli ve bilgili kişilerin istihdam edilmesi olmalıdır. Bu donanıma sahip personelin istihdamı, hataların meydana gelmesini engelleyerek işletmenin verimlilik düzeyini arttıracaktır. Bunun yanı sıra, personellerin kurum içi eğitimle yetiştirilmeleri, gerek görüldüğünde seminer, panel ya da konferanslara yönlendirilmeleri hataların aza indirilmesinde alınabilecek bir takım önlemlerdendir.⁶⁶

7.2. İhmal ve Dikkatsizlik

Muhasebeye ait işlemler gerçekleştirilirken, bilgi kadar önem taşıyan başka bir konu da gereken dikkatin ve özenin gösterilmesidir. Aksi halde, dikkat eksikliği, unutkan olma durumu, yeterince ilgi göstermeme ve ihmal etme neticesinde uygulanan işlemler muhasebenin seyrini değiştirecek ve hatalara sebebiyet verecektir.⁶⁷ Muhasebede hataların meydana gelmesinde ortaya çıkan ihmaller ve dikkatsizlikler, ilgili ayın sonunda hazırlanan mizanlarla ve hatalar neticesinde zarar görenlerin ikazlarıyla belirlenmektedir. Bununla birlikte sıhhatli ve denetimli muhasebe sürecinin bulunduğu işletmelerde hataları doğuran ihmal ve dikkatsizlikler meydana geldikten sonra kısa bir sürede ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

8. MUHASEBE HATALARININ ÇEŞİTLERİ

Teknolojinin gelişmesiyle beraber muhasebeye ait işlemlerin bilgisayar vasıtasıyla yapılması, muhasebede görülen hataları büyük oranda aza indirmiş, hatta bazılarını da tümden yok etmiştir. Fakat buna rağmen uygulamada sıklıkla görülen hata türlerini aşağıdaki görüldüğü gibi sınıflandırabilmek mümkündür.⁶⁹

Muhasebe hatalarının çeşitleri 5 başlık altında incelenecektir. Bunlar: Matematik Hataları, Kayıt Hataları, Nakil Hataları, Unutulma ve Tekrarlama ve Bilanço Hatalarıdır.

⁶⁶ Ertürk, a.g.e., s. 10.

⁶⁷ Kirik, a.g.e., s. 40.

⁶⁸ Cevdet Kızıl vd., "Yaratıcı Muhasebe Yöntemleri Ve Finansal Bilgilerin Manipülasyonu: Profesyonel Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Örnek Bir Uygulama", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, C9.1.

⁶⁹ Kirik, a.g.e., s. 40.

8.1. Matematik Hataları

Muhasebeye ait sistemlerde yapılabilen hesaplamalardaki yanlışlıklardır.⁷⁰ Fiş girişi esnasında ilave belgelere ait toplamlarda, reeskont, faiz, karşılık gibi hesaplardan dolayı muhasebenin haricinde yapılan matematik işlemlerinde yapılan hatalardır.⁷¹

Örnek olarak; dönem bitişinde sürekli envanter sistemi kullanılan bir işletme içerisinde, satılan ticari malların maliyete ait hesabın 125,000 TL iken; hatayla 225,000 TL şeklinde yazılıp toplanarak kar-zarar hesabına aktarılması. Bu gibi bir hesaplamada, dönem karı 100,000 TL eksik gözükecek ve bu durum vergi matrahına etki edecektir. Bu şekilde yapılan hataların kayıtlar üzerinden tespit edilmesi, çift kayıt sistemi sebebiyle mümkün gözükmemektedir. Bu durum direk belgelerde yapılacak matematiksel analizlerle ortaya çıkabilmektedir.⁷²

Yapılabilmesi muhtemel bazı hesaplama hataları aşağıda listelenmiştir.⁷³

Yevmiye ve defteri kebirin toplanmasında meydana gelen hatalar,

- Kasa defterinde meydana gelen işlem hataları,
- Envanter cetvelleri üzerinde meydana gelen işlem hataları,
- Amortisman hesaplamalarında meydana gelen hatalar,
- Maaş bordrolarının hesaplanmasında ortaya çıkan hatalar,
- Fatura üzerinde KDV hesaplanması esnasında meydana gelen hatalar,
- Tablo ve bilanço hesaplamaları neticesinde meydana gelen hatalar,
- Yeniden değerlendirme işlemlerinde meydana gelen işlem hatalarıdır.

8.2. Kayıt Hataları

Muhasebeye ait yapılan işlemlerin muhasebe defterlerine kaydı yapılırken meydana gelen sayı ve hesaplama yanlışlıkları neticesinde oluşan muhasebe hatalarıdır. Kayıtlarda görülen hataları sayı hataları, hesaplama hataları ve alacak-borç kısımlarının karıştırılması olarak değerlendirmek mümkündür.⁷⁴ Rakamdan kaynaklı hatalar, muhasebeye işlemlerine ait sayıların günlük kayıt yapılan defterlere hatalı yazılması ya da sayıların yerleri değiştirilerek kayıt yapılması neticesinde meydana gelen hatalardır. Hesap hataları, kanun hükümlerine ve muhasebe ilkelerine uygun yorumlanmaması sonucu işlemin başka hesaba kaydedilerek hataya neden

⁷⁰ Duman, a.g.e., s. 148.

⁷¹ Mikail Erol, "İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata Ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 13(1), Isparta, 2008, s.231.

⁷² Kirik, a.g.e., s. 40-41.

⁷³ Ertürk, a.g.e., s. 6.

⁷⁴ Kirik, a.g.e., s. 41.

olunmasıyla ortaya çıkan hatalardır. Diğer kayıt hatası türü olan borç ve alacak taraflarının karıştırılması ise, yevmiye kayıtlarında dalgınlıkla borç ve alacak taraflarının karıştırılması halinde ortaya çıkar.⁷⁵ Örnek olarak ABC Limited Şirketi XYZ Limited Şirketi'ne var olan borca karşılık 10.000 TL değerli, vadeli bir Alacak Senedini ciro etmesine rağmen, kaydını yanlışlık sonucu aşağıdaki görüldüğü şekilde yapmıştır.

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
63	120 ALICILAR HESABI	10.000	
	121 ALACAK SENETLERİ HESABI 121.01 Cüzdandaki Alacak Senetleri		10.000
	Cüzdandaki Alacak Senedinin Ciro Edilmesi Kaydı		
	TOPLAM	10.000	10.000

Bu maddenin doğru muhasebe kaydı;

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
63	320 SATICILAR HESABI	10.000	
	121 ALACAK SENETLERİ HESABI 121.01 Cüzdandaki Alacak Senetleri		10.000
	Cüzdandaki Alacak Senedinin Ciro Edilmesi Kaydı		
	TOPLAM	10.000	10.000

Burada yalnızca borç kısmı hatalıdır, Alacak kısmında hata bulunmamaktadır. Bu nedenle hesabın her iki yanını da iptal etmek gerekmemektedir. Düzeltme maddesiyle hata sonucu yazılan 120 Alıcılar Hesabı 10.000 TL alacaklı gösterilerek düzenlenir. Karşılık olarak 320 Satıcılar Hesabı Borçlandırılır.

⁷⁵ Zeytin, a.g.e., s. 89.

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
77	320 SATICILAR HESABI	10.000	
	120 ALICILAR HESABI		10.000
	(1) Yevmiye Maddesinin Düzeltme Kaydı		
	TOPLAM	10.000	10.000

Bu nedenle (1) Numaralı yevmiye hesabında yanlışlık sonucu borçlandırılan 120 Alıcılar Hesabı yapılmış olan kayıt sonucu iptal edilerek 320 Satıcılar Hesabı da borçlandırılmak suretiyle hata düzeltilir. Gereken düzenlemeler yapıldıktan sonra 120 Alıcılar Hesabının son şekli aşağıdaki gibi görülecektir.

BORÇ	120 ALICILAR HESABI	ALACAK
10.000 (63) Nolu Yevmiye Kaydından Gelen		10.000 (77) Yevmiye Kaydından Gelen
BORÇ BAKİYE	-	ALACAK BAKİYE
		-

Hesabın borç ve alacağına aynı tutarın yazılmasıyla eşitlik sağlanmış, Alacak tarafındaki kayıt Borç tarafındaki kaydı sildiğinden hesaptaki dengesizlik, düzeltici madde vasıtasıyla eski şekline dönüştürülmüş olmaktadır.

Alacaklı hesap adı altında oluşan hatalara misal olarak ABC şirketi XYZ şirketine olan borcuna karşılık 10.000 TL itibari değerli vadeli bir Alacak Senedini ciro ettiği halde, kaydını yanlışlıkla aşağıdaki gibi yapmıştır.

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
68	320 SATICILAR HESABI	10.000	
	321 BORÇ SENETLERİ HESABI		10.000
	Cüzdandaki Alacak Senedinin Ciro Edilmesi Kaydı		
	TOPLAM	10.000	10.000

Bu maddenin doğru muhasebe kaydı;

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
68	320 SATICILAR HESABI	10.000	
	121 ALACAK SENETLERİ HESABI 121.01 Cüzdandaki Alacak Senetleri		10.000
	Cüzdandaki Alacak Senedinin Ciro Edilmesi Kaydı		
	TOPLAM	10.000	10.000

Burada Maddenin yalnızca Alacak tarafında hata olup Borç tarafında hata bulunmamaktadır. Bu açıdan maddenin her iki tarafının iptal edilmesi gerekmemektedir. Düzeltme maddesiyle yanlışlıkla yazılmış olan 321 Borç Senetleri Hesabı 10.000 TL Borçlandırılıp düzeltilir. Buna karşılık 121 Alacak Senetleri Hesabı da Alacaklandırılır.

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
79	321 BORÇ SENETLERİ HESABI	10.000	
	121 ALACAK SENETLERİ HESABI 121.01 Cüzdandaki Alacak Senetleri		10.000
	Cüzdandaki Alacak Senedinin Ciro Edilmesi Kaydı		
	TOPLAM	10.000	10.000

Bu şekilde 1 Nolu yevmiye maddesinde hata sonucu alacaklandırılan 321 Borç Senetleri Hesabı yapılan kayıt ile iptal edildiği gibi 121 Alacak Senetleri Hesabı da Alacaklandırılarak hata düzeltilmiş olur. Yapılan kayıtlar sonrasında 321 Borç Senetleri Hesabındaki son durum aşağıdaki gibi olacaktır.

BORÇ	321 BORÇ SENETLERİ HESABI	ALACAK
10.000 (79) Nolu Yevmiye Kaydından Gelen		10.000 (68) Yevmiye Kaydından Gelen
BORÇ BAKİYE	-	ALACAK BAKİYE
		-

Hesaba ilişkin hem Borca hem de Alacağa aynı miktarın yazılmasıyla denklik sağlanmış, Borç kaydı Alacak kaydını sildiği için, düzeltici maddeyle önceki haline getirilmiş olmaktadır.

Hem Borçlu ve Hem de Alacaklı Adında Hata: Bu durum, çoğunlukla ters yapılan maddelerde söz konusudur. Fakat bu tip hatalar ilgisiz hesaplara kaydetme halinde de söz konusu olabilirler.

ABC şirketi mevcut Alacak senetlerinden 5.000 TL itibari değerli vadeli Alacak Senedini tahsil ettiği halde, kaydını yanlışlıkla aşağıdaki gibi yapmıştır.

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
24	120 ALICILAR HESABI	5.000	
	321 BORÇ SENETLERİ HESABI		5.000
	Alacak Senedinin Tahsil Edilmesi Kaydı		
	TOPLAM	5.000	5.000

Bu maddenin doğru muhasebe kaydı;

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
24	100 KASA HESABI	5.000	
	121 ALACAK SENETLERİ HESABI 121.01 Cüzdandaki Alacak Senetleri		5.000
	Alacak Senedinin Tahsil Edilmesi Kaydı		
	TOPLAM	5.000	5.000

İşlem bir tahsil olduğu halde yanlışlık sonucu alıcıya borç senedi verme biçiminde gösterilmiş ve 121 Alacak Senetleri Hesabının Alacaklandırılması gerekirken 321 Borç Senetleri Hesabının Alacaklandırılmasına karşılık 120 Alıcılar Hesabı gereksiz yere borçlandırılmıştır. Hatayı düzeltmek için öncelikle yanlış maddenin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu amaçla ters madde yazarak 24 Numaralı Yevmiye maddesinin iptal edilmesi gerekir.

	AÇIKLAMA	TUTAR	
		BORÇ	ALACAK
29	321 BORÇ SENETLERİ HESABI	5.000	
	120 ALICILAR HESABI		5.000
	24 Numaralı Maddesinin İptali Kaydı		
	TOPLAM	5.000	5.000

Daha sonra örnekteki doğru maddenin yazılması yöntemiyle hata düzeltilmiş sayılır. Böyle maddelerde yani Borçlu hesapla Alacaklı hesabın yer değiştirdiği maddelerde düzeltme, iptal maddesinin iki katı alınarak da yapılabilmektedir. Böylece, hata düzeltilerek doğru kayıt tek bir maddeyle yapılmış olur. Bu biçimde düzeltmelerdeki sakıncalar, kontrolün zorlaşması ve açık olmamasıdır. Faydası ise kısa olmasıdır.

8.3. Nakil Hataları

Muhasebe işlemlerinde yer alan miktarların, bir sayfadan diğerine, bir defterden diğerine, defterlerden mizana ya da yevmiye defterlerine kayıt edilen işlemlerden herhangi birinin büyük defter kaydı esnasında hatalı kaydedilmesi ya da farklı olan başka bir hesap üzerine kayıt edilmesi neticesinde oluşan hatalardır.⁷⁶ Nakil esnasında oluşan mühim hatalar şunlardır.⁷⁷

- Bir sayının hatalı aktarılması,
- Doğru sayının hatalı bir hesaba geçirilmesi,
- Hesabın borç kısmında bulunması gerekli olan rakamın o hesabın alacak kısmına kaydedilmesi,
- Rakamların yevmiye defterinden büyük deftere aktarımı esnasında rakamların iki kez geçirilmesi,
- Rakamın yevmiye defterinden büyük deftere geçirilmesinin unutulması.

8.4. Unutma ve Tekrarlama

İşletmenin alım, satım, gider vb. faaliyetlerinin alakalı döneme kayıt edilmemesi ya da kayıtlarda hiç yer almaması unutma hatasıdır.⁷⁸ Muhasebenin genel ilkeleri arasında yer alan dönemsellik prensibi gereğince yapılan işlemlerin alakalı olan

⁷⁶ Kirik, a.g.e., s. 47.

⁷⁷ Ertürk, a.g.e., s. 7-8.

⁷⁸ Ertürk, a.g.e., s. 8.

dönem içinde defterlere kayıt edilmesi gerekmektedir.⁷⁹ Yapılan işlemlerin yapıldığı dönemlerde kayıt altına alınmaması muhasebe hatalarına sebebiyet vermektedir.

Bu hatalar muhasebe çalışanlarının kendi bünyesinde ve organizasyonlarında yapacakları inceleme ve denetim sonucu vaktinde tespit edilebilmektedir. Yapılan bir kaydın unutulması sonucunda yanlışlığın tespit edildiği anda o işleme ait bilgi ve belgeler deftere kaydedilir.⁸⁰

Örneğin; ticaret işiyle ilgili bir işletmenin sattığı mala ait faturayı defterlere kayıt etmemesi, unutma sonucu oluşan bir muhasebe hatasıdır. Bu şekilde yapılan hataların miktarları işletmeye ait toplam ciroda ufak bir meblağ olarak görülebiliyorsa, meydana gelen olayı hata şeklinde yorumlamak gerekmektedir. Fakat mevzu bahis meblağ büyük bir rakamsa olaya şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. Hile olma olasılığı ihtimali yüksektir.⁸¹

Tekrarlamaysa unutma eyleminin aksine bir işlemin kayıtlara birkaç kez aktarılmasıdır. Mükerrer kayıt olarak bilinen bu hata genellikle bedeli sonradan ödenen işlemlere ait hem belgenin aslıyla hem de ödeme esnasında iki kez muhasebeleştirilmesi sonucu görülmektedir.⁸²

8.5. Bilanço Hataları

Finansal tabloların içinde en önemlisi olan bilanço, işletmeye ait belirlenen bir tarihte sahip olduğu varlıkları ve bu varlıkların hangi kaynaktan elde edildiğini gösteren finansal tablodur.

Bilançoda; işletmenin sahipleri ve ortakları, devlet, işletmenin ilişkisi bulunan bireyler ve kurumlar, kredi veren kuruluşlar, yatırımcılar ve diğerleri tarafından istenilen tüm verilerin gerçekçi olarak gösterilmesi gerekmektedir.⁸³

Bilançonun düzenlenmesi esnasında temel muhasebe ilkeleri ve muhasebe prensipleri dikkate alınmaktadır. Bilançonun hazırlanması esnasında işletmelerin uymak zorunda olduğu kurallar bütünü bilanço ilkeleri olarak adlandırılmaktadır. Bilanço ilkelerine riayet edilmesi neticesinde, ilgililer işletmenin belirlenen bir tarihte bulunduğu mali durumu ile ilgili doğru kanaatlere varabilirler. Bilanço hazırlanırken

⁷⁹ Orhan Sevilengül, **Genel Muhasebe**, Gazi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 23.

⁸⁰ Osman Akın ve Osman Kürşat Onat, "Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebecilik Kavramına Bakış Açılarının Değerlendirilmesi", **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS)**, 2015, Cilt: 8, Sayı: 1.

⁸¹ Kirik, a.g.e., s. 48-49.

⁸² Zeytin, a.g.e., s. 90.

⁸³ Kirik, a.g.e., s. 49.

belirlenen usul ve esaslara uyulmaması sonucunda bilanço hataları meydana gelmektedir.⁸⁴ Bu hataları üç grupta incelemek mümkündür.⁸⁵

İşletmeye ait aktif ve pasifi kısmında yer alan değerlerin analiziyle aşınma payı ve provizyon ayrılması hususlarında muhasebe prensiplerine, ticaret kurallarına ve kanuni hükümlere göre hareket edilmemesi sonucu meydana gelen hatalardır. Özetle bu tip hatalara değerlendirme hataları denilmektedir. Dönemin sonunda bulunan mal variyetinin yüksek ya da düşük değerlendirilmesi aktifleştirilerek aşınma payına uğratılması gereken harcamanın direk olarak gider hanesine yazılması ile yıpranma payı ve karşılıklarda görülen ayırım yanlışları en önemli değerlendirme hatalarındandır.

Bilanço üzerinde belirsiz nitelikte ve açık olmayan hesapların var olmasıdır. Mahiyeti anlaşılır olmayan geçici ve birleştirici hesaplar vb. Bu tarz bilançonun şeffaf ve anlaşılabilir olmasına uymaz. Bilanço vasıtasıyla işletmeye ait sağlıklı çözümleme yapılmasının önüne geçer, tek düzen hesap uygulanmasıyla bu engel büyük oranda giderilmektedir.

Hesapların aktif ve pasif karşılaştırılması yapılarak birleştirilmesidir. Yapılmış olan bu tip hataların dönemin sonucundaki raporlara bir tesiri olmaz fakat bilançoaya ait şeffaflık, sadelik ve anlaşılabilir olma prensibine aykırıdır. Bilanço değerlendirmesini güçleştirir, yanıltıcı etki yapabilmektedir.

9. TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI 8 DEKİ MUHASEBE HATALARI

2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunundaki Ek-1 inci madde hükmü gereğince kurulan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun 24.02.2004 ve 2004/6924 sayılı Kararıyla yürürlüğe giren “Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun Çalışmalarına ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 9 uncu maddesinin (b) bendi hükmünce Finansal tabloların gerçek, güvenilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaca uygun, anlaşılabilir ve tutarlı finansal bilgiler üretebilmesini sağlayacak Türkiye Muhasebe Standartlarının oluşturulması öngörülmektedir. Kurul tarafından 20.10.2005 tarih ve 25972 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan standardın hedefi; muhasebe stratejilerinin seçilmesi, değiştirilmesi kıstaslarını belirlemek ve muhasebe öngörülerinde oluşan değişimler ile yanlışların düzeltilmesine dair muhasebeleştirme ve açıklama usullerini düzenlemektir. Standart, işletmeye ait mali tabloların geçerli ve güvenilir olması durumunu artırmayı ve işletmenin eski dönemlerdeki mali tabloları ile diğer işletmelere

⁸⁴ Ertürk, a.g.e., s. 8-9.

⁸⁵ Zeki Doğan ve Elif Nazlı, “Muhasebede Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, 8(4), s. 195-212.

ait mali tablolarını karşılaştırılabilmeyi amaçlamaktadır. TMS–8 de hatalar; işletmeye ait içinde bulunulan döneme ya da önceki döneme ait mali tablolarda, güvenilir olmayan bilgiyi kullanması ya da doğru olmayan bilginin kullanılması sonucunda meydana gelir. Bu hataların sebebi yukarıda bahsedilen hata türleri sebebiyle meydana gelmektedir. Bu hatalar; matematik hatalarını, muhasebe faaliyetlerinin uygulanmasında karşılaşılan yanlışlıkları, kanunsuzlukları ve bilgilerin hatalı değerlendirilmesinden ya da yönetilmesi sonucu ortaya çıkan etkileri içermektedir. İşletme bir önceki dönemde yapılan hataların farkına vardıktan sonra tasdik edilecek ilk mali tabloda eskiden başlayarak düzeltme yapmalıdır. Düzeltme eylemini aşağıdaki yer alan hususlar doğrultusunda gerçekleştirmelidir;

- Hatalı oluşturularak sunulan mali tablo en eski dönemden de önce yapılmışsa, ilgili döneme ait mevcut varlık, yabancı kaynak ve sermaye açılış miktarlarının yeniden revize edilmesi gerekir.

- Hata yapılan dönemle içinde bulunan dönem karşılaştırmalı ve yeniden düzenlenmelidir.

- Önceki dönemlerde yapılan hataların giderilme etkileri, hataların farkına varıldığı döneme ait kâr ya da zarara eklenmemelidir. Geçmiş dönem özet mali verileri dâhil edilerek geçmiş dönemde ulaşılan tüm bilgiler en eski dönemde başlayarak tekrar düzenlenmelidir.

- Hataya ait geçmiş dönemlerin biriken etkisinin geçerli dönemin ilk kısmı için hesaplanmadığı hallerde, işletme kıyaslamaya uygulanması mümkün olan en yakın dönemden ileriye doğru düzenlenmesi gerekir.

- Muhasebe öngörülerindeki değişimler hataların düzeltilmesinden ayrılmalıdır. Muhasebe öngörülerini, yapıları açısından yaklaşık tutarlarla ifade edilebildiğinden ek bilgilerin fark edilmesi neticesinde bu öngörülerde değişim yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.⁸⁶

9. VERGİ İNCELEMESİNDE HATALAR

Hatalar değerlendirme hataları, amortisman ve yeniden değerlendirme de karşılaşılan hatalar, katma değer uygulamalarında karşılaşılan muhasebe hataları, gider ve maliyet artırıcı harcamalar, stopaj ve kesintilerde, inşaat ve onarım işleri ile ilgili hesapların kaydedilmesi sırasında karşılaşılan hatalar, muafiyet ve istisna

⁸⁶ Kirik, a.g.e., s. 50.

uygulamalarında karşılaşılan hatalar, sabit kıymet yenileme fonu uygulamalarında yapılan hatalar şeklinde ayrıma tabi tutulabilir.⁸⁷

9.1 Değerleme Hataları

Değerlemede hatalar aşağıda listelenen sebeplerden kaynaklanmaktadır.⁸⁸

• Yurda getirilme zorunluğu bulunmayan ihracat bedelli yabancı paralar değerlendirme kapsamı dışında tutulmuştur.

- Döviz olarak düzenlenen senetlere Reeskont'a uygulanmıştır.
- Alacak senetlerine Reeskont uygulanırken borç senetlerine uygulanmamıştır.
- Teminatlı alacaklar için karşılık ayrılmıştır.
- Şüpheli alacağın karşılığı şüphe halinin olduğu tarihte ayrılmamıştır.
- Verilen avans için şüpheli alacak karşılığı ayrılmıştır.
- Kamudan oluşan alacaklar nedeniyle karşılık ayrılmıştır
- Kıdem tazminat karşılığı ayrılarak gider kaydedilmiştir
- Aciz vesikası ile dayanak oluşturulan alacak değersiz kabul edilmiştir.
- Menkul kıymetlere değer düşüklüğü karşılığı ayrılmıştır.
- İşletmeden çekilen ekonomik kıymetler emsal bedeliyle değerlendirilmemiştir
- Hatır senetleri reeskonta tabi tutulmuştur.
- Vadeli çekler reeskonta tabi tutulmuştur.

• Hizmet uzmanına teslim edilen ayınlar verildiğindeki vasati perakende fiyatlarla değerlendirilmemiştir.

• Yurda getirilme zorunluğu bulunmayan ihracat bedelli değersiz alacak kısmına kaydedilmiştir

• Kıymeti azalan mallar için takdir komisyonu kararı olmaksızın karşılık ayrılarak gider kaydedilmiştir.

• Nakdi olmayan bağışlar ve yardımlar yürürlükteki yasalar açısından değerlendirilmemiştir.

- Dönem sonunda görülen stoklar düşük ya da yüksek bedellerle belirlenmiştir.
- Sayım ve tesellüm eksikleri gider, fazlaları ise gelir olarak kaydedilmemiştir.
- İmal edilen mal maliyeti içinde olması gereken harcama tutarları doğrudan gider yazılmıştır.

- Binalarda yeniden tespit edilmiş değerlerde yıpranma payı ayrılmıştır.
- Amortisman oranı VUK' da bulunan orandan yüksek uygulanmıştır.

⁸⁷ Hasan Hüseyin Bayraklı vd., *Muhasebe Hata ve Hileleri*, Ekin Yayınevi, Ankara, 2012, s. 41.

⁸⁸ Bayraklı vd., a.g.e., s. 41-42-43.

- Bedelsiz olarak kullanılan gayrimenkul için benzer kira tutarı hesaplanmamıştır.
- Satın alınan ekonomik değerin maliyetinin birkaç evrede tamamlandığı hallerde makinenin montaj aşamasının bitirildiği yılsonuna kadar ortaya çıkan diğer maliyet etmenleri alış bedeline yansıtılmamıştır.
- Peştamallıklar aktifleştirilmeyerek doğrudan gider yazılmıştır.
- Amortisman uygulanan ekonomik kıymetin maliyetine yansıtılması gereken harcamalar gider hanesine yazılmıştır.
- Dönem sonundaki stoklarda bulunan üstü�ü, dese ve iskartalar emsal bedel ile değeri lenmemiştir.
- Gelecek hesap dönemiyle ilgili peşin ödenen giderler direkt biçimde gider kaydedilmişlerdir
- Menkul kıymetler değeri lemesi alış bedeliyle yapılmamıştır.
- Yatırımın aktifleştirildiği dönem sonuna dek oluşan kredi faizleri ile kur farkları direkt olarak gider kaydedilmiştir.

9.2. Amortisman ve Yeniden Değeri leme Uygulamalarında Yapılan Hatalar

Genellikle yapılan hatalar şunlardır:⁸⁹

- Kurumlar vergisi kıymettarlarınca tekrardan değeri leme değeri artış fonu sermayeye ilave edilmesi haricinde bir başka hesaba eklenerek dönem karıyla ilişkilendirilmemiştir.
- Bilançonun pasif kısmında bulunan yeniden değeri leme artışı ekonomik kıymet artışı esnasında birikmiş durumda olan amortisman vb. işleme uygulanmamıştır.
- Amortisman uygulanan iktisadi değeri edinildiği yıl ya da satıldığı yıl tekrardan değeri leme işlemini uygulanmıştır.
- Seçmeli bir şekilde amortisman ayrılmamış yıllara ait amortisman yeniden değeri leme artışı fonunda dikkate alınmamıştır.
- Amortisman oranı birinci uygulanandan yüksek uygulanmıştır.
- Maliyet artış fonuna ilişkin hesapta sermayeye ekli bulunan yeniden değeri leme artışı fonu dikkate alınmamıştır.
- Kullanıma hazır halde olmayan iktisadi kıymetler için Amortisman ayrılmıştır.
- Yıl içerisinde satılmış olan iktisadi kıymetler için Amortisman ayrılmıştır.
- Normalde Amortisman ayrılırken azalan bakiyeler usulüne geçilmiştir.
- Binek otomobillere ilişkin amortisman ayırmada kıst amortisman yapılmadığı gibi amortisman giderinin hepsi gider yazılmıştır.

⁸⁹ Bayraklı vd., a.g.e., s. 43-44-45.

- Özel maliyet bedeli niteliğindeki harcamalar gider kaydedilmiştir.
- Yapılmakta olan yatırımlar için amortisman ayrılmıştır.
- Yapılmakta olan yatırımlar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur
- Sinema filmlerine, alamet-i farika haklarına, peştamallıklara dair özel maliyet bedelleri, ilk tesis giderleri, organizasyona ait etüt ve arama giderleri ve maddi olmayan haklar tekrar değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.
- İktisadi kıymetin aktif hale getirildiği dönem sonrasındaki döneme ilişkin olan ve iktisadi kıymete ait maliyete intikal ettirilen kur farkları yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.
- Yeniden değerlendirme artış fonu, gelir vergisi mükelleflerince sermayeye eklenmiştir.

9.3. Katma Değer Vergisi Uygulamalarında Karşılaşılan Hatalar

Vergiye bağlı karşılaşılan hatalardan bir tipi de KDV uygulaması hatalarının ortaya çıkardığı hatalardır. Bu hatalar aşağıda sıralanmıştır.⁹⁰

- Amortismanba bağlı tabi ekonomik değer KDV bir kez indirimine konu olmuştur (Tek belgeliler hariç).
- İşletmece imal edilen ekonomik değerlerin aktif hale getirilmesi esnasında KDV hesaplanmamıştır.
- Yitirilen mallarda KDV indirimi yapılmamıştır.
- Binek arabalar da ödenen KDV indirimine konu olmuştur (Faaliyet alanlarının bir kısmı ya da tamamında binek otomobillerin kiralınması, işletilmesi olanlar hariç).
- Özel maliyet bedelinin aktif hale getirilmesi esnasında KDV hesabı yapılmamıştır.
- Alınan vade farkları, faiz, prim gibi gelirler KDV matrahı dışında tutulmuştur.
- Kısmi indirimine tabi olması gereken KDV tamamen indirilmiştir.
- Yılsonu iskontolarında KDV hesaplanmamıştır.
- KDV oranları yanlış hesaplanmıştır.
- Finansman sağlama hizmet bedeli üzerinde KDV hesaplanmamıştır.
- Para makbuzuna dayalı olarak KDV'de indirim yapılmıştır.
- Dar mükelleflere yaptırılmış olan hizmetler için sorumlu sıfatıyla KDV beyan edilmemiştir.
- Reklam için dağıtılan mallara ilişkin KDV hesaplanmamıştır.
- Bedelsiz devirle ilgili işlemlerde KDV hesabı yapılmamıştır.

⁹⁰ Bayraklı vd., a.g.e., s. 45.

- Mal teslimi ya da hizmet itfası öncesinde fatura düzenlendiği halde KDV hesabı yapılmamıştır.

- Kanuni olarak kabul edilmeyen giderlerle ilgili KDV indirimine tabi olmamıştır.

9.4. Gider ve Maliyet Artırıcı Harcamalarda Karşılaşılan Hatalar

Uygulama esnasında görülen hataların bir diğeri de giderleri ve maliyeti artıran hatalardır. Bu tip hatalar kasten yapılırsa hile olarak adlandırılır. Uygulamada kasten yapılmadığı halde bu tip hatalarla karşılaşmaktadır. Bunlar;⁹¹

- İşle ilgisi olmayan özel harcamalar gider kaydedilmiştir.
- Ücretlerden kesilen güvence bedelleri ödenmemesine rağmen gider kaydedilmiştir.

- Yönetim kademesine dağıtılan temettüler işletme kazancından karşılanmıştır.
- Karşılanan parasal cezalar, vergi için ödenen cezalar, gecikme faizi ve zamları gider hanesine kaydedilmiştir.

- Ayrıca ihtiyat akçeleri gider kaydedilmiştir.
- Proforma fatura doğrudan gider kaydedilmiştir.
- İşletme haricindeki araçlara ait masraflar gider yazılmıştır.
- Sevk irsaliyesi doğrudan gider kaydedilmiştir.
- Gelir vergisi mükellefinin eşine ödediği ücretler gider yazılmıştır.
- Ortak için alınmış olan faizler işletmeye gider kaydedilmiştir.

- MTV yasası kapsamında olan uçak, helikopter ve araç kiralama ile işletmelerde bu amaca hizmet eden taşıtlar hariç için ödeme yapılan MTV gider hanesine kaydedilmiştir.

- Finansmanda yapılan harcamalara sınırlama yapılmamıştır.
- Geçmiş döneme ait giderler cari dönemde gider hanesine kaydedilmiştir.
- Yolluk ve yevmiye ödenmesine rağmen bu giderlerle ilgili harcamalar gider hanesine kaydedilmiştir.

- Sigorta harcamalarında kısıtlama yapılmamıştır.
- Kaybolan değerler gider olarak kaydedilmiştir.
- Ticari kazançla alakası bulunmayan harcamalar gider hanesine yazılmıştır.
- Kıdem tazminatı gider hanesine kaydedilmiştir.
- Diğer bir firma tarafından kullanılan kredi masrafları gider hanesine yazılmıştır.
- Yasal limiti aşan bağışlar ve yardımlar yapılmıştır.
- Kanunda belirtilenler haricinde yapılan bağışlar ve yardımlar gider hanesine yazılmıştır.

⁹¹ Bayraklı vd., a.g.e., s. 46-47.

- Envanterde görünmeyen ekonomik değerlere amortisman uygulanmıştır.
- Özel taşıt giderlerinin tamamı gider hanesine yazılmıştır.
- Yatırım bitirilmediği halde harcamaları gider hanesine yazılmıştır.
- İade işlemi gören mallar maliyet hesabından çıkarılmamıştır.

9.5. Tevkifat (Stopaj) Uygulamasında Karşılaşılan Hatalar

Uygulama esnasında görülen diğer bir hata da stopaj işlemi yapılmasında karşılaşılan ve vergi kaybına neden olan hatalardır. Bu hataların bazıları şöyledir:⁹²

- Ödenen ücretlerden stopaj yapılmaması
- Teklif ödemelerinde stopaj işlemi yapılmaması
- KDV Kanunu 24. maddesi uyarınca stopaj uygulaması brüt meblâğ yerine net meblâğ üzerinden yapılması
- Ücret olarak kabul edilen ödemelere ilişkin brüt tutar üzerinden stopaj yapılmaması
- Çiftçilerin verdiği ziraat mahsulleri ve hizmetlerden stopaj yapılmaması
- Yıllara sâri inşaat ve onarıma ait işlere ilişkin olarak yapılan ödemelerin stopajının yapılmaması
- Dar mükellef tarafından kuruma yapılan kira ödemelerinde stopaj yapmaması

9.6. Yıllara Sâri İnşaat ve Onarım İşlerinde Karşılaşılan Hatalar

Bir yıldan fazla süre tamamlanamayan inşaatlarla alakalı yapılan faaliyetlerde hatalarla karşılaşılabilir. Bu tip hatalar genelde aşağıdaki gibidir.⁹³

- Yapımı yıllar süren inşaatlarla alakalı uygulanan stopajların bu inşaatlar tamamlanmadan mahsup edilmesi.
- Genel gider dağıtımında hata yapılması.
- Ortak genel giderler ile amortismanların dağıtılmasındaki yanlışlıklar.
- Yapımı yıllar süren inşaatların işin bittiği tarihten sonraki yıl beyan edilmesi.
- Devam eden bağlantılı inşaatlarda harcamaların gider hanesine kaydedilmesi

9.7. Muafiyet ve İstisna Uygulamalarına İlişkin Hatalar

Birtakım işler işletmeler açısından muafiyetler sağlarlar. Lakin muafiyetlerin kullanılmasında bazı hatalarla karşılaşmakta ve vergi kaybına sebebiyet verilmektedir. Bu hatalar özetle şu şekildedir.⁹⁴

- Yatırım indiriminin kar olduğu halde uygulanmaması.

⁹² Bayraklı vd., a.g.e., s. 47.

⁹³ Bayraklı vd., a.g.e., s. 47.

⁹⁴ Bayraklı vd., a.g.e., s. 48.

- Yatırım indirimi istisna tutarının yanlış hesaplanması.
- Turizme has olarak diğer firmalara devredilen hasılat miktarından istisna uygulanmaması.
 - Kâmilen mükelleflik durumu olmayan kurumlardan edinilen kazançlara ortaklık kazancı istisnası uygulanmaması.
 - Turizm hâsılatı istisnası hesaplamasının yanlış yapılması.
 - Gayrimenkullerden ve katılım hisse satışından kaynaklanan kazanç tutarı sermayeye yansıtılmadığı halde istisna olarak uygulanması
 - Finansman fonunun yanlış hesaplanması
 - Önceki sene ayrılan ekonomik fonun ticari kara eklenmemesi.

9.8. Sabit Kıymet Yenileme Fonu Uygulamalarındaki Hatalar

Sabit kıymet yenileme fonu uygulamaları sırasında da istenmeden bir takım hatalar yapılabilmektedir. Bu tip hatalar genellikle şöyledir:⁹⁵

- Sabit kıymet satışından kaynaklanan karın şartlar hayata geçmeden yenileme fonuna aktarılması.
- Yenileme fonunun aynı çeşit ekonomik değer için kullanılması.
- Yenileme fonunun aynı çeşit ekonomik değer için amortismanına ait giderlerde kullanılmaması.
- Üç yılda yenileme fonu kullanılmadığı vaziyette üçüncü yıl matrahına yer almaması.

9.9. Diğer muhasebe hataları⁹⁶

- Mükerrer alış faturası kaydedilmiştir.
- Yersiz zarar mahsubu yapılmıştır.
- Faturaların tamamı hasılat olarak yazılmamıştır.

10. HATALARIN SINIFLANDIRILMASI

Muhasebeye dair hataların; içerik, sonuç ve etkileri açısından sınıflandırmaya tabi tutulması mümkündür.

10.1. Hataların İçerik Bakımından Sınıflandırılması

⁹⁵ Bayraklı vd., a.g.e., s. 48.

⁹⁶ Bayraklı vd., a.g.e., s.48.

Muhasebeye dair hataların içerik açısından; nitel muhasebe hataları ve ölçülebilir muhasebe hataları şeklinde iki başlık halinde incelenmesi mümkündür⁹⁷.

10.1.1. Ölçülemeyen Muhasebe Hataları

Ölçülemeyen muhasebe hataları, genel kabul gören muhasebe ilkeleri ve buna ilişkin yasaların koyduğu usullerin eksik biçimde uygulanmasıdır. Örneğin, satış faturası üzerinde seri ve sıra numarasının olmaması, ödeme fişindeki imza eksikliği vs. Bu tür yapılan muhasebe hatalarına usul hataları da denilmektedir. Bu şekildeki muhasebe hataları hesap kalanlarına etki etmemektedir. Ancak ölçülemeyen muhasebe hataları, ölçülebilir muhasebe hataların doğmasını kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda bir işletmede usul hatalarının fazlalığı hesap kalanlarının hatalı olabileceğinin mühim bir belirtisidir. Diğer bir ifadeyle, ölçülemeyen muhasebe hatalarının artması ölçülebilir muhasebe hatalarının da olma ihtimalini artırmaktadır.

10.1.2. Ölçülebilir Muhasebe Hataları

Ölçülebilir muhasebe hataları, hesap kalanlarını ve mali tablolarda yer alan kalemlerin tutarlarını etkileyen düzensizliklerdir. Buna benzer muhasebe hataları, hesap kalanlarını olduğundan yüksek veya düşük gösterme biçiminde olabilmektedir. Hesap kalanları dönemin sonunda mali tablolara aktarıldığından mali tabloları denetlemede ölçülebilir muhasebe hatalarına nitel muhasebe hatalarından daha fazla önem verilmektedir.

10.2. Hataların Sonuçları Bakımından Sınıflandırılması

Muhasebe hataları, neticeleri açısından; önemli muhasebe hataları ve önemsiz muhasebe hataları biçiminde iki başlıkta toplanabilmektedir⁹⁸.

10.2.1. Önemli Muhasebe Hataları

Muhasebedeki mühim hatalar, sayı ve tutar olarak önemli, sonuçlar açısından ciddi ve ağır sonuçlar doğuran hatalardır. Buna benzer hatalar tespit edilerek düzeltilmediği takdirde bu muhasebe verilerini kullanarak karar verenlerin kararlarına etki etmektedir.

⁹⁷ Hasan Gürbüz, **Muhasebe Denetimi**, Bilim Teknik Yayınevi, Baskı 3, İstanbul, 1990. s.62-63.

⁹⁸Gürbüz, a.g.e., s.63-64.

10.2.2. Önemsiz Muhasebe Hataları

Önemsiz hata, mali tabloları kullanmak suretiyle karar verenlerin kararlarında pozitif veya negatif biçimde etki oluşturmeyen ve denetim yapanlarca düzeltilmeden kabul edilen hatalardır.

Belirlenen bir hatanın önem bakımından ayrılması çok zordur. Önemlilik, muhasebe ve denetim teorisinde henüz tam olarak tanımlanamamıştır. Fakat önemlilik, mutlak sayılar ve oranlarla tespit edilebilmektedir. Uygulamada önemliliğin ölçütü olarak bazı oranlar tespit edilebilmektedir. Fakat denetim ortamına, denetlenen işletmeye ait denetim konusuna ve denetçiye ait özelliklere göre bu oran değişmektedir.

10.3. Hataların Etkileri Bakımından Sınıflandırılması

Etkileri açısından muhasebe hataları, bilançoya etki eden muhasebe hataları, gelir tablosunu etkileyen muhasebe hataları ile bilanço ve gelir tablosunu etkileyen muhasebe hataları olarak incelenebilir⁹⁹

10.3.1. Bilançoyu Etkileyen Muhasebe Hataları

Bazı muhasebe hataları yalnızca bilançoya etki etmektedir. Bu hataların düzeltilmesi gerekmektedir. Düzeltilmediği takdirde, düzenlenen bilançolar da hatalı olmakta ve hatalar, dönemden döneme aktarılmaktadır. Örneğin, sermaye hesabına alacak yazılması gereken bir tutar, yanlışlıkla dağıtım yapılmayan karlar hesabına kaydedilirse ve bu hata tespit edilirse hemen düzeltme kaydı ve dönemlerde düzenlenecek bilançolar hatalı olur.

10.3.2. Gelir Tablosunu Etkileyen Muhasebe Hataları

Bu tür hatalar yalnızca gelir tablosunu etkilemektedir. Örneğin, faiz geliri hesabına alacak yazılması gereken bir tutar yanlışlıkla satışlar hesabına alacak yazılabilir. Bu durum ise gelir tablosunun yanlış olmasına sebep olmaktadır. Bu hatanın düzeltilmesi için satışlar (geçici) hesabından faiz gelirleri (geçici) hesabına aktarma yapılması gerekmektedir.

Belirlenen hata düzeltilmezse, ilgili döneme ait gelir tablosunda hata olacaktır. Fakat gelecek dönemlere ilişkin finans tabloları bu muhasebe hatasından etkilenmeyecektir. Bunun sebebi, hatanın sadece geçici hesaplara etki etmesi ve geçici hesapların dönemin sonunda kapatılmakta olmalarıdır.

⁹⁹ Ersin Güredin, **Denetim**, Beta Basım Yayım Dağıtım, Baskı 6, İstanbul, 1994, s. 336-337.

10.3.3. Bilanço ve Gelir Tablosunu Etkileyen Muhasebe Hataları

Bilanço ve gelir tablosuna etki eden muhasebe hataları, uygulamada en fazla karşılaşılan hatalardır. Bu tip muhasebe hataları da kendi içinde dengelenmeyen ve dengelenen muhasebe hataları şeklinde sınıflandırılabilir.

Dengelenmeyen muhasebe hatalarında gerekli düzeltmeler yapılmadığı sürece bir veya daha çok bilanço hesabındaki raporlanma hataları devam eder. Amortisman giderinin yanlış hesaplanması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu hatanın sonucunda birikmiş amortisman ve dağıtılmayan kârlardaki hesaplar hatalı olacaktır. Bu hata, düzeltilinceye ya da ilgili varlığın tamamı amorti edilinceye dek veya bu varlık elden çıkarılıncaya dek hata devam edecektir. Gelir tablosu ise yalnızca hatanın yapıldığı dönemden etkilenecek, sonraki gelir tabloları hatasız olacaktır.

Dengelenen muhasebe hataları ise, birbirini takip eden iki dönemin sonunda dengelenen hatalardır. Bu hatalar genellikle peşin ödenmiş giderler, peşin alınan gelir, ödenecek gider, tahsil edilecek gelirler gibi tahakkuklar esasındaki gelirlerdir.

10. HATALI MUHASEBE KAYITLARINA İLİŞKİN ÖRNEKLER

10.1. Nakil Hataları

Örneğin, banka ekstresinde 13.500 TL'lik tahsile verilen çekin tahsil olduğu anlaşılmış ve yevmiye kaydı yapılmıştır.

/

100	BANKALAR HESABI	15.300
101	ALINAN ÇEKLER HESABI	15.300

Tahsile verilen çekin banka tarafından tahsili

Ancak yukarıdaki yevmiye kaydı, bankalar hesabının borcuna ve alınan çekler hesabının alacağına 13.500 TL yerine 15.300 TL olarak kaydedilmiştir. Yevmiye kaydının bu şekilde yapılmış olması günümüz teknolojisinde otomatik olarak büyük defterdeki banka ve alınan çekler hesabına aktarımında bir takdim tehir hatası yapılmıştır. Bu hata bankadan gelecek aylık hesap ekstresinde veya internet bankacılığı aracılığı ile ay sonu banka mutabakatında ortaya çıkacak ve düzeltme işlemleri gerçekleştirilecektir.

Buna göre hatanın düzeltme kaydı şöyle yapılmalıdır;

/

101	ALINAN ÇEKLER HESABI	1.800
-----	----------------------	-------

100 BANKALAR HESABI

1.800

Takdim tehir halasının iptal kavdı (15.300-13.500=1.800)

İlgili düzeltme kaydı bilgisayar ortamında direk büyük defter hesaplarına da gideceğinden hata ortadan kalkmış, banka ve çek tutarlarımız tutmuş olacaktır.

Örneğin, A işletmesi Satıcı B işletmesine'e olan 50.000 TL'lik borcunu Ziraat Bankasından ödemiş ve aşağıdaki yevmiye kaydını yapmıştır.

/

320 SATICILAR HESABI 50.000

102 BANKALAR HESABI 50.000

100.1 Halk Bankası

Bankadan yapılan cari hesap ödemesi

Ancak bankalardan gelen hesap özetinden veya internet bankacılığında satıcıya yapılan ödemenin Ziraat bankasından olduğu halde yapılan kayıta ödemenin Halk bankasından yapılmış gibi kayıt yapılmıştır.

Bu hatalı kaydın düzeltme kaydı ise aşağıdaki gibi yapılır.

/

102 BANKALAR HESABI 50.000

102.01 Halk Bankası

BANKALAR HESABI 50.000

101.5 Ziraat Bankası

Hatalı kaydın düzeltme kaydı /

10.2. Unutma ve Tekrarlama Hataları

Örneğin; a işletmesi bir yıllık kira karşılığı olan 60.000.- TL. yi 01.09.2015 tarihinde banka yolu ile bay C'ye peşin olarak ödüyor. Yapılan bu işlem için aşağıdaki kaydı yapılmıştır.

_____ /

770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ 60.000

770.04 Kira Giderleri

102 BANKALAR HESABI 60.000

102.01 Halk Bankası

Peşin ödenen kira bedeli

Bu yevmiye kaydında kiranın bir kısmının gelecek aylara ve yıla ait olduğu unutulmuş hatalı kayıt yapılmıştır. Çünkü kiranın dört aylık kısmı 2015 yılına aittir. Bu hata sonucu 2015 yılı için 40.000 TL matrah farkı ortaya çıkmıştır.

Aslında yevmiye kaydının aşağıdaki gibi yapılması gerekirdi:

————— / —————
770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ 5.000.-
770.04 Kira Giderleri
180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER HESABI 15.000.-
180.04 Kira Giderleri
280 GELECEK YILLARA AİT GİDERLERİ
40.000.-

280.04 Kira Giderleri

102 BANKALAR HESABI 60.000.-

102.01 Halk Bankası

Kira giderinin dönemsellik ilkesine göre kaydedilmesi

Tekrarlama hatalarına örnek verecek olursak

Örnek; A işletmesine 30.09.2016 fatura tarihli, son ödeme tarihi 12.10.2016 olan 12.000.- tutarında doğal gaz faturası gelmiş ve aşağıdaki yevmiye kaydı yapılmıştır. (kdv ihmal edilmiştir ve e defter uygulaması ihmal edilmiştir)

————— 30.09.2016 —————

770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ 12.000

770.03 Isınma, elektrik ve su giderleri

329 DİĞER TİCARİ BORÇLAR HESABI 60.000.-

329.02 XXX Gaz A.Ş.

————— Doğal gaz kullanım bedeli —————

Ancak A işletmesinin tüm dışardan sağladığı hizmetler için yani doğalgaz, elektrik, su, internet, telefon gibi hizmetlerin zamanında ve atlanmadan ödenmesi için Ziraat Bankası ile otomatik ödeme anlaşması olup son ödeme tarihlerinde ilgili faturalar banka hesabında mevcut olan tutarlardan tahsil edilip ilgili kuruma ödenmektedir.

Muhasebe birimi aşağıdaki kaydı yapmıştır. ((kdv ihmal edilmiştir ve e defter uygulaması ihmal edilmiştir)

————— 12/10/2016 —————

770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ 12.000.-

770.03 Isınma, elektrik ve su giderleri

102 BANKALAR HESABI 12.000.-

102.04 Ziraat Bankası

Doğal gaz kullanım bedelinin ödenmesi

Görüldüğü üzere aynı belge hem fatura tarihinde hem de ödeme tarihinde muhasebeleştirilmiş ve tekrarlama hatası yapılmıştır. İlgili belgede birinci kayıt doğru olup, ikinci kayıt hatalıdır ve düzeltme kaydı yapılmasını gerektirir. Aksi durumda matrah farkı çıkmaktadır. (kdv ihmal edilmiştir ve e defter uygulaması ihmal edilmiştir)

2/10/2016

329 DİĞER TİCARİ BORÇLAR HESABI 12.000.-

329.02 XXX Gaz A.Ş.

770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ

12.000.-

770.03 Isınma, elektrik ve su giderleri

Hatalı kaydın düzeltilmesi

10.3. Hesap Hataları

Muhasebeye dair işlemlerin ve olayların doğru algılanmaması, vergi kanunlarının ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin yanlış bilinmesi nedeniyle, kaydedilecek işlemler ait olduğu hesaba değil farklı hesaba kaydedilmekte ve bu da muhasebe hatalarına sebep olmaktadır.

Bir başka ifadeyle, muhasebeye dair işlem ve olaylar kaydedilirken yapılması gereken, işlemin ait olduğu hesaba kayıdır. İşlem ait olduğu hesaba değil de başka bir hesaba kaydedildiğinde işlem deftere yanlış kaydedilmiş olmaktadır.

Hesaplar, yanlış kayıtla borçlandırıldığında veya alacaklandırıldığında biri diğerinin yerine kullanılmış olmaktadır. Yanlış kayıt genelde ilk kayıt esnasında, fiş düzenlenirken veya yevmiye defterine geçirilirken yapılmaktadır. Aynı zamanda bu yanlış kayıtlar hesapların bir defterden başka deftere nakli esnasında da olabilmektedir.

Örneğin, vadesi gelen 15.000 TL değerindeki müşteri çeki bankadan tahsil edilmiş ve kayıt aşağıdaki gibi yapılmıştır.

102 BANKALAR HESABI	15.000
103 VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EMİRLERİ	15.000

Vadesi gelen alacak senedinin tahsili.

Yukarıdaki muhasebe kaydına bakıldığında yevmiye kaydında kullanılan hesaplar bazında hata yapıldığı görülmektedir. Çünkü söz konusu çek daha önce müşteriden mal satışı karşılığı alınmış ve "101 Alınan Çekler Hesabına kaydedilmiştir. Şimdiki işlem ise vadesi gelen çekin banka tarafından tahsil edilip hesabımıza geçmesidir..

Bu nedenle kayıta "101 Alınan Çekler Hesabı'nın alacaklandırılması gerekmekte iken 103 Verilen Çekler ve Ödeme Emirleri hesabı" alacaklandırılmıştır. Bu nedenle düzeltme kaydında 101 Alınan Çekler Hesabı'nın alacaklandırılarak ve 103 Verilen Çekler ve Ödeme Emirleri Hesabı'nın borçlandırılarak düzeltme kaydı yapılmalıdır.

Hatanın düzeltme kaydı;

103 VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EMİRLERİ	15.000
101 ALINAN ÇEKLER HESABI	15.000

Düzeltilme kaydı

Muhasebe işlem ve olayları kaydedilirken yanlış bir yevmiye kaydı yapıldığında yukarıdaki gibi düzeltme kaydı yapılır. Düzeltme kaydı hatalı kaydın genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre ters bir yevmiye kaydı ile iptal edilerek ve sonra doğru yevmiye kaydının yapılması yolu ile yapılabilir.

Bir başka yolla eksik yapılan kayıtlarda tamamlama kaydı yaparak eksikliğin giderilmesi şeklindedir ki rakam hatalarına ilişkin üçüncü örnek buna güzel bir örnektir.

Örneğin, işletmede kullanılmak amacıyla 20.000 TL + %18 KDV tutarında bilgisayarlar satın almış ve karşılığında da senet verilmiştir. Bu işlemle ilgili olarak yapılan yevmiye kaydı aşağıdaki gibidir.

153 TİCARİ MALLAR HESABI	20.000
--------------------------	--------

191 İNDİRİLECEK KDV HESABI	3.600	
103 VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EMİRLERİ		23.600

Bilgisayar alımı

Yapılan yevmiye kaydına bakıldığında alınan bilgisayarların "153 Ticari Mallar Hesabı'na kaydedilmiş olduğu görülür. Ancak alınan bilgisayarlar satılmak için değil işletmede kullanılmak için satın alınmıştır. Bu nedenle bilgisayarların "255 Demirbaşlar Hesabına kaydedilmesi gerekirdi.

Aynı zamanda alınan bilgisayarlar verilen çekimiz ile değil verilen senedimiz karşılığında satın alınmıştır. Yevmiye kaydında "103 Verilen Çekler ve Ödeme Emirleri Hesabı değil 321 Borç Senetleri hesabının kullanılması gerekir.

Düzeltilme kaydı yapmadan önce hatalı kaydın ters yevmiye kaydı ile iptal edilmesi gerekir. (e defter uygulaması ihmal edilmiştir).

----- / -----		
103 VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EMİRLERİ	23.600	
153 TİCARİ MALLAR HESABI		20.000
191 İNDİRİLECEK KDV HESABI		3.600

Hatalı kaydın iptali.

Bu işlemten sonra doğru kaydın yapılması gerekmektedir.

----- / -----		
255 DEMİRBAŞLAR HESABI	20.000	
191 İNDİRİLECEK KDV HESABI	3.600	
	321 BORÇ SENETLERİ HESABI	23.600

Doğru kayıt.

10.4. Borç ve Alacağın Karıştırılması

Üçüncü kayıt hatası ise, muhasebeleştirilmek zorunda olan işlemler ve olayların kaydı sırasında, ilgili hesabın borç ve alacağın karıştırılması durumunda ortaya çıkan hatalı kayıttır.

Örneğin, işletme mal satmış ve daha sonra satıştan doğan ve senetsiz olan alacağı karşılığında 11.800 TL'lik çek alınmıştır

Bu işlemle ilgili yevmiye kaydını da aşağıdaki gibi yapmıştır.

/
120 ALICILAR H F.SABI 11.800
600 YURT İÇİ SATIŞLAR HESABI 10.000
391 HESAPLANAN KDV HESABI 1.800
Satış kaydı

/
120 ALICILAR H F.SABI 11.800
101 ALINAN ÇEKLER HESABI 11.800
Senetsiz alacağın senetli hale getirilmesi.

Yapılan ilk kayıt satış kaydı olup senetsiz olduğu için yapılan kayıt doğrudur. İkinci kayıt ise 120 Alıcılar Hesabı alacaklı 101 Alınan Çekler Hesabı borçlu olması gerekirken tam tersi bir kayıt yapılmıştır.

Bu hatalı kaydı düzeltmek için, yanlış kayıt ters çevrilerek düzeltme kaydının ilki yapılır, arkasından ikinci kayıt olarak kaydın doğru olanı yapılır.

/
101 ALINAN ÇEKLER HESAB 11.800
120 ALICILAR HESABI 11.800

Hatalı kaydın iptali.

/
101 ALINAN ÇEKLER HESABI 11.800
120 ALICILAR HESABI 11.800

Senetsiz satış karşılığında çek alınması

Yapılan bu düzeltme kaydıyla, öncelikle hatalı kayıt, sonrada hesapların bakiyeleri de düzeltilmiş olur.

Örneğin, işletmemiz ciro ettiğimiz vadesi gelen 15.000 TL'lik alacak senedimiz için alacaklı işletmeye durumu bildirmiş. 15.000 TL. tutarlı alacak senedimiz için, takas sureti ile aynı tutarda kendi çekini vermeyi teklif etmiş ve alacaklı işletme bu teklifi kabul etmiştir.

Bu mali işlemle ilgili aşağıdaki kayıt yapılmıştır.

/
103 VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EMİRLERİ 15.000
121 ALACAK SENETLERİ HESABI 15.000
Alacak senedinin yerine kendi çekimizin verilmesi.

Yukarıda yapılan yevmiye kaydında hesapların borçlu ve alacaklı tarafları karıştırılmış ve “121 alacak senetleri hesabı” borçlandırılması gerekirken alacaklandırılmış, 103 Verilen Çekler ve Ödeme Emirleri Hesabı alacaklandırılması gerekirken, borçlandırılmış ve hatalı yevmiye kayıt yapılmıştır.

Hatalı kaydın düzeltilmesi için önce ters kayıt ile hatalı kayıt ortadan kaldırılır, arkasından doğru kayıt yapılarak işlem düzeltilir.

/

121 ALACAK SENETLERİ HESABI	15.000	
103 VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EMİRLERİ		15.000

Hatalın kaydın ters kayıt ile düzeltilmesi.

/

121 ALACAK SENETLERİ HESABI	15.000	
103 VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EMİRLERİ		15.000

Alacak senedinin yerine kendi çekimizin verilmesi

11. HATALARIN ÖNLENMESİ

Muhasebe işlemlerinde yapılan hatalar işletmelere ekonomik zararlar verdiği gibi, işletmenin imajına, mali raporlarının güvenilirliğine, üçüncü kişi ve kurumlar ile ilişkilere, personel motivasyonuna, müşteri kaybına ve yasal olarak sıkıntılara yol açabilir.

İşletmelerin hataları tümünden ortadan kaldırılması hayalcilik olabilir ama asgari seviyeye indirmesi pekala da mümkündür. Hataların işletmelere verdiği maliyetten çok daha az bir maliyete aşağıda belirtilen önlemler dahilinde asgariye indirmek olasıdır.

- ◆ İç kontrol sistemi oluşturmak
- ◆ Görevler ayrılığı sistemi oluşturmak
- ◆ Organizasyon Yapısı
- ◆ Personel Seçimi
- ◆ işletme yapısı ve yapılan işe uygun bilgisayar programı kullanmak
- ◆ Bağımsız Mutabakatlar
- ◆ Fiziki Koruma
- ◆ Doğru Bir Belgeleme ve Muhasebe Kayıt Sisteminin Kurulması
- ◆ İç Denetim
- ◆ Bağımsız Kurum ve Kuruluşlardan Hizmet Alma¹⁰⁰

¹⁰⁰ Güredin, a.g.e., s.47

11.1. İç Kontrol Sistemi Oluşturmak

İşletmelerin hataların, kayıp ve kaçağın asgariye indirilmesi için iş kontrol sistemi kurmalarında yarar vardır.

İç kontrol işletmenin planı ile işletmenin varlıklarını korumak, muhasebe bilgilerinin doğruluk ve güvenilirliğini araştırmak, faaliyetlerin verimliliğini arttırmak, saptanmış yönetim politikalarına bağlılığı özendirmek amacı ile kabul edilen ve uygulamaya konulan bütün önlem ve yöntemleri içermektedir.¹⁰¹

11.2. Görevlerin Ayrılığı

Görevlerin ayrılığı ilkesi bir kıymet hareketinin başlangıcından sonlanmasına ve muhasebe kayıtlarına alınmasına kadar olan sorumluluğun tek bir kişi tarafından değil, birkaç kişi arasında paylaşılmasını ön görmektedir. Görevlerin ayrılığı ilkesinin amacı, kasıtlı veya kasıtlı olmayan hataların önlenmesi ve yapılmış bulunan hataların mümkün olduğunca erken ortaya çıkarılmasıdır. Bunun sağlanabilmesi için bir kıymet hareketine neden olunması, kıymet hareketinin kayıtlara alınması ve bu kıymet hareketi sonucu edinilen varlıkların korunma altına alınması görevlerinin farklı kişilerin veya bölümlerin sorumluluğuna verilmesi gerekmektedir. Örneğin satın alma ile ilgili bir kıymet hareketi için öncelikle bir satın alma talep formu, onaylı satın alma emri, gelen kıymetin kayıtlara ambar veya depo sorumlusu tarafından satın alma emri ve irsaliye arasındaki uyuma bakılarak sayılarak ve hasar tespiti yapılarak kayıtlara intikal ettirilmesi, muhasebe biriminin ilgili kıymet hareketinin faturasını muhasebeleştirilmesi sırasında günümüz teknolojik ortamında fatura irsaliye eşleşmesi yapması, satın alma periyodundaki bütün onayların yerli yerinde olmasına dikkat etmesi gerekir.¹⁰²

11.3. Organizasyon Yapısı

İşletmeler belirlenmiş amaçlarına ulaşmak için çaba harcarlar. Belirlenmiş hedefler sadece birden fazla kişi ile ve bir grup altında gerçekleştirilebilmektedir. Bu grubun faaliyetlerini koordine eden, birbiri ile uyumlu hale getiren bir işleyişe ihtiyaç vardır. Bu işleyişe işletmedeki organizasyon yapısı denir.

Organizasyon, bireylerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri hedefleri, başkalarıyla bir araya gelerek bir grup halinde çaba, bilgi ve yeteneklerini birleştirip gerçekleştirmelerini sağlayan bir iş bölümü ve koordinasyon sistemidir.

Organizasyon yapısı amaçlara ulaşmada bir araçtır. Organizasyon aynı zamanda yöneticinin içinde faaliyette bulunacağı ve kendinin de etkileneceği bir

¹⁰¹ Bayraklı vd., a.g.e., s.55

¹⁰² Bayraklı vd., a.g.e., s.56

ortamdır. Bu nedenle başlangıçta yöneticinin bu yapıyı, yapının özelliklerini ve sınırlarını tanıması zorunludur. İşletmenin türü ve büyüklüğü organizasyon yapısına etki eder.¹⁰³

11.4. Personel Seçimi ve Politikaları

Muhasebe de hataların önlenmesinde çok önemli bir yere sahip olan personel seçimi, hataların asgariye indirilmesi kadar işletmelerde yukarıda saydığımız olumsuz durumların önlenmesinde çok önemli bir yere sahiptir. İşletmede iyi yetişmiş, dürüst ve kaliteli personelin yer alması muhasebe sisteminin etkinliğini artırır. Muhasebede etkin, bilgili personelin yer alması işletmede uygulanan muhasebe sisteminin sonuç vermeyen etkisiz faaliyetlere dönüşmesine yol açabilir. Yöneticiler, müdürler, bölüm sorumluları görevlerini etkin ve doğru bir şekilde yerine getirmeleri için gerekli eğitime ve deneyime sahip olmaları gerekir. Aynı şekilde muhasebe biriminde çalışan yeterli tecrübesi ve gerekli sertifikasyonlarını sağlamamış birisini Mali İşler Müdürü yapmak son derece hatalı bir karar olarak karşımıza çıkacaktır. Sonuçları hatalı işlemler ve onaylar olarak karşımıza çıkacaktır. Yanlış ile başlayan işlerin yanlış ile biteceği unutulmamalıdır.

Çalışanların yeterlilik, uzmanlık ve dürüstlüğü büyük ölçüde işletmede uygulanmakta olan işe alma, ücret, başarı değerlendirme, terfi ve eğitim politikalarına bağlıdır. Eleman arama işe alma ile ilgili olarak geliştirilen politikanın amacı, açık bulunan görevin niteliği ve gereklerine uygun personelin işe alınmasıdır.¹⁰⁴

Çalışanları işletme için eğitimlerle yetiştirilmeleri hataların önlenmesinde önemli bir yer tutar. Bu eğitimlerin süresi görevin teknik niteliğine ve işe alınan personelin önceki eğitim ve tecrübesine bağlıdır. Başlangıç olarak işletmenin ihtiyaçları belirlenmeli ve personellerin işe gelmemeleri durumunda yokluklarının muhasebe sisteminde bir aksamaya yol açmaması sağlanmalıdır. Bunun gerçekleştirilmesi için işe alınanların eğitimleri sırasında değişik görevleri yapabilecek nitelikli kişiler olarak eğitilmeli ve bu amaca hizmet edecek eğitim programları hazırlanmalıdır.

Eğitim politikası dönüşümlü çalışma esasına dayanmalıdır. Bir kişinin gerektiği zaman başka bir göreve geçebileceğini bilmesi, o kişinin görevi sırasında hata, hile ve yolsuzluk yapma ihtimalini azaltır.

İşletme çalışanların yıllık izinlerini mutlaka kullandırmalıdır. Yıllık izin kullanma zorunluluğu işletmelerdeki hata, hile ve yolsuzluk yapma olasılığını azaltır. Yıllık izin kullandırılması personele hata, hile ve yolsuzluk konusunda caydırıcı olduğu her izin sebebini olası kötü sonuçlara yorumlayamayız. Yıllık izinler personelin motivasyonu,

¹⁰³ Bayraklı vd., a.g.e., s.57

¹⁰⁴ Bayraklı vd., a.g.e., s.48

morali, iş yorgunluğunun ortadan kaldırılması, ruhsal ve bedensel dinlenme, aile ve arkadaş çevresine daha fazla vakit ayırması, yıllık izninin bitip işe başladığında hata yapmaya daha az meyilli bir personel haline getireceği de unutulmamalıdır.¹⁰⁵

11.5. İşletme Yapısı Ve Yapılan İşe Uygun Bilgisayar Programı Kullanmak

Teknolojik yeniliklerin ardı ardına geldiği, üretim faktörlerinin artık bilgisayar ve robotlar sayesinde hızla çözümlenebildiği çağımızda, işletmelerin hataları en aza indirecek, onay isteyebilen, bilgiyi anında sunabilen, insan eli değmeden raporlamanın alınabildiği, muhasebe kayıtlarının yanı sıra bu kayıtlardan otomatik yasal beyanname hazırlayan bilgisayar programları günümüz iş dünyasının hizmetinde olduğu bir gerçektir. Burada önemli olan unsur işletmenin kendisine uygun en rasyonel programı kullanması, personelini bu program konusunda eğitmesi veya eğitilmiş personelin işe alınmasıdır.

Örneğin, konusu zincir perakende giyim mağazaları işletmek olan bir firmanın, hem merkez hem de mağazalar stoklarını görebildiği, hem merkez hem mağazalar satış ve giderlerini görebildiği, ürün satış karlılığı, ürün ortalama maliyeti veya son maliyeti gibi kavramları ayrı ayrı alabileceği, finansal kayıtların hem bankalar düzeyinde, hem kredi kartları düzeyinde satışlarla eşleştirebileceği, bir satış faturası numarasının tekrar çıkması halinde veya aynı tutarda bir faturanın tekrar işlenmesi sırasında uyarı veren, bütün mali analiz tekniklerini otomatik olarak raporlayabilen bir bilgisayar programına ihtiyacı vardır. Bu programı kendisi yazdırabileceği gibi ülkemizde perakende mağazacılığa yönelik oldukça başarılı paket programlar mevcuttur.¹⁰⁶

İşletmelerin bu programlara yapacağı yatırım maliyeti, hata, kayıp, kaçak ile karşılaşacağı maliyetten çok daha azdır.

11.6. Bağımsız Mutabakat

Muhasebe sisteminin etkinliğini ölçebilmek için bağımsız iç mutabakatların yapılması gerekir. Bu mutabakatlar ilgili muhasebe kaydının yapılmasından sorumlu olan olan kişilerce değil, başka kişiler tarafından belirli aralıklarla önceden haber verilmeden yapılmalı ortaya çıka olumsuzluklar yönetime raporlanmalıdır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Güredin, a.g.e., s.47

¹⁰⁶ Güredin, a.g.e., s.50

¹⁰⁷ Güredin, a.g.e., s.51

11.7. Fiziki Koruma

Varlıkların ve muhasebe kayıtlarının fiziksel açıdan korunması için her çeşit tedbir alınmalıdır.

11.8. Doğru Bir Belgeleme ve Muhasebe Kayıt Sisteminin Kurulması

Etkin bir kontrolün yapılabilmesi için uygun bir belgeleme düzeninin olması gerekir. Kıymet hareketlerine neden olunması ve muhasebe kayıtlarına geçirilmesi belge ile gerçekleşir ve sorumluluk belge üzerinde izlenir. Muhasebe hareketlerinin kaydedilmesi sırasında, kaydı yapan her bölüm kaydını bir belgeye dayandırmalıdır. Belgeleme, ödeme belgesi, fatura, imza, paraf, mühür, onay ile olabilir.

Belgeler ve kayıtlar, kaybolan belgelerin hesabının sorulabilmesi için, sıra numaralı olmalı, muhasebe kaydedilecek ekonomik durumun meydana geldiği anda ve çok kısa bir sürede hazırlanmış olmalıdır.

Güvenilir muhasebe kayıtlarının tutulabilmesi ve muhasebe bilgilerinin ilgi duyanlara, zamanında raporlanabilmesi için işletmede doğru şekilde oluşturulmuş bir hesap planı oluşturulması ve muhasebe işleyişini anlatan kısa bilgilere dayanan işletme içi muhasebe el kitabı oluşturulmalıdır. Güvenilir bilgiyi üretenin işletme çalışanları olduğu unutulmamalı iyi işleyen bir muhasebe organizasyonu kurulmalıdır.¹⁰⁸

11.9. İç Denetim

Etkin bir iç kontrol veya muhasebe sisteminin oluşturulmasında, işletmede iç denetimin ortamını varlığıdır. İç denetim aslında bir değerlendirme faaliyetidir. Amaç işletme varlıklarının her türlü zarara karşı korunduğunu, faaliyetlerin belirlenen politikalara uyum içinde yürütüldüğünü araştırmak olan iç denetim faaliyeti, işletmedeki kontrollerin etkinliğini ölçmeyi ve bu kontrolleri değerlemeyi hedef alır. Bu nedenle de etkin bir iç kontrol sisteminin yaratılmasına yardımcı olur.

İç denetim faaliyeti bir kurmaylık faaliyetidir. İç denetçilerin diğer bölümlerden bağımsız olmaları ve görevlerini tarafsız olarak yürütülmesi arzu edilen bir durumdur. İç denetim bölümü doğrudan yönetim kurulu veya işletme sahibine rapor vermesi istenin bir durumdur.

Ancak iç denetim biriminin şirketin bir organı olması tarafsızlığı konusunda, işletme sahibi veya yönetim kuruluna bağlı olması bağımsızlığı konusunda farklı görüşlere neden olduğu da bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Güredin, a.g.e., s.52

¹⁰⁹ Bayraklı vd., a.g.e., s.62

11.10. Bağımsız Kurum ve Kuruluşlardan Hizmet Alma

İşletmelerin hata ve hileleri asgariye indirmesinde dışarıdan üçüncü kişilerce oluşturulan teşekküllerden destek almaları çok önemli bir faktördür. Bu bağımsız denetim, kısmi denetim, mali müşavirlik hizmetleri, yeminli mali müşavirlik hizmetleri, iç denetim, hukuksal işlemler ve bilgi teknolojileri gibi sınıflandırılabilir.

Bu hizmetlerin işletmeye katacağı yararlar şöyle sıralanabilir;

- Yönetime doğru bilginin akışı sağlanmaktadır.
- Yönetimin mali tablolara ilişkin olarak tahmin ve analiz yapmasında, geleceğe dair sağlıklı kararlar almasında yardımcı olunmaktadır.
- Finansal tabloların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı gösterilmektedir.
- İşletme yönetimi ve çalışanları tarafından hile yapılmasının önlenmesine yardımcı olunmaktadır.
- Bağımsız denetimi yapılan mali tablolar ile işletmenin düşük maliyetli finansman bulması kolaylaşmaktadır.
- Bağımsız dış denetim geçiren bir şirkette ortakların tümüne ait haklar daha iyi korunmuş olmaktadır
- Şirket yönetimine, çalışanlara, hissedarlara, işletmeye mal tedarikinde bulunanlara, işletmenin müşterilerine, kredi verenlere, yatırımcılara, kamu kurumlarına güven vererek işletme imajını kuvvetlendirir.¹¹⁰

12. HATA VE HİLE AYRIMI

Genelde literatür incelendiğinde, “hata ve hile” kavramlarının sıklıkla aynı cümlede yer aldığı görülmektedir. Bu durum, her iki sözcüğün de etik dışı eylem gibi görülmesine sebebiyet vermektedir. Gerçek hayatta muhasebe dalında hata ve hile kelimesi görülünce muhasebe, kural ve prensiplerine uygun olmayan davranışlar düşünülmekle birlikte, iki sözcük de, kavramsal olarak farklı anlamlar taşımaktadır. Hata kelimesi istem dışı yapılan hatalı beyanları ifade etmektedir.¹¹¹ Hileyle hata arasında görülen temel fark kasıt unsuru olup olmamasıdır. Hata kasıt içermemektedir, bilgisi eksikliği, dikkatsiz yaklaşım ve ihmal unsuru mevcuttur. Hileyse karlılık unsuru taşıyan bir harekettir. Hile yapanların ortak amacı, hak etmedikleri menfaati elde etmeleridir. Başka bir ifadeyle hata yapan bireyler birilerini zarara uğratar fakat kendi çıkarları yoktur, buna karşın hile yapan bireyler başkalarını

¹¹⁰ Bayraklı vd., a.g.e., s.62.

¹¹¹ Nermin Çıtak, Hileli Mali Raporlamada Yaratıcı Muhasebe Ve Bir Uygulama, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe-Finansman Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, s. 22.

zarara uğrattırken kendilerine kazanç sağlama amacındadırlar.¹¹² Hilede bir şeyi gerçek dışı gösterme eğilimi olmasına rağmen, hata istem dışı yapılır. İki durum aynı sonucu doğurmakla birlikte, hilede kasten sonucu planlama yapılırken, hata dikkat eksikliği, dalgınlık, konuya hâkim olamama gibi sebepler ile istem dışı yapılır.¹¹³ Yapılanın hata ya da hile olup olmadığının tespiti kasıt unsuruna ulaşmaya bağlı olduğundan ayırımın yapılması kolay değildir. Bu iki kavram, her durumda birbirinden ayırt edilemeyebilir. Hileli işlemlerin büyük çoğunluğu hatalı işlemler vasıtasıyla yapılmakta veya gizlenmektedir. Hataların hile olarak ifade edilmesi bunların kasıtlı yapılmasından kaynaklanır.¹¹⁴

Kasıt, kişinin hukuka uygun olmayan bir eylem yaptığını bilmesi ve bu eylemi bilerek yapmasıdır. Kasıt için irade ortaya koymak şarttır. Bilinç haksız neticenin yansımaları, iradeyse neticenin beklenen şeklinin kabulüdür.¹¹⁵

Muhasebede hatalar kayıtlarda yapılırken, hileler çoğunlukla belgelerde yapılır. Hilenin, belgelerde ve kasten yapılması sebebiyle muhasebe sisteminde kendiliğinden ortaya çıkmaz.¹¹⁶ Tam tersi kasten yapıldığından belirlenmesi ve fark edilmesi son derece zordur. Çünkü insanlar bu konuda yeni yöntem ve usuller konusunda çok üretkendir.¹¹⁷ Eğer işletmelerde personel çeşitli hatalar yapıyor ve bu hatalar da yönetim tarafından tespit edilemiyor ise hatanın bulunmadığını gören personel hilenin de bulunamayacağını düşünerek hileye yeltenebilir. Bu nedenle hatayı hilenin başlangıcı olarak görüp ona göre kontrol yöntemlerini etkinleştirmek yararlı olacaktır.¹¹⁸ Çoğunlukla bilgisi eksikliği, deneyimsizlik ve ya dikkat eksikliği sonucu görülen muhasebe hataları, işletmeleri zarara uğratacak olsalar da, hile gibi suç unsuru içermezler. Hilede işletme zarara uğrattılırken eylemi yapan kişi yarar sağlamak amacıyla bu işleri yapmaktadır. Bu iki kavramı birbirinden ayıran temel unsurun "kasıt" olmasının dışında muhasebe sisteminde oluşan düzensizliklerin

¹¹² Sezai Dumanoglu, "Hata ve Hile Ayırımı: Hile Denetimi", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2005, 20(1), İstanbul, s. 349.

¹¹³ Özgür Özkan ve İrfan Özen, "Kredi Kartı İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi Ve Kredi Kartı Yoluyla Yapılan Hile Türleri Ve Cezai Müeyyideler", *İSMMMO Mali Çözüm*, İstanbul, 2011, s. 132.

¹¹⁴ Zeynep Hatunoğlu vd, "İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata Ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 9 (20), s. 176.

¹¹⁵ Mehmet Özbirecikli, "Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme", *Muhasebe ve denetime Bakış Dergisi*, 2006, Sayı:18, s. 5.

¹¹⁶ Ercan Altürk, *Muhasebe Ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi*, Maliye Ve Hukuk Yayınları, 2008, s. 402.

¹¹⁷ Duman, a.g.e., s. 151.

¹¹⁸ Güvenç, a.g.e., s. 22.

muhasabe hatası ya da hilesi açısından ayırımında aşağıda yer alan ilkelerden de yararlanılabilir.¹¹⁹

- Düzensizliğin sürekli devam etmesi ve aynı yönde olması durumunda muhasabe hilesi,
- Küçük işletmelerde, büyük tutarlarda düzensizliklerin görülmesinde muhasabe hilesi;
- Büyük işletmelerde, az tutarlarda düzensizliklerin görülmesinde muhasabe hatası,
- Hesabın karşıtı ile düzensizliğin hemen anlaşılması imkânına karşın, düzensizliğin giderilmesi için yeni bir yanlışın yapılması halinde muhasabe hilesi,
- Düzensizliğin, bir kişinin veya grubun yararına, diğer kişi ve grupların da zararına olması durumunda muhasabe hilesinin bulunduğu kabul görmektedir.

¹¹⁹ Ertürk, a.g.e., s. 11-12.

İKİNCİ BÖLÜM HİLE

1. HİLE'NİN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE UNSURLARI

1.1. Hilenin tanımları

Hile; bireyin diğer bir birey sayesinde avantaj elde etmesiyle ortaya çıkan sahtekârlık olarak ifade edilmektedir¹²⁰. İngilizce fraud sözcüğünün Türkçe karşılığı hile olmakla birlikte bu kavram, yolsuzluk, düzenbazlık ve usulsüzlük kavramlarını da içine almaktadır.¹²¹ Hile, yasa dışı ve adil olmayan kazanımlara ulaşmak için zarara sebebiyet vererek kişi ya da işletmeyi varlıklarından mahrum bırakmak hedefiyle kasten aldatmasıdır.¹²²

Muhasebe yönünden hile; herhangi bir amaçla işletmeye ait muamele, kayıt ve belgelerinin hatadan farklı bir şekilde kasten tahrif edilmesine denir. Muhasebe de hile başkalarını yanıltan, kayıt ve işlemlerde kasten yapılan düzensizliklerdir. Bu sebeple muhasebe de hilelerin farkına varılması epeyce zordur.¹²³ Muhasebe hataları bilgi ve dikkat eksikliği neticesinde oluşmaktadır. Muhasebe hileleri ise kasten yapılmaktadır. Kasıt işlemi yapanın hukuka aykırılığı bilmesi ve bu işlemi bilerek yapmasıdır.¹²⁴ Muhasebe de hile, çağımızda teknolojinin gelişmesi sonucu teknik ekipler ile yapılabilmektedir.¹²⁵

Hile kavramını; işletme kaynaklarının ya da varlıklarının kasten yanlış kullanılması ya da uygulanmasıyla çalışanın şahsi menfaat sağlama çabası olarak tanımlayabiliriz. Son zamanlarda ülkemizde meydana gelen hayali ihracat vasıtasıyla KDV'lerin haksız iade alınması, bir takım hileler ile özel bankaların hortumlanması gibi vakalar toplumda bu tarz yolsuzluklarla hangi şahısların ne oranda sorumlunun olduğu akıllara gelmektedir.

Hile şeklinde adlandırılabilen eylemler, bireylerin görev yaptıkları işletmelere ait varlıkları kasten zimmete geçirerek haksız kazançlara ulaşmaları sonucu meydana gelmektedir. Kasten bu şekilde edinilen kazançlar işletmeye ait para veya malı direk olarak elde etme olabileceği gibi, ödüllendirilme, ikramiye alma vb. şekilde dolaylı olarak yapılabilmektedir.

¹²⁰ Suat Okay, Muhasebe Hata ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından Değerlendirilmesi, SBE, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman, 2011, s. 56 (**Yüksek Lisans Tezi**).

¹²¹ Özgür Çatıkkaş ve Yıldırım Ercan Çalış, "İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenmesi İçin Hile Belirtileri", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 2011, 9(2), s. 189.

¹²² Okay, a.g.e., s. 56.

¹²³ Faruk Güçlü, Muhasebe Denetimi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005, s.75

¹²⁴ Okay, a.g.e., s. 57.

¹²⁵ Nihal Saban, "Bir Analiz: Türk Hukuku'nda Hile Kavramının Unsurları", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2006, Sayı: 31, s. 61.

Bu anlamda; belirli bir sebeple işletmeye ait muamele, kayıt ve belgelerde kasten düzenleme yapılmasına muhasebe hilesi denilmektedir.¹²⁶ Hatalar, bilgi ve dikkat eksikliği neticesinde hileler ise kasti yapılmaktadır. Hile, belgeler ve kayıtlarda kasten yapıldığından muhasebe sisteminde kendiliğinden farkına varılması beklenemez. Tam tersi kasıtlı olarak yapılması nedeniyle tespit edilmesi ve farkına varılması oldukça zordur. Bunun sebebi, insanların devamlı bir şekilde yeni usul ve yöntemler geliştirmesidir.¹²⁷

Bu bağlamda hataların bulunma ihtimali hilelerin bulunma ihtimalinden daha fazladır. Çünkü hile özel olarak gizlenir. ABD'de yapılan bir araştırmada, hile raporlama sürecinin son yıl denetim raporlarında farklılıklar gözlenmesiyle birlikte, %55 oranında görüşlerin olumlu olduğu saptanmıştır.

Bu nedenle işletme bünyesinde karşılaşılan düzensizliklerin hata ya da hile oluşunun tespit edilmesinde kasit faktörünün gün yüzüne çıkarılmasına bağlı olduğundan, aralarında ayırım yapılması kolay olmamaktadır.

Genel olarak hilenin özelliklerine değinecek olursak;

1-Hile tüm organizasyonlarda ve organizasyonlardaki her aşamada olabilmektedir.

2- Hile milletlerin hiç birine atfedilemeyeceği gibi kültürel sınırdan taşımaz,

3- Avrupa İç Denetim Enstitüsü Birliği (ECIIA) hileyi, bir iş riski olarak tanımlamakta ve iç denetçinin hilenin önlenmesinde etkin bir role sahip olduğunu söylemektedir,

4- Sistemlerin hiç biri hileyi tam olarak ortadan kaldıramadığı için amaç hep hilenin minimize edilmesi olmaktadır,

5- Hilenin önlenmesine yönelik garantisi olan bir düzenleme yoktur.

Bilhassa son yıllarda görevli personel tarafından ya da farklı şekilde yapılan hileler önemli sorunlar olarak görülmektedir. Değişik usullerle yapılan hilelerin sayıları sürekli olarak artmaktadır. Yapılan hile sebepleri ve yapanların sahip olduğu özellikler bu konuda mühim istatistiksel veriler ortaya koymaktadır. Bir takım ülkelerde uygulanan araştırmalarda, işletmelere ait yıllık kazanımların % 6'sı hile nedeniyle kaybolmaktadır

ABD'de görevli personellerce yapılan hileler sonucu meydana gelen zararın yılda 400 Milyar USD dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. (2002 yılı için bu tutar yaklaşık, 600 Milyar USD olarak tahmin edilmektedir.)

¹²⁶ Ahmet Bayraktar, Türkiye'de Muhasebe Hileleri Tarihi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2007, s. IX (**Yüksek Lisans Tezi**).

¹²⁷ Hesap Uzmanları Derneği, **Denetim ilke ve Esasları**, İstanbul, 2004, s. 151.

ABD Ticaret Odası'nın verilerine göre, başarısız olan işletmelerdeki kayıpların % 30'undan fazlası, görevli personellerin işyerini soyması sebebiyle meydana gelmektedir. Görevli personellerin, işletmelerini yılda ortalama takriben 30-100 Milyon USD civarında dolandırdığı düşünülmektedir.

ABD'de görevli personellerin zimmete para geçirerek sebep oldukları zararın yıllık 20-40 Milyar USD dolaylarında olduğu düşünülmektedir. ABD'de personel başına hile zararının 9 USD dolaylarında olduğu düşünülmektedir.

Uluslararası denetim şirketi olan KPMG 1999'da Avustralya'da yaptığı hile araştırmasında yanıt veren personellerin % 57'si incelenen dönem içinde en az bir hile olayı bildirmişlerdir.

1997'de 32 ülkede Ernst&Young adlı denetim şirketi tarafından yapılan hile araştırmasında büyük ölçekte hileler rapor edilmiştir.

Bu istatistikleri arttırmak mümkündür. Bunun yanında farkına varılmayan, fark edilse bile işletmelerce bazı sebeplerden dolayı raporlara yansımayan pek çok hile vakası bulunmaktadır. Yukarıda umumiyetle çalışan personelce yapılan hilelerle alakalı örnekler verilse de, gerçekte işletmelerin bütününde görülen yolsuzluklar büyük boyutlardadır.¹²⁸

1.2. Hilenin Özellikleri

Hile kavramının içerisinde aşağıdaki unsurlar bulunur:¹²⁹

- Hilede gizlilik vardır,
- Hilede, hile yapan kendisine menfaat sağlar,
- Kasıt unsuru muhakkak vardır,
- Hilede, kurban bir şekilde aldatılır,
- Hilede, kurban ya da işletme zarar görür,

Hilede mutlaka karşı tarafa verilen bir zarar vardır. Diğer bir ifade ile hilekâr menfaatine dönük bir fayda vardır. Hile olaylarında hile yapan kişilerin genellikle işletmenin en güvenilir kişileri olduğu gözlenmektedir.¹³⁰

Tüm zamanların en meşhur hilelerinden birisi olarak kabul edilen Charles Ponzi yatırım hilesidir. Ponzi'nin hilesi hileyi anlama konusunda tam anlamı ile bir örnektir. Aldatmayı içeren bu oyun, yatırımcının para hırsını ile hilekârın para kazanma hırsını içerir.

¹²⁸ Taner Karausta ve Adnan Dönmez, "Mesleki Hile Ve Bir Çözüm Önerisi Olarak Adli Denetim: Türkiye'de Spk'dan Yetki Almış Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma", *İSMMMO Mali Çözüm Dergisi*, 2013, s. 69.

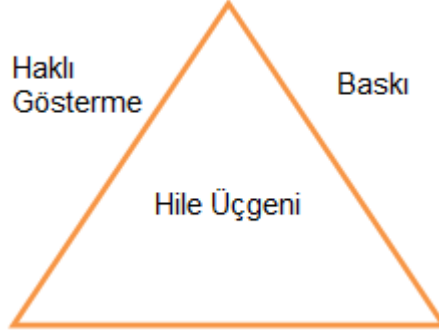
¹²⁹ Nejat Bozkurt, *İşletmelerin Kara Deliği Hile*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2009, ss:60

¹³⁰ Nurten Erdoğan, "Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluğu", *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 2002, s. 21.

1.3. Hilenin Unsurları

İşletme çalışanları tarafından hile yapılmasına neden olan bir çok unsur sayılabilir. Fakat bu unsurların üç başlıkta toplanması mümkündür:

- 1) Baskı unsuru
- 2) Fırsat unsuru
- 3) Yapılan hilenin haklı gösterilme çabaları

Şekil- 1 Hile Üçgeni

Yukarıdaki üç unsurun bir araya gelmesi hile üçgeni denilen olguyu oluşturmaktadır.

Daha öncede belirtildiği gibi işletmelerde yapılan hileleri, çalışanlar tarafından yapılan hileler ve yönetim tarafından yapılan hileler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Çalışanların yaptığı hileler, direkt olarak kendilerine ya da hile yapana fayda sağlanmasına yöneliktir. Yönetim hileleri ise çoğunlukla işletmeye fayda sağlanması için yapılmaktadır. Belirtmek gerekir ki; hile üçgenini oluşturan baskı, fırsat ve kendini haklı gösterme çabaları her türlü hile davranışının altında yatan ortak unsurlardır. Daha açık bir ifade ile bu unsurlar hem yönetim hilelerinde hem de çalışanlar tarafından yapılan hileler de görülmektedir.

1.3.1. Baskı Unsurları

Çalışanları hile yapmaya yönelten baskı unsurları 4 ana grupta toplanmaktadır:

- i. Finansal (mali baskılar)
- ii. Kötü alışkanlıklar neticesi ortaya çıkan baskı unsurları
- iii. İşle ilgili baskılar
- iv. Diğer baskılar

Mali Baskılar; Yapılan araştırmalar, hilelerin %95'inin mali veya kötü alışkanlıklardan doğan baskılardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Hileye neden olan mali baskıların bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- i. Yoksulluk

- ii. Hırs ya da açgözlülük
- iii. Daha iyi bir yaşam isteği
- iv. Yüksek tutarda faturalar veya kişisel borçlar
- v. Kişisel finansal kayıplar
- vi. Beklenmedik finansal ihtiyaçlar

Yukarıda mali baskıların dar bir listesi verilmiştir. Bu listeyi genişletmek mümkündür. Örneğin, bir evliliği sona erdirmenin yani boşanmanın yol açtığı masraflar insanlar üzerinde mali baskılara sebep olabilmektedir. Ya da kişilerin seçtikleri hayat tarzı da mali baskılar yaratabilmektedir. Örneğin kumar oynama alışkanlığı ya da uyuşturucu bağımlılığı gibi. Çalışanları hile yapmaya iten bu tür unsurlar kötü alışkanlıklardan kaynaklanan baskı unsurları başlığı altında incelenmiştir.¹³¹

Belirtmek gerekir ki; mali baskılar, kısa bir süreçte ortaya çıkabilecekleri gibi uzun bir süreçte de ortaya çıkabilmektedirler. Diğer yandan çok uzun yıllar bir işletmede dürüst bir biçimde çalışan bir kimse mali bir problemle karşılaştığında hile yapabilmektedir. Yapılan bir araştırma, işletme çalışanları tarafından yapılan hilelerin %30'unun işletmede çalışılmaya başlanan ilk üç yılda gerçekleştirildiğini, %70'inin ise çalışanların iş yaşamlarının 4 ile 35. yıllarında gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca 35 ile 44 yaşları arasındaki kişilerin en çok hile yapılan yaş grubunu oluşturduğunu göstermektedir.

Kötü Alışkanlıklardan Kaynaklanan Baskı Unsurları; Yukarıda belirtildiği gibi kumar alışkanlığı, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı gibi kötü alışkanlıklar ve evlilik dışı pahalı ilişkiler işletme çalışanlarının hile yapmalarına neden olabilmektedirler. Zira bu tür alışkanlıklar nedeniyle kişiler mali güçlükler ile karşılaşabilmektedirler. Ayrıca bu tür alışkanlıklar, hileye neden olan baskı unsurları arasında en kötü tür olarak kabul edilmektedir. Çocuğuna uyuşturucu alabilmek için çalıştığı işletmede hırsızlık yapan birçok kadın çalışanın var olduğu bilinmektedir. Yine başarılı bir yönetici olmasına rağmen ihtiyaç duyduğu uyuşturucu hapları satın alabilmek için zimmetine para geçiren, evlerde hırsızlık yapan ve diğer hırsızlık türlerini gerçekleştiren kişilerin var olduğu bilinmektedir.

İşle İlgili Baskı Unsurları; Hileye neden olan mali baskıların ve kötü alışkanlıklardan kaynaklanan baskıların yanı sıra çalışanların bir kısmı işverenlerine bir tepki olması (işverenleri ile başa çıkabilmek) amacıyla da hile yapabilmektedirler. Kişinin gösterdiği performansın karşılığını alamadığını düşünmesi, iş tatminsizliği,

¹³¹ Suat Yıldırım ve Özcan Turgut, "Yönetim Hilelerinin Demografik Analizi Ve Bir Uygulama", *World of Accounting Science*, 2016, 18(1).

işini kaybetme korkusu, düşük bir ücretle çalıştırıldığını düşünmesi gibi faktörler çalışanların hile yapmalarına neden olabilmektedirler.

Daha önce de belirtildiği gibi Hollinger ve Clark tarafından yapılan bir çalışmanın sonucuna göre çalışanlar tarafından yapılan hileler, en iyi işle ilgili faktörler tarafından açıklanmaktadır. Daha açık bir ifade ile hilelerin temel nedeni bu faktörlerdir.

Birçok işletme yöneticisi çalışanlar tarafından yapılan hırsızlıkları, düşük ücretlerin ve işle ilgili diğer problemlerin bir karşılığı olan bir 'sosyal yardım' olarak görmektedirler. Bu nedenle çalışanlar tarafından yapılan hırsızlıkların önlenmesi için ücretlerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Ayrıca bunun tüketicilere olan maliyeti, hırsızlıkların maliyetinden daha düşük olacaktır.

Diğer Baskı Unsurları; Diğer baskı unsurları olarak daha çok psikolojik faktörler ele alınmıştır. Bu faktörlerden ilki "ego" ya da "güç elde etme isteği'dir. Başka kişi veya kişiler üzerinde güç sahibi olma duygusu, hile yapan bazı kişiler için güçlü bir güdü olarak görülmektedir.

Çalışanları hile yapmaya iten bir başka psikolojik faktör, bu işten duyulan heyecandır. Zira hile yaparken yakalanma ihtimalinin bulunması, adrenalinin yükselmesine neden olmaktadır. Hırsızlık yapmanın bir alışkanlık ya da hobi haline gelmesi hileyi doğuran bir başka nedendir. Ayrıca insanlar buldukları ortamda dikkat çekebilmek amacıyla da hırsızlık yapabilmektedirler.¹³²

Yine Hollinger ve Clark tarafından yapılan çalışmaya göre, çalışanlar arasındaki informal (formal olmayan) kurallar da çalışanların hile yapmasına neden olabilmektedir. Çalışanlar tarafından geliştirilen bu informal kurallar, bazen yapılacak işin miktarını belirledikleri kadar işletmede hırsızlık yapmayı da öngörmektedir. David Horning tarafından Amerika'nın orta batı bölgesinde yayın yapan bir televizyon şirketinde gerçekleştirilen bir çalışma, meşru olarak çalınabilecek araç-gereçler hakkında çalışanlar arasında bir takım formal olmayan kuralların olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kurallara göre motorlu aygıtların, ağır makinelerin, test ekipmanlarının ve diğer pahalı ekipmanların şirketin malı oldukları açıktır ve bu nedenle bu tür varlıklar çalınamaz. Ancak bunlar dışında klan araç-gereçlerin parçalarının (örneğin ışıklandırma araçlarının, çivi veya vidaların) çalınması ise bir tabudur.

¹³² Suphi Aslanoğlu vd., "Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarının Bağımsız Denetim Kalitesi Üzerine Etkisi: BIST'de Bir Uygulama", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2016, s. 69.

1.3.2. Fırsat Unsurları

Hile üçgeninin diğer bir ayağını hile yapmayı kolaylaştıran fırsat unsurları oluşturmaktadır. Bir işletmede çalışanların hile yapmasını kolaylaştıran fırsat unsurlarının doğmasına neden olan faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir:¹³³

1. İşletmede hile davranışını önleyecek ve/veya ortaya çıkartabilecek kontrol yapısının bulunmaması (iç kontrol yapısının zayıflığı)
2. Çalışanların ortaya koyduğu performansın kalitesinin uygun bir biçimde değerlendirilmemesi
3. Üçüncü şahıslar ve ortaklar ile yapılan gizli anlaşmalar
4. Hile yapanları cezalandırmada yetersizlik
5. Gerekli bilgiye ulaşmada yetersizlik
6. Cahillik, umursamazlık ve yetenek eksikliği
7. Yönetimin çalışanlara duyduğu güven
8. Yönetimin yapılan hileyi gizleme isteği
9. Yönetimin hilelerin işletmeye olan maliyetini küçümsemeleri
10. Yönetimin iç kontrol yapısının etkinliğine güvenmesi
11. Uygun bir denetim sisteminin bulunmaması
12. Zayıf ahlak politikaları,

Yukarıda sayılan faktörler arasında fırsat unsurunu doğuran en önemli faktör, iç kontrol yapısının zayıflığıdır. Bu nedenle hilelerin önlenmesinde ve ortaya çıkartılmasında etkin bir kontrol yapısına sahip olunması en önemli unsur olarak görülmektedir.

İşletmelerin iç kontrol yapılarının üç elemanı bulunmaktadır:

- i. Kontrol ortamı (şartları)
- ii. Muhasebe sistemi
- iii. Kontrol prosedürleri

Kontrol ortamı, işletmenin çalışanlarına sunduğu çalışma ortamını ifade etmektedir. Hilelerin önlenmesinde ve ortaya çıkartılmasında kontrol ortamı ile ilgili olarak aşağıdaki hususlara önem verilmelidir:

- i. Yöneticinin rolü ve çalışanlara örnek olması
- ii. Çalışanlar ile uygun bir iletişim ortamı yaratılması
- iii. İşletme çalışanlarının seçiminde titiz davranılması
- iv. Şeffaf bir organizasyonel ortam yaratılması
- v. Etkin bir iç kontrol bölümünün oluşturulması

¹³³ Mehmet Özbirecikli ve Nesrin Öksüz, "Üretim İşletmelerinde Çalışan Hilelerine İmkân Sağlayan Kurumsal Hatalar Üzerine Bir Araştırma: Hatay Örneği", *World of Accounting Science*, 2016, Cilt:18.

Kontrol yapısının ikinci elemanı olan muhasebe sisteminin, gerçek hile ile istenmeden yapılan hataların ayırt edilebilmesine imkân vermesi ve ayrıca yapılan hilenin gizlenmesini güçleştirmesi gerekmektedir. Kontrol yapısının üçüncü unsuru olan kontrol prosedürlerinin ise çeşitli hile riskleri ile uyumlu bir biçimde eşleştirilmelidir. İşletmelerde çalışanların hile yapmalarını kolaylaştıracak fırsat unsurlarının azaltılması için uygulanabilecek kontrol prosedürleri şu şekilde sıralanabilir:

- İşbölümü
- Yetkilendirme sistemleri
- Çalışanların faaliyetlerinin gözlemlenmesi
- Fiziksel koruyucular

Burada belirtmek gerekir ki; oluşturulan iç kontrol yapısının hileyi önlemeye yönelik ağırlıkta olması gerekmektedir. Zira hilenin önlenmesinin maliyeti, ortaya çıkartılmasından çok daha az olabilmektedir. Ayrıca günümüzde birçok işletme, önleyici hile denetimi yapan bilgisayar programlarına sahiptirler.¹³⁴

İşletmelerde hile yapılmasını kolaylaştıran fırsat unsurlarının azaltılması için alınabilecek diğer önlemler şu şekilde sıralanabilir:

- Çalışanlar ile müşteriler veya tedarikçiler arasındaki hilelerin önlenmeye çalışılması
- Tedarikçilerin ve işletmenin ilişkide bulunduğu organizasyon dışındaki diğer kişilerin, işletmenin hileye karşı geliştirdiği politikalar hakkında bilgilendirilmesi

Hile yapma fırsatının önlenmesi için getirilen bir başka öneri ise iş bölümü daha açık bir ifade ile sorumluluğun çalışanlar arasında dağıtımudur. Örneğin, defterlerin ve varlıkların kontrolünün tek bir çalışan tarafından gerçekleştirilmesi durumunda hilenin yapılması tamamen çalışanın elindedir. Ancak bu faaliyette işbölümüne gidilirse çalışanın hile yapması güçleşecektir. Zira bir organizasyonda hile yapabilmek için başkasının yardımına ihtiyaç duyulması, fırsat unsurunu önemli ölçüde azaltmaktadır.¹³⁵

Belirtmek gerekir ki; işletme çalışanlarının hile yapmalarını önlemeye çalışan işletme yöneticileri, daha çok fırsat unsuru üzerinde durmaktadırlar. Çünkü etkin bir iç kontrol yapısının varlığının, çalışanların hile yapmalarını kolaylaştıracak fırsat unsurunun doğmasını engelleyeceğini düşünmektedirler. Gerçekten de işletme bünyesinde iyi bir kontrol sistemi olduğunu bilen, hile yapılması durumunda yüksek

¹³⁴ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 67.

¹³⁵ Ekrem Kara ve Enes Said Öztürk, "Vergi Kayıp Ve Kaçağının Önlenmesine Yönelik Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaklaşımları Gaziosmanpaşa İlçesinde Bir Araştırma", *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, 2(1).

ihtimalle yakalanacağını hisseden çalışanlar hile teşebbüsü yapmamaktadırlar. Aksine çalıştığı işletme bünyesinde hile yapılması açısından fırsatlar olduğunu bilmekte olan çalışanlar ise hile yapmaya daha çok yatkın olmaktadır.

1.3.3. Yapılan Hileyi Haklı Gösterme Çabaları

Hile üçgeninin son ayağını yapılan hileyi haklı gösterme çabaları oluşturmaktadır. Hilenin çeşidi ne olursa olsun hile yapanların çoğunluğu yaptıkları davranışı haklı göstermeye çalışmaktadırlar.

Yapılan hile türüne göre haklı çıkabilmek amacıyla öne sürülen sebepler de farklılıklar görülmektedir. Örnek olarak büyük ölçekli bir işletmede hile yapılma gerekçesi olarak şirketi fazla etkilemeyeceği düşünülmektedir. Kasten yapılan bu hilelerde kendini haklı çıkarmak kolay olmaktadır. Ayrıca dolandırılan işletme sahibinin beğenilmemesi ve ya bu kişiye karşı saygı hissedilmemesi hile yapmaya neden olan mühim bir etkidir. Farklı bir yorumla dürüst bir kişiyi dolandırmaya kimse yeltenmemektedir. Bu hile çeşidinde hile yapılmasının mesuliyetli dolandırılana yüklenmektedir. İlâveten hile yapanların maruz kalacağı yetersiz cezalar, bu eylemlerin normal karşılanmalarına sebebiyet vermektedir. Bu durum da yapılan hileyi haklı çıkarmaya yeten bir neden olarak görülmektedir.¹³⁶

Yapılan hileyi haklı göstermek için yukarıda sayılanların dışında ileri sürülen gerekçelerden bazıları aşağıdaki gibidir:¹³⁷

- i. İşletme bunu zaten bana borçluydu
- ii. Parayı sadece ödünç almıştım. Zaten geri verecektim
- iii. Hiç kimse incinmedi
- iv. Ben daha fazlasını hak ediyorum
- v. Bunu iyi bir amaç için yapmıştım
- vi. İçinde bulunduğumuz finansal güçlüğü atlatır atlatmaz, kayıtları düzelterek
- vii. İşletme zaten karlı bir işletme ve çok parası var
- viii. İşletme bana hak ettiğim ücreti vermiyor.
- ix. İşletmenin vergi kaçırması sebebi ile zaten benim olanı aldım.¹³⁸
- ix. Yaptığının suç olduğunu bilmiyordum.¹³⁹

¹³⁶ Muhammet Bezirci ve Nebi Salih Karahan, "Muhasebe Kayıt Sürecindeki Manipülasyonların Neden Ve Sonuç İlişkisinin Değerlendirilmesi", *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2015, Sayı:29, ss. 216-240.

¹³⁷ Ahmet Tanç, "Muhasebe Meslek Mensuplarının İş Tatmini Üzerinde Kontrol Odağı Etkisini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma", *Journal of Accounting & Finance*, 2016.

¹³⁸ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 123.

¹³⁹ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 123.

2. HİLE GRUPLARI

Genel olarak işletmelere karşı yapılabilecek hile türleri beş ana grupta toplanmıştır.

Tablo- 1 Hile Türleri¹⁴⁰

Hile Türü	Kurban	Hileyi Yapan	Açıklama
Çalışan Hileleri	İşveren	Çalışanlar	Çalışanlar Hırsızlık Yapar
Yönetim Hileleri	Finansal Tablo İlgilileri	Tepe Yöneticileri	Finansal tablo olduğundan farklı gösterilir
Yatırım Hileleri	Yatırımcılar	Bireyler	Yatırma para yatırılmaktadır.
Satıcı Hileleri	Alım Yapan İşletmeler	Satıcılar	Fiyatlar şişirilerek te sevk olmadan para alınmaktadır.
Müşteri Hileleri	Satış Yapılan İşletmeler	Müşteriler	Satıcı aldatılmaktadır.

2.1. Çalışan Hileleri

Çalışan hileleri, hırsızlık ve zimmete para geçirmekten daha fazlasını içermektedir. Diğer bir adıyla “Varlıkları Haksız Kullanma” hileleri kişisel çıkarlar için herhangi bir işletme varlığını suiistimal etmeyi içerir. Bu yüzden, şirket bilgisayarlarını özel işleri için uzun süre kullanan işletme çalışanları bir varlık çalmış değillerdir ama kendi çıkarları için işletmenin varlıklarını haksız kullanmışlardır.

Görevli personellerin işletme bünyesinde yaptıkları pek çok hile çeşidi bulunmaktadır. Çoğunlukla işletme bünyesinde yapılan iç kontrolleri aşma çabası hile yapanları sahte evrak kullanımına yöneltmektedir. Bu sebeple görevli personel hilelerinin önüne geçilmesinde muhasebe kaydı tutanlar en mühim pozisyonda görev almaktadır. Çünkü onlar operasyon ve faaliyetlerin yürütülmesi konusuna en hâkim kişilerdir. Çalışan hilelerinin sayısı ve türü çok olmakla birlikte, karşılaşılan başlıca çalışan hileleri aşağıdaki gibidir.¹⁴¹

2.1.1 Başlıca Çalışan Hileleri

Zimmetine geçirme: Çalışan personelin, işletme ya da bir kişiye ait para, mal vb. kıymetleri çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla çalmasıdır.

Kayıt sonrasında hırsızlık: Çalışan personelin, işletmeye ait kasadan farklı metotlarla, kayıt altına alınmış parayı zimmetine geçirmesidir.

¹⁴⁰ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 65.

¹⁴¹ Alper Çelik, Stok Hileleri ve Bir Uygulama, SBE, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, s. 41 (Y.Lisans Tezi).

Kayıttan önce yapılan hırsızlık: Çalışan personelin, işletmeye ait parayı kayıt yapılmadan önce zimmetine geçirmesidir.

Kişisel çekleri ile işletme parasını değiştirmek: Çalışan personel zimmetine geçirdiği nakitlere karşılık, ani denetimlerde yakalanmamak amacıyla kasaya aynı miktarda şahsi çekini koyabilir.

Gerçek olmayan alıcılar: Bu hile çeşidinde çalışan personel tarafından yapılan gerçek olmayan satışlar yerine aynı miktarda sonra kayıttan düşüleceği hayali alıcılar adına kayıt yapılır.

Stokların zimmete geçirilmesi: Çalışan personel işletmeye ait stoklarda yer alan malları çalar.

Gerçeği yansıtmayan giderler: Çalışan personelin işletmeyle alakalı yaptıkları giderleri fazla göstermeleri ve ya asılsız belgelerle gerçek olmayan giderler oluşturmalarıdır.

İrtikâp: Çalışan personelin rüşvet karşılığında alıcı ve satıcılara bir takım çıkarlar sağlamasıdır.

Faturalama Hileleri: İşletmeye gelen faturalar kapsamında yapılan hilelerdir. Gerçekte alınmamış mal ve hizmet bedelleri ile alakalı gerçek dışı faturalar ile bedellerinin tahsil edilmesi, gerçekte alınan mal ve hizmetlerin bedellerinin şişirilmesi, kişisel alımların işletme kayıtlarına geçirilerek bedelinin alınmasıdır.

Bordro Hileleri: Hayali çalışan yaratılarak ona yapılan ödemelerin tahsil edilmesi, işten çıkartılan personelin çalışıyor gibi gösterilmesi, mesai ücretlerinin şişirilmesi veya veya gerçek olmayan mesailer yaratılarak bedelinin tahsil edilmesi.

Çalışanlar tarafından sıklıkla yapılan bu gibi hileler işletmelere büyük zararlar vermektedir. İşletme varlıkları planda olmayan kayıplara uğramakta, bu gibi hileler ortaya çıktığında işletmenin imajı zedelenmekte ve işletme ile ilgili karar alıcı üçüncü kişileri de yanlış yönlendirerek, kuruma olan güveni zedelenmektedir.

Çalışan personeller hile eylemini tek kendileri yapabildikleri gibi, birkaç personelle organize olarak yapabilmektedirler. Bu gibi durumlarda, işletmelerde yapılan hilenin farkına varılması oldukça zor bir hal almaktadır. Bu durumda örneğin bir çiftin aynı departmanda görev yapması, eğer görev yaparsa ast-üst olarak görev yapamayacağı gibi ilkelerin insan kaynaklarınca tespit edilmesi oldukça önemli bir konudur. Örneğin yolsuzluk faturanın iki kez girilmesi sonucu yapılacaksa, kişi faturaya ait işlemi yöneticiye onaylatmak durumunda olmaktadır. Bu işlem için iki seçenek bulunmaktadır; ya yöneticide işin içinde olacaktır ya da o onaylamadan işlem yapılacaktır. Onaysız işlem risk içerdiğinden yöneticiyi işe bulaştırmak devreye girmektedir. Kontrol edecek mercide bu yönetici olduğundan kontrol aşaması da atlatılmış olacaktır.

2.1.2 Çalışan Hilelerine Yönelik Genel Liste

Çalışan hilelerine yönelik genel bir liste oluşturacak olursak;¹⁴²

- Kasadan nakit çalınması,
- Kasadan çeklerin çalınması,
- Kasan diğer kıymetli evrak çalınması,
- Gelen ödemelere el koyma,
- Belge sahteciliği,
- Banka kayıtları ile oynama,
- Yazar kasa üzerinde sahtecilik,
- Sahte kişilere çek düzenleme,
- Hayalet satıcılara ödeme yapma,
- İşletmeye ait çeklerin kişisel borçlarda kullanılması
- Önceden anlaşılmış firmalara ihale verme,
- Kalitesiz mal ve hizmet teslimlerinin onaylanması,
- Komisyonculuk,
- Önceden anlaşılmış satıcılardan fazla hizmet ya da mal alımı
- Olmayan mal veya hizmet için ödeme yapma,
- Yetkisi olmadığı halde işlemler yapma,
- Var olan tahsil edilebilir alacağı, tahsil edilemez değersiz alacak yapma,
- Yapılan satışları kayda almama,
- Satışları düşük gösterme,
- Hayalet çalışan yaratma,
- İşten ayrılmış personeli çalışıyormuş gösterme,
- Fazladan mesai yazma,
- Ofis malzemeleri ve demirbaşlarda hırsızlık,
- Sabit varlıklarda bireysel gayeli kullanımlar,
- Kredi kartlarında hileler,
- Sağlık harcamalarında fazla gösterimler,
- Kişisel harcamalarını firma harcaması şeklinde gösterimi,
- Hayal ürünü seyahat harcamalarının yaratılması,
- İskontoların zimmete geçirilmesi,
- Mükerrer ödeme yapmak,
- Güne gelemeyen ödemeleri yapmak sureti ile fayda sağkama,
- Yetki dışı ya da uygunsuz şekillerde iskonto yapma.

¹⁴² Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 75-76.

2.2. Yönetim Hileleri

İşletme yöneticileri hileyi genellikle işletmeye ait mali tabloları değiştirerek yapmaktadır. İşletmenin yönetim kademesi ya işletmeye ait mali durumu olduğundan ya daha iyi ya da daha kötü göstermeyi amaçlar.¹⁴³

İşletme yönetim kademesi, daha çok kredi kullanabilmek, hisselerinin değerini arttırmak, hisse başı kârını yükseltmek ve işletmeye ait imajı güçlendirmek vb. sebeplerle işletmeye ait finansal verileri mevcut durumdan çok daha iyi gösterebileceği gibi; vergi giderleri ve kâr payı dağıtımlarını azaltmak gibi sebeplerle işletmeye ait finansal verileri mevcut durumdan daha kötü göstermek amacıyla bir takım hileler yapabilmektedirler.

Bu hileler;

- Gelir ya da giderleri olduğundan farklı dönemlere yansıtmak,
- Amortisman ayırmamak ya da fazla tutarda yansıtmak,
- Sahte belge ile gider yaratmak,
- Belgesiz satışlarla geliri azaltmak,
- Değerleme hileleri gibi hilelerdir.

Ayrıca aşağıdaki nedenlerden dolayı da hileli finansal raporlama gerçekleşmektedir.¹⁴⁴

- Faaliyetin neticelerini değiştirmek veya başka hedeflere ulaşmak için bilhassa hesap döneminin sonuna yakın bir tarihte aktif yevmiye kayıtlarını yapmak,
- Hesap bakiyelerinin tahmin edilmesinde kullanılan varsayımları uygunsuz biçimde oluşturmak ve kanaatleri değiştirmek,
- Raporlama dönemindeki işlem ve olayları finansal tablolara yansıtmamak, zamanından evvel yansıtmak ya da ertelemek,
- Finansal tablolardaki tutarlara etki edebilecek bilgileri gizlemek ya da açıklamamak,
- İşletmenin, finansla ilişkin durumunu veya performansını yanlış sunmak için karmaşık işlemlere girmesi,
- Önemli ve olağandışı işlemlerle ilgili kayıtları ve şartları değiştirerek gerçekleşmektedir.

¹⁴³ Ali Erbaş ve Figen Kolak, "Toplam Kalite Yönetiminin Muhasebe Eğitime Uygulanması", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 23(23).

¹⁴⁴ Aydın Uyar ve Mustafa Talha Uzuner, "Borsa İstanbul'da İşlem Gören Futbol Kulüplerinin Konsolide Bilançolarına Benford Yasasının Uygulanması", *Journal of International Social Research*, 2016, 9(42).

Üst yöneticileri ve şirket sahipleri tarafından yapılan hileler muhasebede tutulan kayıtları ve finansal verileri etkilemektedir. İşletmeye ait finansal tabloları bozan ve bir takım zararlara sebebiyet veren hileli muhasebe işlemleri 6 grupta toplanmaktadır.¹⁴⁵

1. Tamamlanmamış gelir getirecek işlemleri kayıtlarda gelir olarak kayıt etmek. Örnek olarak satış sonlanmadan yüklenen malları gelir olarak kayıt etmek, belirsizlik içeren unsurları gelir hanesine kaydetmek, gerçekleşmemiş hizmet için ödenen avansı gelir hanesine kayıt etmek gibi.

2. Gerçek dışı gelirler yaratmak. Örnek olarak işletmeler arasında benzeşen ya da değerleri birbirine yakın varlıkları değiştirerek gelir oluşturmaları, iade edilen paraları gelir kaydetmeleri ya da ara dönem finansal tablolarında hayali öngörülerle geliri yükseltmeleri.

3. Bir kez kazanç sağlayan operasyonlarla geliri yükseltmek. Örnek olarak; değeri düşük bir malı yüksek değerlerle satmak veya gereksizce borçlar için erken ödeme yaparak iskonto geliri elde etmek.

4. Cari dönemde oluşan harcamaları sonraki dönemlerde göstermek. Örnek olarak; yıpranma payı ayırmada düşük olan oranları tercih etmek, değersizleşen aktifleri zarar hanesine yazmamam yolunu tercih etmek.

5. Cari dönem içinde oluşan gelirleri sonraki dönemlerde göstermek.

6. Gelecekte oluşacak giderleri cari dönemde gider göstermek.

Yakın zamanda yaşanan Enron skandalı, yönetim hilelerine ciddi bir örnek olarak verilebilmektedir. Şirketlere fonlama maliyetlerini düşürme ve hisse senetlerinin piyasa değerini yükseltme gibi avantajlar sağlayan yaratıcı muhasebe uygulamalarının ne derece yıkıcı sonuçlar doğurabileceği Enron skandalı ile anlaşılmıştır¹⁴⁶

2.3. Yatırım Hileleri

Sahtekâr ya da düzenbaz yatırımcılar, müşterinin parasını almanın ne kadar zor olduğunu iyi bilmektedirler. Bazı hilekârlar; kilise grupları, Afrikalı Amerikalılar, Latinler, doktorlar gibi grupların ihtiyaçları ve beklentileri üzerine yoğunlaşırlar. Diğerleri de, ekonomik krizlerin ve bayilik alan ya da yeni bir işe yatırım yapan kişilerin avantajlarından yarar sağlamayı hedeflerler. Günümüzde hilekârlar gelişen teknolojileri ve internet ulaşımının da avantajlarından yararlanmaktadırlar. Bu yüzden yatırım hilelerinin genel çeşitlerini ve uyarıcı belirtilerini bilmek çok önemlidir.

¹⁴⁵ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 17.

¹⁴⁶ Yıldırım ve Turgut, a.g.e.,

2.4. Satıcı Hileleri

Satıcı hileleri, savunmaya ve diğer kamuya ilişkin ihalelerde büyük satıcıların yüksek fiyat vermelerinden dolayı yıllarca haberlere konu olmuştur.¹⁴⁷

Satıcı hileleri, işletmeye mal ya da hizmet satan satıcıların yaptıkları hilelerdir. Bu hile türü, satıcının tek başına ya da işletmede çalışan biriyle işbirliği yapması sonucunda gerçekleşmektedir. Satıcı, işletmeye tutarı yüksek satış yapmakta, düşük kaliteli mal satmakta, eksik mal teslim etmekte ya da hiç etmemektedir. Satıcı hileleri, dünyanın her yerinde özellikle kamu kurumlarına yönelik sık olarak yapılmaktadır.¹⁴⁸

Satıcıların çoğu sipariş edilenden daha az mal göndererek alıcıları aldatmaktadır. Bu birçok yolla yapılmaktadır. Örneğin New Jersey'de bir boya üreticisi firma boya kutularına olması gerekenden daha az boya doldurarak bunları satmıştır. Yine aynı şekilde bir tohum satıcısı tohumların içine tohuma benzeyen ufak taşlar koymuş ve alıcıları kandırmıştır. Fakat bu kişinin hilesi, kuşların tohumları yiyip taşları bırakması sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle depolarda, alınan malların girişinde, düzenli ve düzgün stok sayımı yapılmadığında işletme, satıcı hilesi ile karşılaşma riskini taşımaktadır.¹⁴⁹

2.5 Müşteri Hileleri

Müşteri hileleri, basit bir şekilde yalan söylemek olabileceği gibi, satıcıları kandırmak suretiyle elde etmemeleri gereken mal veya hizmetlere sahip olmaları biçiminde de gerçekleşebilir. Müşterilerin mal ya da hizmeti satın aldıkları işletmelere karşı yaptıkları hilelerdir. Örneğin, düşük fiyatla mal veya hizmet satın alınması, ödemesi yapılmadan mal alınması, ödeme yapılmadığı halde yapılmış gösterilmesi gibi şekilde olabilmektedir.¹⁵⁰

3. HİLENİN ORTAYA ÇIKARTILMASI

Hilelerin ortaya çıkartılmasında kırmızı bayraklar konusu önem arz etmektedir. Bu sebeple, çalışmadaki bu bölümde kırmızı bayraklar tanımlanıp, sınıflandırılarak hile çeşitlerine ait açıklamalar yapılmaktadır.

Kırmızı bayraklar, günlük aktivitelerde normal olmayan, sıra dışı durumların oluşturduğu kümedir. Kırmızı bayraklar, olağan olmayan durumların araştırılması

¹⁴⁷ Sevinj Jafarova, İşletmelerde Hile Yapmanın Nedenleri ve Sosyal Psikoloji Tarafından Değerlendirilmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009, s. 31 (**Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁴⁸ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 66.

¹⁴⁹ Çelik, a.g.e., s. 347.

¹⁵⁰ Jafarova, a.g.e., s. 32.

gerektiğini bildiren sinyallerdir. Kırmızı bayraklar kesin bir suçluluk veya masumiyet bildirmemekte olup, olası hileler konusunda uyarıcı durumdadırlar. Kırmızı bayraklar sonuca ulaştırmaktan ziyade hilenin mevzu bahis olabileceği fikrini uyandıran belirteçlerdir. Kırmızı bayrakların tespiti, sadece ilk adımı oluşturmakta olup yetersiz durumdadır. Değerlendirme sürecinin tamamlanması ile birlikte, doğru sonuca yönelik anlamlı karar verilebilmektedir.¹⁵¹

Kırmızı bayraklar ile ilgili dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da, kırmızı bayrakların var olması, işletmelerde mutlaka hile yapıldığı düşüncesinin oluşmaması gerektiğidir. Çünkü kırmızı bayraklar olarak değerlendirilen bazı durumlar, hilenin sonucu olarak ortaya çıkmamış, diğer yasal durumlardan meydana gelmiş olabilir. Örneğin; işletmede çalışan bir kişinin aylık harcamaları, maaşının yükselmemesine rağmen artmış olabilir. Görünürde bu durum kırmızı bayrak olarak değerlendirilebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, çalışanın harcamalarının yüksek olmasına paralel olarak çalıştığı işletmeden aldığı ücretin dışında başka gelirleri de oluşmuş olabilir. Çalışana, miras kalmış olabilir veya şans oyunlarından ikramiye çıkmış olabilir. Bir belgenin kaybolması söz konusu olabilir, hesap bakiyelerinde tutarsızlık olabilir, bireylerden şüpheli davranışlar sergilemekte olanlar olabilir, analitik ilişkilerde meydana gelen bir değişim herhangi bir çağrım yaratmıyor olabilir veya bir kişi başka bir kişinin gerçekleştirdiği zimmete paranın geçirilmesi olayıyla ilgili ipuçları yaratıyor olabilir. Bu belirtiler hile belirtisi olmakla birlikte yanıltıcı da olabilir. Belgeler meşru bir şekilde (yangın, su baskını vs.) kaybolmuş olabilir. Hesap bakiyelerinin tutmaması, muhasebedeki basit hatalardan kaynaklı olabilir. Açıklanamayan analitik ilişkiler, ekonomik faktörlerin temelindeki bilinmeyen değişimlerin neticesi olabilir.¹⁵²

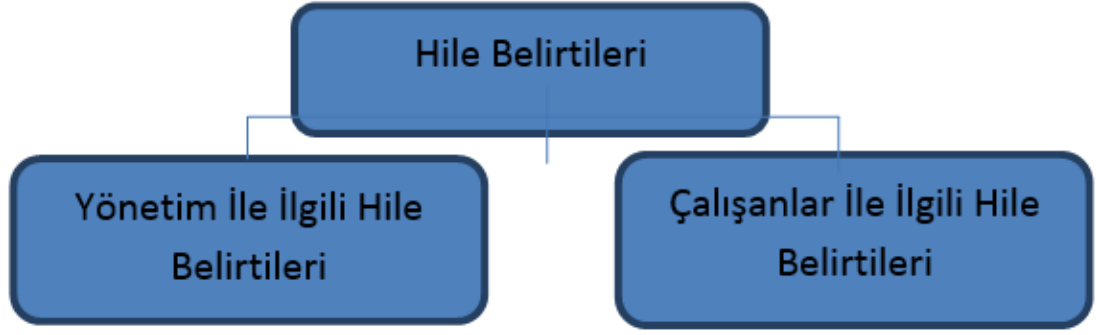
İşletme yöneticilerinde, gereksiz yere hile yapıldığı düşüncesinin oluşması sonucu çalışana karşı tutum ve davranış değişiklikleri, hiç hile yapmayan bir çalışanın kaybedilmesine sebep olabilir. İşletme hilelerinin tespit edilmesi hususunda, ilgililerin çok titiz ve dikkatli bir şekilde hareket etmesi gerekir.

İşletmelerde hile eylemlerinin gerçekleşebilmesi için, işletme çalışanlarının veya işletme yöneticilerinin hilenin içerisinde yer alması gerekir. Çalışanlar veya yöneticilerin dışında da hile eylemleri gerçekleşse de genel anlamda hile yapabilecek kişiler, işletmenin çalışanları ve işletmenin yöneticileridir.

Bu kapsamda, hile belirtilerini; yönetim ile ilgili hile belirtileri ve çalışanlar ile ilgili hile belirtileri olarak sınıflandırabiliriz.

¹⁵¹ Tuncay Çelik, Muhasebede Hata Ve Hileler İle İlgili Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde Üniversitesi, 2010, s.49 (**Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁵² Dumanoglu, a.g.e., s. 355.

Şekil- 2 Hile Belirtileri

3.1.Yönetim İle İlgili Hile Belirtileri

İşletme yöneticilerinin başarısı, yönettikleri işletmenin başarısı ile doğru orantılıdır. Başka bir deyişle, işletmenin ne kadar çok kar eder veya işletmenin değeri ne kadar çok yükselirse, işletme yöneticileri de o derece başarılı olduğu kabul edilir. İşletme yöneticileri yetkilerini kaybetmemek veya işletmeden çıkartılmamak için hile yoluna başvurarak, yönetim görevlerinin sürdürülebilir olmasını sağlarlar.

3.1.1. Faaliyetlerin Yürütülmesi İle İlgili Anormallikler

İşletmeler, gerçekleştirdikleri faaliyetlere ilişkin verileri kullandıkları bilgi sistemlerine kaydederler. İşletmedeki bilgi sistemi kaydedilen verileri derleyerek kullanıcıların istedikleri raporları almalarına olanak sağlar. İşletmenin faaliyetlerini veya durumunu gösteren finansal tablo veya diğer raporlar, işletme yöneticileri tarafından hazırlanmakta ve üçüncü kişilere sunulmaktadır. Rapor kullanıcıları olarak tanımladığımız kişiler, işletmenin finansal raporlarını analiz ederler ve işletmenin finansal durumuyla ilgili bilgi sahibi olurlar. Elbette ki, kullanıcılarının finansal tabloları doğru bir şekilde analiz edebilmeleri için yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmaları gerekir. İşletmelerde yöneticiler tarafından yapılan hileler yüksek tutarlar içermekte olup, genellikle işletmelerin finansal tabloları üzerinde hile gerçekleştirmektedirler. Finansal tablolarda yapılan hileler finansal tabloların gerçeğe uygunluğunu azaltmaktadır. Gerçeğe uygun olmaması dolayısıyla güvenilir olmayan finansal tablolar, bilgi kullanıcılarının hatalı kararlar vermelerine sebep olabilmektedir. Verilen muhtemel hatalı kararlar, kullanıcılara olduğu kadar ülke ekonomisine de zarar verebilecektir.¹⁵³

¹⁵³ Hande Bulca ve Tolga Yeşil, "Bağımsız Denetim Standartlarının Muhasebede Hile Kavramına Yaklaşımı", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2014, 1(2), s. 52.

İşletmelerde yapılan hilelerde genellikle bireysel çıkar söz konusu olmakta ve işletmeyi zarara uğratmakta iken, yöneticiler tarafından yapılan hileler işletmenin lehine olabilmektedir. Burada yöneticiler kendi çıkarlarından çok kendi işletme çıkarlarını göz önünde bulundurmaktadırlar. Örneğin; işletmenin satış rakamları düşük olduğu durumlarda, işletmenin durumunu iyi gösterebilmek için fiktif satış işlemleri yapılmaktadır. Hileli finansal tablolardaki satışların artması, kullanıcıların işletmeyle ilgili olumlu görüşe sahip olmalarını sağlayacaktır. Böylelikle işletme yöneticileri başarılı olarak nitelendirilip, buldukları durumları koruyacaklardır.

Finansal tablolarda ve raporlarda yapılan hileler, finansal tabloların iyi bir şekilde analiz edilmesi durumunda ortaya çıkartılabilirler. Faaliyetlerin yürütülebilmesine ait hile emareleri, işletmeye ait mali tabloların ve diğer raporların incelenmesi ile tanımlanan emarelerdir. Bu emarelerin bazıları şunlardır:¹⁵⁴

- Kriz ortamında faaliyetleri sürdürme,
- Bir veya iki ürüne bağımlılık,
- Yetersiz öz kaynak yapısı,
- Giderlerin gelirlerden daha hızlı artması,
- Nakit akış sorunlarının yaşanması,
- İlişkili taraflarla yapılan yüksek tutarlı işlemler,
- Dış denetçilerdeki sık değişiklikler.

Sayılanların dışında, faaliyetler ve finansal tablolardaki aşağıdaki göstergeler de hile belirtisi olarak değerlendirilmektedir:¹⁵⁵

- Banka hesaplarının sık sık değişmesi,
- İşletme varlıklarının piyasa değerinin altında satılması,
- Karlı bir pazardaki küçülme,
- Yıl sonu işlemlerinin sayısının fazlalığı,
- Tazminat ödemelerinin fazlalığı,
- Mal veya hizmet tedarikçilerinin sayısının yetersizliği.
- Finansal tablo rakamlarındaki değişiklikler,
- Sektörde çok kötü bir isim sahibi olma.

İşletme yöneticileri işletmelerinin durumlarını dikkate alarak, yasal olmayan farklı hileli işlemlere başvurabilirler. Kimi zaman işletmelerini olağandan daha iyi göstermekte, kimi zaman da işletmenin iyi durumda olduğu halde sanki kötü durumdaymış gibi göstermektedirler. Özellikle vergi hesaplamalarında yöneticiler

¹⁵⁴ Bulca ve Yeşil, a.g.e., s.53

¹⁵⁵ Bulca ve Yeşil, a.g.e., s.53

hileli işlemler gerçekleştirmekte ve devlete daha az vergi ödemekte veya hiç ödememektedirler.¹⁵⁶

Faaliyetlere ilişkin olarak sunulan finansal tablolardaki bazı kalemler birbirleriyle ilişki içerisindedirler. Finansal tablo kalemlerinin kendi aralarında doğru orantı ve ters orantı bulunmaktadır. Örneğin; işletmenin kredili satışlarının artması durumunda, ticari alacaklarının da artması beklenmektedir. Yine işletmenin satışlarının artması durumunda birim sabit maliyetlerde azalış olması beklenir. İşletmenin kredili alımlarının artması durumunda da ticari borçlarının da artması beklenir. Finansal tablolarda bunlar gibi birçok ilişkili kalem bulunmakta ve bu kalemler dikkate alınarak finansal analiz yapılmaktadır. Yapılan analizler sonucunda beklenen durumlar ile gözlenen durumlar arasındaki düzensizlikler hile belirtisi olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

3.1.2. Yönetim Özellikleri İle Alakalı Anormal Durumlar

Yönetim özellikleri, yöneticilere ait güvenilir olmayan davranışları ya da maksimum seviyede hile yapma olasılığını ortaya koyan emareleri kapsamaktadır. Bu hile emareleri şunlardır:^{157 158 159}

- Yüksek miktarlarda kişisel borcu olan ve mali zorluklar çeken yöneticiler,
- Yöneticilerin ahlaki ve mali sıkıntıları,
- Geçmişte karanlık ya da sabıkası olan yöneticiler,
- Dürüstlük özelliğinden yoksun ve ahlaki özellikleri zayıf olan yönetim,
- Çok üst seviyede güven duyulan yöneticilerin bulunması,
- Kalite seviyesi düşük olan yönetim kadrosu,
- İşletmeye ait bankayla ilgili hesapların sıklıkla değiştirilmesi,
- Yönetimin denetçilere lüzumsuz olarak zaman baskısı yapması,
- Detaylara olması gereken özeni göstermeyen yöneticilerin bulunması,
- Çalışan bireylerin düşünce ve önerilerine gerekli kıymeti vermeyen bir yönetim şekli,
- İzin kullanımına özen göstermeyen yöneticilerin varlığı,
- İşletmeye ait hisse başına kazanç seviyesine tesir edebilecek muhasebe alternatifleri hakkında yönetimin artan ilgisi.

¹⁵⁶ Ergün Küçük ve Şaban Uzay, "Hileli Finansal Tabloların Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar", *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2009, Sayı.32, s. 243.

¹⁵⁷ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 134.

¹⁵⁸ Çelik, a.g.e., s. 72.

¹⁵⁹ http://www.apipa 2010. org/files/fraud_redflats.pdf, (Erişim Tarihi: 15.11.2016).

3.1.3. Örgüt Yapısına Ait Anormal Durumlar

İşletme örgüt yapısına ait görülen bazı anormal oluşumlar, o ortamda yönetim hilelerinin yapılabilmesi ihtimalini ortaya koymaktadır. Bunlara ilişkin bazı emareler aşağıda listelenmektedir.¹⁶⁰

- Yüksek miktarlarda kişisel borcu olan ve mali zorluklar çeken yöneticiler,
- Yöneticilerin ahlaki ve mali sıkıntıları,
- Geçmiş karanlık ya da sabıkası olan yöneticiler,
- Dürüstlük özelliğinden yoksun ve ahlaki özellikleri zayıf olan yönetim,
- Çok üst seviyede güven duyulan yöneticilerin bulunması,
- Kalite seviyesi düşük olan yönetim kadrosu,
- İşletmeye ait bankaya dair hesapların sıklıkla değiştirilmesi,
- Yönetimin denetçilere lüzumsuz yere zaman baskısı yapması,
- Detaylara olması gereken özeni göstermeyen yöneticilerin bulunması,
- Çalışan bireylerin düşünce ve önerilerine gerekli kıymeti vermeyen bir yönetim şekli,
- İzin kullanımına özen göstermeyen yöneticilerin varlığı,
- İşletmeye ait hisse başına kazanç seviyesine tesir edebilecek muhasebe alternatifleri hakkında yönetimin artan ilgisi.

3.1.4. Üçüncü Kişilerle İlgili Anormal Durumlar

Günümüz dünyası üzerinde görülen nispeten kompleks iş hayatında, işletmeyi yöneten üst düzey yöneticiler ile üçüncü şahıslar arasında oluşan güvenilir ya da güvenilir olmayan ilişkileri gözlemlemenin, denetlemenin yada önlem almanın basit bir yolu bulunmamaktadır. Yönetenler çalışılan işletmeyle alakalı bir taraf ile kolayca ilişkiye girerek, hileli işlemler yapmaya yönelim gösterebilmektedir. Bu gibi güvenilir olmayan etkileşimleri ortaya çıkarabilecek birtakım hile emareleri aşağıda listelenmektedir.¹⁶¹

- İşletme denetçileri arasında sıklıkla oluşan değişimler,
- İşletmede önceden görev yapan ve mevcut denetçiler arasında muhasebe, denetim ve raporlama hususlarında sıklıkla tartışmalar yaşanması,
- Yönetimin bağımsız denetçilere buyurgan bir şekilde davranması,
- İşletmenin iç ve dış paydaşlarıyla sorunlar yaşıyor olması (denetçiler, kamu kurumları, kamu),
- Yönetenlerin kamu otoriteleri karşısında ilgisiz tavırları,

¹⁶⁰ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 134-135.

¹⁶¹ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 136-137.

- Geçmişte sermaye piyasası kuruluşlarıyla işletme arasında sorunlar yaşanması,
- İşletme ile maliye idaresi arasında sorunlar yaşanıyor olması,
- Denetçilerce talep edilen bilgilerin verilmesinde gönülsüz davranılması,
- Denetimlerin tamamlanmasında denetçileri gerçeği yansıtmayan şekilde zaman sınırlamaları ile sıkıştırma,
- İç denetimde etkinliklerin kısıtlanması (örneğin, iç denetim bölümü yöneticisinin, yönetim kuruluna ya da denetim komitesine doğrudan ulaşma sıkıntısı),
- Özerk iç denetçilerce önerilen sistem ve proseslerdeki değişiklikler hususunda dirençle karşılanması,
- Özellikle, işletmeye ait mali yapıyı sıkıntıya sokacak önemli hukuksal süreçlerin devam etmesi,
- İşletme bünyesinde görev yapan hukukçuların nedensiz ve sıklıkla değişmesi,
- Çalışılan banka çeşitliliği,
- İşletmeyle çalışan mali kuruluşlarla üst düzey yöneticiler arasında bulunan manidar ilişkiler,
- İlişkide bulunulan kişi ve kuruluşlarla gerçekleştirilen işlemlerdeki yoğunluklar,
- Yönetimce çelişki içeren ve yeteri kadar olmayan deliller sağlanması,
- İşletme paydaşlarına gerçeği yansıtmayan bilgilerin iletilmesi,
- Yatırımcılar ile olağan dışı davaların olması,
- Yatırımcılar ile problemler yaşanması ya da göze çarpan olumsuz ilişkilerin var olması,
- İlgili taraflara mantıklı bir nedeni olmayan gecikme sonunda isteksiz bir şekilde bilgilendirme yapılması,
- Satış ve birleşim baskıları ya da yönetimde bulunmak için yapılan kavgalar,
- Siyasal, sosyal ve çevresel etkiler sonucu ortaya çıkan sıkıntılar.

4. ÇALIŞANLAR İLE ALAKALI HİLE EMARELERİ

4.1. Muhasebeyle Alakalı Hile Emareleri

Yapılan hilelerde genellikle, hırsızlık olayının sonunda hilenin gizlenmesi evresine geçilmektedir. Hilelerin bir çeşidinde gizlenen ya da gizlenmeyen hileler ayrımı yapılmaktadır. Gizlenen hile çeşitlerinde, hırsızlık eylemini gerçekleştiren görevli, yapılan hırsızlığın ortaya çıkmaması adına yaptığı eylemi saklama girişiminde bulunmaktadır.

Hilenin gizlenmesinde sıklıkla kullanılan alan, işletmeye ait muhasebe sistemidir. Güçlü muhasebesi ya da kontrol yapısı bulunmayan işletmeler de gizleme

girişimleri nispeten başarıya ulaşmaktadır. Muhasebe evresi belge ile başlayan, mali tablolarla son bulan aşamalardan oluşmaktadır. İlgili sürecin her evresi hilelerin gizlenmesi amacıyla kullanılabilir. Dolayısıyla muhasebe evresinde ortaya çıkartılması muhtemel hile emareleri ya da anormallikleri, yapılmış bir hilenin mühim habercileri olabilmektedir.

Muhasebe Belge ve İşlemlerinde Rastlanan Hile Emareleri; Muhasebe işlemlerinde hilenin başlamasına sebebiyet veren çeşitli belge ve işlemler bulunmaktadır. Bunlar ile alakalı işlemlerde hile belirticisi olabilmesi muhtemel bazı anormal durumlar aşağıda sıralanmaktadır: ^{162 163 164}

- Zayi belgeler,
- Banka doğrulamaları işlemlerinde geçerli olmayan birimler,
- Belgelerde yapılan tahrifatlar ya da rötuşlar,
- Belgelerin orijinallerinin yerine fotokopilerinin bulunması,
- Genel ad ve adres bulunan satıcı ya da müşteriler,
- Gerçekçiliği bulunmayan müşteri veya tedarikçiler adına hesap açılması,
- Belgelerin sıraya koyulması ya da numaralandırmasında görülen düzensizlikler,
- Belgelerde göze çarpan el yazıları,
- Vaktinde, tümüyle ve uygun bir şekilde kayıt altına alınmayan işlemler,
- Yetkili olmayan ve herhangi bir dayanağı olmayan işlemler ve bakiyeler,
- Son anda sonuçlara tesir eden düzeltmeler,
- Muhasebe dönemleri içinde ve sınıflandırma esnasında uygun olmayan işlemler,
- Müşteri mutabakatlarıyla alakalı muhasebe kayıtlarının eşit çıkmaması,
- Önemli sayıda stok ve demirbaş kayıpları,
- Hacimleri küçük fakat değeri yüksek ve fazla miktarda talep edilen stoklar,
- Vadesi geçmiş hesaplardaki artış,
- Kasanın fazla vermesi ya da kasada eksiklikler bulunması,
- Fiilen yapılan stok sayım neticeleriyle kayıtlarda bulunan stok miktarları arasındaki açıklanamayan farklılıklar,
- İşletmeye ait banka hesapları arasında kesintisiz ve olağan dışı fon aktarımları,

¹⁶² Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 119-145.

¹⁶³ Özgür Çatıkkaş ve Yıldırım Ercan Çalış, *İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenebilmesi İçin Hile Belirtileri*, MÖDAV, İstanbul, 2007, s. 198-199.

¹⁶⁴ Nejat Bozkurt, "Mali Tablolarda İşletme Yönetimleri Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri, MÜ. Muhasebe Araştırma ve Uygulama Merkezi", *Muhasebe-Finansman Dergisi*, 2000, 9(12), s. 68.

- Uzun zamandan buyana hareketsiz olan banka hesaplarının ansızın çalıştırılması,
- Off-shore bankalarında bulunan hesaplara fon aktarımları,
- İşletme bünyesindeki ana çalışma konularıyla alakalı olmayan işlemlerde görülen sıklıklar ve/veya olağan dışı tutarlar,
- Kasa hesabında görülen büyük miktardaki tutarlar,
- Nakil işlemi sayısındaki fazlalıklar,
- Hurdaya verme ve firelerde meydana gelen artışlar,
- Alacaklarda ve borçlarda yapılan düzeltme kayıtları,
- Fazla mesailer meydana gelen manidar artışlar, bazı kişilere yapılan yüksek miktartlı ödemeler,
- Şüpheli alacaklarda görülen manidar artışlar,
- Uzun süreden bu yana bekleyen aşırı tutarlı ve şüpheli alacaklar,
- Gerçek tutarların bütçede görülen tutarlara oranla anlamlı farklılıklar göstermesi,
- Alış faturalarının mutlak bir satıcı üzerinde yoğunlaşması,
- Faturaları destekleyen ekli belgelerin bulunmaması,
- Hiçbir zaman değişim göstermeyen satıcıya ait faturalar,
- Yüklemeye ya da taşımaya ilişkin belgeleri bulunmayan satışlar,
- Dönem kapanmasının ardından yüksek miktarda görülen satış iadeleri,
- Yapılan tenzilat oranlarında görülen tutarsızlıklar,
- Yetkili imzaların belgelerde yer almaması,
- Gereksiz bir şekilde karmaşılaştırılan muhasebe işlemleri.

Hileli Yevmiye Kayıtları ve Emareleri; Hile genellikle bir varlığın zimmete geçirilmesiyle başlamaktadır. Varlığın çalınmasından sonra bunun ortaya çıkmaması çabası olacaktır. Bu da muhasebedeki yevmiye kayıtlarıyla gerçekleşecektir. Örneğin, kasa sorumlusu olan görevli, kasadan belirli miktarda parayı zimmetine aktardıktan sonra olayın kapatılması adına sahte gidere ilişkin kayıt yapabilmektedir. Bu aşamada müşavirlik giderleri olarak kasadan ilgili müşavire çıkış yapılmış gibi gösterilen yevmiye kaydı gerçekleştirilecektir.¹⁶⁵ Sahte giderle ilgili kayıt, yılın sonunda kar- zarar hesabında kapatılacak ve bir sonraki yıl görülemeyecektir. Denetçiler çoğunlukla belli miktarların üstlerini denetlediklerinden yapılması muhtemel olan küçük miktartlı hilelerin ortaya çıkmayacaktır. İşletmede hata, hilelerin önüne geçme ve ortaya

¹⁶⁵ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 145.

çıkarma hususundaki asıl sorumlunun yönetim olduğu genel olarak kabul edilmiş denetim standartlarıyla belirlenmiştir.¹⁶⁶

Şayet işletmede faal bir iç denetim yapısı yoksa yapılan küçük çaplı hileler ortaya çıkmadan yok olmaktadır. Muhasebe işletmeye ait aktifle pasif tarafın eşitliği kaidesine dayandığından işletmenin herhangi bir varlığını zimmete geçiren biri işletmeye ait aktif tarafın azalmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumda aktif ve pasif dengesi de bozulur. Hile işlemi yapan eşitliği şöyle yapabilmektedir.¹⁶⁷

- İşletmeye ait borçlarının çalınan miktarda azaltılması,
- İşletmeye ait öz kaynağın çalınan miktarda azaltılması,
- Gerçekte olmayan bir gider kalemi ya da gelirleriyle oynayıp kar ve zarara etki etmesi, dolayısıyla öz kaynağın değiştirilmesi.

İşletmede giderlerin gerçek dışı bir biçimde arttırılması sıkça kullanılan bir metottur. Giderlerdeki artış, mevcut karı azaltacak, dolayısıyla öz kaynakta bir azalma etkisi yapacak bunun sonucunda bilançonun eşitliği sağlanacaktır. Bu şekilde yapılan hilelerin saptanmasında, muhasebe kayıtları ve işlemleri içinde olabilecek hile emarelerinin özenle dikkate alınmalıdır. Özellikle gerçek dışı kayıt girişleriyle ilgili hile emareleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;¹⁶⁸

- Belge ile desteklenmeyen kayıtlar,
- İşletmeye ait alacaklar, borçlar, gelir ve giderlerde izah edilemeyen düzeltme kayıtları,
- Dengeli olmayan mal malzeme girişleri, Dönem sonlarında yapılan ve olağan dışı muhasebe kayıtları,
- Gerçek gider rakamlarıyla bütçedeki rakamlar arasındaki farklılıklar,
- İlgili kayıtları normalde yapmayan kişilerce bu kayıtların yapılması.

4.2. İç Kontrol Yapısı Zayıflıkları

Hileleri önlemede önemli araçlardan birisi işletme bünyesinde oluşturulan kuvvetli bir iç kontrol mekanizmasıdır. İç kontrol işletmedeki yönetim kurulu, üst yönetimin ve diğer personelin etkilendiği; faaliyetlerdeki etkililiğin ve verimliliğin mali raporlamanın güvenilirliği ve alakalı kanunlara ve düzenlemelere uygunluk konularında hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı hususunda makul bir güvence sağlanması amacı ile tasarlanan bir süreçtir.¹⁶⁹ Kontrol ortamı çalışan bireylerin kontrol şuurunu

¹⁶⁶ Şaban Uzay, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/Sempozyum/05.SEMPOZYUM/26%20SABAN%20UZAY>(Erişim Tarihi: 16.11.2016).

¹⁶⁷ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 146.

¹⁶⁸ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 146.

¹⁶⁹ Nuran Doyrangöl, **Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve Denetim Fonksiyonu**, Lebib Yalkın Matbaası, İstanbul, 2002, s. 48.

etkileyerek işletmeye ait çalışma şeklini belirler, işletmede disiplin ve düzeni sağlamaktadır. Doğruluk ve etik değerler, çalışanlardaki yeterlilik, yönetim ve denetim kurullarının oluşumu, yönetimin çalışma şekli ve felsefesi, işletmeye ait örgütsel yapı, yetkilerin ve sorumlulukların dağıtım tarzı, insan kaynakları yönetimi ve bu hususta kabul gören stratejiler hep birlikte kontrol evrenini oluştururlar.¹⁷⁰

İşletmede iç kontrol tarzının zayıf olması, hileye açık bir zemin hazırlamaktadır. İç kontrol mekanizmasında görülen zayıflıklar, eksiklikler ya da açıklıklar mühim hile belirteci olarak kabul görmektedir.

Görevlerin ayrılığı ilkesi uygulanmayan veya görevler ayrılığının yetersiz olduğu işletmelerde yapılabilecek hilelere ait belirtiler şunlardır:¹⁷¹

- Nakit ödeme ve tahsilatlarını yapan ile bu hareketleri kayda alanın aynı kişi olması,
- Malzeme siparişini veren, alan ve ödemesini yapanın aynı kişi olması,
- Muhasebe hareketlerinden bir veya iki kişinin sorumlu olması,
- Satış işlemlerine ait miktar ve tutarların kontrol edilmeden, bir kişi tarafından hazırlanması ve onaylanması,
- Boş çeklerin farklı bir kişi tarafından saklanmaması,
- Uygun ve yeterli yetkilendirmenin yapılmaması,
- Yönetim kuruluna bağlı bir denetim komitesinin olmaması veya yetersizliği,
- Organizasyon şeması ve iş tanımlarında yetersizlik,
- Sağlıklı bir raporlama sisteminin olmaması.

4.3. Analitik Anormallikler

Analitik anormallikler, işletme faaliyetlerine ilişkin yapılan işlemlerde veya raporlarda ortaya çıkan, miktar, tutar, oran vb. hesaplamalardaki olağandışı durumları ifade eder. İşlemlere ait bedellerin veya raporlarda yer alan tutarların çok yüksek veya çok düşük olması kırmızı bayrak olarak dikkate alınıp, araştırmaya konu edilir.

Günümüzde kişiler, geleceğe yönelik olarak karar almadan önce buldukları durumu göz önünde bulundurarak en doğru seçimi yapmak isterler. Hemen hemen herkes, günlük hayatlarında fark etmeden analiz yaparlar ve bu analizlere göre hareket ederler. İşletmeler açısından durumu ele aldığımızda ise, karar vericiler işletme analizlere yaparlar ve bu analizler ışığında yorumlamalarda bulunurlar. Kişiler işletmeleri analiz ederlerken bir takım tekniklerden yararlanırlar. Bu tekniklerden bir tanesi de analitik inceleme prosedürleridir. Bağımsız denetimde de sıkça kullanılan

¹⁷⁰ Çatıkkaş ve Çalış, 2007, a.g.e., s. 200.

¹⁷¹ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 147-148.

analitik inceleme prosedürleri işletmenin durumu hakkında yorum yapılabilecek seviyeye gelebilmeyi sağlar.

Analitik inceleme prosedürlerini, AICPA 1988 senesinde yayımlanan SAS No:56 “Analitik Prosedürler” yönetmeliği kapsamında şöyle tanımlamıştır:

Çeşitli mali ve mali olmayan verilerle işletmeye ait kayıtlar arasında anlamlı ilişkilerin incelenmesi ile ulaşılan bilgilerin, denetçi tarafından oluşan beklentilere uygun olup olmadığına bakılmasına analitik inceleme prosedürleri adı verilmektedir.¹⁷²

Denetçiler analitik inceleme prosedürleri tekniğinde; mali tablo analizleri ve istatistiksel yöntemler ile birbiriyle ilişkili kalemler arasındaki sapmalar söz konusu olduğunda, bu sapmaların nedenlerini araştırırlar.

Mali tablo analizi temelde, analizi yapanın amacına da bağlı olarak bir veya birkaç döneme ait mali tablolarındaki kalemlerin, kendi aralarında ve herkesle olan ilişkilerinin çeşitli analiz tekniklerinden faydalanılarak incelenmesi, yorumlanması ve işletmenin içinde bulunduğu şartların da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi işlemidir.¹⁷³

Başlıca mali tablo analiz türleri şunlardır:¹⁷⁴

Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay Analiz): Farklı tarihlerde hazırlanmış, mali tablolarda yer alan kalemlerde görülen değişimlerin incelenerek yorumlanması işlemi olarak tanımlanabilmektedir.

Dikey Analiz (Yüzde Analizi): Mali tablolar üzerindeki her hesap kaleminin aynı tabloda bulunan başka bir hesap kalemi veya hesap toplamına oranlanması ile bulunan yüzdelere göre yapılan bir analiz türüdür.¹⁷⁵

Eğilim Yüzdeleri Analizi (Trend Analizi): Analizci trend analizi yöntemiyle, mali tablo büyüklüklerini mutlak rakamlarla görerek işletmenin ve faaliyetlerin ölçeği hakkında bilgi ve kanaat sahibi olurken, oranların hesaplanması ve trendlerinin çizilmesi, işletmenin mali durumunun geliştiğini veya bozulduğunu gösterir.¹⁷⁶

¹⁷² Adnan Dönmez ve Ayten Ersoy, “Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri: Türkiye’de SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma”, **Bilgi Dergisi**, 2011, Sayı.56, s. 122.

¹⁷³ Serdar Özkan ve Ece Erdener Acar, “Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Tablolar Üzerindeki Etkilerine Genel Bakış”, **Mali Çözüm Dergisi**, 2010, Sayı.97, s. 54.

¹⁷⁴ Erdiç Karadeniz ve Selda Kahiloğulları, “Akdeniz Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Finansal Analiz Tekniklerinin Kullanımı”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2014, Sayı.9, s. 75.

¹⁷⁵ Nermin Özgülbaş, **Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim**, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1900, Eskişehir, 2009, s. 213.

¹⁷⁶ Osman Okka, **Finansal Yönetim Teori ve Çözümlü Problemler**, 3. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009, s. 130.

Analizi (Rasyo Analizi): Oran veya rasyo analizi ile mali tablolarda yer alan tutarların nispi ilişkileri incelenerek, işletmenin mali durumu konusunda bilgi sağlanır. Anlamlı sonuçlar verecek olan mali tablo kalemleri, birbirlerine oranlanır. Daha sonra, bulunan sonuçlar, geçmiş yıl sonuçlarıyla, benzer işletme sonuçlarıyla veya genel standartlarla karşılaştırılarak işletmenin durumu hakkında bilgi sahibi olunur.¹⁷⁷

Mali tablo analizlerinin yanı sıra analitik inceleme prosedürlerinde bazı istatistiksel yöntemler de kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi Markov zinciri analizidir.¹⁷⁸ Markov analizi, var olan olasılıkları kullanmak suretiyle, gelecekteki durumsal olasılıkların hesaplanmasında kullanılan bir metottür. Markov süreçleri ileride ortaya çıkma ihtimali olan durumların gerçekleşme olasılıklarını, geçmiş verilerden değil, anlık verilerden faydalanarak bulunduğu süreçlerdir. Hile denetimi kapsamında, analitik inceleme prosedürleri kullanılarak işletmeler analiz edilir ve sonucunda hile şüphesi yaratacak kırmızı bayraklar ortaya çıkıp çıkmadığı tespit edilir. Analitik anormallikler kişinin tecrübesine, üretkenliğine ve bakış açısında bağlı değişebilmekte ve her an yeni bir belirti listeye eklenebilmektedir. Bir fikir vermesi amacıyla aşağıda bazı analitik hile belirtileri yer listelenmiştir:¹⁷⁹

- Şirket varlıklarının piyasa değerinin altında satılması,
- Çek hesaplarının sayısının gereğinden fazla olması,
- Banka hesaplarındaki sık değişiklikler,
- Gereğinden fazla banka ile çalışma,
- Çok fazla banka kullanımı,
- Karlı piyasada önemli küçülme,
- Nakit akışındaki düzensizlikler,
- Satışlardaki aşırı artış veya azalışlar,

Alış ve satış hacmi arasındaki düzensizlikler, İşletmenin alacak hesaplarına ilişkin olarak değerlendirilen hile belirtilerinden bazıları şunlardır:¹⁸⁰

- Alacaklarla ilgili işletme politikalarının yetersizliği,
- Alacakların incelenmemesi ve denetiminin yapılmaması,
- Sık sık belgesiz olarak borç veya alacak kayıtlarının yapılması,
- Şüpheli alacaklardaki önemli artışlar,
- Satış tutarları ile alacak tutarları arasında doğru orantı olmaması,

¹⁷⁷ Turhan Korkmaz ve Ali Ceylan, **Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi**, 5.Basım, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010, s. 298.

¹⁷⁸ Selçuk Alp ve Ersoy Öz, "Markov Zinciri Yöntemi İle Taşınabilir Bilgisayar Tercihlerinin Analizi", **Akademik İncelemeler Dergisi**, 4 (2), 2009, s. 39.

¹⁷⁹ Alp ve Öz, a.g.e., s.40.

¹⁸⁰ L. Tracy Coenen, **Essential of Corporate Fraud**, John Wiley&Sons, Inc., USA, 2008.

- Tahsilat prosedürlerindeki bozulmalar,

Denetçilerin, finansal analiz teknikleri ile tespit edebilecekleri hile belirtilerinden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Muhasebe sistemindeki zayıflıklar ile muhasebe politikalarındaki açıklanamayan değişiklikler,
- Satışların artmasına rağmen stoklardaki olağandışı artışlar,
- İşletmenin bildirilen gelirleri ile işletme faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışı arasındaki uyumsuzluklar,
- İşletmenin ticari karı ile mali karı arasındaki olağandışı farklar,
- Varlıkların işletme kayıtlarından silinmesi,
- Yıllonda hesaplanan gelirlerdeki veya giderlerdeki ortaya çıkan artışlar veya azalışlar,
- Bilanço dışı işlemlerdeki açıklanamayan artışlar,
- İlişkili taraflarla veya ilişkili kurumlar ile yapılan işlemler,
- Şarta bağlı bilanço kalemleri sayısının fazlalığı,
- Önceki bağımsız denetçiler tarafından yapılan şartlı veya olumsuz görüşler.

İşletmelerin iç denetçileri veya dış denetçilerinin sıklıkla değişmesi de hile belirtisi olarak kabul edilmektedir. Bu hile belirtisi, denetçilerin işletme ile çalışmak istememesi veya işletme yöneticilerinin denetçilere karşı olumsuz düşünce yapılarının sonucu olarak değerlendirilebilir.

4.4. Üçüncü Kişilerle Olan İlişkilerde Hile Belirtileri

Yönetim kademesinde olan kişilerde olduğu gibi, çalışanların da üçüncü kişilerle olan ilişkilerindeki anormallikler hile denetiminde kırmızı bayraklar olarak değerlendirilir. İşletme çalışanlarının, işletme faaliyetleri sırasında diğer kişilerle sürekli olarak etkileşim içerisinde bulunması sonucunda bazı hile ihtimalleri ortaya çıkabilmektedir. İşletmeyi denetleyen kişiler, bu olasılıkları göz önünde bulundurup, işletmedeki mevcut durumu da analiz ederek olası hile eylemlerini tespit edebilir. Denetçinin işletmedeki incelemeleri sonucunda üçüncü kişilerle olan ilişkilerde bazı anormallikler olması, hile eyleminin kesin olarak yapıldığının göstergesi olarak yorumlanmamalıdır.

İşletme çalışanları ile müşteri işletmeler ve satıcı işletmeler arasında çok önemli hile fırsatları ortaya çıkabilmektedir. Bu hilelerin de ortaya çıkan bazı belirtileri bulunmaktadır. Müşterilerin hesaplarında oluşan dengesizlikler, çeşitli şikâyetler, çalışan ile müşteri arasındaki aşırı samimiyet, satılan miktarlarda önemli azalışlar veya artışlar, müşteriler olan ilişkilerdeki hile eylemlerinin belirtileri olabilmektedir. Özellikle satıcı işletmelerle yapılan hile eylemleri işletmelere yüksek maliyetler

getirmektedir. Bu hile eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan belirtiler, satın alma ve ödeme döngüsündeki hile belirtileri başlığı altında ele alınacaktır.

4.5. Şikâyet Ve Uyarılar İle İlgili Hile Belirtileri

İşletme çalışanları veya diğer kişiler tarafından yapılan şikâyetler ve uyarılar hilelerin ortaya çıkartılmasında büyük öneme sahiptir. Bu kişilerden gelen şikâyetler hilenin ortaya çıkartılması açısından göz ardı edilemez. Nitekim ACFE'nin denetim raporunda belirtildiği üzere 2010, 2012 ve 2014 yıllarında ortaya çıkartılan hile eylemlerinde en fazla payı, yapılan hilelere ilişkin şikâyetler oluşturmaktadır.

İşletmelerde hilelerin ortaya çıkartılması veya önlenmesi için ihbar hattı denilen sistem kullanılmaktadır. İhbar hattı, habersiz gerçekleşmiş bir suçu, konuyu bilen bir kişinin telefonla veya diğer iletişim araçları vasıtasıyla, çoğunlukla isimsiz olarak yetkili kişilere (denetim komiteleri, iç denetçiler, dış denetçiler, üst yöneticiler, hukuki yaptırımlar uygulayabilen kurumlar) bildirmesidir. Organizasyon içinde hile yapıldığını bilmesine karşın, bunu ortaya çıkartmayan kişiler, dolaylı yoldan da olsa hile yapan gruba dâhil olmaktadır.¹⁸¹

Hilelerin önlenmesi amacıyla oluşturulan ihbar hatları, şirketlerin etkili denetleme yapabilmeleri için kullanılacak araçlardan birisidir. Sözü edilen haberleşme aygıtları işletme açısından daha çok harcama ve kısmen de rahatsız edici aramalar gibi gözükse de ihbar hatlarının kolaylıkları ve faydaları, dezavantajlarından daha çoktur.¹⁸²

İşletmelerle ilgili yapılan araştırmaların çoğu, hilelerin ortaya çıkartılması hususunda en geçerli metodun, iç veya dış denetimler değil, bildirim mekanizmaları (şikâyetler) olduğunu göstermektedir. Hatta araştırmalar, bildirim mekanizmalarını kullanan işletmelerin, bildirim mekanizması bulunmayan işletmelerden daha kısa zamanda ve daha az zarar oluşmuş iken tespit edebildiklerine de işaret etmektedir. Bu nedenle işletmelerin doğru bir şikâyet mekanizması kurup bu mekanizmanın etkin işleyişini sağlaması önemlidir. Amerika'da yapılan bir araştırma, bildirim mekanizmalarına (ihbar hatlarına) yapılan bildirimlerin (şikâyetlerin) %70'e yakınının gerçek olduğunu ortaya koymakta olup, bu oran azımsanamayacak kadar yüksektir.¹⁸³ Bağımsız denetçiler, işletmede yapılan hile eylemlerini, hilenin

¹⁸¹ Ekrem Yıldız ve Tuba Derya Baskan, "Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2014, Sayı: 62, s. 7.

¹⁸² Tuba Yaman, Finansal Tablolar Aracılığı İle Kullanıcılara Yanıltıcı Bilgi Sunulması ve Sonuçları, SBE, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 262 (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**).

¹⁸³ Çiğdem Güner, "Üç Adımda Suiistimal Risk Yönetimi", *KPMG Gündem Dergisi*, Nisan-Haziran 2013, Sayı:14, s. 80.

yapılmasından hemen sonra değil, hile eyleminden birkaç hafta, birkaç ay veya bir yıl sonra ortaya çıkartabilmektedirler. Bunun sebebi, denetçilerin belirli periyodik dönemlerde denetim yapmalarıdır. Hal böyle olunca, işletmelerde yapılan hilelerin büyük bölümü, çalışanlar veya diğer kişilerin şikâyetleri ve uyarıları sonucunda ortaya çıkartılmaktadır. Ancak, bu çalışanlar bazı sebepler yüzünden şüphe duydukları halde hile olayını bildirmekten kaçınabilmektedirler:¹⁸⁴

İşletmede hilenin yapıldığıyla ilgili olarak, cinayet veya hırsızlık eylemlerindeki gibi, suçun gerçekleştiği hususunda kesin bir yargıya varılamamaktadır. Kişiler şüphe uğruna yanlış biriyi suçlamak istememektedirler.

i. Hile eylemi hakkında bilgi veren kişiler, yapacakları ihbar ile işlemede ön plana çıkmaktan korkmaktadır. Özellikle, işletmenin alt düzey çalışanlarının, üst düzey yöneticilerin yaptığı hile ve usulsüz işlemleri ihbar etmesi sonucunda, daha sonrasında karşılaşılabilecekleri tehlikeli olaylar, bu kişileri ürkütmektedir.

ii. Bazı hallerde hile yapanlar, ihbar yapacak olan çalışanları ya da diğer kişileri korkutabilmektedir. Özellikle, üst düzey yöneticiler, yapmış oldukları hile eylemlerini bildirme ihtimali olan ve kendilerine bağlı çalışanlarını, işten çıkartma konusunda tehdit edebilmektedirler.

iii. Çoğumuza, başkaları yanlış bir şey yapsa da, bunu başkalarına ispiyonlamanın, iyi bir davranış olmadığı küçük yaştan itibaren öğretilmiştir. Bu sebeple, işletmede hile yapıldığı bilinse bile, yapılan hilelerin ihbar edilmesi, doğru bir davranış olarak değerlendirilmemektedir.

iv. İşletmelerin, hile eylemleri ile ilgili yapılan uyarı ve şikâyetlerin nasıl olacağı ile ilgili, çalışanlarına veya diğer kişilere yeterli bilgi vermemelerinin yanı sıra, şikâyetler ve uyarıların yapılmasını kolaylaştırıcı yollar sunmamaları nedeniyle, hile ihbarının yapılması zorlaşmakta ve bunun sonucunda da ihbardan kaçınılmaktadır.

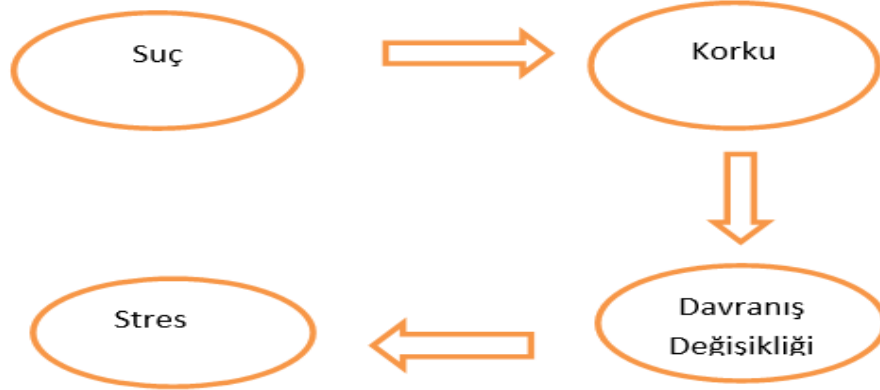
Şikâyetlerin diğer hile belirtilerinden farkı, hile yapıldığına ilişkin belirtiler ortaya çıkmadan, işletmenin içinden veya işletmenin dışından olan kişiler tarafından hile yapıldığının bildirilmesidir. Ancak, hile yapıldığına ilişkin olarak yapılan uyarılar ve şikâyetler de, diğer hile belirtilerinde olduğu üzere, kesin hile yapıldığını göstermezler. Hile yaptığı konusunda şikâyet edilen çalışanlar, suçu kanıtlanana kadar haksız yere şüpheli veya zanlı olarak kabul edilmemeli, çalışanlar her zaman masum kabul edilmelidir. Çünkü yapılan uyarılar veya şikâyetler gerçeği yansıtmaması durumunda, işletme iyi bir çalışanını kaybedebilir.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Gürer, a.g.e., s.80.

¹⁸⁵ Gürer, a.g.e., s.80.

4.6. Çalışanların Davranış Bozuklukları

İşletmelerde yapılan hilelerin belirtilerinden birisi de, hilekâr çalışanların davranışlarındaki normal olmayan değişikliklerdir. Hileyi gerçekleştiren kişiler, istem dışı olarak şüpheli davranışlarda bulunurlar. Hilekâr kişideki davranış bozuklukları zaman içerisinde oluşmaktadır. Bu kapsamda kişide farklılaşmayı getiren süreç; suç, korku, stres ve davranış değişiklikleri sırasını izlemektedir.¹⁸⁶

Şekil- 3 Davranış Değişikliği Süreci

Sürecin sonuna gelen işletme çalışanının davranışlarında aşağıda sıralanan davranış değişiklikleri ya da davranış bozuklukları görülebilmektedir:¹⁸⁷

- Alkol kullanımındaki artış,
- Uyuşturucu veya ilaç kullanma,
- Artan sigara kullanımı,
- Olağandışı sinirlilik ve şüphencilik,
- Rahat olamamak,
- Uykusuzluk çekme,
- Yakalanma korkusu,
- İnsanların gözlerine bakamama,
- İş ortamında, arkadaşlar arasında ve aile içinde utangaç olma,
- Savunmacı ve tartışmacı bir tutum sergileme,
- Belirtilen görüşleri kabul etmeyip, olağandışı şekilde tartışma yaratma,
- Psikologlara veya din adamlarına itirafta bulunma,
- Sürekli ayakta çalışma,
- İşini kaybetme korkusu,
- Olası sonuçları düşünerek çeşitli saplantılara kapılma.

¹⁸⁶ Yaman, a.g.e., s. 262.

¹⁸⁷ Gürer, a.g.e., s.80.

Belirtilen hile belirtilerinin yanı sıra; işletmeye sabahları ilk gelen kişi ve akşam işletmeden en son ayrılan kişilerin çok çalışkan olduğu görüntüsü de hile belirtisi olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca bu kişilerin, yıllık izinlerini kullanmamaları veya çok az bir süre izin kullanmaları da aynı şekilde değerlendirilebilmektedir. Hile yapan kişiler, işletme hakkındaki her durumu bilmeyi istemeleri dolayısıyla da, aşırı meraklı olmaktadır.¹⁸⁸

ACFE'nin 2014 yılında hazırladığı raporda, beyaz yaka suçları olarak adlandırılan 1.483 olay incelenmiştir. Rapora göre:¹⁸⁹

- Faillerin %22'sinin satıcı veya müşterilerle aşırı yakın ilişkide olduğu,
- Faillerin %21'inin kontrol sorunları veya görevleri paylaşmada isteksiz oldukları,
- Faillerin %17'si son bir yıl içerisinde boşanma veya ailevi sorunlar yaşadığı, Faillerin %15'inin aşırı bir şekilde sinirlilik, şüphecilik veya aşırı savunmacı bir tutum izlediği,
- Faillerin %12'sinin bağımlılık sorunlarının olduğu tespit edilmiştir.

4.7. Aşırı Yaşam Biçimi Belirtileri

İşletmelerde özellikle çalışanlar tarafından yapılan hilelerin nedenlerini, daha önceki bölümlerde hile üçgeni olarak tanımlayıp, hile üçgenin unsurlarını; fırsat, baskı ve haklı gösterme olarak sıralamıştık. Çalışanların içinde buldukları yaşamdan daha iyi bir yaşam sürme istekleri doğrultusunda, kendilerinde mali baskı hissetmekte ve bu baskı sonucunda hile eylemlerine kalkışmaktadır. Hile üçgeninin bir başka unsuru olan haklı gösterme konusunda da, çalışan işletmeden aldığı parayı yeterli görmemekte, hak ettiği maaşı elde edebilmek için hile eylemleri gerçekleştirmektedir. Her iki durumda da çalışan, ilk önceleri yeterli kazancı sağlamakta, ancak haksız olarak sağladığı bu kazanç, çalışana yetmemekte ve daha fazlasını elde etmek için hile eylemlerine devam etmektedir.¹⁹⁰

Hile süreci; hilenin yapılması, hilenin gizlenmesi ve dönüştürme aşamalarından oluşmaktadır. Hile sürecindeki son aşama olan dönüştürme işlemi, hile yoluyla elde edilen kazancın dönüşümü, yani kazancın harcanmasıdır.¹⁹¹

¹⁸⁸ Nergis Nalan Altıntaş, "Denetimde Hata ve Hile", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, s. 153.

¹⁸⁹ Association of Certified Fraud Examiners(ACFE), *2014 Report to The Nation on Occupational Fraud&Abuse*, 2014, s. 59.

¹⁹⁰ Selim Bekçioğlu vd., "İşletmelerde Hile ve Yolsuzlukların Önlenmesinde Farklı Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz-2013, Sayı: 59, s. 10.

¹⁹¹ Adnan Dönmez ve Kürşat Çavuşoğlu, "Hilelerin Ortaya Çıkartılması Bakımından Bağımsız Denetim İle Adli Muhasebenin Karşılaştırılması", *Journal Of Accounting, Finance And Auditing Studies*, 2015,1(3), s. 39.

Hile yoluyla edinilen paraların harcanması sonucunda, hilekârın yaşam düzeyinin değişmesi de kaçınılmazdır.

Yaşam düzeyinin değişmesi, diğer hile belirtilerine göre kolaylıkla tespit edilebilir. Çalışanın, işletmeden aldığı ücretle ilişkilendirilemeyen harcamalar yapması, Hilekâr çalışanın yöneticileri veya diğer iş arkadaşları tarafından gözlemlenebilir. Bu duruma istinaden, çalışanla ilgili araştırma yapılma kararı alınır. Çalışanla ilgili, banka kayıtları, yatırım işlemleri gibi bazı kayıtlara ulaşmanın zor olmasına karşın, çalışanla ilgili tapu kayıtları veya diğer ulaşılabilir mali kayıtlar incelenerek durum değerlendirmesi yapılabilmektedir.¹⁹²

Aşırı yaşam düzeyi ile ilgili hile belirtilerinden bazıları şunlardır;¹⁹³

- Çok pahalı eşya kullanımı,
- Pahalı arama kullanımı,
- Lüks bir ev satın alınması,
- Üst düzey sosyal kulüplere üyelikler,
- Pahalı seyahatler.

ACFE'nin 2014 yılında hazırladığı aynı raporda, faillerin %44'ünün kendi olanaklarının üzerinde yaşam sürdürdükleri tespit edilmiştir. Çalışanlar, işletmeden aldıkları ücrete göre çok daha üst seviyede harcama yapmışlardır. Çalışanların yaşam düzeylerinin yükselmesi önemli bir hile belirtisi olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁴ İşletme çalışanlarının yaşam düzeyindeki yükseliş kesin olarak hile yapıldığı anlamına gelmemektedir. Çalışanın yaşam düzeyini yükselten başka koşulların da oluşabileceği ihtimali göz önüne alınıp, dikkatli bir şekilde araştırma yapılmalıdır.

İşletme çalışanlarının yaptığı hilelerin işletmelerden bazılarında diğerlerine oranla daha çok yapıldığı gözlenmektedir. Bu durumun oluşmasına işletme ortamlarının taşıdıkları bazı özellikler sebep olabilmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki tablo içerisinde özelliklerine göre düşük ve yüksek hile riskini taşımakta olan işletme profilleri gösterilmektedir.

4.8. Hile Riski Profilleri

İşletme çalışanlarınca yapılan hile çeşitlerinin bir kısım işletmelerde diğer işletmelere oranla daha çok yapıldığına rastlanmaktadır. Bu durumun oluşmasına işletmedeki ortamların taşıdıkları bir takım özellikler sebebiyet verebilmektedir. Bu kapsamda aşağıda bulunan tabloda özellikleri baz alınarak düşük ve yüksek hile riski bulunan işletmeler gösterilmektedir.

¹⁹² Gürer, a.g.e., s.80.

¹⁹³ Selim Yüksel Pazarçeviren, "Adli Muhasebecilik Mesleği", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, 1(2), s. 7.

¹⁹⁴ Association of Certified Fraud Examiners(ACFE), a.g.e., s. 59.

Tablo- 2 Yüksek ve Düşük Hile Riski İçeren Ortamlar¹⁹⁵

DEĞİŞKENLER	YÜKSEK HİLE RİSKİ	DÜŞÜK HİLE RİSKİ
Yönetim Biçimi	Hükmedici	Katılımcı
Yönetim Eğilimi	Düşük Güven Yüksek Güven	Güce Yönelik Başarıya Yönelik
Yetki Dağılımı	Tepe yönetiminde toplanan, merkeziyetçi	Tüm yönetim kademelerine dağılan
Planlama	Merkezi Kısa Vadeli	Merkezi olmayan Uzun vadeli
İşletme Hedefi	Kar odaklı	Müşteri odaklı
Raporlama	Sıradan olanın raporlanması	Olağan dışı olanın raporlanması
Siyaset ve Kurallar	Katı, Esnekliği Olmayan ve Kuvvetlendirilmiş	Akla yatkın politika ve kurallar
Ödüllandirme Sistemi	Cezalandırıcı Cimri Politik	Güçlendirici Cömert Adil
Performansın Geri Beslenmesi	Eleştirici Olumsuz	Destekleyici Olumlu
Etkileşim Biçimi	Baştan Savmacı ve Önleyici	Yüzleştirici açık tavır takınma
İyi Davranışın Karşılığı	Çoğunlukla Parasal	Dikkate Alma, Promosyon, Ek Sorumluluklar ve Para
İşletme Etiği	Kararsız, Hayal Kırıcı ve Gelgitçi	Açıkça Tanımlanmış ve Düzgün
İç İlişkiler	Üst Düzeyde Rekabetçi ve Düşmanca	Dostça, Rekabetçi ve Destekleyici
Değerler ve İnançlar	Ekonomik, Politik ve Kişi Odaklı	Sosyal, Duygusal ve Grup Odaklı
İnsan kaynakları	Yüksel Değişim Yıkıcı Kaytarıcı	Yeterli terfi olanağı Düşük değişim Tatmin edici
Kuruma Bağlılığı	Düşük	Yüksek
Ana Finansal Konu	Nakit Akışı Sorunları	Yeni Yatırım Olanakları
Yönetim Yapısı, Sistem ve Kontroller	Bürokratik Emredici Esnek olmayan Rahatsız edici kontroller	Bürokratik Sistematik Değişikliğe açık Kendi kendini kontrol
İç İletişim	Biçimsel, Yazılı, Katı, Övüngeç ve Belirsiz	Biçimsel Olmayan, Sözlü, Net, Dostça ve Dürüst

¹⁹⁵ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 167-168.

5. GİDER HİLELERİ¹⁹⁶

İşletmelerde yapılan gider hileleri de fatura veya fatura yerine geçen belgeler kullanılarak yapılmaktadır. Tez çalışmamızda fatura hileleri ile gider hilelerini ayrı ayrı başlıklar altında incelememizin sebebi, gerek bedel olarak işletmenin ana faaliyetleriyle ilgili alımlarına göre daha az olması, gerekse gider hile eylemlerinin farklı yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmeleridir. İşletmelerde hile yapılmasına ortam hazırlayan genel yapılara daha önceki bölümlerde yer verilmiştir. Bu başlık altında ise, satın alma ve ödeme döngüsünün içerisinde yer alan gider harcamalarına ilişkin hile belirtileri işlenecek olup, bu hile belirtileri oluştuğunda yapılması gereken uygulamalar veya hile belirtisi oluşmadan alınabilecek önlemler anlatılacaktır. İşletmelerde yapılan gider hilelerine ilişkin belirtileri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz

İşletmenin yönetim veya satış giderlerinin dönemler itibariyle sürekli olarak yükselmesi.

- Denetçinin kendi yargılarıyla tespit ettiği diğer belirtiler.
- Gider hilelerinin önlenmesi veya ortaya çıkartılması için yapılması gereken işlemler gider hilesinin yöntemine göre ayrı ayrı ele alınacaktır.

Normalin üzerindeki şişirilmiş giderler için;

• İşletmede gider sınırı belirlenmeli, sınırın aşılması gerektiğinde bu işlemler özel olarak incelenmelidir.

• Gider belgelerinde ayrıntılı bilgiler yer almalı, kontrolör bu bilgileri dikkatlice gözden geçirmelidir.

• Harcama formlarının kontrolünü yapan kişi ile harcamayı yapan kişi aynı kişi olmamalıdır.

• İşletmede harcama formlarının tek bir kişi yerine, birden fazla kişinin kontrol etmesi sağlanmalıdır.

• Şüpheli duyulan harcamaların tutarları ile önceki harcama tutarları karşılaştırılmalı, farklılıkların olması durumunda nedenleri araştırılmalıdır.

• Kontrol eden kişinin kendi gözlemleri çerçevesinde normalden daha yüksek olduğu harcamalar tespit edilmeli, harcamaların yüksek olmalarının sebepleri araştırılmalıdır.

• Dönemsel olarak hazırlanan gider raporlarında gözlemlenen gider artışları analiz edilmeli, raporlardaki gider kalemleri üzerinde incelemeler yapılmalıdır.¹⁹⁷

Kişisel giderler için;

¹⁹⁶ Uğur Çetin, Satın Alma Ve Ödeme Döngüsü Hileleri Ve Ortaya Çıkartılması, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2015 s. 62-73 (Yüksek Lisans Tezi).

¹⁹⁷ Çetin, a.g.e., s. 183.

• Harcama formlarının ekinde yer alan belgeler incelenerek, harcamanın tatil gününe gelip gelmediği kontrol edilmelidir.

• Harcama belgesinin içeriği kontrol edilerek, çalışanın yaptığı iş ile ilişkisi olup olmadığı tespit edilmelidir. İş ile ilişkisi kurulamayan giderlerin çalışanın kişisel giderleri olma ihtimali yüksektir.

• Harcama belgelerinde yer alan adresler incelenmeli, işletme ile adreslerin uyuşup uyuşmadığı kontrol edilmelidir. Teslim adresi çalışanın ev adresi veya işletme ile ilişkisi olmayan bir adresin olması, hile yapıldığı ihtimalini doğurur.

• Özellikle seyahat harcamalarına ilişkin belgelerde yer alan isimler incelenmeli, çalışan personelin dışında başka bir kişinin varlığının olup olmadığı kontrol edilmelidir.¹⁹⁸

• Çalışanın seyahat ettiği bölge ile harcama belgelerinde yer alan satıcı adresleri karşılaştırılmalıdır.

• Seyahat harcamalarında, belge tarihleri incelenmeli, çalışanın seyahat ettiği döneme ait olup olmadığı kontrol edilmelidir.

• Çalışanın iş dışında yaptığı harcamalar için işletmeye getirdiği belgelerde yer alan bedeller ödenmemelidir. Sahte giderler için;

• Harcama formlarını kontrol eden kişilerin, gerek belge incelemesi konusunda, gerekse gider türlerinin özellikleri konusunda yeterli düzeyde bilgisinin bulunması gerekmektedir. Bu kişiler harcama formlarını dikkatlice incelemelidir.

• Tüm ödeme talipleri için destek belgeler incelenmelidir. Belgelerin orijinal belge olup olmadığı kontrol edilmelidir.

• Harcama belgelerinin resmi nitelik taşıyıp taşımadığına ilişkin olarak, belgelerde zorunlu olarak yer alması gereken bilgilerin olup olmadığı kontrol edilmelidir.

• Sahte işletmelerle yapılan hilelerde olduğu gibi, harcama belgelerinde de aynı satıcının düzenlediği belgeler incelenerek, sıra numaralarının ardışık olup olmadığı kontrol edilmelidir.

• Çalışanın satıcı ile anlaşarak fiili olarak yapılmayan giderler için, gider belgesi olarak kabul edilen fatura vb. belgeler getirmesi ihtimaline karşın, yapılan giderlerin sebepleri araştırılmalıdır.

• Özellikle taksi, yemek, otel ve akaryakıt harcamaları kontrol edilmelidir. Gerektiğinden daha fazla belgenin olduğu durumda, satıcı ile işbirliği yapılarak hilenin gerçekleştiği düşünülebilir.

¹⁹⁸ Çetin, a.g.e., s. 184.

• Belgelerde yer alan tutarlar birbirine yakın veya benzer tutarlardan oluşup oluşmadığı incelenmelidir. Özellikle gider sınırının altında ve birbirine yakın olan harcamaların, hileli harcama olabilme ihtimali yüksektir.

• Yurtdışı harcamalarındaki para birimi çevrimlerinde yapılacak hesaplamalarda dikkatli olunmalıdır.¹⁹⁹

• Tek gidere dair harcamayla birden çok para alım hileleri için;

• Sahte gider harcamalarında olduğu gibi, harcama formlarının ekinde yer alan belgelerin fotokopi belge olup olmadığı kontrol edilmelidir. Özellikle seyahat harcama formlarının ekinde orijinal belgelerin bulunmasına dikkat edilmelidir.²⁰⁰

• İşletmede fotokopi belge ile yapılan harcamalara ilişkin ödeme talepleri, geri çevrilmelidir. Bunun yapılması, hem birden fazla ödeme hilesini ortadan kaldıracak, hem de çalışanların belge prosedürlerine daha fazla özen göstermelerini sağlayacaktır.

• İçinde bulunulan aya göre geçmiş tarihli olan belgeler kontrol edilmelidir. Hatta geçmiş tarihli belgeler için ödeme yapılmamalıdır.

• Harcama formlarını kontrol eden kişinin veya kişilerin, kontrollerinde gereken özeni gösterip göstermedikleri denetçiler veya işletme yönetimi tarafından kontrol edilmelidir.

6. GELİRLE ALAKALI HİLE EMARELERİ²⁰¹

Gelirin kayıtları ve organizasyon içinde yer alan performans ölçütlerinin farkı her hile olayı için benzeşen kaidelerin ortaya çıkarılmasını güçleştirmektedir. Bunun neticesinde gelirin elde edilme zamanı ve miktarına ilişkin davaların tümüne özel belli bir tanımlama gerekmektedir. Gelir hilelerinin görülme sebebi, gelir raporlamalarının, alacak hesaplarının ve kullanılacak net gelirin hile ile kolay biçimde değişime uğratılabilmesidir. Hilenin ortaya konulabilmesi için ilk olarak emare olan bulguların açık biçimde ortaya konulması gerekmektedir. Gelirle alakalı hileye dair belirtiler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

- Gelir ve satış hesaplarına ait dengenin çok yüksek görünmesi,
- Satış iskontosuna ait hesabın dengesinin çok düşük görünmesi,
- Satış iadesi hesabına ait dengenin çok düşük görünmesi,
- Şüpheli alacak masraflarına ait hesabın dengesinin çok düşük görünmesi,
- Alacak hesabına ait dengede çok yüksek ve hızlı artış görünmesi,

¹⁹⁹ Çetin, a.g.e., s. 185.

²⁰⁰ Çetin, a.g.e., s. 185.

²⁰¹ Çelik, T., a.g.e., s. 82-83.

- Şüpheli alacaklar karşılığına ilişkin hesaba ait dengenin düşük görünmesi,
- Toplanılan paranın gelirden çok az olması,
- Gelir döngüsünde yer alan belgelerin kaybolması,
- Bankalarla ilgili mühim konuların ve mutabakatların açıklanmaması
- Gelire ilişkin işlemler ve hesaplar sorulduğu zaman, yönetime ait davranışların şüpheli olması.

7. DİĞER HİLE BELİRTİLERİ (KIRMIZI BAYRAKLAR) VE ÖNLEMLER

Bu başlık altında, alacak hesapları, stok hesapları, borçlu hesaplar, rüşvet, satıcılar, seyahat harcamaları, sipariş kartları, hasılat hileleri gibi hileleri gösterebiliriz.²⁰²

7.1. Alacak Hesapları Hile Belirtileri

- Alacak silmeye ilişkin yazılı prosedürlerin olmaması,
- Alacak silme kayıtlarında üst yetkili onaysız işlem,
- Düzenli müşterilerinden borçlarını ödedikleri halde borçlarının ödenmemiş gözüktüğü konusunda sürekli şikâyetlerin gelmesi,
- Satışların artmasına rağmen alacakların azalması,
- Diğer finansal kalemlerin olumlu yönde yükselmesine rağmen, şüpheli alacakların artması,
- Müşterilere faturalanan tutarların muhasebeleştirilen tutarlardan fazla olması.

7.2. Alacak Hesaplarındaki Hilelere İlişkin Önlemler

- Satışların iki kere kontrolü
- Kayıt tarihi, muhasebe hesaplarının kontrolü,
- Yetkisiz personelin muhasebe sistemine erişimin engellenmesi,
- Mutabakatların güçlendirilmesi.

7.3. Stok Hesaplarına İlişkin Hile Belirtileri

- Envanter seviyesinde uygun olmayan dalgalanmalar,
- Tedarik safhasında daralmalar, tamamlanmayan teslimatlar,
- Olağandışı satın alma ve teslimatlar,
- Düşük kalitede mal alışlarının nedenin anlaşılmaması,

²⁰² Davut Pehlivanlı, *Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama, Vaka incelemeleri*, Beta Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011. s. 38-44.

- Satış ile sevkiyat belgeleri arasında uyumsuzluklar,
- Stokların demode olması gerekçesiyle kayıt dışı bırakılan stoklarda artışı veya zarar ve karşılık ayrılması.

7.4. Stok Hesaplarındaki Hilelere İlişkin Önlemler

- Stok çıkışlarında yetkili imza,
- Stok çıkışlarında adet ve nitelik kontrolü,
- Stok bakiyelerinin izlenmesi ve kontrolü,
- Periyodik stok sayım yöntemleri geliştirilmesi.

7.5. Borçlu Hesaplar ile İlgili Hile Belirtileri

- Farklı hafta veya aya ait faturaların ardışık olması,
- Satıcı adresi ve çalışan adreslerinin aynı olması,
- Faturalarda önemli bilgilerin eksik olması,
- Faturaların önem göstererek hazırlanmaması,
- Anormal yüksek ve/veya düşük fiyatlar
- Nihai tüketicinin ürüne yönelik kusur şikâyetleri
- Anlaşması yeni yapılmış bir tedarikçiden olağandışı olarak ciddi miktarlarda alım yapılması,
- Aynı tedarikçiden benzer tutarlı satın almalar,
- Fatura tutarları benzememekle birlikte, tutarların ilk dört rakamının aynı olması.

7.6. Borçlu Hesap Hilelerine İlişkin Önlemler

- Yazılı satın alma politika ve prosedürlerinin oluşturulması,
- Görevlerin ayrılığı ilkesinin belirlenmesi,
- Satın alma istek onay sürecinin seviyelendirilmesi ve farklılaştırılması,
- Satıcı listelerinin onaylanması,
- Satın alma onayları ile onaylanmış satıcı listelerindeki değişiklik yapma hakkının ayın kişide olmaması,
- Belirlenmiş bir tutar üzerindeki alımlarda ihale usulü uygulanması,
- Satıcılardan hediye alışı ve verışı yasaklanmalıdır,
- Kısmi teslimlere ödeme yapılmamalıdır,
- Aynı veya benzer isimlere sahip satıcıların araştırılması,
- Rüşvet ile İlgili Hile Belirtileri
- Ürün veya hizmet fiyatlarında olağan olmayan artışlar,
- Uzun süredir çalışma yapılan satıcının yerine başka bir satıcı ile anlaşılması,

• Düşük kalitede ürün alımı yapılmasına rağmen yüksek kaliteli ürün faturalanması.

7.7. Rüşvet ile ilgili Önlemler

- Görevlerin ayrılığı ilkesinin gözden geçirilmesi,
- İşletme içi rotasyon,
- Olağan olmayan fiyat tespiti için satın alma sürecinin gözden geçirilmesi ve fiyat araştırmaları,
- İhale usulü satın alma yöntemi kurallarının netleştirilmesi,
- Uzun süredir çalışılan satıcılarda değişiklik halinde inceleme yapılması.

8. ÇALIŞANLARIN YAPTIKLARI HİLE TÜRLERİ

8.1. Doğrudan nakit hırsızlığı

Hırsızlık bir şahsın taşınabilen bir malını rızasız olarak ve haberi olmadan yararlanmak gayesiyle olduğu mahalden alınması şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰³

Bu da işletme bünyesinde gerçekleşen tüm hilelerin nakit hırsızlığı kapsamına girdiğini göstermektedir. Nakit hırsızlığı işletmeye ait nakidin çalışan tarafından çalınma olayı üzerindeki emarelerini ortaya koymaktadır. Nakit hırsızlıklarında görülen belirtiler aşağıda listelenmektedir.²⁰⁴

- Nakit satışlar ya da tahsilatlar, normal ya da olması gereken şekillerinden farklı görünümde olur,
- Nakit paraların toplamı normal ya da olası biçimlerinden değişik bir görünümde olur,
- Envanterdeki uyumsuzluklar,
- Nakit tahsilâtlarda artış olurken, çek ya da kredi kartı tahsilâtlarında görülen azalma ve aynı şekilde kalması,
- Günlük nakit tahsilâtlarıyla bankadan alınan raporlar arasındaki farklılıklar,
- Kaybolan satış faturaları,
- Satış fiyatlarıyla liste de yer alan fiyatlar arasındaki fiyat farklılıkları,
- Günlük yazar kasa raporlarında olağan dışı faaliyetler,
- Kasa fonları içinde bireysel çeklerin yer alması,
- Küçük kasa fonlarının kullanımının artması,
- Kasada bulunan nakitte, olağan dışı ya da ön görülmeleyen dalgalanmalar,

²⁰³ Doğan ve Nazlı, a.g.e., s.204.

²⁰⁴ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 327-328.

- Satış karşılığına kesilen fiş ya da faturayı gerçek satış tutarı altında göstermek,
- Yapılan satış işlemini kayıt altına almamak.

8.2. Fatura Hileleri²⁰⁵

Fatura hilelerinde adı sıkça geçen sahte işletme, hile yapma amacı ile hilekâr çalışan tarafından yaratılan işletmeler olarak kabul edilmektedir. Bu tür işletmelerin oluşturulmasında genellikle aşağıda sıralanan aşamalardan geçilmektedir.

- Bir işletme kurulur
- Bir posta adresi oluşturulur
- Bir banka hesabı açılır

Dolayısıyla genel ilke olarak fiziken vardır. Buradaki sahte kavramı, kuruluş amacındaki içerikten gelmektedir. Bazı durumlarda işletme çalışanları kurdukları sahte işletmelerin adını, işletmeye mal veya hizmet satan işletmelerin adlarına benzetmektedirler. Aynı şekilde sahte işletmenin düzenlediği belgelerin formatları da ilgili işletmelerin belgelerine benzetilmektedir. Adresler farklı olduğundan ödemelerde de bir sorun çıkmamaktadır.

Hileli Faturaların Onaylanması Ve Ödemesi Süreci; Sahte işletme ile yapılan hile sürecinde kolay olan nokta, gerçek olmayan faturaların düzenlenmesidir. Zor olan ise işletmeye gelen bu faturaların onaydan geçirilerek, ödemenin yapılmasının sağlanmasıdır. Sahte faturaların onaylanmasının sağlanması amacıyla aşağıda sıralanan yollar denenebilmektedir.

- Hileyi yapanın onay vermesi
- Düzmece destekleyici belgelerin oluşturulması
- Gayri ciddi yetkililerin onaylarından yararlanma
- İşbirliği

Hileyi yapanın onay vermesi: Bazı işletmelerde çalışan, hem satın alma sözleşmesi yapma, hem de satın alma işlemini onaylama yetkisine sahip bulunmaktadır. Bu tehlikeli bir durumdur. Satın alma sürecinde yer alan aşamaların mümkün olduğunca görevlerin ayrılığı ilkesine göre farklı kişiler arasında dağıtılmış olması gereklidir.

Düzmece Destekleyici Belgelerin Oluşturulması: İşletmenin mal veya hizmet alımlarında yordam olarak, alımı destekleyici belgelerin bulunmasını koşul olarak koymuş olması, hile yapacak olan çalışanların hızını azaltmamaktadır. İşletme çalışanı gerekli belgeleri kendisi hazırlamakta ve sisteme sokmaktadır. Özellikle de

²⁰⁵ Nesrin Öksüz, Üretim İşletmelerinde Çalışan Hilelerine Karşı Alınan Önlemler Üzerine Bir Araştırma: Antakya Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay-2015, s. 32-36 (Yüksek Lisans Tezi).

yaptığı hileli mal veya hizmet satışının inandırıcılığını sağlamak için bu belgelerden yararlanmaktadır.

Gayri Ciddi Yetkililerin Onaylarından Yararlanma: Birçok işletme iç kontrolün sağlanması amacıyla ve doğru bir kararla mal veya hizmet alım onay yetkisini farklı kişilere vermektedirler. Ancak bu yetkililerin bir kısmı dikkatsizce veya kişilere fazla güvendiklerinden dolayı işlemleri yeterince kontrol etmeden rahatça onay verebilmektedirler. Bu durum sahte işletme kurup, hileli faturalama eylemi yapanların işlerini oldukça kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan yeterince bilgi ve deneyimi olmayan kontrolörlerde rahatça kandırılabilirlerdir.

İşbirliği Yapma: İşletmede satın alma, satın almayı onaylama, mal veya hizmetin teslim alınması ve ödeme işlevleri birbirinden bağımsız çalışanlara verildiğinde, bir kişinin fatura hilesi yapması oldukça güçleşmektedir. Ancak bu görev yerlerinde bulunan çalışanların bazıları hile eylemi için bir araya geldiklerinde, oluşturulan iç kontrol önlemlerini delebilmektedirler. Ancak her zaman birden fazla çalışanın bir araya gelerek hile sürecini başlatmaları olasılığı, tek başına yapılan hilelerden daha düşüktür. Bu durum çeşitli hile raporlarında da görülmektedir. Ancak işbirliği sonucu yapılan hile sayısının az olmasına karşın yarattıkları zarar büyük olmaktadır.

Mevcut Satıcılar ile Hileli Faturalama İşlemleri; Bu tür hilelerde işletmeye, şişirilmiş tutarlarla veya var olmayan mal veya hizmetlerle fatura düzenlenmekte ve hak edilmeyen bir bedel tahsil edilmektedir. Bu tür dolandırıcılıklarda yapılan hileli fatura işlemleri üç ana biçimde ortaya çıkmaktadır.

- Rüşvet alma yoluyla hile
- Öde ve geri al yoluyla hile
- Yandaş olmayan satıcılar adına sahte fatura taratma yoluyla hile

Rüşvet Alma Yoluyla Hile; Rüşvet, satın alma işlemini yapan işletmeni çalışanına, satıcı işletme tarafından yapılan gizli ödemeler olarak kabul edilmektedir. Bir işletmenin çalışanına rüşvet vermede çeşitli sebepler bulunmaktadır.

Rüşvet yolu ile yapılmakta olan hileler, hile çeşitleri arasında, işletmenin varlıkları haksız kullanımdan daha çok, yolsuzluk hileleri içinde bulunmaktadır. Rüşvet eyleminde satıcı ile işletme çalışanı arasında bir işbirliği bulunmaktadır. Ancak bu farklılıklara karşın, süreç sahte işletmeler ile yapılan hileli fatura eylemleri ile benzerlik göstermektedir. Olayda hedef kurban işletmenin satın alma işlevidir ve amaç mal veya hizmet için fazla veya haksız bir değer elde edebilmektedir. Rüşvet hilelerinde temelde iki amaç bulunmaktadır.

- İşletmenin parasını hak edilmeyen bir biçimde yandaş satıcıya yönlendirmek,
- Çoğunlukla, kurban işletmeye şişirilmiş tutarlı fatura verebilmektir.

Öde ve Geri Al Yoluyla Hile; Bu hileler işletmede ödeme yetkisi olan çalışanların, esasında hile eyleminin içinde olmayan satıcıları kullanarak haksız kazanç sağlamaları şeklinde açıklanabilir. Bu hileler içinde olmayan bir satıcıya fazla ödeme yapması ile başlamaktadır. Örneğin bir faturanın ödemesi iki kere yapılmaktadır. Veya ödeme bilinçli olarak başka bir satıcıya gönderilmektedir. Fazla ödeme bir şekilde yapıldıktan sonra, ödemeyi yapan çalışan, satıcı ile ilişkiye girerek bir ödeme yanlışlığının olduğunu bildirmektedir. Fazla ödemenin kendisine iade edildiğinde sorun ortadan kalkıp kendisi de bu parayı cebe atmaktadır.

Yandaş Olamayan Satıcılar Adına Sahte Fatura Yaratma Yoluyla Hile: bu tür hileler çalışanın bir satıcı ile işbirliğine girerek işletmeyi dolandırmasına benzemektedir. Ancak burada rol oynayan satıcı, çalışan ile işbirliği içinde olmayıp, yapılan hileden haberdar değildir. Çalışan, gerçek satıcı adına sahte fatura düzenleyerek sisteme sokmakta ve yapılan ödemeyi kendisi almaktadır. Dolayısıyla burada işletme zarar görmekte, satıcının haberi olmamakta, çalışan haksız kazanç sağlamakta ve işletmeye mal veya hizmet teslimatı yapılmamaktadır.

İşletme Kaynakları İle Kişisel Satın Almalar; İşletmenin kaynaklarının dürüst olmayan çalışanın, kendisi için alım yapıp, faturayı işletme adına düzenletmesidir. Bu hile türünde işletmenin hesapları çalışan adına kullanılmaktadır. Bu noktada çalışan işletmeden nakit para elde etmeyip, işletmenin kaynaklarını kendi namına aldığı mal veya hizmetlerin ödenmesinde kullanmaktadır. Dolayısıyla işletme yine zarara katlanmaktadır. İşletme çalışanı bu hile türünü iki farklı yolla yapabilmektedir.

- Çalışan, kendi namına yaptığı harcamayı işletmenin gideri olarak yapılmış gösterip, faturayı işletme adına düzenletip, ödemeyi yaptırmaktadır.

- Çalışan, kişisel alımlarını işletmenin kredi hesaplarına yüklemektedir.

Burada kilit nokta, alım onay yetkisinin hile yapan çalışanın kendisinde olmasıdır. Birçok işletmenin iç kontrol sisteminde bu zayıflık bulunmaktadır.

Alım onayının çalışanda olmaması durumunda, amaca ulaşmak için bira daha uğraşılması gerekmektedir. İşin içine sahte alım talepleri ve satın alma sipariş belgeleri dâhil olabilmektedir. Normal alımların içine kişisel alımlar da sokulmakta, teslimat adresleri değişmektedir. Sahte imzalar atılabilmektedir.

İşletme kaynaklarını kişisel alımlarda kullanmanın diğer bir yolu da, işletmenin kredi kartlarında yararlanmaktır. İşletmenin kredi kartını kullanma yetkisine sahip olan çalışan, kartı kullanarak kişisel harcama yapmaktadır. Bu hile türünde yapılan alımın önceden onaylatılması zorunluluğu da bulunmamaktadır. İşletmeye göre değişse de, bu yolla yapılacak harcamaların niteliği kısa bir araştırma ile ortaya çıkartılabileceğinden kullanım kısıtlı kalabilmektedir. Ancak işletme kredi kartlarının kullanım yetkisi çoğunlukla üst düzey yöneticilere verildiğinden bu kişiler kontrol dışı

kalabilmektedir. Örneğin bir üst düzey yönetici, ailesi ile yaptığı tatilin bedelini kolayca işletmenin kredi kartı ile ödeyebilecek bir konumdadır.

8.3. Bordro Hileleri²⁰⁶

Çalışanların yaptığı bu tip hilelerde işletmeye ait kayıtlar üzerinde oynamak suretiyle gerçek dışı kayıtlar yapılarak çalışanların gerçek olmayan çalışanlara yapılan ödemeleri zimmetlerine geçirmeleri söz konusu olmaktadır. Muhasebe ya da bordro kısmı zaman kartlarında yer alan bilgiler doğrultusunda çalışanlar tarafından hak edilen ücretlerin ödenmesinde tek başına karar alabiliyorsa hilenin yapılması daha kolay bir hal almaktadır. Bordro hilelerinin saptanmasına yardımcı pek çok hile emaresi bulunmaktadır.

Bordro hileleri genelde üç ana bölüme ayrılmaktadır:

- Hayalet çalışan hileleri
- Saat ve ücretlerde sahtecilik
- Komisyon hileleri

Hayalet Çalışan Hileleri; Bir hayalet çalışan, işletmede fiili anlamda çalışmadığı halde, bordroda gözüken gerçek veya sahte kişidir. Gerçek kişi olan hayalet, genellikle hilekârın bir yakını veya arkadaşıdır. Bir hayalet çalışan hilesinin başarılı olması için,

- Hilekâr, işletmenin personel ve bordro kayıtları üzerinde sahtecilik yapar.
- Hayalet çalışan için işletmede ücret tahakkuk eder.
- Hilekâr veya işbirlikçisi ücret ödemesini alır.

Bu tür hilede ilk adım, hayalet çalışanın işletmenin bordrosuna bir şekilde dâhil edilmesidir. Genellikle gerekli yetkilere sahip veya işletmenin bordro kayıtlarına erişebilen çalışanlar tarafından yapılmaktadır. Böylece personel kayıtlarına yeni çalışan ekleyebilme olanağına sahip bulunmaktadırlar. Örneğin, bir işletmede bordro bölümünde çalışan bir kişiye, bordro sistemine yeni çalışanları kaydetme, bilgiler üzerinde düzeltmeler yapma ve ücret çeklerini dağıtma görevleri verilmiştir. Bu çalışanın yöneticisi, ona güvendiğinden dolayı, özensiz bir biçimde onay vermektedir. Görevlerin ayrılık ilkesindeki zayıflık ve kontrol yokluğu, çalışana hayalet çalışan hilelerinde şanslı bir konuma sokmuştur. Yapılan bordro hilesini gizlemede kullanılan yollardan biri, gerçekte olmayan çalışana, işletmede çalışanların isimlerine benzer isimler verilmektedir. Böylece hayalet çalışan için düzenlenen ücret çekleri, göz aldanması ile gerçek gibi bir görüntü taşımaktadır. Bazen de işletmenin eski çalışanlarının isimleri kullanılmaktadır. Doğal olarak eski çalışanın bu durumdan

²⁰⁶ Öksüz, a.g.e., s. 36-38.

haberi olmamaktadır. Bu çalışan işletmeden ayrıldığında, ismi bordro kayıtlarından silinmeyip, ücret ödenmeye devam edilmektedir. Eğer sahte çalışan hilekâr tarafından bordroya ilave edilebilirse, ücret dağıtımı genellikle fazla bir sorun doğurmamaktadır. Örneğin, hayalet çalışanın bilgileri düzenlenirken, hilekâr duruma göre bir banka hesap numarası veya bir posta adresi belirtmektedir. Hayalet çalışanın fiziksel olarak bulunmadığı durumlarda bu adresler, hilekâra ait olmaktadır. Hayalet çalışan fiziken var olup, işletmede çalışmaması durumunda, bu hayalet çoğunlukla hilekârın yakınlarından biri veya suç ortağı olabilmektedir. Bu yöntem hilekâr için daha güvenilir kabul edilmektedir ve yakalanma olasılığı daha düşük olmaktadır.

Sahte Çalışma Saatleri ve Ücret Yaratma; Sahte saat ve ücret işlemleri hilelerinde hayalet çalışan bulunmamaktadır. Var olan çalışanlar aracılığı ile işletmenin kaynakları çalınmaktadır. Bu da saat miktarı birim saat ücreti ile oynayıp para çalınmaktadır. Bunlar doğal olarak şişirilmektedir. Sabit ücretli çalışanlarda ise, hile ücretin olduğundan yüksek gösterilmesi veya fazla mesailerin şişirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Özellikle zaman kartlarının elle düzenlendiği durumlarda, hilekâr zaman kartını doldurarak, kontrolörün onayına sunmaktadır. Bazen de kontrolörün imzası taklit edilerek onaylanmış görüntüsü de verilebilmektedir. Sonrada bir şekilde onaylanmış kart yığının içine katılarak muhasebeye gönderilmektedir. Sonra kartlar onaylanınca ödeme aşamasına gelmektedir.

Bazen de onay verme yetkisine sahip olan kontrolör ile hilenin uygulanmasında işbirliğine gitmektedir. Bu da hilenin ortaya çıkmasını güçleştirmektedir. Muhasebe çalışan, bazı çalışanlarla işbirliğine giderek, onların onaydan gelen zaman bilgilerini değiştirerek sisteme girmektedir. Onaydan gelen bilgiler değiştirildiğinden yapılan değişiklikler doğal olarak onay dışı kalmakta, yeni durum sisteme girilmekte, şişirilmiş ücret geliri elde edilip, paylaşılmaktadır.

Prim Hileleri; Prim, işletme çalışanlara yaptıkları işlerin bir yüzdesi karşılığı verilen bir ücret türüdür. Örneğin satış elemanının yaptığı satışların %2'sini prim veya komisyon olarak alması. Prim doğrudan yapılan işin karşılığı olarak verilmektedir. Bir satış elemanının prim olarak elde ettiği ücret gelirini hileli biçimde arttırmasının iki yolu vardır.

- Yapılan satışın tutarında sahtecilik yapmak
- Prim oranını hileli biçimde arttırmak.
- Satışları hileli biçimde arttırmanın iki yolu bulunmaktadır.
- Sahte satışlar yaratmak,
- Yapılan satış rakamları üzerinde oynamak.

Sahte satış yaratma operasyonunda, hileli satış talepleri, satın alma İstekleri, kredi onayları ve faturalardan yararlanılmaktadır. İkinci yol ise çalışanın gerçekte

yaptığı satışın bilgilerini değiştirerek hile yapmasıdır. Örneğin, işletmenin kayıtlarına, müşteriye belirtilenden daha yüksek fiyat yansıtması yapılır. Ülkemizde yapılan diğer bir hile de satışçılarımız gelir elde edebilmek için her isteyene mal satışı yapmaktır. Bu işletmenin alacağı tahsil edemeyip zarar etmesine neden olmaktadır.

Örneğin bir satış elemanı, yaptığı satışlardan %2 komisyon almak için anlaşmışsa, bunu hileli olarak %3'e çıkartmanın yollarını arar. Bu genellikle satış elemanın bordro ve personel bilgilerinin değiştirilmesi ile yapılır. Bu tür operasyonlar çoğunlukla bordronun hazırlandığı bölümde çalışan kişi ile satış elemanın işbirliğine girmeleri sonucunda gerçekleştirilebilir.

8.4. Çek Hileleri²⁰⁷

Burada sahteciliği yapan kişi şirketin hesaplarını kontrol ediyor. Şirketin banka hesapları ile ilgili çeklerde tahrifat yaparak hesaplarla oynuyor.

- Kendi yararına bir çek hazırlamakta,
- Bir başkası için düzenlenmiş olan çeker el koymakta ve kendi yararına kullanmaktadır.

Çek hileleri daha doğrudan yapılan hilelerdendir. Hileli ödeme için sahte bir destek sağlanacağına, hilekâr çekin kontrolünü eline geçirerek, sahte bir bilgi yaratmaktadır.

Örneğin, sahte bir imza yaratmakta, alacaklıyı değiştirmekte, tutar ile oynamakta veya sahte bir ciro oluşturmaktadır. Burada kilit nokta, sahte bir bilgi yaratarak, işletmenin çeklerini kendi yararına kullanmaktadır.

Çek hileleri;

- İşletmenin çek defterine erişebilme,
- Banka kayıtlarına girebilme,
- Sahte imza atma yeteneği,
- Çekteki diğer bilgileri değiştirebilme olanağı ile bu olanaklarda yapılabilir duruma gelebilmektedir.

Genel ilke olarak çek hilekârları, işletmenin çek düzenleme prosedürlerindeki zayıflıklardan yararlanmaktadır.

8.4.1. Çek Hile Türleri²⁰⁸

- Sahte çek düzenleme hileler
- Sahte ciro hileleri

²⁰⁷ Öksüz, a.g.e., s. 39-43.

²⁰⁸ Association of Certified Fraud Examiners, a.g.e.

- Alacaklısı değiştirilmiş çek hileleri
- Gizlenmiş çek hileleri
- Çek imzalama yetkisi ile gerçekleştirilen hileler

Sahte Çek Düzenleme Hileleri; Sahte çek düzenleme hileleri, bir çalışanın çeki ele geçirmesi ve sahte imza atması ile gerçekleşmektedir. Bir çek üzerinde sahtecilik yapabilmek için çalışanın,

- Boş bir çeke ulaşabilmesi,
- Sahte çekin alacaklısının belirlenmesi,
- Yetkili imzayı inandırıcı bir biçimde atabilmesi,
- Suçunu gizleyebilecek bir durumda olması gerekmektedir.

Sahte Ciro Hileleri; Hilekâr bu yöntemde, işletmenin ilişkide olduğu üçüncü kişilere verilecek çekleri çalma yoluna gitmektedir. Bu süreçte hilekârın çekin düzenlenmesi ve imzalanması ile ilgili bir eylem gerçekleştirmesine gerek kalmamaktadır. Çekin taşıdığı bilgilerde bir sahtecilik oluşmamaktadır. Hilekâr, sahtecilik eylemini çekin ciro edilmesi aşamasında yapmaktadır. Yapılan hile sonucunda çekin içerdiği tutar, gerçek alacaklıya ödenecek yerde, hilekâra ödenmektedir.

Burada hilekârın esas sorunu hazırlanmış çeki ele geçirebilmektedir. Bu ele geçirme eylemi genellikle hırsızlık kanalıyla gerçekleşmektedir. Özellikle hazırlanan ve imzalanan çekleri korumakta başarısız olan işletmelerde, çekler kolayca çalınabilmektedir. Yoğun hareketlerin olduğu ortamlarda bu hırsızlık daha kolayca yapılabilmektedir. Bazı durumlarda hilekâr, adresine teslim edilemediğinden veya başka bir nedenle işletmeye geri gelen çekleri de çalmaktadır. Diğer taraftan hazırlanan çeklerin dağıtımını ile görevli çalışan, posta adreslerini değiştirmektedir. Yeni adresler de çoğunlukla hilekârın adresi veya onun kontrolündeki bir adres olmaktadır.

Değiştirilmiş Çek Alacaklısı Hileleri Değiştirilmiş çek alacaklısı hileleri, hazırlanmış ve imzalanmış çeke ulaşarak yapılan hile yöntemlerindedir. İşletme çalışanı, işletmenin ilişkide olduğu taraf için hazırlanmış ve imzalanmış çeki çalar. Bundan sonra çekteki alacaklı ismini, kendi adına veya suç ortağının adına değiştirmeyi hedefler. Bu sahte bir isimde olabilir. Bu arada ilgili çekin üzerindeki tutarın değiştirildiği de görülebilmektedir.

Başkası için hazırlanan bir çek hilekâr tarafından ele geçirildiğinde, alacaklı isminin değiştirilmesi için iki farklı yol denenebilir.

Hilekâr çekin üzerindeki adı değiştirmeye çalışır. Eğer hilekâr çeki düzenleme konumunda ise, gerçek alacaklının ismini silinebilir mürekkeple yazmakta, çek imzalandıktan sonra, ismi kendi için geçerli isimle değiştirmektedir. Böylece hemen

yakalanma riski azalmaktadır. Diğer yol ise hilekâr muhasebe kayıtlarında borç hesaplarına girerek, çek hazırlanmadan önce alacaklının adını değiştirmektedir.

Çek Hilelerini Gizleme Yöntemleri İle İlgili Genel Açıklamalar; Yapılan çek hileleri çalışanlar tarafından genelde bir kerelik yapılmayıp, sürdürülmektedir. Çalışan, bir vur-kaç hilesi yapmadığından yaptığını gizleme gibi önemli bir sorunla karşılaşmaktadır. Buradaki gizleme eylemi yalnızca hilekârın kimliğinin ortaya çıkmaması değil aynı zamanda çek hilesinin yapıldığı da anlaşılmaması gerekir.

Çek hilelerinin gizlenebilmesi amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları,

- Banka kayıtları ile hileli doğrulama sağlanması,
- Yevmiye kayıtlarında sahtecilik yapılması
- Hileli çeklerin doğru olmayan biçimde kayda alınması
- Alacaklılar için yeni çek düzenlenmesi
- Sahte destek belgelerinin yaratılmasıdır.

Çek hilesi yapan çalışanlar, bazı durumlarda hileli çeki kayıtlarda hükümsüz gibi gösterirken, bazı durumlarda da kayda alırlar. Bu durumda çeki kayda alırken işletmenin sıkça çalıştığı bir satıcının hesabını kullanırlar. Bilinen satıcılar üzerinde çok sayıda hareket olduğundan sahte işlemler dikkat çekmemektedir.

Hilenin başka yolu da tutarları şişirmektir. Örneğin işletmenin normal satıcısına beş bin borcu vardır. Bu borç için beş bin liralık bir çek düzenlenir ve verilir. Ancak bu tutar kayıtlara sekiz bin lira olarak geçirilir. Çalışan kendisine üç bin liralık bir çek hilesi ayarlayarak bu paraya el koyar. Çek hükümsüz olarak gösterilir. Böylece bankanın kayıtları ile işletmenin banka hesabı dengede olur. Başka bir hileli yolda çeki işletme hesaplarından uygun olan birinin içinde saklamaktadır. Örneğin çok fazla dikkati çekmeyen ve fazla kontrol edilmeyen hesaplar bu amaçla kullanılır.

9. HİLELİ MUHASEBE KAYITLARINA İLİŞKİN ÖRNEKLER

Örnek 1; X işletmesi 3.000 TL + % 18 KDV tutarlı ticari malı çek karşılığında satmıştır. Kârını düşük göstermek isteyen ve KDV tutarını gizlemek isteyen işletme aşağıdaki hileli muhasebe kaydını yapmıştır.

Hileli Muhasebe Kaydı;

101 Alınan Çekler		3000	
	331 Ortaklara Borçlar		3000

Olması Gereken Muhasebe kaydı;

101 Alınan Çekler		3540	
	101 Alınan Çekler 391 Hesaplanan KDV		3000 540

Örnek 2; A işletmesi, almış olduğu bir ihalede yüksek kâr elde etmiştir. Kârını düşük gösterip vergiyi de az ödemek istemektedir. İhalede devlet ihalesi olduğu için hasılatını gizlemeyi başaramamaktadır. **Devlet ihaleleri ile ilgili vergi incelemelerinde** öncelikle sahte belge hususunun incelendiğini ve sahte belge kullanıldığının tespiti durumunda ciddi ceza olacağını düşündüğü için ilendeki gerçek gider belgelerini fazla tutarda kaydetmeye karara vermiştir ve bu niyetle aşağıdaki hileli kaydı yapmıştır.²⁰⁹ (İlk madde tutarı 600 TL, KDV tutarı 108)

Hileli Muhasebe Kaydı;

150 ilkmadde ve malzeme 191 İndirilecek KDV	320 Satıcılar	6000 1080	7080
--	---------------	--------------	------

710 Direk İlk Madde ve Malzeme Gideri	150 ilkmadde ve Malzeme	6000	6000
---------------------------------------	-------------------------	------	------

Olması Gereken Muhasebe Kaydı;

150 ilkmadde ve malzeme 191 İndirilecek KDV	320 Satıcılar	600 108	708
--	---------------	------------	-----

710 Direk İlk Madde ve Malzeme Gideri	150 ilkmadde ve Malzeme	600	600
---------------------------------------	-------------------------	-----	-----

Örnek 3; 2013 yılı kârının yüksek görünmesi için kayıtlara alınmayan 150.000 TL tutarındaki gider faturası 10.01.2014 tarihinde kayıtlara alınmıştır.²⁰⁹

Hileli Muhasebe Kaydı;

770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	320 SATICILAR	150000	150000
-----------------------------	---------------	--------	--------

Dönemsellik ilkesine aykırıdır.

Olması Gereken Muhasebe Kaydı;

²⁰⁹ Doğan ve Nazlı, a.g.e., s. 208.

681 ÖNCEKİ DÖNEM GİDER VE ZARARLARI	320 SATICILAR	150000	150000
-------------------------------------	---------------	--------	--------

950 KANUNEN KABUL EDİLMİYEN GİDERLER	951 KANUNEN KABUL EDİLMİYEN GİDERLER	150000	150000
--------------------------------------	--------------------------------------	--------	--------

Örnek 4; İşletme 15.12.2014 tarihinde 500.000 TL bedelle bir adet daire satışı yapmış, satış bedelini tahsil etmiş ve satın alan kişi tarafından dairede ikamet edilmeye başlanılmıştır. Kurum dönem kârını ertelemek için fatura kesmemiştir. İşletme ayrıca 01.09.2014 tarihinde bir yıllık süre ile kiralamış olduğu iş makinasının kira bedeli olarak 270.000 TL'yi peşin ödemiştir. İşletme dönemsellik ilkesine aykırı hareket ederek aşağıdaki hileli kaydı yapmıştır.

Hileli Muhasebe Kaydı

102 BANKALAR	GELECEK YILLARA AİT GELİR	500000	500000
--------------	---------------------------	--------	--------

730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	102 BANKALAR	270000	270000
----------------------------	--------------	--------	--------

Olması Gereken Muhasebe Kaydı

102 BANKALAR	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	500000	500000
--------------	-----------------------	--------	--------

730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	102 BANKALAR	22500	270000
180 GELECEK AYLAR AİT GİDERLER		67500	
280 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER		180000	

Örnek 5; Bu Örnek'te fiilen yaşanmış, teoride sıralanan unsurların tamamının açıkça görülebileceği yaşanmış bir örnek olaydır.²¹² D...B. San. Ve Tic. AŞ'nin mali işler bölümünde, Y.C isminde, yüksekokul mezunu, ekonomik yönden orta halli bir aileden gelen, yeni evli bir muhasebe ve finansman sorumlusu (asgari ücretin dört katı ücret almaktadır) ile M.E isimli dar gelirli bir aileden gelen, yeni evli ve altı aylık bir çocuğu olan, ticaret lisesi mezunu, bir muhasebe-finance elamanı (asgari ücretin %50 fazlası ücret almaktadır) çalıştırılmaktadır. Her iki personel de işletmede on yıllık bir geçmişe sahip olup, yöneticiler ve birbirleri üzerinde güven oluşturmuştur. Sorumlu Y.C cari hesaplar ile ilgili kayıtların tutulması görevi yanında, tahsilat ve ödemeler konusunun sorumluluğunu M.E ye bırakmıştır. Ancak Y.C gelen müşteri çeklerini bir liste halinde **takip etmekte ve bu liste ile birlikte kasada muhafaza** etmektedir. M.E aşağıdaki işlemleri gerçekleştirmiştir; ...tarihinde alıcı A'ya kesilen 500.000 TL mal bedeli + 90.000 KDV= 590.000 TL'lik satış faturasını cari hesaplara, dolayısıyla muhasebe kayıtlarına aşağıdaki gibi aktarmıştır.

(1)

120 ALICILAR		590.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		500.000
	391 HESAPLANAN KDV		90.000

Daha sonra bu işletmeye satıcı B'den gelen bir alış faturasını 500.000 TL mal bedeli + 90.000 TL KDV= 590.000 TL olarak aşağıdaki gibi kaydetmiştir.

(2)

150 İLK MADDE MALZEME		600000	
391 İNDİRELECEK KDV		108000	
	320 SATICILAR		708000

Daha sonra alıcı A 590.000 TL'lik borcuna karşılık, 295.000 TL tutarlarında vadeleri arasında bir ay süre olan iki adet çek ile ödeme yapmıştır. Bunun üzerine muhasebeci M.E ilk yaptığı 1 nolu muhasebe kaydının fişine girerek rakamları aşağıdaki şekilde değiştirmiştir.

120 ALICILAR		295.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		250.000
	391 HESAPLANAN KDV		45.000

Daha sonra 2 nolu muhasebe fişine girerek aşağıdaki değişikliği yapmıştır.

150 İLK MADDE MALZEME		850000	
391 İNDİRELECEK KDV		153000	
	320 SATICILAR		1003000

Birinci kayıta yapılan değişlikle boşa çıkan çeklerden birinin giriş gerekçesini iptal eden M.E daha sonra da çekleri ayrı bir dosyada liste halinde tutan amirinin kayıtlarında bu çeki satıcı B'ye çıkmış olarak görünmesini sağlayarak B'ye 708.000 TL nakit ve 295.000 TL ek demiş şeklinde kayıtlarda yer almıştır. Nakit ödemeyi müşteriye yapmış ve bu yazışma dosyada yerini almıştır. Bir müddet sonra bağımsız denetim firması denetim elamanları, KDV hesaplarının muavin kayıtları ile belgelerini karşılaştırırken olayın farkına varmıştır. Olayın soruşturulması aşamasında M.E olayı itiraf etmiş, maaşının çok az olduğu için kendisine haksızlık yapıldığını, geçim sıkıntısı çektiğini, üstelik bankadan aldığı bireysel krediyi ödeyemediği için evine haciz geldiğini belirtmiştir. Yakalanmasının tesadüf olduğunu, yakalanacağını hissetse asla yapmayacağını ve pişman olduğunu ifade etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HİLENİNİN ÖNLENMESİ, HİLEYİ TESPİT ETMEK İÇİN KULLANILAN METODLAR VE HİLENİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK DÜZENLEMELER

1. HİLEYE KARŞI PROAKTİF ÖNLEMLER

Çağımızda, iç kontrol sistemlerinde yapılan hileleri önleme, ortaya çıkarma ve raporlama hususlarında var olan beklenti, geçmişe oranla daha çok artmıştır. Beklentilerde yaşanan farklılaşmanın temelinde Enron skandalı nedeniyle hile hususunda bağımsız denetçilerle ilgili güven duygusunun sarsılması bulunmaktadır. İç kontrol sistemiyle ilgili beklenti farklılaşması yalnızca üst yönetimde yaşanmamış bununla beraber denetim komitesi, paydaşlar ve yatırımcıların iç kontrol sistemine bakışı pozitif yönde değişmiştir.²¹⁰

Denetçilerin hilelerle ilgili alabileceği en temel proaktif yaklaşımlar aşağıdaki gibidir.

1.1. Çalışanlara destek programlarının oluşturulması

Hile içeren mali raporlamanın nedenlerinden biri kurum içinden ve kurum dışından yapılan baskıdır. Bilhassa analiz yapanların öngörülerini istikametinde faaliyet gösteren personel ve bu öngörülere ulaşamayan ancak ulaşmak için gayret gösteren bir yönetici yalnızlık hissetmeye başlarsa tek çözümün hile olduğunu düşünebilir. Bu gibi durumlarda bireylere destek çalışmalarının zorunluluğu meydana gelir. Bahse konu çalışmalar yönetici konumundakilerin performansını aza indirirse bile hileye kalkışmalarının önüne geçer ve hile içeren mali raporlama sonucu oluşacak yüksek maliyetlerin önüne geçer. Yöneticilerin sıkıntılı olduğu bu hallerde kendisine destek olanların varlığını hissetmesi psikolojik bir destektir.

1.2. Uygun Çalışanların İşe Alınması

Hiledeki risk, insan kaynaklı olmasındadır. Bu nedenle bu riski temelde minimize etmek, dürüst, ahlaklı ve kurallara uyan çalışanların işe alınmasıyla sağlanabilmektedir.

İşletmelerin, bilhassa kritik pozisyonlara iş alımı yapılırken, muhasebe departman elemanı, yöneticisi, finansman müdürü, satın alma müdürü vb, iş alımı yapılırken uygun çalışanların alınmasına özen göstermesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle personel seçimine ilişkin sürecin iyi yönetilmesi ve standart prosedürler

²¹⁰ Pehlivanlı, a.g.e., s. 48.

çerçevesinde işe alımların yapılması gerekmektedir. Uygun çalışanları işe alabilmek için işe alımlarda keyfi uygulamalardan kaçınılmalıdır.

Uygun çalışanları işe almak için dikkat edilecek temel noktalar aşağıda belirtilmektedir.²¹¹

- İş geçmişine dair doğrulamalar
- Sabıka kayıtlarına ilişkin kontroller
- Referansların kontrolü
- Eğitim ve sertifika kontrolleri

Bu kontrollere ilaveten kişilik, dürüstlük, ses stres testleri, el yazısı analizi, zeka testleri ve psikolojik testler gibi destekleyici unsurların da yararı olabilmektedir.²¹²

Fakat yapılan bu kontroller, hileden tamamıyla bir koruma sağlamamaktadır. Zira çoğu hilekâr, geçmişte işlenen kayıtlı bir suça sahip değildir. Etkin sonuç alabilmenin yolu, yeni çalışanları işe alma sürecinde işletmeye ait değerler ve yürütme kurallarına ilişkin eğitime tabi tutmaktır.

Dürüst, etik değerlere bağlı ve güvenilir kişilerle çalışmak hileyle mücadele aşamasında işletmedeki en önemli avantajdır. İşe alım sırasında çalışan referanslarını kontrol etmek ve geçmişlerini araştırmak, hırsızlık, hile ve diğer nedenlerle işletmenin zarara uğrama olasılığını minimize edecektir. İşletmelerde var olan doğru olmayan personele ait bilgiler, geçmişi gizlemek, bireylerin yaptıkları vazifeleri gizleyip terfi hususunda yalan söylemeleri mühim hile risklerinin arasında gösterilebilmektedir.²¹³

Genel manada hile içerikli işlemlere karışan özellikle de her çeşit usulsüzlüklerde yer alan kişiler her halükarda arkalarında iz bırakmaktadır. Hile içerikli işlemler yapanlar işletme ya da sektör değiştirmek durumunda kalmaktadırlar. Böyle durumlarda daha önce çalışanlar ile iletişim kurulmaz ise, işten ayrılış nedenleri şüpheye yer bırakmayacak biçimde aydınlatılmaz ise hileye karışmış kişiler işe alınabilir. İşe almadan önce özgeçmiş bilgileri titiz biçimde kontrol edilerek gerekli bilgiler doğrulanmalıdır. İletişim bilgileri bağımsız kaynaklarla doğrulanmalı, önceki işyerine ait kurumsal bilgilerden hareket edilerek akademik dereceler ve sertifikalar direkt biçimde ilgili kurumlardan doğrulanmalıdır.²¹⁴

²¹¹ Sedat Göçgüner, *Tekstil Sektöründe Hile Riskinin Ölçülmesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Denetimi Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s. 58, (**Yüksek Lisans Tezi**).

²¹² Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 411.

²¹³ Fatma Ulucan ve Zehra Almalı Özdemir, *İşletmelerde Hile Riski Yönetimi*, Beta Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011. s. 87.

²¹⁴ Pehlivanlı, a.g.e., s. 49.

Bazı hallerde hile nedeniyle iş akitlerinin fesih edilmesi zaman almaktadır. İş akdini fesheden işletme idari cezaların uygulanması için süreçlerin bitirilmesini beklemektedir. Bu nedenle personel alımında kesinleşen bilgi olmadığı hallerde ilgili aleyhinde olumsuz veriler karşı tarafa aktarılmamaktadır. Bu durumlar ile karşılaşmamak adına personel alımı sonrasında önceki referanslara tekrar ulaşarak bilgi istemek doğru olacaktır.

1.3. Analitik inceleme süreçlerinin daha yoğun kullanılması

Hile içeren işlemler ilk yapıldıkları ya da düzenli olmayan aralıklar ile tekrar edildikleri zaman mali tablolara bir değişiklik, beklentilerin karşılanmaması ya da hedeflenen bütçeye ulaşılama biçiminde yansıtılabilmektedir.

Denetleme görevlileri birden çok yılı kapsayan analizlerde değişik tekniklere başvurmalı ve hileli işlemlerin mali tablolardaki yansıma biçimlerini tespit etmeye çalışmalıdır. Bunun için yatay analiz, dikey analiz, oran analizleri, bütçe karşılaştırmaları gibi çok değişik analitik inceleme tekniklerine başvurulabilmektedir.²¹⁵

Ulaşılan olağan dışı neticelerin kaynağının hileli işlemler olma olasılığı yüksektir.

1.4. Hile Önleme Eğitimleri

Eğitimsel faktör, işletmedeki seviyelerin her birinde hileyi önlemek için çok büyük önem taşımaktadır. Anti hile eğitimleri, hile riskini azaltma ve etkin kurumsal yönetimi yapılandırma aşamasında vazgeçilmez bir faktördür. Bu eğitimlerde çalışanlara hileyle ilgili temel bilgiler, hilenin ortaya çıkışı, işletmeye etkileri, işletme varlıklarının hile risklerine karşı nasıl muhafaza edileceği gibi hususlar aktarılmaktadır.²¹⁶

Bu eğitimlerdeki etki, çalışanın pozisyonunun önemi olmaksızın oturumlara katılımın mecburi tutulmasına bağlıdır.

1.5. Dürüstlük ve Etik Değerler

Hileye karşı en etkili savunma silahının etik değerlere sahip kişiler olduğu görülmektedir. Çalışanların etik değerlerle dürüstlük ilkelerine bağlılığı ve kurum içinde bir etik kültürün yerleşmesi, hile riskine karşı mücadele etmede mühim

²¹⁵ Pehlivanlı, a.g.e., s. 49.

²¹⁶ Ulucan, a.g.e., s. 89.

silahlardır. Yani, kurumdaki etik davranışın kurumun tamamını kapsayacak biçimde geliştirilmesinin sağlanması, hile riskini önlemede mühim bir başlangıçtır.

Kurum içi etik kültürünü oluşturabilmek için öncelikle etik kodların tanımlanması gerekmektedir. Etik kodlar, çalışanlara veya örgüt davranışlarına rehberlik yapan, ahlak standartlarını kapsayan yazılı, açıklayıcı ve resmi belgedir.²¹⁷

Etik kodlarını tanımlama aşamasında önemli olan bir durum bulunmaktadır. Etik kodlarının kolay anlaşılır, yalnızca bir kesimin değil kurumda çalışanların tümünün anlayabileceği biçimde sade ve kısa yazılması gerekmektedir. Uzunluğu fazla ve karmaşık cümleleri içeren etik kodlar her birey tarafından anlaşılamayacağından dolayı kurumda etik kültürün oluşma imkanı olmayabilir.

Kurumsal etik kuralları, bazı hususları içermek zorundadır. Bu hususların aşağıda olduğu gibi sıralanması mümkündür

- Çıkar çatışmalarının önlenmesi için prosedürler,
- Hırsızlığı önleme,
- Gizli ya da şirket içi bilgileri uygunsuz biçimde kullanma,

Yukarıda yer alan unsurları da kapsayan etik kodların yazılarak kurumla paylaşılması sonrasında etik kültürün kurumdaki bütün çalışanlar ve yöneticilerin benimsemesi ve bu kültür çerçevesinde yapılacak olan işlemlerde hile riskinin en düşük seviyeye inmesi beklenmektedir.

1.6. Etkili İç Kontrol Sistemi

Hile riskini önleme kapsamındaki yöntemlerin en önemlisi ve en etkilisi belki de etkin bir iç kontrol sistemini kurmaktır. İç kontrol sisteminin geliştirilmesi ve iç denetim etkinliğinin artırılması hile riskiyle mücadelenin önemli bir adımıdır.

İç denetim, bir organizasyondaki operasyonların etkinliğinin artırılması, iyileştirilmesi, onlara değer katmak için tasarlanan, objektif ve bağımsız bir güvencenin ve danışmanlığın sağlanmasına yönelik faaliyettir. Bu faaliyet, yönetime, kontrole ve risk yönetimine dair süreçlerin etkinliğini ölçmede ve iyileştirmede sistematik ve disiplinli bir yaklaşım getirerek, bir örgütün hedeflediklerini gerçekleştirme için yardımcı olmaktadır.²¹⁸

İç denetimdeki temel amaçlardan biri de iç kontrol sistemine ait etkinliğin ve yeterliliğin değerlendirilmesidir. Bu durum, iç denetimdeki uygunluk denetimini meydana getirmektedir. İç denetim, örgütsel faaliyetlerin yönetim politikalarına,

²¹⁷ Göçgüner, a.g.e., s. 55.

²¹⁸ Salih Yavuz, "İç Kontrol Fonksiyonunun Bileşenleri", *Bankacılar Dergisi*, 2002, 13(42), s.44

planlarına ve yasalara uygunluğunu ölçmek suretiyle iç kontrol sisteminin kurulduğu gibi işleyip işlemediğini değerlendirmektedir.²¹⁹

İç denetime ait asıl görev, risk yönetimine ilişkin süreçlerin tam, etkili ve verimli olduğu hususunda üst yönetime tarafsız bir raporlamanın sağlanmasıdır. Bunun bir parçası olarak ise iç denetime dair faaliyet üst yönetime, sorumluluklarını yerine getirip görevlerini yapması hususunda yardımcı olmak amacıyla danışmanlık yapmaktadır. Buna göre iç denetimdeki asıl amaç, örgüte faydalı olmak için denetim faaliyetlerinin sürdürülmesi ve örgüt çalışanlarının sorumluluklarının etkili biçimde yerine getirilmesine yardımcı olmaktır.

Etkili ve verimli bir iç denetim fonksiyonundan söz edilebilmesi için:²²⁰

- İlk önce yönetim tarafından iç denetimin çok iyi sahiplenilmesi ve iç denetime destek olunması,
- İkinci olarak iç denetime ilişkin rolün çok iyi anlatılıp algılanması,
- Üçüncü olarak ise kuruma katma değer sağlayacak bir aşama şeklinde planlanması gerekmektedir.

Etkili bir iç denetim sistemi, iç kontrol sisteminin etkinliği ve yeterliliği tarafından değerlendirileceği ve muhtemel aksamaların bulunacağından dolayı hile riskinin engellenmesini sağlayacaktır. Bu noktada, iç denetim sisteminin etkinliğinin ve yeterliliğinin değerlendirildiği iç kontrol sisteminin ne anlama geldiğine değinmekte fayda bulunmaktadır.

İç kontrol sistemi, kurumsal amaçlara, belirlenen politikalara ve mevzuata uygun biçimde faaliyetlerin;²²¹

- (i) Etkin, ekonomik ve verimli biçimde yürütülmesini,
- (ii) Varlıkların ve kaynakların muhafaza edilmesini,
- (iii) Muhasebe kayıtlarının doğru ve tam biçimde tutulmasını,
- (iv) Mali bilginin ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir biçimde üretilmesini sağlamak için kurumca oluşturulan organizasyonu, yöntemleri ve süreçleri içeren mali ve diğer kontrollerin tamamıdır.

Netice itibarıyla bir kurum, etkili bir iç kontrol sistemini ve iç denetim sistemini oluşturduğu zaman hile riskinin önlenmesi yolunda mühim bir adım atacaktır.

²¹⁹ Celal Kepekçi, **Bağımsız Denetim**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2000, s. 3.

²²⁰ Fuat Öksüz, "İç Denetim Departman Yönetiminde Etkinlik ve Verimlilik", İç Denetim, 2005, <http://www.tide.org.tr/uploads/tide12.pdf>, s.3 (Erişim Tarihi: 18.11.2016).

²²¹ Resmi Gazete, "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu", 24.12.2003-25326.

1.7. Yaptırım Baskısının Oluşturulması

Yaptırım baskısını oluşturmadaki kasıt, hile yapanın veya yapanların cezalandırılmasına dair beklenti yaratılmasıdır. Çünkü ceza verme, kişileri hile yapmaktan caydırmaktadır. Uygun bir ceza sistemi geliştirilmesi, şirkette bulunan kişilerin hileye yönelmesine engel olacaktır. Ceza sistemi geliştirilmesinde mühim olan cezalandırmanın yalnızca çalışana bildirilmesi konusunu içermemesidir. Bir başka ifadeyle, ceza verilenin ailesini ve yakın çevresini konuyla ilgili haberdar edecek bir sistemi oluşturmak, kişileri hile yapmaktan caydırmaktadır. Hile yapan kişiler, genellikle çevreleri tarafından güvenilir olarak algılandıklarından bu kişiler yakın çevrelerine ait bu algının çürümemesini isterler ve bundan dolayı da hileden uzak dururlar.²²²

1.8. Destek Programlarının ve Hile Bilincinin Oluşturulması

Hile bilincinin oluşturulmasının önemi, risk yönetim stratejisi olmasından kaynaklanmaktadır. Baskı unsuru, hileyi ortaya çıkarmaya yol açmaktadır. Bu baskının şirket içindeki aktörlerden geldiği gibi şirket harici aktörlerden geldiği de bilinmektedir. Mesela, şirketlere ait hissedar daha çok kar payı kazanma beklentisindeyse ve şirket mevcut durumda bunu sağlayamayacak ise, yönetimin hile yöntemine başvurması bir çözüm olarak görülebilmektedir. Veya finans analistlerinin şirkete ilişkin tahminlerinden tamamen uzak bir tablo çizen şirkete ait finansların tahminlerle uyumlu bir duruma gelmesi amacıyla hileye başvurulabilmektedir. Bu eylemlerin tümünün önüne geçmenin yolu, böyle eylemlerin çözüm dışı olduğunun çalışanlara ve yönetime anlatılmasıdır. Bu anlatımlar, şirketin dışındaki bağımsız gruplarca yapıldığında destek programları daha etkili olacaktır.²²³

1.9. Performans ve ücretlendirme programının değerlendirilmesi

İşletmenin çalışanları tarafından yeteneklerinin işletmece farkına varılmasını ve bunun neticesinde iyi performansları ve başarılarının ödüllendirilmesini talep etmeleri tabii bir sonuçtur. Ne yapıp başarıya nasıl ulaşılacağını bilmeyen çalışanlar, bilhassa terfi edilmeyenler, uygun olmayan ve hileli davranışlarını haklı bulmaktadırlar.²²⁴

Çalışan ücretlerinde var olan dengeyi sağlamak, hileyi önleme adına mühim olup, insan kaynakları departmanı tarafından üzerinde durulması gereken bir husustur. Mesela; yöneticilere, yapılan satışlara ilişkin yüksek primlerin verilmesi ve satışların raporlanması.

²²² Göçgüner, a.g.e., s. 57.

²²³ Göçgüner, a.g.e., s. 58.

²²⁴ Ulucan Özkul ve Özdemir, a.g.e., s. 90.

1.10. Hile politikalarının oluşturulması

İşletmeler hileye karşı önleyici tedbirleri almalı, hile yapılması tam olarak yok edilemese bile kayıpları minimuma indirecek faaliyetler yapmalıdır. Hilenin önlenmesinde en mühim unsurların çalışanlar tarafından şüphelenilen hile vakalarının gerekli yerlere haber verilmesini sağlayan irtibat birimlerinin ve hilenin yapılmasını caydıracak biçimde bir iç kontrol sisteminin oluşturulması olduğu görülmektedir. İşletmeler tarafından hileyi önleyici tedbirlerin alınması ve hileli işlemlerin ortaya çıkması sonrasında takip edilecek prosedürlerin saptanması, hile politikalarını meydana getirmektedir.

İşletmeler hile politikaları oluşturmalı, hileli işlemleri ve davranışları tanımlayarak yazılı duruma getirmelidir. Hile politikalarının her işletmeye uygulanabilecek tek bir tip özellikte olmasının imkânı yoktur. Bundan dolayı her işletme kendisine uyumlu hile politikaları oluşturmak durumundadır.²²⁵

1.11. İhbar Hattı Kurulması

Hilenin önlenmesi konusunda son derece etkin olan yöntemlerdendir. İhbar hatları, bilginin ve haberin verilmesi amacıyla tahsis edilen direkt telefon hatlarıdır; fakat bununla beraber eposta, mektup, faks gibi iletişim kanallarının da açık tutulmasına çalışılmaktadır. Zira işletme, bildirim amacıyla ne kadar fazla ve çeşitli araca sahip olur ise mühim bilgiler alma ihtimali o derece yüksek olmaktadır. Hilenin önlenmesi konusunda son derece etkin olan yöntemlerdendir.²²⁶

İhbar hatlarını etkili biçimde sürdürülebilir kılmada hayati öneme sahip nokta gizliliğidir. İhbar hatlarında ihbarcı şahsa ait isim bildirilmemeli yalnızca iddiasına ilişkin kayıt tutulmalıdır. İhbar hattı arandığı zaman iddialarla beraber ayrıca isim bildirilirse, ihbarı yapana ait kimliğin işletmede konuyla ilgili asgarî sayıdaki insan haricinde hiç kimsenin bilmemesine özen gösterilmektedir. Bunun sebebi, gizliliğin ihlal edilmesinin çeşitli problemler doğurabilmesidir.²²⁷

1.12. Çalışanların Gözlenmesi

Çalışanları hile kapsamında gözlemede hile eylemine ait üç aşama; hırsızlık, gizlilik, dönüştürme aşaması göz önünde tutulmalıdır.²²⁸

²²⁵ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 432.

²²⁶ Göçgüner, a.g.e., s. 58.

²²⁷ Göçgüner, a.g.e., s. 59.

²²⁸ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 162-163.

Hile yapan çalışanlar, hile eylemine ait ilk aşamada işletmenin varlıklarını bir şekilde çalmaktadırlar. Daha sonra yapılan bu eylemin gizlenmesi amacıyla işletmenin belge ve dokümanlarında bazı değişiklikler yapmaktadırlar. Yani yapılan çalma eyleminin gizlenmesi amacıyla faaliyetlerde bulunurlar. Son aşamadaysa çaldıkları işletme varlıklarını harcarlar. Harcanan bu paralarla genellikle evler, arabalar, mücevherler alınarak pahalı seyahatlere çıkılmakta, kısacası hilekârın yaşam kalitesi gözle görünür biçimde yükselmektedir.²²⁹

Aniden zenginleşerek yaşam standardında sebebi belirlenemeyen bir değişiklik olan çalışanın hile eylemine ait aşamalar kapsamında değerlendirilerek gözlenmesi işletmenin lehine olacaktır.

1.13. Hile Bilincinin Oluşturulması

Var olan bir sorunla baş etmenin en etkili yolu bu soruna karşı bireylerde bilinç oluşmasının sağlanmasıdır. Bu noktada ise eğitim kavramı devreye girmektedir. Çalışanların hileye dair eğitimi sağlandığı takdirde, hile bilincinin de oluşturulması sağlanacaktır. Doğru şartlarda ve bilinçli biçimde çalışan kişiler, bizzat hileye karşı en iyi caydırıcıdır ve bundan dolayıdır ki çalışanlarda hile bilincini oluşturmak, son derece önemlidir.²³⁰

2. YÖNETİM KURULU VE ÜST YÖNETİCİLERİN SORUMLULUĞU

Yönetim kurulu, mühim stratejilerin, ilkelerin ve hedeflerin belirlenmesinde şirket ortaklarına karşı sorumlu bulunmaktadır. Bu durum kurul üyeleri üzerinde bir değerlendirme baskısı oluşturmaktadır. Muhasebe skandallarında şirket durumunun olduğundan iyi lanse edilmesinin altında saptanan performanslara ulaşma isteği bulunmaktadır. Mali raporlamaların şirketin tamamına uygulanması ve kaliteye ulaşma faaliyetleri yönetim kurulunun sorumluluğundadır. Bu sebeple yönetim hilesi diye adlandırılan hile içeren mali raporlamanın önüne geçilmesi ve tespit edilmesinde kurulun önemli rolü bulunmaktadır.

Yönetim kurulu, işletmeyi yönetenlerle birlikte işletmeyi hedeflerine ulaştırmada, kanunlara ve etik değerlere uymada, başarılı olmak adına uyumlu çalışmak zorundadır. Kurul bu bağlamda birçok görevde başarıyı yakalamak zorundadır.²³¹

²²⁹ Bozkurt, 2009, a.g.e., s. 162-163.

²³⁰ Çağla Akdemir, İşletmelerde Hile Riski ve Türk İşletimlerinde Hile Riskinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi, SBE, Marmara Üniversitesi, 2010, s. 64 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

²³¹ Serkan Terzi, **Hileli Finansal Raporlama Önleme Ve Tespit**, Beta, İstanbul, 2012, s. 132.

Hile denetçilerinin üst yönetim ve yönetim kurulunca gerçekleştirilen finansal tablolarla ilgili hilelerin incelenmesinde sordukları bazı mühim sorular şöyledir;²³²
Yönetim ve üst yönetimin geçmişlerinin anlaşılması;

• İşletmede önemli pozisyonlarda çalışan yöneticiler ve yönetim kurulu üyeleri geçmişte herhangi bir organizasyonun üyesi midirler? Eğer üyeleriyseler şu an bu kuruluşlar ile ilişkileri ne düzeydedir?

• Üst yönetimde mühim pozisyonlarda görev alan üyeler, organizasyon içinden terfi ederek mi yoksa dışarıdan mı işe alındılar?

• Bu üyelerin geçmişte yaşamış oldukları ya da bağlı oldukları organizasyon sebebi ile yasal problemle karşılaşmışlar mı? Sicillerinde adli veya idari bir problem var mı?

• Yönetim kurulu ya da üst düzey yöneticilerde personel devir hızı fazla mı?

• Yönetim kurulundaki üyeler bağımsız mı?

• Yönetim kurulu başkanı şirketin CEO veya genel müdüründen farklı mı?

• Şirket bağımsız denetime tabi mi?

a. Yönetim kurulu veya üst yöneticileri nelerin motive ettiği ettiğinin anlaşılması;

• Üst yönetimin değerleri organizasyona mı bağlı?

• Yöneticiler, kazançların ve diğer finansal beklentilerin karşılanması için baskı altında tutuluyor mu? Yönetim; kredi verenler, analistler ve diğer ilgililer için çok yüksek belirlenen tahminlerin gerçekleştirilmesi için çalışmakta mıdır?

• Yöneticilerin ücretleri öncelikle performansa bağlı olarak mı verilmektedir?

• Yönetim mühim borç sözleşmelerini ya da diğer finans sınırlamalarını karşılamalı mıdır?

• Üst yönetimin mühim pozisyonlarındaki üyelerine ait iş güvenliği ciddi bir risk içermekte midir?

• Organizasyonun rapor tuttuğu performans düşme eğiliminde midir?

• Yönetim aşırı biçimde hisse fiyatının korunması ya da yükseltilmesi için gayret sarf ediyor mu?

• Yönetim vergi planlaması sebebi ile kar rakamının azaltılması amacıyla uygunsuz teşvikler kullanıyor mu?

• Yönetim kurulunu veya üst yönetimi hileye teşvik eden başka mühim durumlar mevcut mu?

b. Yönetim ve üst yöneticilerin etki alanlarının anlaşılması,

• Kimlerin yönetim ya da yönetim kurulu üzerindeki etkileri fazladır?

²³² Terzi, a.g.e., s. 135-136.

- İşletmede bir veya iki kişinin etkisi diğerlerine göre fazla mıdır?
- Yönetim stil merkezi veya merkezîyetçi midir?
- Yönetimdeki alt birimlere ait değerler ve ahlak anlayışı destekleniyor mu yoksa uygunsuz yargılar ve ahlak kuralları mı desteklenmekte ya da uygun olmayan bir iletişim yöntemi mi kullanılmaktadır?
- Yönetimdekiler iç denetimlerde tespit ettiği eksik durumları gereken zamanda düzeltme yöntemine gidiyor mu?
- Yönetim ulaşılması zor, agresif hedefler belirleyip operasyona yönelik personeller için masraflar yapıyor mu?
- Muhasebe politikalarına ilişkin seçimde ya da mühim tahminlerin yapılmasında yönetimdeki katılım yüksek midir? Yönetimin bunlara etkisinin ölçüsü ne düzeydedir?

3. KURUMSAL YÖNETİMİN ROLÜ

Kurumsal yönetim, ortaklar tarafından yönetim emrine tahsis edilen imkânların verimli sonuçlara ulaşmak amacıyla kullanılmasını ve yönetenlerin bu kullanımın neticeleri hakkında ortaklara hesap verebilmelerini hedefleyen bir sistemdir. Kurumsal yönetim, dar manada işletmenin ortaklarıyla münasebetlerini düzenleyen bir sistem olarak, geniş manada ise işletmeyle topluluğun münasebetlerini düzenleyen bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal yönetimde genel olarak kabul edilmiş dört temel ilke vardır, bunlar şeffaflık, hesap verilebilirlik, adil olmak ve sorumluluktur.

a. Şeffaflık

Mevcut yapı ve vakalar hususundaki bilgilerin erişilebilir, somut ve anlaşılır olması durumunu ifade eder. Bunun olması için işletmece bilgilendirici stratejilerin izlenmesi gerekir.

b. Hesap verilebilirlik

Alınan kararların doğruluğunu kanıtlama ve sorumluluğunu kabullenmedir. Yönetim fonksiyonunun ve mesuliyetlerinin açıklanabilir olmasını, ortakların ve yönetenlerin taleplerinin sıralanmasını ve alınan kararların objektif olduğunun yönetim kurullarınca takip edilmesini ön görmektedir.

c. Adil ya da Eşit Olmak

Ortaklara karşı eşit olunması hususunu düzenlemekle birlikte, oy kullanımı ve araştırma hakkı gibi düzenlemeler içerir.

d. Sorumluluk ilkesi

Kanunlar ile etik değerlere uygunluk durumunu teminat altına almak gayesiyle doğru hedefler belirlemeyi ve bu hedeflerin uygulanmasını hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda etkin ve doğru bir kontrol mekanizmasının yaratılması zorunludur.

SOX kanunuyla kamu unsurlarından hem denetleyenler hem de denetlenenler için güven aşılamaya çalışılmış, bununla birlikte şeffaflık ifadesinin muhasebede ehemmiyeti artırmıştır.

Ülkemizde kurum bünyesindeki yönetimle alakalı düzenlemeleri halka arz edilen şirketler için SPK hazırlamaktadır. İşletmelerin bu düzenlemeye göre faaliyet raporlarında kurumsal yönetim uyum raporu bulunmaktadır.

4. DENETİM KOMİTESİ VE GÖREVLERİ²³³

Türkiye'de SPK ve BDDK tarafından uygulamaya konan Denetim komitesi, fiilen denetim yapmamaktadır. Denetimlerle alakalı doğrudan herhangi bir sorumlulukları yoktur. Denetim komitesi, dış ve iç denetim prosesinin uygulanmasını, muhasebe, katma değerini, finansal raporlama ve iç kontrolle alakalı sistemlerin işlerliğini ve yeterlilik durumunu yönetim kurulu yerine takip etmekle sorumludur.

Denetim komitesi yönetim kurulunca oluşturulmaktadır. Denetim komitesinde yer alan üyeler icra görevi yapmamalıdır. Görevlerinin, yetki ve sorumluluklarının açık bir şekilde yer aldığı bir yönetmeliğin bulunması gerekmektedir.

4.1. Denetim Komitesinin İnceleyip Değerlendireceği Konular

- Riskin yönetilmesi
- Yıllık raporlamalar
- Yıl bazında iç denetim planlaması
- İç kontrolün sağlanması ve düzenleyici otoritenin kurallarına uyum
- İç denetime ilişkin sorumluluklar
- İç denetime ilişkin elemanların ve kaynakların yeterlilik düzeyleri
- İç denetime ait etkinlik düzeyi
- Finansal raporlamalar ve kontrol planları
- Bağımsız denetçiye ait sorumluluklar
- Bağımsız denetçi tarafından verilen tavsiyeler

²³³ İSMMMO, *İç Denetime Genel bir Bakış*, E-Kitap, 2015, s. 13-14.

4.2. Denetim komitesi iç denetim ilişkisi

ABD ve Avrupa'da meydana gelen muhasebe fiyaskoları bağımsız denetimi sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle SPK, oluşan ihtiyaçlar nedeniyle çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda ülkemizde borsada yer alan işletmelerin "denetimden sorumlu komiteler" (DK) kurması zorunlu hale getirilmiştir. Denetim Komitesi, yönetim kurulunca üyelerinin en az ikisinden oluşacak olup, temel görevi; işletmeye ait mali verilerin kamuya açıklanması, bağımsız denetim ve ortaklığa ait F sistemine ilişkin işleyişin ve etkinliğin gözetimidir.

Denetim Komitesi, ülkemiz açısından yeni olmakla beraber dünya çapında, pek çok ülkede uzun süredir bulunmaktadır. Pek çok uzman tarafından 2000'li yıllar "denetim komitelerinin yılları" şeklinde anılmaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmada şu iki husus ön plana çıkmaktadır;

a)Denetim Komitesinin etkinlik alanı genişlemektedir.

b)Denetim Komitesinde görev alan üyelerin uzmanlık durumu, bağımsız oluşu, zaman yönetimi ve kaynakların etkin kullanımı önem arz etmektedir.

Denetim Komitesiyle iç denetim yapanların ortak hedefi yönetim sürecindeki hataların ve usulsüzlüklerin önüne geçmektir. Ancak denetim kurulunun iç denetim yapanları gözleme görevi bulunmaktadır. Denetim Kurulu, iç denetimcilere destek vermelidir. İç denetçiye özgür çalışma ortamı hazırlamalı ve örgüt içi hiyerarşide statüsünün artırılması gerekmektedir. Bu iki merci arasındaki uyum, organizasyondaki hesap sorulabilirliği etkinleştirmelidir.

İç denetim raporlarının sunulduğu en mühim merci denetim komitesidir. Denetim komitesinin gereklilikleri değiştiğinde, iç denetim işlevi de birlikte değişmeli ve ya rolünü kaybetme riskini göze almalıdır. Denetim Komitesi ve iç denetçiler arasında var olan etkileşim seviyesinin artması yönetimin niteliğinde ve organizasyon yapısında güçlendirici etki yapabilmektedir.

5. ETKİN İÇ KONTROL SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASI

Finansal tabloların güvenilir olmasını, kuruma ait varlıklarının korunmasını, kurumda yapılan işlemlerin mevzuat hükümlerine göre yapılmasını ve işlemlerin etkin ve verimli yürütülmesini sağlamak amacıyla oluşturulan iç kontrol sistemi, kurum

açısından önem arz etmektedir. İç kontrolün önemi, hedefinden kaynaklanmaktadır.²³⁴ İç kontrolün temel hedefleri şunlardır:^{235 236}

- Kurum varlıklarının korunması.
- Muhasebe bilgilerinin doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması.
- Kurum faaliyetlerine ilişkin etkinlik ve verimliliğin artırılması.
- Bütün faaliyetlerde kurum politikalarına ve mevzuata uygunluğun sağlanması
- Belirlenen amaç ve hedeflere ulaşımın sağlanması.

Kurumlar büyüdüğü, faaliyetleri karmaşıklaştığı ve işlem sayıları arttığı sürece, yönetimin; varlıkların korunmasına, hataların ortadan kaldırılmasına ve politikaların değerlendirilmesine ilişkin amaçlar için zamanında güvenilir verileri elde etmesi zorunlu hale gelmiştir. Çağımızda kurumlarla alakalı kişilere bilgi akışı önemli bir hal almıştır. Kuruma ait bilgiler ve muhasebe verileri ekonomik ve dinamik bir şekilde hazırlanmalıdır. Muhasebe sistemi ve verilerinin güvenliğini sağlamada iç kontrolün önemli bir yeri vardır. Kurumun ekonomik varlıklarının yönetim kontrolünde olması etkili iç kontrol sistemi ile olur. Defter ve belgeler içinde aynı durum söz konusudur. Özellikle (verilerde oynama yapılabilmesi sebebiyle) muhasebe işlemlerinin bilgisayarlarla yapılması sonucu iç kontrol daha önemli hale gelmiştir.²³⁷ Denetim standartlarında bulunan uygulamalar da iç kontrolün önemini göstermektedir. Örnek olarak; 80. (Statement on Auditing Standards - SAS, No.80) denetim standardında kontrol ve denetimin artışında paralellik gözlenmekte olduğu belirtilmektedir. Yöneticiler ve muhasebeciler açısından iç kontrole daha çok ihtimam gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir.²³⁸

Sonuç olarak, etkin kullanılan iç kontrol sistemi kurum içinde oluşabilecek mühim hata, hile ve yolsuzlukları önleyerek, yönetimin doğru kararlar vermesini ve kaynaklardan tasarruf edilmesini sağlar. Bunun yanında ekonomik göstergelere güvence sağlayarak yatırımcıların ve paydaşların daha doğru kararlar vermesini sağlar. Ayrıca, iç kontrol sistemi bağımsız dış denetçiler vasıtasıyla yapılacak denetimi dar kapsamda tutarak denetleme maliyetlerini azaltır.

²³⁴ Terzi, a.g.e., s. 135-136.

²³⁵ Celal Kepekçi, **Bağımsız Denetim**, Genişletilmiş 5. Baskı, Avcı Ofset Matbaacılık, 2004, s. 71.

²³⁶ Ayşe N.Yereli ve Burak Özdoğan. **Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa, 2009, s. 60.

²³⁷ Mehmet Kalkinoğlu, "İç Kontrol Sistemi", **Vergi Dünyası**, 2003, Sayı: 265, s. 75.

²³⁸ Semra Karacaer ve Nurettin İbrahimoğlu, "İşletme Yönetiminde Muhasebe Bilgi Sistemi, İç Kontrol, Verimlilik İlişkisi ve Önemi", **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2003, 21(1), s. 218.

6. İÇ DENETÇİNİN ROLÜ

IAA tanımlarında iç denetim ; “İç denetim, işletme faaliyetlerinin geliştirilmesi ve onların değerlerini arttırmak gayesi ile yapılan özerk ve objektif bir güvence ve danışmanlık alma işlemidir. İç denetim, işletmeye ait risk yönetimi, denetim ve kurumsal yönetim prosesinin etkinliğini değerlendirmek ve gelişimini sağlamak amacıyla yönelik düzenli ve disiplinli bir metotla işletmeye ait hedeflere ulaşılmasına yardım eder.” İç denetim ve iç kontrol birbiriyle karıştırılmamalıdır. İç kontrol; işlemlerin her adımında ve her düzeydeki işletme çalışanı tarafından uygulanabilen, işlemlerin uygunluğu ve mali tabloların doğruluğu hususunda makul bir garanti sağlamayı hedefleyen bir oluşumdur. İç denetimse benzer amaçları gerçekleştirmek için düzenli olarak ya da gerekli görüldüğü takdirde, belli özelliklere haiz uzman iç denetçilerce, geriye dönük bir biçimde yerine getirilen bir faaliyettir.

7. HİLE DENETİMİNDE BAĞIMSIZ DENETÇİNİN SORUMLULUĞU

Denetçilerin mali tablolardaki hileleri tespit etme ile ilgili sorumlulukları, işletmelerdeki finansal süreçlerin tamamını direkt olarak etkilemektedir. Öncelikle sermaye piyasaları ve işletmeye ilişkin tarafların tümü hileli işlemlerden negatif olarak etkilenecektir. Güvenilmeyen bilgiye dayanıp alınacak kararlarla doğru neticelere ulaşamayacağından dolayı, hilelerin varlığı en az düzeye indirilmelidir.²³⁹ AICPA, IFAC, SPK gibi kuruluşların yayımladığı standartlarla denetçilere, hilelerin tespit edilmesi yönünde mühim sorumluluklar yüklenmiştir. Denetçilerin mesleki şüpheyi hareket etme gereği, denetçilerin arasında beyin fırtınası yapılması, mesleki itina ve dikkate ehemmiyet vermeleri bu düzenlemeler içerisinde belirtilmiştir. Hileleri kontrol altında tutabilmek, denetçinin işletme çalışanlarına ait bireysel davranışları iyi anlaması ile sağlanabilmektedir.

Bağımsız denetçiye ait sorumluluklar AICPA'nın yayınladığı tebliğlerle de düzenlenmiştir. Bu tebliğlere göre denetçiye, mali tablolarda var olan hilelerin ortaya çıkarılması, bu kapsamda işletmedeki hile riski etkenlerinin değerlendirilmesi, bu risklere karşılık verilmesi, risklerin raporlanarak bu hususta yönetim ile irtibata geçilmesi gibi sorumluluklar yüklenmektedir.²⁴⁰ IFAC tarafından düzenlenmiş olan ISA 240 standardıysa, denetçinin hileli işlemleri önlenmede herhangi bir sorumluluğunun olmadığını belirtmekle beraber, denetçinin mali tablolarda hile,

²³⁹ Banu Turhan Mengi, *Hileli Finansal Raporlama*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2013, s. 61.

²⁴⁰ Mengi, a.g.e., s. 62.

usulsüzlük ya da hata kaynaklı mühim yanlışlıkların olmadığına ilişkin makul oranda güvence sağlamak mecburiyetinde olduğuna değinmektedir. Hilelerden ya da hatalardan kaynaklanmış olan maddi yanlışlığa dair risk, denetimin planlama safhasında saptanarak mevcut bir hile ya da hatanın ortaya çıkarılması amacıyla yönetimden bilgi edinilmelidir. Denetçi, standart gereğine göre mali tablolardaki hilelerle hataları uygun denetim teknikleriyle bulmaya çalışmalıdır. Denetçinin bütün gayretlerine karşın hileli işlemlerin ortaya çıkamayabileceğinden mali tablolar içerisinde maddi yanlışlıkların bulunması hususunda doğal bir riskin yer aldığı da standartta bulunmaktadır.²⁴¹

Denetçinin hileyle ilgili sorumluluklarına dair diğer bir düzenlemeyse Türkiye Denetim Standartları'ndan 240 numaralı Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları standardıdır. Bu standart, hileyle ilgili açıklamaları ve denetçinin sorumluluklarını içermektedir. Standarda göre mali tablolarda bulunan yanlışlıklar, hatadan ya da hileden kaynaklanabilmektedir. Hatayla hileyi birbirinden ayırt eden unsur, mali tablolarda yanlışlığa yol açan eylemin kasıtlı biçimde yapılıp yapılmadığı hususudur. Bağımsız denetim standartlarının amaçları yönünden denetçi, mali tablolarda mühim bir yanlışlığa neden olan hile ile ilgilenmektedir.

Denetçiyle ilgili iki çeşit kasıtlı yanlışlık yer almaktadır. Bunlar, hileli finansal raporlama kaynaklı yanlışlıklar ile varlıkların kötüye kullanımından kaynaklanan yanlışlıklardır.²⁴² Standart hileyi önleme ve tespit etmedeki asıl sorumluluğun yönetimde ve üst yönetimden sorumlu olanlarda olduğunu ifade etmektedir. İşletme yönetimi tarafından, hileye olanak veren fırsatların azaltılarak hilenin önlenmesi, hilenin tespiti ve cezalandırılma ihtimali nedeniyle kişilerin hileye teşebbüsten caydırılması hususunda güçlü bir tutum sergilenmesinin önemi vurgulanmaktadır. Standarda göre denetçi, mali tablolarda yer alan hata ya da hileden kaynaklanan mühim yanlışlıkların olmadığına ilişkin makul güvence elde etmek ile sorumludur. Standartta, denetimin denetim standartlarına uygun biçimde planlanıp yürütülmesine rağmen, denetimdeki yapısal kısıtlamalar nedeniyle mali tablolardaki birtakım mühim yanlışlıkların tespit edilememe riski olduğu ifade edilmektedir. Hileden kaynaklanan mühim bir yanlışlığın tespit edilememe riskinin, hatadan kaynaklanan mühim bir yanlışlığın tespit edilememe riskinden daha yüksek olduğu, bunun nedeninin ise hilenin; işlemlerin kasıtlı biçimde kayda geçirilmemesi ya da denetçiye kasıtlı olarak

²⁴¹ Terzi, a.g.e., s. 118.

²⁴² Türkiye Denetim Standartları, 240 nolu Bağımsız Denetim Standardı, Giriş Bölümü Madde 3.

gerçek dışı açıklamalar yapılması gibi hilenin saklanması amacı ile dikkatli biçimde tasarlanarak karmaşık planları içerebileceğinden kaynaklanabileceği belirtilmektedir.

Standart, denetçiye ait, yönetimin yaptığı hileden kaynaklanan mühim yanlışlığı tespit edememe riskinin, çalışanlar tarafından yapılan hilenin saptanamama riskinden daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Denetçinin sorumluluğu, makul güvenceyi kazanırken yönetimce kontrollerin ihlal edilme olasılığını ve hataları ortaya çıkarmada etkili olan denetim prosedürlerinin hileyi ortaya çıkarmada etkili olmayabileceğini göz önünde bulundurup, bütün denetim boyunca mesleki şüpheciliğini sürdürmektir.²⁴³

Denetçinin amaçları; mali tablolarda bulunan hile kaynaklı mühim yanlışlık risklerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi, değerlendirilen hile kaynaklı mühim yanlışlık risklerine karşı yapılacak uygun fiillerin tasarlanarak uygulanması sureti ile bu risklerle ilgili yeterince ve uygun denetim kanıtının elde edilmesi ve denetim esnasında tespit edilen hileye ya da hile şüphesine karşı uygun işlerin yapılmasıdır.²⁴⁴ Standarda göre denetçi, hileden kaynaklanan mühim bir yanlışlığın olabileceğine dair olasılığın bilinci ile denetim boyunca mesleki şüpheciliğini devam ettirmek durumundadır. Denetim esnasında yapılan saptamaların, bir dokümanın sahte olabileceğine ya da dokümanda bulunan bilgilerin tahrif edilmiş olabileceğine inanmasına neden olması durumunda denetçi, araştırmalarına derinlik kazandırmalıdır. Yönetimden ya da üst yönetimden sorumlu olanların sorgulanması esnasında alınan yanıtların tutarsızlığı durumunda denetçi, bu tutarsızlıkları araştırmalıdır.

Hileden kaynaklandığından şüphe duyulan bir yanlışlığın neticesi olarak, denetimin devamı olanağının sorgulanmasına neden olacak istisnai durumlar ile karşılaşılması halinde denetçi, denetçiyi seçen kişi veya kişilere ya da düzenleyen kurumlara durumun rapor edilmesi zorunluluğunun olup olmadığı dahil olmak üzere, içinde bulunduğu koşullarda geçerliliği olan mesleki ve yasal sorumluluklarını tespit eder, yürürlükte bulunan mevzuata göre mümkün olması durumunda denetimden çekilmenin uygun olup olmadığına karar vermelidir. Denetimden çekilmesi durumunda üst yönetim sorumlusu olanlar ile denetimden çekilme gerekçelerinin müzakeresini yapar. Denetçiyi seçen kişi veya kişilere ya da düzenleyici kurumlara denetimden çekildiğini ve çekilme sebeplerini raporlamasını gerektiren mesleki ve yasal bir yükümlülüğünün olup olmadığına karar verir.²⁴⁵

²⁴³ Türkiye Denetim Standartları, a.g.e., Madde.8

²⁴⁴ Türkiye Denetim Standartları, a.g.e., Madde.10.

²⁴⁵ Türkiye Denetim Standartları, 240 nolu Bağımsız Denetim Standardı, Ana Hükümler Bölümü Madde 38.

Denetçinin, hile ve usulsüzlüklerin tespitindeki görevlerinin ve sorumluluklarının açıklandığı diğer bir düzenleme ise Sermaye Piyasası Kurumu'nun Seri: X, No:22 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği'dir. Tebliğdeki 6. Kısımın 3. Maddesinde denetçiye ait görev ve sorumluluklar belirtilmektedir. Bu görev ve sorumluluklar şunlardır:²⁴⁶

a) Denetçi, mali tablolardaki muhtemel önemli yanlışlıkları göz önünde bulundurup mesleki şüphecilik tutumunu muhafaza etmelidir.

b) İşletmeye ait mali tabloların hileden kaynaklanan mühim yanlışlıkları içermeye ihtimali karşısında denetim ekibinin kendi arasında fikir alışverişinde bulunması gerekmektedir.

c) Hile kaynaklı mühim yanlışlık risklerinin ortaya çıkarılması için kullanılmak üzere bilgi elde edilmesi için gereken denetim yöntemleri kullanılmalıdır.

d) Mali tablolar içerisinde hile ve usulsüzlük kaynaklı mühim yanlışlık risklerinin tespitine ilişkin hususların tamamının belirlenmesini, denetim ekibinin atanmasını ve idaresini, işletmenin kullandığı muhasebe politikalarının dikkate alınmasını ve uygulanacak denetim tekniklerine ait yapı, zamanlama ve kapsamın seçimi esnasında bu unsurların tümünün tahmin edilememesi riskinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

e) Tespit edilen hile ve usulsüzlükten dolayı mühim yanlışlık risklerine karşı gereken yaklaşım belirlenmelidir.

f) İşletme yönetiminden hile ve usulsüzlükle ilgili yazılı teyit mektuplarının alınması gerekmektedir.

g) İşletme yönetimiyle ve yönetim sorumlularıyla iletişim kurulmalıdır.

Tebliğdeki diğer bölümlerde mali tablolar içerisinde hileden ya da hatalardan kaynaklanabilecek mühim yanlışlıkların olmadığına dair makul oranda güvencenin sağlanması zorunluluğu ifade edilmektedir. Denetçinin makul seviyede güvence sağlayabilmesi için, denetim süresince mesleki şüphecilik tutumunun doğrultusunda çalışmalarını sürdürme zorunluluğu olduğu edilmektedir.

²⁴⁶ Terzi, a.g.e., s. 119.

8. HİLEYİ TESPİT ETMEK İÇİN KULLANILAN METODLAR

8.1. Veri Madenciliği

Genel manada veri madenciliği; bilgisayarlarda depolanan veriler içinden sayıbilim ve matematik yöntemlerinden faydalanarak verilerde bulunan gizli örüntüleri çözmek için kullanılan, farkına varılması güç bağları ortaya çıkaran, ileriye dönük öngörü yapılmasına yarayan ve bu alanda kaideler üreten veri taban teknolojisi ve tekniklerinin uygulanması durumu olarak ifade edilmektedir. İlk kez veri madenciliğinin kullanıldığı, ayrıca veri madenciliğinde en gelişmiş yöntem ve teknolojilerin kullanıldığı ABD’de, kamu kurumlarınca raporlar düzenlenmekte ve veri madenciliğine dair geniş tanımlamalar yapılmaktadır.

Hilenin tespit edilmesi, veri madenciliğinin en mühim tatbikat alanlarından biri olarak görülmektedir. ACL (Audit Command Language) vb. ticari veri madenciliği programlarında şüphe duyulan işlemlerin tespit edilmesi ve bildirimi, kimlik tespiti, arama ve eşleşme işlemleri yürütülür. 265 Veri madenciliği tatbikatları veri tabanları içinden verilerin çekilmesi ve çekilen verilerin çözümlenmelerinden oluşmaktadır. Bu nedenle veri tabanlarına işlemlerle ilgili verileri ileten Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) yazılımlarının da bu aşamada araştırılması icap etmektedir. Yapılan bu çalışma sadece bilgi teknolojileri incelemesi amacına yönelik değil verilerin güvenilir olması ve sistemli müdahaleleri tespit etmeye yöneliktir. 266 Veri madenciliği faaliyetleri çeşitli şekillerde gruplandırılabilir. Bu gruplandırmalardan bir tanesi aşağıdaki gibidir:

- Kümeleme/Bölümlenme (Clustering/Segmentation) : Bu metot da, kümelerde toplanan ya da bölümlere ayrılan veriler, niteliksel olarak benzeşenler kendileri arasında gruplandırılmaktadır. Böylece benzeş türde olmayan veriler grubun dışında yer almakta ve ilgili veriler şüpheli veri olarak incelenmektedir. Diğer bir anlatımla veri tabanı bünyesinde bulunan her verinin bağlı bulunduğu veri setinin öngörülebilmesi ve bu şekilde normal olmayan davranışı görülen verilerin tespit edilebilmesi amaçlanmaktadır.

- Verilerin grafik olarak gösterimi (Visualization) : Bu sistemde verilerin grafiksel gösterimi yapılmakta ve iki ve daha fazla boyutlu grafikler kullanılarak veri setinde gizlenen anormal oluşumlar saptanabilmektedir.

- Öngörü modellemesi (Predictive modeling) : Veri madenciliği kapsamında genel ve mühim uygulamalar, öngörü gerektirmektedir. İlgili yöntemin gayesi öngörü vasıtasıyla anormal oluşumların tespit edilebilmesidir. İlgili yöntem, veri setiyle alakalı bir takım temel özelliklerin analiz edilmesinde kullanılmaktadır.

• Bağlantı çözümlemesi (Link analysis) : Bu usulün gayesi, veri setinde bulunan kayıtlar ya da işlemler arası bağlantıyı oluşturmak yolu ile analiz etmektir. Diğer bir anlatımla veriler arasında yer alan mühim ilişkileri ortaya çıkartmaktır.

• Sapma tespiti (Deviation detection) : Bu usulde beklentiler göz ününde tutularak sapma analizi yapılmaktadır. Bu şekilde muhtemel saptamalardan daha çok olanlar olağandışı değerlendirilmektedir.²⁴⁷

• Bağımlılık modellemesi/analizi (Dependency modeling/analysis): Bu usulde değişkenlerin arasındaki bağımlılıklar dikkate alınmaktadır.

• Özetleme (Summarization): Veri madenciliği, günümüz dünyasında birçok sanayi, perakende, güvence ve iletişim işletmeleri bünyesinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

8.2. Analitik İnceleme Yöntemleri

Analitik inceleme yöntemlerinin tanımı AICPA (American Institute of Certified Public Accountant-Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Kurumu) tarafından 1988'de yayınlanan SAS No:56 "Analitik Prosedürler" yönetmeliğinde şu şekilde yapılmaktadır; "bir takım mali ve mali olmayan verilerle işletmeye ait kayıtlar arasında bulunan anlamlı ilişkilerin incelenmesi ile ulaşılan bilgilerin, denetçilerce geliştirilen beklentilere uygunluğuna bakılması işlemlerine analitik inceleme yöntemleri adı verilmektedir".²⁴⁸

SPK'nın yayınladığı (Seri:X, No:22) No'lu tebliğin, onsekizinci kısmındaki 2. Maddesindeki tanıma göre:²⁴⁹ Bu kısım, mali ve mali olmayan bilgilerin arasındaki inandırıcı ilişkilere dayanan faaliyetlerin ortaya çıkardığı finans bilgilerinin değerlendirilmesinde kullanılan ve ilgili bilgilerle uyumsuz ilişkilerin ya da tespit edilen tutarlardan saptamaların ve dalgalanmaların soruşturulmasını da kapsayan analitik inceleme teknikleriyle bu tekniklerin risk değerlendirme ve ek bağımsız denetim tekniği biçiminde kullanılmasına dair hükümleri kapsamaktadır. Bu denetim tekniği, denetimin planlanması, denetim ve denetimin tamamlanması aşamalarında yararlanılabilecek bir tekniktir. Bu teknikle denetçi, işletmenin birden fazla hesap dönemine ait finansal durumundaki ve faaliyet sonuçlarındaki gelişmeleri ve değişimleri karşılaştırarak bunların sonuçlarını kendi içinde ya da sektörel olarak

²⁴⁷ Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, a.g.e., s. 109.

²⁴⁸ Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, a.g.e., s. 111.

²⁴⁹ Terzi, a.g.e., s. 139.

değerlendirilebilir. Analitik inceleme prosedürleri kullanılarak gerçekleştirilen denetim çalışması üç aşamada oluşmaktadır.²⁵⁰

- Hesaplar ya da oranlar açısından beklentilerin geliştirilmesi,
- Denetçi vasıtasıyla geliştirilen beklentilerin dışında kalan olağan dışı ve belirgin farklılıkların saptanması,
- Saptanan bu farklılıkların iş hayatındaki bir etkenden mi yoksa mali tablolarda yer alan mühim düzensizliklerden mi kaynaklandığının araştırılması. Son yıllarda meydana gelen gelişmeler çözümsel inceleme prosedürlerinin denetim de yer alan aşamalarda kullanımını mühim bir konuma getirmiştir. Analitik inceleme prosedürlerindeki asıl amaç işletmeye ait denetçiye sunulan verilerle işletme içinden ve işletme dışından sağlanan alakalı verilerin çeşitli şekillerde karşılaştırılarak ortaya çıkarılan neticelerle denetim aşamalarına yön verilmesidir.²⁵¹ Örneğin; işletmeye ait cari yılda hesaplanan faiz giderleriyle geçmiş yıllarda hesaplanan faiz giderlerinin karşılaştırılmasıyla denetçinin bir karara ulaşması, incelenen yıla ait satış karlılığıyla sektöre ait satış karlılıklarının karşılaştırılarak bir sonuca ulaşılması analitik inceleme prosedürlerinin muhteviyatını oluşturmaktadır. Analitik inceleme prosedürlerinin denetimlerde kullanılmasının temel amaçlarını 4 başlık altında toplayabiliriz:

- Müşteriye ait işin anlaşılabilir olmasını sağlama,
- İşletmeye ait faaliyetlerin devamlılığını sağlama yeteneğinin saptanması,
- Finansal tablolarda bulunan muhtemel hataların varlığının tespit edilmesi,
- Denetimde kullanılan testlerin ayrıntısının azaltılması

8.3. Örneklem Yöntemi

Örneklem yöntemi bir ana kütlede seçilmiş az miktardaki birimlerden oluşan bir örnek grubunun incelenerek elde edilen sonuçların bütün ana kütle için genelleştirilmesidir. Yöntemde örnek grubu ana kütlede tesadüfi olarak seçilir ise, buna tesadüfi veya istatistikî örneklem, iradi olarak seçilir ise, iradi örneklem adı verilir.²⁵²

İstatistikî örneklem yönteminin iradi örneklem yöntemine göre bazı üstünlükleri vardır. Bu üstünlükler şöyledir;

- Örneklem sonuçları tarafsız bir şekilde değerlendirilebilir,

²⁵⁰ Terzi, a.g.e., s. 135-136.

²⁵¹ Gürkan, S., Bilgisayar Destekli Denetim Tekniklerinin (BDDT) Muhasebe Denetimine Etkileri ve Türkiye'deki Bağımsız Denetim Kuruluşlarının BDDT Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak, 2008, s. 50 (**Yüksek Lisans Tezi**).

²⁵² Gürkan, a.g.e, s. 50.

- Maliyet ve zaman tasarrufu sağlanmaktadır.
- Ana kütlede seçilecek örnek birimin büyüklüğü, ekonomik ve etkin biçimde önceden belirlenebilir.
- Örnekleme hatasının tahmini yapılabilmektedir.

Ana kütlede seçilecek örnek birimin büyüklüğünün belirlenmesinde aşağıdaki formül kullanılabilir.²⁵³

$$n = s^2 / ((KEHT / GK \times N)^2 + S^2 / N)$$

Bu formülde;

n : örnek birim sayısı

S : ana kütle tahmini standart sapmasını

KEHT : kabul edilebilir hata oranını

GK : güvelik katsayısını

N : ana kütle toplam birim sayısını ifade etmektedir.

8.4. Sürekli Denetim

Enron Skandalı etkilerinin azaltılma çalışması ve kurumsal idare uygulamalarının iyileştirilebilmesi için ABD'de 2002 senesinde yayımlanan, Halka Açık Şirketler Muhasebe Reformu ve Yatırımcıyı Koruma Kanunu ya da diğer bir ifadeyle Sarbanes-Oxley Kanunu gibi karşılaşılan yasal düzenlemenin yanında, denetim standartlarında ve yazılımlarında görülen sürekli değişim, denetçilerin yeni yöntemler uygulamasına olanak sağlamaktadır. Yaşanan denetim fiyaskolarının ardından, denetim işlemine karşı kaybolan güvenin iadesi ve denetim imajının revize edilmesi yalnızca bu şekilde sağlanabilmektedir. Bu amaca yönelik, kağıt kullanılmayan ve zamanında yapılmış kayıtların muhasebe ortamında hazırlanmış mali tablolara uygunluk verebilmek için elektronik denetim argümanlarının toplanması sürecini ifade eden sürekli denetim çalışmaları, ilk olarak 1990'lı yılların başlarında AT&T, Siemens, HCA Inc., Unibanco, New York Federal Reserve ve IBM'de yapılmıştır.²⁵⁴ Sürekli denetim yaklaşımının daha kolay anlaşılabilmesi açısından kontrol ve risk ifadeleri üzerinde durulması gerekmektedir. Kontrol, riski en aza indirmek için yapılan çalışmalardır. Kontrol eksikliği bulunan noktaları saptamak olması muhtemel risk noktalarını saptamak anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, denetim yapanlar riskleri değerlendirerek kontrolün tam olmadığı noktaları da tespit

²⁵³ Bozkurt, 2015, a.g.e., s. 241.

²⁵⁴ Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, a.g.e., s. 114-115.

edebilmektedirler. Çünkü sürekli denetim yaklaşımı işletmenin²⁵⁵ kontrol ve risk etkenlerinin sürekli bir şekilde değerlendirilmesi işlemini öngörmektir. Bu aşamada sürekli denetimin iki temel unsuru ortaya çıkmaktadır.²⁵⁶

- Devamlı kontrol değerlendirilmesi, kontrole dayalı güvencenin sağlanması amacıyla denetçiler tarafından kullanılan eylemleri kapsamaktadır. Sürekli kontrol değerlendirmesi denetim yapanlara -yönetim ve denetim komitesine- kontrol mekanizmalarının işlerliği hususunda devamlı değerlendirme raporu sunabilme olanağı sağlamaktadır. Sürekli denetimin, işletmeye ait kontrol sistemini devamlı bir şekilde takip etmesi, olası bir sapma durumunda erkenden müdahale olanağı sağladığı için önemlidir.

- Sürekli risk değerlendirmesi, işletme bünyesindeki risk düzeylerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi hususunda denetleyenlerin gerçekleştirdikleri eylemleri içermektedir. Bu yöntemle denetçiler; kuruma ait riskli alanları tespit etmekte, bu çeşit riskleri sınıflandırmakta ve sayılı denetim kaynaklarının daha verimli bir şekilde dağıtımını sağlamaktadırlar. Sürekli denetim sürecinin gayeleri tabloda gösterilmektedir.

²⁵⁵ Ümit Ataman vd. , **Muhasebe Denetimi Uygulamaları**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 68.

²⁵⁶ Adnan Dönmez, Bağımsız Denetim Sürecinde Kullanılan Analitik İnceleme Prosedürlerinin Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye'de SPK'dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2008, s. 41 (**Doktora Tezi**).

Tablo- 3 Sürekli Denetim Sürecinin Aşamaları

Sürekli Denetim Amaçları	
<p>Sürekli denetim için hedeflerin tanımlanması</p> <ul style="list-style-type: none">• Üst yönetimin desteğinin sağlanması ve sürdürülebilmesi• Anahtar bilgi sistemlerinin ve veri kaynaklarının saptanması• İş aşamalarının ve bilgi sistemlerinin tanınması • Bilgi teknolojileri yönetimiyle olan ilişkilerin geliştirilmesi	
Veri Girişleri ve Kullanımı	
<ul style="list-style-type: none">• Analizlerde kullanılan araçların seçilmesi ve alınması• Erişim ve analiz kabiliyetlerinin geliştirilmesi• Denetçinin analiz kabiliyetinin ve tekniğinin geliştirilmesi• Bilginin bütünlük ve güvenilirlik açısından değerlendirilmesi• Bilginin hazırlanması	
Sürekli Kontrol Değerlemesi	Sürekli Risk Değerlemesi
<ul style="list-style-type: none">• Kritik kontrol noktalarının belirlenmesi• Kontrol kurallarının ve istisnaların tanımlanması• Kontrollerin test edilmesi ve açıkların belirlenmesi için teknolojik desteğin oluşturulması	<ul style="list-style-type: none">• Değerlendirilecek varlıkların tanımlanması• Risk kategorilerinin belirlenmesi• Risk/performans göstergelerinin belirlenmesi• Risklerde görülen artışların ölçülmesi amacıyla analitik testlerin programlanması
Raporların ve Sonuçların Yönetilme Aşaması	
<ul style="list-style-type: none">• Sürekli denetleme tetkiklerinin sıklığının saptanması• Kontrolde görülen açıkların ya da artış gösteren risk düzeylerinin belirlenmesi• Ulaşılan sonuçların önemine göre sıralanması• Denetim açısından uygun görüşü oluşturarak sonuçlarını yönetime bildirmek• Raporlamayı, izlemeyi ve takip etmeyi gerektiren neticeleri yönetmek• Eylem aşamasına gelen sonuçları değerlendirmek• Sürekli denetimin etkin olup olmadığını değerlendirmek ve izlemek	

8.5. Hile Değerleme Sorgulaması

Şüphelenilen bir hileyi ortaya çıkarmak amacıyla yalnızca sorular sorulur ve hilelerle alakalı bilgiler toplanır. Bu yöntemde, hile yapanın yakalanmadan şirketi nasıl dolandırabileceğine dair herhangi bir çalışana sorular sorularak alınan yanıtlar

araştırılmakta, bu uygulamayla işletme bünyesinde bir hile girişiminin olup olmadığı bilgisine ulaşılmaya çalışılmaktadır.²⁵⁷

8.6. Fısıltı Yönetimi ²⁵⁸

“Whistleblowing” manası esas olarak genel kullanım sahasına sahiptir. Türkçeye tercümesinde “düdük çalma” anlamı taşıyan bu anlatımın, ilk olarak 50 yıl önce okulların bünyesinde ve türlü oyunlarda, yöneticiler tarafından, dikkat çekmek ya da süren faaliyeti duraklatmak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Fısıldayıcının (whistleblower), yaptığı görev her ne kadar saygı duyulmayı hak eden, iyi bir iş gibi gözükse de muhbir, ajan, köstebek, ispiyoncu gibi olumsuz sıfatları bulunan kötü bir imajı vardır. Fısıltı mevhumu yaygınlaştıkça, kavramsal karmaşanın daha da fazlalaşacağı görülmektedir. Bu sebeple, konuya hukuki bir çözümleme getirilerek muhbir ve fısıldayan ayrımının yapılması ve sosyal faydası bulunan bu işlemin uygulama sahasının genişletilmesi gerekmektedir. Yanlışla ilgili işletmeye ait iç birime yapılan ihbar iç fısıltı, işletmenin dışına (medya veya düzenleyici kuruluşlara) yapılan ihbarsa dış fısıltı olarak tanımlanmaktadır. İç fısıltı, farkına varılan yanlış ile alakalı gereken düzeltmeyi yapabilecek organizasyon içinde görev alan ilgiliye yapılır. İç fısıltının, dış fısıltıya nazaran avantajları bulunmaktadır. İç fısıltı, işletme bünyesinde yanlışlıkların büyüyerek skandala dönüşmeden organizasyon bünyesinde halledilebilmesini sağlar. Bu faydalar dışında iç fısıltı, işletmede etik bir atmosfer oluşturarak, çalışanlara etik olmayan davranışların bildirilmesi için cesaret vermektedir. Örneğin; IBM, fısıldayanları himaye edici bir politika uygulamaktadır. Çalışanlar, isimleri açıklanmamak koşuluyla, firmada uygulanan etik değerleri ve firmada yer alan uygulamaları yasallık açısından kolayca sorgulayabilmektedirler. IBM, bu politika ile yönetenleri ya da çalışan bireyleri hakkında adaletli olmayan, kanuna uygun olmayan ya da etik dışı pek çok davranışın farkına vararak gereken önlemleri almayı başarabilmiştir.²⁵⁹ Fısıltı hareketi ya da bir çeşit ihbar düzeneği, hilelerin önüne geçilmesinde ya da erken farkına varılmasında, etkili bir iç kontrol vasıtasıdır. Dikkat edilmesi gereken husus, fısıldayanın güdüleridir. Örnek olarak kişisel fayda sağlamak amacı ile fısıltı eylemini yapan çalışanın, işletmeye ait iç kontrolün etkinliğini ve doğruluğunu bozabileceği olasılığı unutulmamalıdır. Fısıltı mekanizmasının başarıya ulaşabilmesi için, fısıldayanın:

²⁵⁷ Ataman vd., a.g.e., s. 68.

²⁵⁸ Şükran Güneş, İşletmelerde Hile Riskinin Önlenmesi Ve Hastane İşletmelerinde Uygulama, SBE, Okan Üniversitesi, İstanbul, 2014, s. 109-111 (**Yüksek Lisans Tezi**).

²⁵⁹ Ulucan Özkul ve Özdemir Almali, a.g.e., s. 116.

- Yanlış olan eylemi tanımlamasında gereken etik hassasiyete,
- Yanlış olan faaliyeti kavrayacak yeteneğe,
- Eylemi bildirme ya da raporlama haline dönüştürebilecek kararlılığa sahip olması, gerekmektedir. Hileli oluşumlar hususunda yapılan açıklamalar yönetim tarafından ivedilikle değerlendirilmeli ve açıklığa kavuşturulmalıdır. Asılsız ihbarlar ya da çekememezlik duygusuyla yapılan açıklamalara net bir tavırla karşılık verilmelidir. Proaktif hile denetlemesinde fısıltı yönteminin (whistleblowing) hedefi aşağıda yer almaktadır:

- Bilgi sahibi olunmayan durumlarla ilgili bilgi almak,
- Uygulamalar hususunda kendini güvence altına almak,
- Durumlarla ilgili cevapları alarak belirleyici tedbirler almak,
- Uygulamalar hususunda geri bildirim (feedback) alarm olanağı sağlamak.

Yapılan birçok araştırma, su istimalin farkına varılması hususunda en doğru yöntemin, iç veya dış denetimlerle değil, bildirim düzenekleri olduğunu göstermektedir. İşletmelerin bildirim sistemleri oluşturup bu sistemi en verimli şekilde çalışır halde tutması mühimdir. Verimli şekilde çalışmadan kastedilen, personelin bilgilerinin gizli tutulacağı, bildirimleri nedeniyle herhangi bir sıkıntı yaşamayacakları, bildirimlerinin önemle araştırılacağını bildikleri işleyiştir. Bu aşamada karşılaşılmaması muhtemel risk, gerçeği yansıtmayan, misilleme ve ya kötüleme nedeniyle yapılacak bildirimlerin araştırılması aşamasında gereksiz zaman kaybı oluşmasıdır. Bununla birlikte KPMG Amerika tarafından yapılan araştırmada, sisteme yapılan geri bildirimlerin %70'e yakın oranda doğru olduğu görüldüğünden, geriye kalan %30'luk oranın araştırma aşamasının mühim zaman kaybı oluşturmayacağı öngörülmektedir.

8.7. Çarpaz Denetim Tekniği

Muhasebe adına oluşturulan hesapların işleyiş kurallarını temel alarak yürütülen bir denetim tekniğidir. Ne tür hesapların birbiri ile karşılıklı çalıştığı belirlenmekte, karşılıklı çalışmaması gereken hesaplar aynı kayıt içerisinde yer alması durumunda anormal durumun varlığı tespit edilerek incelenmesi gerekmektedir. Bu durumda hesaplar ile birlikte tutar denkliği de sağlanmalıdır. Hesaplar ve tutarlar arası farklılıklar incelemeye değer bir durumun olduğunu ortaya çıkartır.²⁶⁰

²⁶⁰ Fikret Çankaya ve Bilal Gerekan, "Hile Denetçiliği Mesleği ve Sertifikalı Hile Denetçiliği Mesleki Standartları ve Ahlak Kuralları", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Nisan 2009, 9(28), s. 100.

8.8. Kırmızı Bayraklar Tekniği

Denetçi tarafından hileler ile ilgili detaylı inceleme gerektiren noktaların saptanması ve bunların tanımlanmasına yönelik yöntemlerdir. Bu teknik, işletmelerde hile belirtilerinin incelenmesine, araştırılmasına hilenin var olup olmadığına yönelik olarak yapılan çalışmaların bütünüdür.

İşletmelerde yapılan hile belirtileri,

- Muhasebe ile ilgili anormallikler,
- İç kontrol zayıflığı,
- Analitik anormallikler,
- Aşırı yaşam biçimleri,
- Olağın olmayan davranışlar,
- Şikâyetler, uyarılar ve imalar

Olarak sınıflanabilir. Bu teknik sonuca götürmek yerine birçok işletmede pek çok hilenin olabileceğini ortaya koyar. Çalışmamızın finansal tablo hileleri bölümünde teknik konusunda bilgiler verilmiştir.

8.9. Benford Kanunu²⁶¹

Benford kanunu, veri gruplarındaki sayısal tekrarların düzeyini saptamak için kullanılmaktadır. Böylece veri gruplarındaki normal olmayan sayılar belirlenebilmektedir. Benford kanunu, verilerin normalde aynı hallerde meydana geldiği ya da olayın öteki olaylara bağılı bulunduğu ve genelde 1, 2, 3'le başladığı esas alınmaktadır. İlgili kanun, rakamların gerçeklik durumunun değerlendirilmesi ve hile içerenlerin tespiti konusunda önemli bilgiler vermektedir. Bu sistem, bireylerin rastgele rakam uyduramayacaklarını varsaymaktadır. Bunun sonucu doğal oluşacak rakamlar Benford kanunuyla belirlenmekte, doğal oluşan rakamlarla beyan edilen rakamların farklılık göstermesi durumunda ise beyanda yer alan rakamların hile yapılarak üretilebileceği öngörülmektedir. Benford tarafından, 1920-1930 yılları arasında yapılan araştırmalar ilk basamakta yer alan sayıları test etmiş ve 1 sayısının ilk basamakta yer alması ihtimalinin diğer basamaklarda yer alma ihtimalinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo- 4 Benford Yasasına Göre Rakamların Çıkış Frekansları

Bir sayının ilk rakamı	1	2	3	4	5	6	7	8	9
İlgili frekanslar	30,10%	17,60%	12,50%	9,70%	7,90%	6,70%	5,80%	5,10%	4,60%

²⁶¹ Terzi, a.g.e., s. 54.

8.10. Doğrulama, İstisna Ve Doğruluk/Eş Kopya Testleri²⁶²

Bilgisayar destekli denetleme teknikleri denetçiye, aşırı büyük maaşlar, fazla mesai, ikramiye ve izin gibi olağanüstü sıra dışı kalemlerin tanımlanmasında yardımcı olabilmektedir. İstisna testleri ile denetçi, işletmede içerisindeki hile yapılma ihtimali olan olağandışı kalemler ya da istisnai durum ve olaylar üzerine yoğunlaşabilmektedir. Doğruluk ve eş (kopya) testleri, hayali ya da ayrılan çalışanların belirlenmesinde kullanılmaktadır. Bilgisayar destekli denetleme teknikleri programıyla çalışanlara ait sosyal güvenlik numaraları ve adların uygunluğu kontrol edilebilmekte ya da direkt kullanılmakta olan banka hesap numarası için aynı kontrol yapılabilmektedir.²⁶³

Bilhassa alıcı ve satıcılar gibi hesaplar içinse mutabakat mektuplarıyla sağlıklı kontroller yapılabilmektedir. İlgili firmadan cari hesap dökümü ya da belirli tarih itibarıyla hesap bakiyesi yazılı biçimde istenmektedir. Herhangi bir hilenin ve usulsüzlüğün varlığı ihtimaline karşın yanıtın da yazılı biçimde ve yönetim kurulu üyeleri ya da direkt denetçiye ait adres gibi işletme haricinde değişik bir adrese gönderilmesi talep edilir. Böylece elde edilen bilgiler, işletme kayıtlarıyla kontrol edilip, varsa tutarsızlıkların sebebi araştırılır.

8.11. Yapay Sinir Ağı²⁶⁴

Yapay sinir ağlarının temel aldığı kavram, biyolojik zekânın benzetimi kavramıdır. İnsan zekânının beyinde bulunan nöronlar tarafından diğer nöronlara sinyal göndermesi sonucunda etkileşimden ortaya çıkmasına dayalı olarak, sistemlerin tasarımında insan beynine ait fonksiyonun taklit edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu ağlar, düğümler ve bu düğümler arası bağlantılardan meydana gelmektedir. Bu yapı, insan beyinde bulunan nöronlarla sinapsların arasında var olan ilişki ile benzerlik göstermektedir.²⁶⁵

Yapay sinir ağlarının kullanım süreci kısaca şöyle belirtilebilir: Bu model öncelikle veriler yoluyla eğitilmektedir. Bu süreçte modelin oluşturulmasına yarayan programlar kullanılabilen ve böylelikle çok kısa sürede netice alınabilmektedir.

²⁶² Mehmet Demir, Benford Yasası ve Hile Denetiminde Kullanılması, SBE, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2014, s. 67 (**Yüksek Lisans Tezi**).

²⁶³ Murat Kiracı, Hile Riski Değerlemesinin ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye'de SPK'dan Yetki Alan Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004, s. 135 (**Doktora Tezi**).

²⁶⁴ Demir, a.g.e., s. 68.

²⁶⁵ Melih Erdoğan, **Denetim Kavramsal ve Teknolojik Yapı**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2006, s. 181.

Yapay sinir ağı bu eğitim verilerinin arasındaki ilişkileri öğrenmekte, onları işlemekte, çözümlenmeler yapmaktadır. Sonrasında karar verilmesi talep edilen konuya ilişkin dataolar yapay sinir ağına aktarılır. Son aşamada ise bu veriler doğrultusunda model, karar verir.²⁶⁶

8.12. Uzman Sistemleri²⁶⁷

Uzman sistem, insana ait düşünme sürecinin taklit edildiği bir bilgisayar programının adıdır. Bu programdaki amaç, kullanıcıya ait vazifelere dair gerekli yeteneklere ve kararlara yönelik performansın artırılmasıdır. Bu sistemler, belli bir sahada bireysel tecrübe kazanacak kadar çalışan ve uzmanlaşan birinin düşünme sürecini taklit etmektedir.

Bu sistem, belleğinde saklamış olduğu bilgileri işlemek suretiyle, uzmanlık bilgisi gerektiren problemlere çözüm önerileri üreten bir yazılımdır. Bilindiği üzere uzmanlık gerektiren bir sorundaki çözüm tek değildir. Değişik uzmanlara ait farklı ve birbirinden gelişmiş çözümler olabilmektedir. Uzman sistem, yazılıma dönüştürülmüş uzman fikirlerinin belli bir probleme uygulanıp, karar alıcının en doğru kararı alması için yardımcı olmaktadır. Bu sistem, istendiği zaman gerçekleştirdiği işlerle ulaştığı neticelerle ilgili açıklamalar yapabilip gerekçelerini de verebilen bir sistemdir. Uzman sistem, kendisine daha evvel belirtilmeyen ya da gerçekleşmeyen bir problem verildiğinde öncelikle belleğinde bulunan ilgili verileri taramakta ve bunlara bağlı ilişkileri incelemektedir. Daha sonra, doğru yanıtı bulduğundan emin olana kadar döngü içindeki sistemin çözümleri ile problemin öğelerini eşleştirmektedir. Uzman sistemden doğru ve anlamlı sonuçların alınabilmesinin yolu, verilen kurallarla bilgilerin, o husustaki uzmanlara ait karar verme ve yorumlama mekanizmasının doğru ve sistematik olarak yansıtılmasıdır. Yani bir uzman sistemde başlıca amaç, karar vericiler açısından bazı sahalardaki uzmanlara ait deneyimlerin ve bilgilerin işe yarar duruma getirilmesidir.²⁶⁸

9. HİLENİN ÖNLENMESİ AMACINA YÖNELİK YAPILAN DÜZENLEMELER

Hileyi önlemeye ilişkin düzenlemelerde ABD'deki muhasebe meslek örgütü olan AICPA etkin olarak diğer ülkelerde bu mesleki örgütün belirlediği kuralları kendilerine esas kabul etmiştir. AICPA bilhassa Enron skandalı ile büyük bir prestij kaybederek

²⁶⁶ Kiracı, a.g.e., s. 135.

²⁶⁷ Demir, a.g.e., s. 68.

²⁶⁸ Melih Erdoğan, a.g.e., s. 179.

2002'de çıkan Sarbanes Oxley Yasası (SOX) ile bağımsız denetimde bulunan yetki gücünü kaybetmiştir.²⁶⁹

Bu gelişmelerin diğer ülkelere de etkisi olmuştur. Çoğu ülkede hilenin önlenmesiyle ilgili düzenlemeler yine Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan düzenlemelerin çerçevesinde olmuştur. Türkiye'de var olan yasal düzenlemelerin de buradan hareket ile açıklanması daha uygun olacaktır.

Denetim standartlarının öncelikle AICPA tarafından 1947 yılında oluşturulduğu bilinmektedir. 1973 yılı itibariyle bu standartlar, SAS (Statements on Auditing Standards) şeklinde yayımlanmaya başlamıştır. SAS 53'e göre düzensizlikler, mali tablo okuyucularının yanılgısına yol açan yönetim hilesi olarak isimlendirilen hileli finansal raporlamalara ve aktiflere ait yanlış bildirimleri içermektedir. Bu standart denetim esnasında denetçinin hileyi belirlemesine ilişkin beklentileri ile sorumluluğunun gerçekte ne olduğu arasındaki boşluğun daraltılması amacıyla yayınlanmıştır.²⁷⁰

SAS 82 ise hile sözcüğünü denetimde en öne getirerek denetçiye nereye bakabileceği hususunda yer göstermektedir. Denetçilerin hem hilenin belirlenmesinde hem de dava edilmeleri halinde kendilerini koruyabilmeleri amacıyla kırmızı bayraklar listesini hazırlamıştır. SAS 99'da ise denetim planlamasında hilenin daha çok incelenmesi ve hilenin muhtemel varlığına dair işletme yönetimlerine direkt sorgulama yapılması zorunlu kılınmıştır. Böylelikle denetim yönünden hilenin önlenip caydırıcı hale getirilmesinin ehemmiyeti daha çok artmıştır.

9.1. Türkiye'de Yapılan Düzenlemeler

Türkiye'de mali tabloları düzenleme ve bunların işletme ile ilgili taraflara sunulmasına dair ilke ve kurallarla hileye ilişkin düzenlemeler, Türk Ticaret Kanunu, Sermaye Piyasası Kurulu, Kamu Gözetim Kurumu ve Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK) mevzuatında bulunmaktadır. Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerden çıkarılan dersler ABD'de yer alan modellerin esas alınıp düzenlemeler yapılmasını teşvik etmiştir. Sermaye Piyasası Kuruluna ait Seri X, No:22 sayılı Sermaye Piyasası'nda Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği'nin 5. Maddesine göre; hilenin önlenip ortaya çıkarılmasındaki asıl sorumluluk, işletmenin yönetimine ve yönetimin sorumlularına aittir. İşletme yönetiminin hileleri ve usulsüzlükleri önlemek için gereken tedbirleri alıp uygulanacak yaptırımları saptaması

²⁶⁹ Nermin Çıtak, *Hileli Finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 112.

²⁷⁰ Çıtak, 2009, a.g.e., s.112.

gerektiği, böylece işletmedeki çalışanlara hileye asla başvurulmaması hususunda açık bir ikazda bulunulmuştur. Yine aynı tebliğe göre mali tabloların bütün yönleri ile gerçeği yansıtacak biçimde hazırlanmasını sağlayacak kontrollerin uygulanması gereğine dikkat çekilmiştir.²⁷¹

Böyle kontrollerin mali tablolarla ilgili mühim yanlışlıkları ortadan kaldırmayacağını fakat işletme yönetimi tarafından hileleri önleme ve ortaya çıkarmak için uygulamaya konulacak kontroller seçilirken, mali tabloların hileden ve usulsüzlükten kaynaklanan mühim yanlışlıkları içerebileceğinin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Denetçinin hileyle ilgili sorumluluklarına dair bilgiler, 240 numaralı Bağımsız Denetim Standardında düzenlenmiştir. Bu standarttaki açıklamalar, çalışmanın denetçinin hileye ilişkin sorumlulukları başlığında yer almaktadır.

9.1.1 Maliye Bakanlığı Tarafından Yapılan Düzenlemeler²⁷²

1992 yılında Maliye Bakanlığınca 1 Sıra No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği yayımlanmıştır. Bu tebliğe, hedefin; bilanço esasında defter kaydı yapan gerçek ve tüzel kişilere ait girişim ve şirketlerin işlemlerinin ve neticelerinin sıhhatli ve doğru şekilde muhasebe kayıtlarının yapılması, ekonomik tablolar vasıtasıyla ilgili kişi ve kuruluşlara ulaştırılan verilerin tutarlı olma durumu ve kıyaslanabilirliklerinin değişime uğramadan gerçeği ortaya koymasını ve işletmeler üzerinde denetim faaliyetlerini kolaylaştırdığı bildirilmiştir. 12 ana muhasebe terimi tebliğe açıklanmıştır. Bu terimlerde, iş etiğiyle alakalı olanlar aşağıda bildirilmiştir. Listenin ilk sırasında yer alan “sosyal sorumluluk kavramı” etikle doğrudan alakalıdır ve meslek çalışanlarının etik kurallara uymasını gerektirmektedir.

Etikle ilgili kavramlar:

-Sosyal Sorumluluk Kavramı: Muhasebenin görevini yapması konusundaki sorumluluğunu saptamakta ve muhasebenin alanını, manasını ve hedeflerini göstermektedir. Sosyal sorumluluk kavramı; muhasebenin organizasyonunda, muhasebe işlemlerinin uygulanmasında ve ekonomik tabloların düzenlenme aşaması ve sunulması esnasında; belli bir zümrenin yerine toplumun tamamının çıkarlarına göre davranılması ve bu nedenle bilginin üretilmesinde gerçekçi, tarafsız ve dürüst olmasını ifade eder.

- Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı: Muhasebe kayıtlarının gerçeği yansıtan ve kurallarına göre düzenlenmiş olan nesnel belgelerle yapılması ve muhasebe

²⁷¹ Çıtak, 2009, a.g.e., s. 125.

²⁷² Berna Demir, “Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Etik”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2015, Sayı: 4, s. 347.

kayıtlarında kullanılacak yöntemlerin seçiminde tarafsız ve ön koşulsuz hareket edilmesi gerekliliğini ifade eder.

- Tutarlılık Kavramı: Muhasebe işlemleri için uygun görülen muhasebe stratejilerinin, takip eden dönemlerde değişime uğramadan uygulanması gerektiğini açıklar. İşletmelerin ekonomik vaziyetinin, faaliyetlerinin neticelerinin ve bunlar hakkında yapılan değerlendirmelerin karşılaştırılabilirliği bu kavramın hedefini ortaya koyar. Geçerli sebeplerle, işletmeler, kullandıkları muhasebe stratejilerinde değişikliğe gidebilirler. Ancak yapılacak değişikliklerin ve bu nedenle oluşacak maddi etkilerin ekonomik tabloların dipnot kısımlarında açıklanması gerekmektedir.

- Tam Açıklama Kavramı: Ekonomik tabloların bu tablolardan faydalanacakların kararlarını doğru vermelerine yardımcı olmak amacıyla yeterli, şeffaf ve anlaşılabilir olmasını ifade eder. Ekonomik tablolarda mali bilgilerin eksiksiz açıklanması yanında, ekonomik tablolarda bulunmayan ancak alınabilecek kararlara tesir edebilecek, gerçekleşme ihtimali bulunan olaylara da yer verilmesi gerekmektedir.

-Özün Önceliği Kavramı: İşlemlerin muhasebeye kayıt edilmesinde ve ilgili kayıtların değerlendirilmesinde şekillerinden ziyade özlerinin dikkate alınması gerekliliğini ifade eder. Genellikle faaliyetlerin şekilleri ve özleri paralellik göstermekle birlikte, bazen farklı durumlarla karşılaşılabılır. Bu durumlarda, öz biçimde önce değerlendirilir.

9.1.2. Sermaye Piyasası Kurulu Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Sermaye Piyasası Kurulu 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete" de yayımlanarak yürürlüğe giren "Seri: X ve 22 Sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ" ile bağımsız denetime, hataya ve hilelere ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Tebliğ içerisinde hileyle ilgili dikkat çeken konular aşağıda açıklanmaktadır.

Altıncı kısımda hile ve usulsüzlüklerin ele alındığı görülmektedir. Altıncı kısmın birinci bölümündeki 4.maddede hata ve usulsüzlük, "işletme yönetimdekilerle yönetim sorumlularının, işletmedeki çalışanların ya da üçüncü şahısların kasten adil ya da yasal olmayan bir menfaat sağlamak için aldatma içeren davranışlarda bulunmaları" şeklinde tanımlanmaktadır.²⁷³ Buna göre bağımsız denetçiler, hilenin ve usulsüzlüğün gerçekleşmesine veya gerçekleşmemesine dair yasal tespit yapmaz. Fakat bağımsız denetçiler, mali tablolarda mühim yanlışlıklara neden olabilecek hileli ve usulsüz işleri ve işlemleri göz önünde bulundurmamak zorundadırlar.

²⁷³ Sermaye Piyasası Kurulu, Seri: X ve 22 Sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği, 6. Kısım, 1.Bölüm, madde 4.

Tebliğ, iki çeşit hile ve usulsüzlüğü ele almaktadır.²⁷⁴

1. Kasıtlı biçimde, mali tablolarda olması gereken tutarlar ya da açıklamaların bulunmaması ya da yanlış beyan edilip mali tablo kullanıcılarının yanıltılması biçiminde yapılan hileli finansal raporlama. Aşağıdaki hallerde böyle hile içeren finansal raporlamadan bahsedilebilir.

- Mali tabloların hazırlanmasının dayanağı olan muhasebe kayıtları ya da destekleyici dokümanların tahrifi (evrak sahtekârlığı), değiştirilmesi, manipüle edilmesi ve/veya gerçeğe uygun olmayan belge düzenlenmesi,

- Mali tablolarda yansımaları gereken olayın, işlemlerin ve diğer mühim bilgilerin kasten atlanması ya da yanlış yansımaları,

- Mali tablolarda yansımaları gereken olayın, işlemlerin ve diğer mühim bilgilerin, kayıt altına alınması, değerlendirilmesi, tasnif edilmesi, sunumu ve dipnotlarda açıklanmasıyla ilgili muhasebe ilkelerinin kasten yanlış uygulanması.

2. İşletme yönetimi tarafından etkin biçimde işletilmesi gerekli olan kontrollerin göz ardı edilmesinden kaynaklanan hileli finansal raporlama. Aşağıda belirtilen maddelerin varlığı durumunda hileli finansal raporlamadan bahsedilebilir.

- Faaliyet sonuçlarının değiştirilmesi veya başka hedeflere ulaşılması için bilhassa hesap döneminin sonuna yakın bir tarihte aktif yevmiye kayıtlarının yapılması,

- Hesap bakiyelerinin tahmin edilmesinde kullanılan varsayımların uygunsuz biçimde oluşturulması ve kanaatlerin değiştirilmesi,

- Raporlama dönemindeki işlem ve olayların mali tablolara yansıtılmaması, zamanından önce yansıtılması ya da ertelenmesi,

- Mali tablolardaki tutarları etkileyebilecek bilgilerin gizlenmesi ya da açıklanmaması,

- İşletmeye ait mali durumun ya da finansal performansın yanlış sunulması için karmaşık işlemlere girişilmesi,

- Mühim ve olağandışı işlemlerle ilgili kayıtların ve şartların değiştirilmesi.

Tebliğ, hileleri önleme ve ortaya çıkarmada asıl sorumluluğun işletme yönetimine ve yönetimin sorumlularına ait olduğunu vurgulamakta olup, işletme yönetiminin ve yönetimdeki sorumluların sorumluluklarını şöyle açıklamaktadır.²⁷⁵

Hile ve usulsüzlüklerin önlenmesi için gereken tedbirleri almak ve uygulanacak yaptırımları belirlemek,

²⁷⁴ Sermaye Piyasası Kurulu, a.g.e., Madde.4.

²⁷⁵ Sermaye Piyasası Kurulu, a.g.e., Madde 5.

- Finansal raporlama sistemine ait güvenilirlik, faaliyetlerdeki etkinlik, verimlilik ve hukuka uygunluk gibi konularda gereken kontrolleri sağlayan bir iç kontrol sisteminin kurularak devam ettirilmesi,

- İşletmeye ait faaliyetlerin düzenli ve etkili biçimde yürütülmesini sağlayacak bir kontrol ortamının yaratılması ve bunun için gereken politika ve prosedürlerin geliştirilmesi.

9.1.3. Kamu Gözetimi Kurumu Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Türkiye'deki mali raporların uluslararası standartlara uygun biçimde düzenlenmesini ve denetlenmesini sağlayacak standartları saptayan ve kamu gözetimini gerçekleştiren Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun da hileyle ilgili düzenlemeleri vardır. 10 Aralık 2013 tarih ve 28847 sayılı resmi gazetede yayınlanan Türkiye Denetim Standartları Tebliği No:6 ile bağımsız denetçinin hileyle ilgili sorumlulukları belirtilmiştir. Tebliğin kapsamının 240 no'lu bağımsız denetim standardı metni ile belirlendiği ifade edilmiştir. Sözü edilen standartta ise, denetçinin mali tablolarda bulunan hatadan ve hileden kaynaklanan mühim yanlışlıkların bulunmadığına ilişkin makul güvence elde etmekle sorumlu olduğu belirtilmiştir.

9.1.4. Türk Ticaret Kanunu'ndaki Düzenlemeler

Türk Ticaret Kanunu içerisinde ileri bir denetim hukuku anlayışına ait özellikler taşıyan hükümler yer almaktadır. Şirketleri bağımsız bir denetçinin denetlemesini zorunlu hale getirmiştir. Şirkete ait yönetim kurulu üyelerinden belirlenen denetim komitesinin yapılandırılmasını ve denetçilerin belirli bir süre sonrasında değiştirilme zorunluluğu getirilmiştir.

Türk Ticaret Kanunu'nda halka açık veya kapalı anonim Şirketlerin tümünde mali tabloların denetimi ve birleşme, bölünme, tür değiştirme, sermayenin artırılması, azaltılması gibi işlemlere ait denetimleri, 3568 sayılı Yasa'ya göre denetim yetkisi almış Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Yeminli Mali Müşavir unvanlı meslek mensuplarıyla bunların oluşturdukları Bağımsız Denetim Kuruluşlarına, Uluslararası Standartlara göre yaptırılması öngörülmektedir. Anonim Şirketine ve Şirketler topluluğuna ait mali tablolar ile yıllık rapor denetçi tarafından denetlenmektedir. Denetçinin denetlemediği mali tablolar ve yıllık rapor, düzenlenmemiş hükmünde olup, bu hüküm, yıllık ve altı aylık mali tablolar için öngörülmüştür.

Mali tabloların ve yıllık raporların denetimi, bu belgelerin kâğıt üzerinde değil, envanteri de içerecek şekilde muhasebenin tümünün, kayıtlarla ve kayıtların dayandığı belgelerle denetlenmesidir. Bu denetleme hususi değil geneldir, kısmi ya

da birtakım işlemlerin veya halka açılma, menkul değer çıkarma, sermaye artırım gibi bazı olayların denetimi değil, toptan bir denetimdir. Kanunda sermayesi paylara bölünen komandit şirketlerle limitet şirketlerin denetlenmesine, anonim şirketin denetimi hakkında yer alan hükümler uygulanacağından, yalnızca anonim şirketler değil aynı zamanda sermayesi paylara bölünen komandit şirketler ve limitet şirketler de bağımsız denetime tabi tutulacaktır.

“Ticaret Kanunu’na göre denetçi, sadece bir bağımsız denetleme kuruluşu olabilmektedir. Küçük anonim Şirketler, minimum iki yeminli mali müşaviri ya da serbest muhasebeci mali müşaviri denetçi olarak seçebilmektedir. Bağımsız denetleme kuruluşuna ait kuruluş ve çalışma esasları ve denetleme elemanlarına ait nitelikler Bakanlar Kurulu Kararı ile düzenlenecektir. Kanun Avrupa Birliği hukuk düzenine uyum ve uluslararası finansal raporlama standartları ve uluslararası denetim standartlarının dikkate alınması suretiyle hazırlanmış olmakla beraber denetim ve denetçi türleri arasında farklılıklar görünmektedir. Denetçi türleri yönünden bakıldığında zaman zaman ise kanun metninde geçen denetçi türlerinin işlem denetçisi, kuruluş denetçisi, hesap denetçisi, topluluk denetçisi, özel denetçi, uzman ve denetçi yardımcısı olduğu görülmektedir. Buna karşın denetçi türleri, hem UDS” de hem de AB yönergesinde bağımsız denetçi ve iç denetçi şeklinde ikili bir tasnife tabi tutulmaktadır. Kanuna göre şirketin mali tabloları ile yıllık raporları ve bunlar bağlamında tüm şirket muhasebesi denetlenecektir.”

9.1.5. 3568 Sayılı SMMM ve YMM Kanun

3568 Sayılı Yasada özel uygunluk denetim sistemi olan “tam tasdik” ile alakalı bir düzenleme yer almaktadır. İlgili yasanın 12. Maddesi’nde, “Hata ve hilelerin önlenmesi veya ortaya çıkarılması konusundaki temel sorumluluk işletme yönetimine ve yeminli mali müşavire aittir. Yeminli mali müşavir, tasdik konusu ve belgelerin ilgili mevzuat hükümlerine uygunluğu ve gerçek durumu yansıtması yönünden önemli etkileri olabilecek hata ve hileleri düzeltecek veya ortaya çıkaracak şekilde planlamak ve yürütmekle yükümlüdür” denilmektedir.

Yeminli mali müşavir, tasdike konu olan belgelerin doğru oluşunu ve gerçekliği üzerine olumsuz tesirleri ortadan kaldıracak hata ve hileleri, düzeltici önerilerle birlikte yönetime sunar. İşletme yönetimi tarafından bunların düzeltilmesi halinde tasdike konu belgeler tasdik edilir. Hataların giderilmesi istenmesine rağmen giderilmezse ya da hilelinin tespiti durumunda yapılan hile, bir rapor vasıtasıyla ilgili yetkililere bildirilir.²⁷⁶

²⁷⁶ Altıntaş, a.g.e., s. 151-161.

9.1.6. Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) Tarafından Yapılan Düzenlemeler ²⁷⁷

3568 sayılı Meslek Yasası uyarınca kurulmuş olan TÜRMOB, muhasebecilik mesleğine yön veren ve bu mesleğe dair yasal düzenlemeleri yapan yetkin bir organdır. TÜRMOB tarafından 18.10.2001 tarihli 24557 sayılı Resmi Gazete’de “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlak Kuralları İle İlgili Mecburi Meslek Kararı” yayınlanmıştır. TÜRMOB zorunlu meslek kurallarını yayınlayarak etik kuralların oluşumuna bu yönetmelik ile öncülük etmiştir. Bu yönetmeliğin ikinci bölümünde “Genel Mesleki Standartlar” başlığı altında etik kuralları sıralanmıştır. Bu kurallar:

- Dürüstlük, Güvenirlik ve Tarafsızlık
- Sır Saklama
- Mesleki Özen ve Titizlik
- Sorumluluk alma
- Bağımsızlık
- Haksız rekabet yasağı.

TÜRMOB, 19.10.2007 Tarihli ve 26675 Sayılı Resmî Gazete’de uluslararası standartlarla uyumlu, çağdaş düzenlemeler içeren “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir.

Yönetmeliğin hedefi; üyelerinin tamamının en üst seviyede meslek bilgisine sahip, sosyal sorumlulukların farkında olan, etik değerlere bağlı, rekabet yaklaşımı kaliteli hizmet sunumu şeklinde oluşmuş, güvenilir ve saygın meslek mensupları örgütü oluşturmak için muhasebe meslek mensuplarının meslekî ilişkilerinde uymaları gereken asgari etik ilkeleri belirlemektir (Madde 1).

Etik Yönetmelik, meslek üyelerinin asıl özelliğini kamu çıkarlarını gözetme sorumluluğu olarak belirterek, meslek üyelerinin etik kurallara uygun hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Meslek yasasına göre bir unvana sahip olan, serbest ya da bağımlı çalışan meslek mensuplarının oluşturdukları işletmelerin çalışmaları bu yönetmelik kapsamındadır (Madde 2).

Muhasebe mesleğini icra edenlerin etik konusunda eğitilmesi mühim mesleki konular arasında yer alır. Bu amaçla TÜRMOB tarafından 27 Mart 2014 tarih ve 28954 sayılı Resmi Gazete’de “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ” yayınlanmıştır.

²⁷⁷ Berna Demir, a.g.e., s. 348-349.

Tebliğin hedefi; etik açısından öğrenme isteği oluşturarak, etik eğitimi ve davranışını geliştirmek üzere, muhasebe meslek üyeleriyle bağlı oldukları meslek odası arasında yapılacak etik sözleşmenin ve sözleşme yapılması öncesinde meslek mensubunun tabi olacağı etik eğitiminin usul ve esaslarını belirlemektir (Madde 1).

Yönetmeliğin başında yer alan, Kavramsal çerçeve; tehditlere karşı alınacak önlemleri belirtirken eğitime öncelik vermektedir. Etik eğitiminin ailede başlayarak hayat boyu sürdüğü, etiğin öğrenilebilir ve öğretilebilir olması sonucu “TÜRMOB Etik Eğitim Projesi” oluşturulmuştur.²⁷⁸

TÜRMOB Etik Eğitim Uygulaması yazılı ve uygulamalı eğitim evrelerinden oluşmaktadır. Yazılı eğitim portal vasıtasıyla uzaktan, uygulamalı eğitim ise meslek odalarında bire bir eğitim yöntemiyle uygulanmaktadır.

9.2. Diğer Uluslararası Düzenlemeler

9.2.1. Sarbanes-Oxley Yasası (SOX)

Bu yasa, halka açık şirketlerdeki muhasebe ve denetim reformu, yatırımcının korunmasına ilişkin yasadır. Sarbanes-Oxley Yasasındaki amaç; yasa da ifade edildiği gibi, sermaye piyasasına dair mevzuata göre açıklanan şirketlerle ilgili kurumsal bilgilere ait doğruluğu ve güvenilirliği artırarak yatırımcıların korunmasıdır. Bu yasa, yatırımcıların sermaye piyasalarına olan güven duygusunu tekrar tesis etme düşüncesini ön planda tutmaktadır.²⁷⁹

Sarbanes-Oxley Yasası kapsamında sermaye oluşum aşamasındaki kilit konumda olan oyuncuların çoğuna etki eden hükümler bulunmaktadır. Denetçiler için, yeni bir hususi gözetim, gözden geçirilen bağımsızlık kuralları seti ve yeni bir kamu raporlama seviyesi bulunmaktadır. Yönetim için, menfaat çatışmalarına karşı artırılan koruma kapsamı, belli müracaatlara ait açık onaylamalar, mali raporlama üzerinde bulunan dahili kontrollerle ilgili raporlama ve gözden geçirilen bildirim koşulları bulunmaktadır. Denetim komiteleri için, bağımsız denetim sürecini izlemeye ait direkt sorumluluk, bütün denetim ve denetim dışı hizmetleri önceden onaylama, bağımsızlık ve mali uzmanlığa ilişkin değiştirilmiş kurallar, kurumsal raporlamayla ve denetim bulgularıyla alakalı adsız şikâyetleri izleme, alma ve çözümlenme dahil olmak üzere kurumsal raporlama kapsamında devamlı genişleyen rolü sürdürmeyi kapsamaktadır.

²⁷⁸ Altıntaş, a.g.e., s. 156.

²⁷⁹ Fatih Mehmet Güven, İşletmelerde İç Kontrol Yapısının Yeri ve Önemi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 18 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

Bu yasa, muhasebe yasasının ötesinde yolsuzluklardan dolayı halka açık şirketlerdeki yönetimlere sorumluluk veren, şirket yöneticileriyle ilgili ciddi bazı suçları tanımlayan ve cezaların öngören, şirketlerdeki karar mekanizmasında etkin olan diğer kişilere ilişkin bazı yeni yükümlülükleri getiren ve bu yükümlülükler yerine getirilmediğinde uygulanacak yaptırımları düzenleyen bir kurumsal yönetim yasası olup Amerika'da bulunan halka açık şirketlere ait kurumsal yönetimleri güçlendirmeyi sağlamaya dair düzenlemeleri kapsamaktadır.²⁸⁰

Sarbanes Oxley Yasası, ABD'de ve Avrupa'da yaşanan mali krizler, ve skandalların sonucunda ortaya çıkan kurumsal yönetim ihtiyacı neticesinde gelişmiş olan bir yasadır. Kurumsal yönetim, yatırımcıların arasında var olan sorunların çözümünde ve şirketteki menfaat sahipleri ile ortakları arasında var olan menfaat çatışmalarını uzlaştırmada yardımcı olan ve popülerliği giderek artan bir kavramdır. Ayrıca, dünya çapındaki kurumsal yönetimin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yoğunluğundan dolayı hükümetlerle iş dünyasının ilk gündem maddelerinden olmuştur.²⁸¹

Şirket yolsuzlukları sonrasında kurumsal yönetimle ilgili çok daha sıkı yasal düzenlemelerin derlenmiş biçimi şeklinde isimlendirilen Sarbanes Oxley Yasası, 30 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yasa, ABD Sermaye Piyasası Kurulu'nun kayıtlı şirketlerinin, mali raporlamadaki iç kontrollerinin etkinliğini değerlendirecek bir iç kontrol sistemini oluşturmalarını öngörmektedir.

Sarbanes Oxley Yasasına göre, firmalara ait mali raporlamalara etki eden iş süreçlerinde bulunan risklerin değerlendirilmesi şarttır. Amacı, yatırımcının, doğruluk ve bütünlük ilkelerinin kullanılıp korunması, şirketlerin daha şeffaf ve güvenilir duruma gelmelerinin sağlanması, kurumsal yönetim kavramının geliştirilmesi ve etik iş prensiplerinin benimsenmesinin sağlanmasıdır. Sarbanes Oxley'in etki ettiği ülkeler, yasayı yerel uygulamalarına dahil etmeye başladıkları görülmektedir. Türkiye bu hususta hızlı davranan ülkelerden biri olmuştur. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) mevzuatında ve bankacılık sektörüyle ilgili yasal düzenlemelerde Sarbanes Oxley, benzer uygulamalara yer vermektedir. Yasanın metni 11 ana başlık ve 66 alt başlıktan meydana gelmektedir.²⁸²

²⁸⁰ Güven, a.g.e., s. 18.

²⁸¹ Aslı Eryılmaz, "J-SOX, Amerikalı SOX'un yerini alır mı?", http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/DeloitteMakaleleri/JSOX%20_2_.pdf, (Erişim Tarihi:17.11.2016).

²⁸² Eryılmaz, a.g.e.

9.2.1.1.Sarbanes-Oxley Yasası Bağımsız Denetim ve Hile İlişkisi

Sarbanes-Oxley Yasasıyla, şirketlerin güvenilirliğinin yanı sıra, bağımsız denetim çalışmalarının güvenilirliğinin sağlanması da amaçlanmaktadır. Buna göre, bağımsız denetim hizmetlerinde iç kontrol sistemleri varlığının ve etkinliğinin daha sık denetimi ön plana çıkmaktadır. Yasa, iç kontrol sistemlerini yapılandırmada işletme yönetimlerine mühim sorumluluklar getirmenin yanında, iç ve bağımsız denetçilerin denetim hizmeti sırasında yakın işbirliği kurmalarını da öngörmektedir.

Sarbanes-Oxley Yasası, bağımsız denetçilerin hilelerin ortaya çıkarılmasında yeterli olmadıkları varsayımıyla hareket etmiş ve bu amaçla Halka Açık şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu'nu (PCAOB) kurmuştur. PCAOB'nun oluşturulması, dolaylı biçimde, büyük muhasebe hilelerinin, çalışmaları meslek örgütleri tarafından uygun şekilde denetlenmeyen büyük bağımsız denetim şirketleri tarafından denetlenen işletmelerde meydana geldiğine dair kamusal ve siyasal algılamadan destek almaktadır. PCAOB, direkt olarak Menkul Kıymetler ve Ticaret Komisyonu'na (SEC) bağlanmıştır. Sarbanes-Oxley Yasası öncesinde Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) ve AICPA, SEC gözetiminin altında yetkilendirilse de SEC'e karşı direkt sorumlu tutulmamıştır.²⁸³

9.2.2. AICPA Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Amerika'da muhasebe mesleğine ilişkin mühim bir kuruluş olan AICPA, 1966'da, Muhasebe Mesleğinde Meslek Ahlakı Standartlarını yayınlamıştır. Bu standartların 1988'de Enstitünün Mesleki Davranış Yasası'nda yapılan değişiklik ile tekrar düzenlendiği görülmektedir. Sözü edilen davranış kuralları, olması gereken davranışları kapsayan prensipleri ve meslek ahlakı ile uyumlu olmayan davranışları açıklamakta olup bu kurallara muhasebe mesleğiyle uğraşan üyelerin tümünün uyması gerekmektedir.²⁸⁴

Mesleki Davranış Yasası'nda bulunan ilke ve kurallar; sorumluluklar, kamu çıkarı, dürüstlük, tarafsızlık ve bağımsızlık, özenli çalışma, sunulan hizmetin kapsamı ve niteliğidir.²⁸⁵

AICPA Mesleki Davranış Yasası İlkeleri ise; bağımsızlık, dürüstlük ve tarafsızlık, genel standartlara uyum, standartlara uyum, muhasebe ilkeleri ve uyum, müşteri

²⁸³ Canol Kandemir, Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2010, s. 139 (**Doktora Tezi**).

²⁸⁴ A. Bilen ve Y. Yılmaz, "Muhasebe Mesleğinde Etik ve Etik ile İlgili Çalışmalar", **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2014, 2(6), s. 57-72.

²⁸⁵ Y.C. Çukacı, "Kamuyu Aydınlatmada Muhasebe Meslek Elemanının Etik Anlayışı ve İzmir İlinde Bir Uygulama", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006, s. 89-111.

bilgilerinin gizliliği şartlı ücret, reklam yapma yasağı, komisyon ve danışma ücretleri ile meslek unvanıyla mesleğin icra biçimidir.

9.2.3. IFAC Tarafından Yapılan Düzenlemeler ²⁸⁶

1977'de kurulan IFAC, 130 ülkenin 175 kuruluşuna bağlı eğitim, endüstri ve ticaret hususlarında çalışan ve bağımsız denetim faaliyeti yapan yaklaşık 2,8 milyon üyeye sahip bulunmaktadır. Ülkemiz, TÜRMOB tarafından temsil edilmektedir. IFAC'a bağlı olan IESBA, profesyonel muhasebecilere dair etik standartları oluşturmaktadır. Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu Etik Kuralları, meslek mensuplarının hepsi tarafından uygulanacak kurallar, yalnızca bağımsız çalışanlar tarafından uygulanacak kurallar ve bağımlı çalışanlar tarafından uygulanacak kurallar olarak üç alt başlıkla sınırlandırılmıştır. Belirlenmiş olan ve muhasebe mesleğinin mensupları tarafından uyulması gereken ilke ve kuralla şunlardır: dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve gerekli özen, gizlilik ve mesleki davranış. ²⁸⁷

9.2.4. INTOSAI Tarafından Yapılan Düzenlemeler

INTOSAI, 1953 yılında Küba'nın başkenti Havana'da gerçekleştirilen uluslararası kongrenin neticesinde oluşturulduktan sonra, bağımsız ve siyaset dışı bir organizasyon biçiminde Birleşmiş Milletler üyesi bütün ülkelerin yüksek denetim kurumlarının üyesi olduğu uluslararası bir organizasyona dönüşmüştür. ²⁸⁸

Türkiye'de bulunan tek üyesi Sayıştay Başkanlığı'dır. INTOSAI, 1998 yılının Kasım ayında Uruguay'ın başkenti Montevideo'da yapmış olduğu 44. Yönetim Kurulu toplantısında kamu sektörü denetçileri için hazırlanan Mesleki Etik Kurallarını ('Code of Ethics') onaylayıp kamuoyuna açıklamıştır. ²⁸⁹ INTOSAI Mesleki Etik Kurallarını yönlendiren ilkeler şu başlıklar altında tespit edilmiştir: Dürüstlük, bağımsızlık, tarafsızlık, çıkar çatışmasından kaçınılması, mesleki sırlarını saklanması, mesleki yeterlilik ve mesleki gelişime açık olma. ²⁹⁰

9.2.5. Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIa) Tarafından Yapılan Düzenlemeler

1210.A2-İç denetçinin bir suiistimalin-sahtekârlığın göstergelerinin tespit edilmesine ilişkin yeterli bilgiye sahip olması fakat kendisinden, ana sorumluluğu

²⁸⁶ Berna Demir, a.g.e., s. 345-346.

²⁸⁷ Berna Demir, a.g.e., s. 346.

²⁸⁸ S.Koçberber, S., "Dünyada ve Türkiye'de Denetim Etiği", *Sayıştay Dergisi*, sayı: 68, 2008, s. 71.

²⁸⁹ Koçberber, a.g.e., s. 71.

²⁹⁰ Koçberber, a.g.e., s. 71-73.

suiistimalin ya da sahtekârlığın tespiti ve araştırılması olan bir kişinin uzmanlığına sahip olması beklenmemelidir.

1220.A2-İç denetçinin şirketin hedeflerine, faaliyetlerine ve kaynaklarına etki edebilecek mühim risklere karşı hazırlıklı olması gerekmektedir. Öte yandan denetimle ilgili prosedürler mesleki özen ve dikkatle uygulansa da risklerin tespit edilmesini garanti etmemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL İLİNDEKİ SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLERİN HATA VE HİLELER İLE İLGİLİ BİLİNÇ VE TUTUMLARINA DAİR YAPILAN ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu kısmında, İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası'na kayıtlı muhasebe mesleğine mensup olanlar üzerinde muhasebe alanında hata ve hilelerle alakalı düşüncelerini saptamak amacı ile yapılan bu araştırmayla alakalı olarak, araştırmadaki amaç, kapsam ve sınırlar, araştırmaya ait hipotezler, araştırmadaki yöntem, araştırmanın neticesinde elde edilen bulguların değerlendirilmesi gibi hususlar bulunmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırma, muhasebede gerek işletme kaynaklı gerekse meslek mensubu kaynaklı hata ve hilelerin durumunun İstanbul örneklemini üzerinden araştırılması ve hata ve hile belirtilerinin ortaya çıkması durumunda muhasebe meslek mensuplarının davranışlarının ortaya koyulması amacı ile oluşturulmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Araştırma 2016 yılında İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'na kayıtlı üyelerin hata ve hile bilinç düzeylerini ve hata ve hileler karşısındaki tutumlarını kapsamaktadır. Kullanılan anket formu ve formun uygulandığı örneklem araştırmanın sınırlılığıdır.

3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

H₁: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂: Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₃: Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₄: Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₅: Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₆: Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₇: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₈: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₉: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₁: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₂: Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₃: Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₄: Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₅: Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₆: Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₇: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₈: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₁₉: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₁: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₂: Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₃: Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₄: Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₅: Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₆: Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₇: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₈: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna

göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂₉: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₃₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nicel bir araştırma olan çalışmada anket formu kullanılmıştır. Evren ve örneklem ile birlikte, araştırmada kullanılan veri toplama aracına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

4.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2016 yılında İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'na kayıtlı üyeler oluşturmaktadır. İlgili odadan alınan bilgiye göre 2016 Ekim Ayında toplam kayıtlı üye sayısı 38676'dır. Evrenin tamamına ulaşmanın imkansızlığından dolayı çalışmada örneklem seçimine gidilmiştir. Örnekleme tekniği olarak basit rastgele örnekleme kullanılmıştır. Karasar (2012) tarafından sunulan tablo üzerinden kontrol edildiğinde evrenin temsil edilebilmesi için gereken minimum kişi sayısı 380'dir²⁹¹.

4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması için Çelik (2010) tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Anket formu 4 ana bölümden oluşmaktadır. Birini bölümde katılımcıların kişisel özelliklerini sorgulayan toplam 10 adet soruya yer verilmiştir.

Anket formunun ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerinde 5'li likert tipte hazırlanmış toplam 62 adet soru yer almaktadır. Bu sorulardan 12 tanesi birinci bölümde muhasebe meslek mensuplarının hata ile karşılaşma durumlarını tespit etmek üzere konumlandırılırken, 12 tanesi ikinci bölümde hileler ile karşılaşma

²⁹¹ N. Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2012, ss.110-111.

durumunu ölçmektedir. Kalan 40 soru üçüncü bölümde genel olarak hata belirtilerini otaya koyulmaktadır.

4.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında hazırlanan anket formu muhasebe meslek mensuplarına basılı formatta ve online olmak üzere iki farklı metodla ulaştırılmıştır. Toplam 500 adet muhasebe meslek mensubuna anket formu ya da linki iletilmiştir. Geri dönüş yapan 449 adet formunda 35 tanesi eksik ya da hatalı olduğu için elenmiş ve analizler 415 katılımcı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

4.4. Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntem

Verilerin analizi sürecinde SPSS 23.00 programı kullanılmıştır. Anket formunda bulunan her bir soru kendi bölümü içerisinde ayrı ayrı frekans ve yüzde analizine tabi tutulmuştur. Araştırma hipotezlerinin sınanması için ANOVA ve t-test tekniklerinden yararlanılmıştır.

Verilerin analiz edilmesi sırasında 0-1,49 arasındaki ortalamalar hiç karşılaşmıyoruz/kesinlikle katılmıyorum, 1,50-2,49 arasındaki ortalamalar nadiren karşılaşmıyoruz/katılmıyorum, 2,50-3,49 arasındaki ortalamalar ne karşılaşmıyoruz ne karşılaşmıyoruz/ne katılıyorum ne katılmıyorum, 3,50-4,49 arasındaki ortalamalar sık karşılaşmıyoruz/katılıyorum, 4,50 ve üzerindeki ortalamalar ise çok sık karşılaşmıyoruz/kesinlikle katılıyorum şeklinde yorumlanmıştır.

5. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Demografik Özelliklerin Değerlendirilmesi

Tablo- 5 Katılımcıların Meslek Unvanına İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
SM	17	4,1
SMMM	398	95,9
Toplam	415	100,0

Katılımcıların meslek unvanları incelendiğinde, %4,1'inin (17) SM, %95,9'unun (398) ise SMMM unvanına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo- 6 Katılımcıların Meslekteki Çalışma Yılına İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
0-5 yıl	54	13,0
6-15 yıl	170	41,0
16-25 yıl	145	34,9
25 yıl ve üzeri	46	11,1
Toplam	415	100,0

Katılımcıların meslekteki çalışma yılı incelendiğinde, %13'ünün (54) 0-5 yıl, %41'inin (170) 6-15 yıl, %34,9'unun (145) 16-25 yıl ve %11,1'inin (46) 25 ve üzeri yıldır çalışmakta olduğu görülmektedir.

Tablo- 7 Katılımcıların Cinsiyetine İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
Erkek	271	65,3
Kadın	144	34,7
Toplam	415	100,0

Katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde, %65,3'ünün (271) erkek, %34,7'sinin (144) kadın olduğu görülmektedir.

Tablo- 8 Katılımcıların Yaşına İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
26-35 yaş	93	22,4
36-45 yaş	188	45,3
46 yaş ve üzeri	134	32,3
Toplam	415	100,0

Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde, %22,4'ünün (93) 26-35 yaş aralığında, %45,3'ünün (188) 36-45 yaş aralığında ve %32,3'ünün (134) 46 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo- 9 Katılımcıların Öğrenim Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
Lise	23	5,5
Yüksekokul veya ön lisans	12	2,9
Lisans	315	75,9
Yüksek Lisans	65	15,7
Toplam	415	100,0

Katılımcıların öğrenim durumu incelendiğinde, %5,5'inin (23) öğrenim durumunun lise, %2,9'unun (12) öğrenim durumunun yüksekokul veya ön lisans, %75,9'unun (315) öğrenim durumunun lisans ve %15,7'sinin (65) öğrenim durumunun yüksek lisans olduğu görülmektedir.

Tablo- 10 Katılımcıların Mükellef Sayısına İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
30 ve daha az	220	53,0
31-60 arası	116	28,0
61-90 arası	29	7,0
91 ve daha fazla	50	12,0
Toplam	415	100,0

Katılımcıların mükellef sayıları incelendiğinde, %53'ünün (220) 30 ve daha az, %28'inin (116) 31-60 arası, %7'sinin (29) 61-90 arası ve %12'sini (50) 91 ve daha fazla sayıda mükellefe sahip olduğu görülmektedir.

Tablo- 11 Katılımcıların Ülkemizdeki Yasal Düzenlemelerin Hile Ve Hataya Karşı Önleyici Olduğunu Düşünme Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
Evet	33	8,0
Hayır	382	92,0
Toplam	415	100,0

Katılımcıların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu incelendiğinde, %8'inin (33) ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşündüğü, %92'sinin (382) ise ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olmadığını düşünmediği görülmektedir.

Tablo- 12 Katılımcıların Ülkemizdeki Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Hile Ve Hataya Karşı Yeterli İncelemeyi Yapabildiğini Düşünme Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
Evet	27	6,5
Hayır	388	93,5
Toplam	415	100,0

Katılımcıların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumu incelendiğinde, %6,5'inin (27) ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşündüğü, %93,5'inin (388) ise ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünmediği görülmektedir.

Tablo- 13 Katılımcıların Hatalı ve Hileli Durumla Karşılaştığında Gerekli İhbarlarda Bulunma Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
Hayır	32	7,7
Evet	383	92,3
Toplam	415	100,0

Katılımcıların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumu incelendiğinde, %7,7'sinin (32) hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunmadığı, %92,3'ünün (383) ise hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunduğu görülmektedir.

Tablo- 14 Katılımcıların Hatalı Veya Hileli İşlemlerle Karşılaştığında Müşteri Kaybetme Kaygısı İle Hareket Etme Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzdeler

	Frekans	Yüzde
Evet	387	93,3
Hayır	28	6,7
Toplam	415	100,0

Katılımcıların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumu incelendiğinde, %93,3'ünün (387) hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket ettiği, %6,7'sinin (28) ise hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etmediği görülmektedir.

5.2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hatalara İlişkin Yargılara Katılma Düzeylerinin Analizi

Tablo- 15 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Dağılımı

YARGILAR	KATILMA DERECEŚİ					Ort.
	5	4	3	2	1	
Matematikseldir.	86 (20,7)	171 (41,2)	57 (13,7)	88 (21,2)	13 (3,1)	3,6
Kayıt anında yapılır.	86 (20,7)	269 (64,8)	39 (9,4)	21 (5,1)	-	4,0
Nakil de yapılır.	31 (7,5)	182 (43,9)	102 (24,6)	90 (21,7)	10 (2,4)	3,3
Takdim tehir yapılarak meydana gelir.	76 (18,3)	254 (61,2)	44 (10,6)	41 (9,9)	-	3,9
Finansal tablolarda yapılır.	55 (13,3)	165 (39,8)	67 (16,1)	122 (29,4)	6 (1,4)	3,1
Personel dikkat eksikliğidir.	123 (29,6)	223 (53,7)	50 (12)	18 (4,3)	1 (0,2)	4,1
Meslek mensupları tarafından yapılır.	51 (12,3)	196 (47,2)	102 (24,6)	55 (13,3)	11 (2,7)	3,5
Mükelleflerin mensuplarına göndermiş olduğu verilerden kaynaklanır.	98 (23,6)	175 (42,2)	75 (18,1)	63 (15,2)	4 (1,0)	3,7
Muhasebe hesaplarının birbirinden mahsup edilmesi sureti ile finansal tablolara işlenmesidir.	28 (6,7)	112 (27,0)	111 (26,7)	144 (34,7)	20 (4,8)	3,0
Kaydedilen bilgilerin doğru olduğu halde defteri kebire yanlış aktarılmasıdır.	18 (4,3)	78 (18,8)	82 (19,8)	193 (46,5)	44 (10,6)	2,6
Meslek mensuplarının bilgi eksikliğinden meydana gelir.	46 (11,1)	208 (50,1)	75 (18,1)	61 (14,7)	25 (6,0)	3,5
Yetersiz teknoloji kullanan meslek mensupları nedeniyle meydana gelir.	29 (7,0)	109 (26,3)	91 (21,9)	186 (44,8)	-	3,0

(5=Kesinlikle Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 1=Kesinlikle Katılmıyorum)

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olanların, muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeylerinin dağılımı detaylı bir biçimde sunulmuştur.

Muhasebe mesleği mensuplarının, muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyleri, verdikleri yanıtların ortalamasına göre şu şekilde özetlenebilir.

Muhasebe mesleğine mensup olanlar, muhasebe hatalarına ilişkin yargılardan; “personel dikkat eksikliğidir” yargısına (4,1 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”, “kayıt anında yapılır” yargısına (4,0 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“takdim tehir yapılarak meydana gelir” yargısına (3,9 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“mükelleflerin mensuplarına göndermiş olduğu verilerden kaynaklanır” yargısına (3,7 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“matematikseldir” yargısına (3,6 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“meslek mensupları tarafından yapılır” yargısına (3,5 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“meslek mensuplarının bilgi eksikliğinden meydana gelir” yargısına (3,5 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“nakil de yapılır” yargısına (3,3 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“finansal tablolarda yapılır” yargısına (3,1 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“Muhasebe hesaplarının birbirinden mahsup edilmesi sureti ile finansal tablolara işlenmesidir” yargısına (3,0 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“Yetersiz teknoloji kullanan meslek mensupları nedeniyle meydana gelir” yargısına (3,0 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“Kaydedilen bilgilerin doğru olduğu halde defteri kebire yanlış aktarılmasıdır” yargısına (2,6 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”, biçiminde yanıt vermiştir.

Muhasebe mesleğine mensup olanlar en önemli hatalar olarak, “personel dikkat eksikliğidir”, “kayıt anında yapılır” ve “takdim tehir yapılarak meydana gelir” şeklindeki muhasebe hatalarını göstermektedirler.

5.2.1. H₁ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeylerinde mesleki unvanlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₁: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 16 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mesleki Unvanlarına Göre Değişimi

Mesleki Unvan	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
SM	17	3,3235	,76483	-,709	,488
SMMM	398	3,4564	,52594		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin mesleki unvanlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, SM olan katılımcılar için 3,32; SMMM olan katılımcılar için ise 3,46 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların mesleki unvanları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,488>0,05$). Buna göre, kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

5.2.2. H_2 Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeylerinde meslekteki çalışma yıllarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_2 : Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 17 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yıllarına Göre Değişimi

Meslekteki Çalışma Yılları	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
0-5 Yıl	54	3,3858	,47509	3,064	,028
6-15 Yıl	170	3,5431	,51252		
16-25 Yıl	145	3,3707	,53485		
25 Yıl ve Üzeri	46	3,4402	,65491		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin meslekteki çalışma yıllarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 0-5 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,39; 6-15 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,54; 16-25 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,37 ve 25 ve üzeri yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,44 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların meslekteki çalışma yılları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=3,064$; $p=0,028<0,05$). Buna göre, kurulan H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 18 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yıllarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Meslekteki Çalışma Yılı	(J) Meslekteki Çalışma Yılı	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
0-5 Yıl	6-15 Yıl	-,15733	,08329	,060
	16-25 Yıl	,01511	,08500	,859
	25 Yıl ve Üzeri	-,05441	,10698	,611
6-15 Yıl	0-5 Yıl	,15733	,08329	,060
	16-25 Yıl	,17245 (*)	,06028	,004
	25 Yıl ve Üzeri	,10292	,08862	,246
16-25 Yıl	0-5 Yıl	-,01511	,08500	,859
	6-15 Yıl	-,17245(*)	,06028	,004
	25 Yıl ve Üzeri	-,06953	,09023	,441
25 ve üzeri yıl	0-5 Yıl	,05441	,10698	,611
	6-15 Yıl	-,10292	,08862	,246
	16-25 Yıl	,06953	,09023	,441

Tabloda görüldüğü üzere, 6-15 arası yıldır çalışan katılımcılar ile 16-25 arası yıldır çalışan katılımcılar arasında farklılık bulunmaktadır. 6-15 yıldır çalışan katılımcılar, 16-25 arası yıldır çalışan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

5.2.3. H_3 Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeylerinde cinsiyetlerine göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_3 : Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 19 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Değişimi

Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Erkek	271	3,4726	,52811	1,126	,261
Kadın	144	3,4103	,55339		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin cinsiyetlerine göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, erkek katılımcılar için 3,47; kadın olan katılımcılar için ise 3,41 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların cinsiyetleri ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,261>0,05$). Buna göre, kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

5.2.4. H_4 Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeylerinde yaşlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_4 : Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 20 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Yaşlarına Göre Değişimi

Yaş	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
26-35 Yaş	93	3,4749	,38025	1,728	,179
36-45 Yaş	188	3,4894	,52708		
46 Yaş ve üzeri	134	3,3806	,63254		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin yaşlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 26-35 yaş aralığındaki katılımcılar için 3,48; 36-45 yaş aralığındaki katılımcılar için 3,49 ve 46 ve üzeri yaş aralığındaki katılımcılar için 3,38 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların yaşları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F=1,728$; $p=0,179>0,05$). Buna göre, kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

5.2.5. H_5 Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeylerinde öğrenim durumlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_5 : Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 21 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Öğrenim Durumlarına Göre Değişimi

Öğrenim Durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Lise	23	3,3551	,39506	8,378	,000
Yüksekokul veya ön lisans	12	3,4306	,25582		
Lisans	315	3,3974	,53114		
Yüksek lisans	65	3,7487	,55678		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin öğrenim durumlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, lise düzeyindeki katılımcılar için 3,36; yüksekokul veya ön lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,43; lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,40 ve yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,75 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların öğrenim durumları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=8,378$; $p=0,000<0,05$). Buna göre, kurulan H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 22 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Öğrenim Durumlarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Öğrenim Durumu	(J) Öğrenim Durumu	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
Lise	Yüksekokul veya ön lisans	-,07548	,18637	,686
	Lisans	-,04228	,11304	,709
	Yüksek lisans	-,39365(*)	,12698	,002
Yüksekokul veya ön lisans	Lise	,07548	,18637	,686
	Lisans	,03320	,15393	,829
	Yüksek lisans	-,31816	,16444	,054
Lisans	Lise	,04228	,11304	,709
	Yüksekokul veya ön lisans	-,03320	,15393	,829
	Yüksek lisans	-,35136(*)	,07130	,000
Yüksek Lisans	Lise	,39365(*)	,12698	,002
	Yüksekokul veya ön lisans	,31816	,16444	,054
	Lisans	,35136(*)	,07130	,000

Tabloda görüldüğü üzere, yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar ile lise ve lisans düzeyindeki katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar lise ve lisans düzeyindeki katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

5.2.6. H₆ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeylerinde mükellef sayılarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₆: Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 23. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mükellef Sayısına Göre Değişimi

Mükellef Sayısı	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
30 ve daha az	220	3,3913	,52168	3,298	,020
31-60 arası	116	3,4849	,52631		
61-90 arası	29	3,4339	,54161		
91 ve daha fazla	50	3,6450	,58873		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin mükellef sayılarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar için 3,39; 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar için 3,48; 61-90 mükellefi olan katılımcılar için 3,44 ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar için 3,64 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların mükellef sayıları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür (F=3,298; p=0,020<0,05). Buna göre, kurulan H₀ hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 24 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mükellef Sayısına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Mükellef Sayısı	(J) Mükellef Sayısı	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
30 ve daha az	31-60 arası	-,09363	,06113	,126
	61-90 arası	-,04262	,10525	,686
	91 ve daha fazla	-,25371(*)	,08347	,003
31-60 arası	30 ve daha az	,09363	,06113	,126
	61-90 arası	,05101	,11061	,645
	91 ve daha fazla	-,16009	,09013	,076
61-90 arası	30 ve daha az	,04262	,10525	,686
	31-60 arası	-,05101	,11061	,645
	91 ve daha fazla	-,21109	,12435	,090
91 ve daha fazla	30 ve daha az	,25371(*)	,08347	,003
	31-60 arası	,16009	,09013	,076
	61-90 arası	,21109	,12435	,090

Tabloda görüldüğü üzere, 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar ile 91 ve daha fazla mükellefi olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar 91 ve daha fazla mükellefi olan katılımcılara göre daha düşük ortalamaya sahiptir.

5.2.7. H₇ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hataları ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile

ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₇: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 25 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Ülkemizdeki Yasal Düzenlemelerin Hile Ve Hataya Karşı Önleyici Olduğunu Düşünme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	33	3,1470	,55972	-,045	,032
Hayır	382	3,4514	,53594		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 3,14; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,45 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,032<0,05$). Buna göre, kurulan H₇ hipotezi kabul edilmiştir. Hayır yanıtını veren katılımcıların ortalaması daha yüksektir.

5.2.8. H₈ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hataları ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₈: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna

göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 26 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Ülkemizdeki Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Hile Ve Hataya Karşı Yeterli İncelemeyi Yapabildiğini Düşünme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	27	3,4907	,57146	,397	,015
Hayır	388	3,4482	,53538		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 3,49; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,45 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumu ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,015<0,05$). Buna göre, kurulan H₀ hipotezi kabul edilmiştir. Evet yanıtını veren katılımcıların ortalaması hayır yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı şekilde yüksektir.

5.2.9. H₉ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hataları ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₉: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 27 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Hatalı ve Hileli Durumla Karşılaştığında Gerekli İhbarlarda Bulunma Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Hayır	32	3,4427	,57480	-,091	,027
Evet	383	3,4517	,53471		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, hayır yanıtını veren katılımcılar için 3,44; evet yanıtını veren katılımcılar için ise 3,45 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumu ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,027<0,05$). Buna göre, kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Hayır yanıtını veren katılımcıların ortalaması evet yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde düşüktür.

5.2.10. H_{10} Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hataları ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₁₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 28 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hataları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Hatalı Veya Hileli İşlemlerle Karşılaştığında Müşteri Kaybetme Kaygısı İle Hareket Etme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerde karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	28	3,5119	,59694	,621	,009
Hayır	387	3,4466	,53317		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 3,51; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,45 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların hatalı veya hileli işlemlerde karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumu ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,009<0,05$). Buna göre, kurulan H_{11} hipotezi kabul edilmiştir. Evet yanıtını veren katılımcıların ortalaması hayır yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir.

5.3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Analizi

Tablo- 29 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Dağılımı

YARGILAR	KATILMA DERECESESİ					Ort.
	5	4	3	2	1	
Kasti yapılır.	142 (34,2)	146 (35,2)	40 (9,6)	76 (18,3)	11 (2,7)	3,8
Belgesiz işlemlerdir.	52 (12,5)	176 (42,4)	88 (21,2)	84 (20,2)	15 (3,6)	3,4
Hayali hesaplar açılır.	65 (15,7)	153 (36,9)	86 (20,7)	88 (21,2)	23 (5,5)	3,4
Finansal tablolar maskelenir.	102 (24,6)	193 (46,5)	67 (16,1)	48 (11,6)	5 (1,2)	3,8
Bilgi işlem üzerinden yapılır	76 (18,3)	179 (43,1)	84 (20,2)	66 (15,9)	10 (2,4)	3,6
Sahte belge üzerinden yapılır.	73 (17,6)	159 (38,3)	70 (16,9)	94 (22,7)	19 (4,6)	3,4
Yolsuzluk yapan çalışanlar bunu saklamak için yaparlar.	83 (20,0)	119 (28,7)	90 (21,7)	101 (24,3)	22 (5,3)	3,3
Gerçek durumun gösterilmeyerek işletmeye yarar sağlamak için yapılır.	122 (29,4)	168 (40,5)	87 (21,0)	34 (8,2)	4 (1,0)	3,9
Vergisel boyuttan kaçınmak için yapılır.	137 (33,0)	153 (36,9)	94 (22,7)	30 (7,2)	1 (0,2)	3,9
İşletmenin piyasa prestijini arttırmak için yapılır.	91 (21,9)	169 (40,7)	91 (21,9)	51 (12,3)	13 (3,1)	3,7
Kredi veren kuruluşlardan kredi temini için yapılır.	144 (34,7)	184 (44,3)	51 (12,3)	34 (8,2)	2 (0,5)	4,0
Vergi kanunlarındaki çelişki ve boşlukların meslek mensupları tarafından kullanılabilmesidir.	36 (8,7)	128 (30,8)	109 (26,3)	123 (29,6)	19 (4,6)	3,1

(5=Kesinlikle Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 1=Kesinlikle Katılmıyorum)

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olanların, muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeylerinin dağılımı detaylı bir biçimde sunulmuştur.

Muhasebe mesleğine mensup olanların, muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri, verdikleri yanıtların ortalamasına göre şu şekilde özetlenebilir.

Muhasebe mesleğine mensup olanlar, muhasebe hilelerine ilişkin yargılardan;

“kredi veren kuruluşlardan kredi temini için yapılır” yargısına (4,0 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“vergisel boyuttan kaçınmak için yapılır” yargısına (3,9 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“gerçek durumun gösterilmeyerek işletmeye yarar sağlamak için yapılır” yargısına (3,9 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“kasti yapılır” yargısına (3,8 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“finansal tablolar maskelenir” yargısına (3,8 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“işletmenin piyasa prestijini arttırmak için yapılır” yargısına (3,7 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“bilgi işlem üzerinden yapılır” yargısına (3,6 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“belgesiz işlemlerdir” yargısına (3,4 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“hayali hesaplar açılır” yargısına (3,4 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“sahte belge üzerinden yapılır” yargısına (3,4 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“yolsuzluk yapan çalışanlar bunu saklamak için yaparlar” yargısına (3,3 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“vergi kanunlarındaki çelişki ve boşlukların meslek mensupları tarafından kullanılabilmesidir” yargısına (3,1 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”, biçiminde yanıt vermiştir.

Muhasebe mesleğine mensup olanlar en önemli hileler olarak, “kredi veren kuruluşlardan kredi temini için yapılır.”, “vergisel boyuttan kaçınmak için yapılır.” Ve “gerçek durumun gösterilmeyerek işletmeye yarar sağlamak için yapılır” şeklindeki muhasebe hilelerini göstermektedirler.

5.3.1. H₁₁ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde mesleki unvanlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₁₁: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 30 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mesleki Unvanlarına Göre Değişimi

Mesleki Unvan	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
SM	17	4,0049	,48989	-,190	,849
SMMM	398	4,0356	,65688		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hileleri ilişkin yargılara katılma düzeyinin mesleki unvanlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, SM olan katılımcılar için 4,00; SMMM olan katılımcılar için ise 4,04 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların mesleki unvanları muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,849>0,05$). Buna göre, kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

5.3.2. H_{12} Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde meslekteki çalışma yıllarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_{12} : Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 31 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yılına Göre Değişimi

Meslekteki Çalışma Yılı	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
0-5 Yıl	54	3,9336	,52490	3,672	,012
6-15 yıl	170	4,0152	,71713		
16-25 Yıl	145	4,0029	,64441		
25 yıl ve üzeri	46	4,3225	,45393		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin meslekteki çalışma yıllarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 0-5 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,93; 6-15 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 4,01; 16-25 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 4,00 ve 25 ve üzeri yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 4,32 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların meslekteki çalışma yılları ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=3,672$; $p=0,012<0,05$). Buna göre, kurulan H_{12} hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 32 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yıllarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Meslekteki Çalışma Yılı	(J) Meslekteki Çalışma Yılı	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
0-5 Yıl	6-15 Yıl	-,08155	,10064	,418
	16-25 Yıl	-,06923	,10271	,501
	25 Yıl ve Üzeri	-,38882(*)	,12926	,003
6-15 Yıl	0-5 Yıl	,08155	,10064	,418
	16-25 Yıl	,01232	,07283	,866
	25 Yıl ve Üzeri	-,30727(*)	,10707	,004
16-25 Yıl	0-5 Yıl	,06923	,10271	,501
	6-15 Yıl	-,01232	,07283	,866
	25 Yıl ve Üzeri	-,31959(*)	,10902	,004
25 Yıl ve Üzeri	0-5 Yıl	,38882(*)	,12926	,003
	6-15 Yıl	,30727(*)	,10707	,004
	16-25 Yıl	,31959(*)	,10902	,004

Tabloda görüldüğü üzere, 25 ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar ile 6-15, 16-25 yıl ve 25 yıl ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 25 ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar, 6-15, 16-25 yıl ve 25 yıl ve üzeri yıldır çalışan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

5.3.3. H_{13} Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde cinsiyetlerine göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_{13} : Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır

Tablo- 33 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Değişimi

Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Erkek	271	4,0489	,67802	,625	,532
Kadın	144	4,0069	,59642		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin cinsiyetlerine göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, erkek katılımcılar için 4,05; kadın katılımcılar için ise 4,01 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların cinsiyetleri ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,532>0,05$). Buna göre, kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

5.3.4. H_{14} Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde yaşlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_{14} : Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 34 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Yaşlara Göre Değişimi

Yaş	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
26-35 Yaş	93	3,9319	,61630	5,228	,006
36-45 Yaş	188	3,9814	,68682		
46 Yaş ve üzeri	134	4,1797	,59865		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin yaşlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 26-35 yaş arası katılımcılar için 3,93; 36-45 yaş arası katılımcılar için 3,98 ve 46 ve üzeri yaştaki katılımcılar için 4,18 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların yaşları ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=5,228$; $p=0,006<0,05$). Buna göre, kurulan H_{14} hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 35 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Yaşlara Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
26-35 Yaş	36-45 Yaş	-,04948	,08163	,545
	46 Yaş ve üzeri	-,24783(*)	,08690	,005
36-45 Yaş	26-35 Yaş	,04948	,08163	,545
	46 Yaş ve üzeri	-,19834(*)	,07280	,007
46 Yaş ve üzeri	26-35 Yaş	,24783(*)	,08690	,005
	36-45 Yaş	,19834(*)	,07280	,007

Tabloda görüldüğü üzere, 46 ve üzeri yaş aralığında olan katılımcılar ile 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 46 ve üzeri yaş aralığında olan katılımcılar, 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

5.3.5. H₁₅ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde öğrenim durumlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₁₅: Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 36 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Öğrenim Durumlarına Göre Değişimi

Öğrenim Durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Lise	23	3,8152	,83521	9,428	,000
Yüksekokul veya ön lisans	12	4,0417	,39489		
Lisans	315	3,9733	,64324		
Yüksek lisans	65	4,4064	,51381		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin öğrenim durumlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, lise düzeyindeki katılımcılar için 3,81;yüksekokul veya ön lisans düzeyindeki katılımcılar için 4,04; lisans düzeyindeki

katılımcılar için 3,97 ve yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar için 4,41 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların öğrenim durumları ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=9,428$; $p=0,000<0,05$). Buna göre, kurulan H_{15} hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 37 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Öğrenim Durumlarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Öğrenim Durumu	(J) Öğrenim Durumu	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
Lise	Yüksekokul veya ön lisans	-,22645	,22486	,315
	Lisans	-,15806	,13639	,247
	Yüksek lisans	-,59119(*)	,15320	,000
Yüksekokul veya ön lisans	Lise	,22645	,22486	,315
	Lisans	,06839	,18572	,713
	Yüksek lisans	-,36474	,19840	,067
Lisans	Lise	,15806	,13639	,247
	Yüksekokul veya ön lisans	-,06839	,18572	,713
	Yüksek lisans	-,43313(*)	,08602	,000
Yüksek lisans	Lise	,59119(*)	,15320	,000
	Yüksekokul veya ön lisans	,36474	,19840	,067
	Lisans	,43313(*)	,08602	,000

Tabloda görüldüğü üzere, yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar ile lise ve lisans düzeyindeki katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar lise ve lisans düzeyindeki katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

5.3.6. H_{16} Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde mükellef sayılarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_{16} : Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 38 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mükellef Sayısına Göre Değişimi

Mükellef Sayısı	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
30 ve daha az	220	4,0818	,60387	4,731	,003
31-60 arası	116	3,8578	,65847		
61-90 arası	29	4,2615	,55934		
91 ve daha fazla	50	4,1033	,79318		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin mükellef sayılarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar için 4,08; 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar için 3,86; 61-90 mükellefi olan katılımcılar için 4,26 ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar için 4,10 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların mükellef sayıları ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür (F=4,731 p=0,003<0,05). Buna göre, kurulan H₁₆ hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 39 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Mükellef Sayılarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Mükellef Sayısı	(J) Mükellef Sayısı	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
30 ve daha az	31-60 arası	,22406(*)	,07365	,002
	61-90 arası	-,17968	,12680	,157
	91 ve daha fazla	-,02152	,10056	,831
31-60 arası	30 ve daha az	-,22406(*)	,07365	,002
	61-90 arası	-,40374(*)	,13325	,003
	91 ve daha fazla	-,24557(*)	,10858	,024
61-90 arası	30 ve daha az	,17968	,12680	,157
	31-60 arası	,40374(*)	,13325	,003
	91 ve daha fazla	,15816	,14981	,292
91 ve daha fazla	30 ve daha az	,02152	,10056	,831
	31-60 arası	,24557(*)	,10858	,024
	61-90 arası	-,15816	,14981	,292

Tabloda görüldüğü üzere, 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar ile 30 ve daha az, 61-90 arası ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar, 30 ve daha az, 61-90 arası ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılara göre daha düşük ortalamaya sahiptir.

5.3.7. H₁₇ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hileleri ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₁₇: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 40 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Ülkemizdeki Yasal Düzenlemelerin Hile Ve Hataya Karşı Önleyici Olduğunu Düşünme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	33	4,1010	,59394	,613	,016
Hayır	382	4,0286	,65550		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 4,10; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 4,03 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,016<0,05$). Buna göre, kurulan H₁₇ hipotezi kabul edilmiştir. Evet yanıtını veren katılımcıların ortalaması hayır yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir.

5.3.8. H₁₈ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hileleri ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna

göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₁₈: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 41 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Ülkemizdeki Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Hile Ve Hataya Karşı Yeterli İncelemeyi Yapabildiğini Düşünme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	27	4,2068	,44958	1,427	,008
Hayır	388	4,0223	,66091		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 4,21; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 4,02 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumu ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,008<0,05$). Buna göre, kurulan H₁₈ hipotezi kabul edilmiştir. Evet yanıtını veren katılımcıların ortalaması hayır yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir.

5.3.9. H₁₉ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hileleri ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₁₉: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 42 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Hatalı ve Hileli Durumla Karşılaştığında Gerekli İhbarlarda Bulunma Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Hayır	32	4,2266	,56091	1,744	,044
Evet	383	4,0183	,65547		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, hayır yanıtını veren katılımcılar için 4,23; evet yanıtını veren katılımcılar için ise 4,02 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumu ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,044<0,05$). Buna göre, kurulan H_{19} hipotezi kabul edilmiştir. Hayır yanıtını veren katılımcıların ortalaması evet yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir.

5.3.10. H₂₀ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hileleri ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve yapılan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₂₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebe

hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 43 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Hatalı Veya Hileleri İşlemlerle Karşılaştığında Müşteri Kaybetme Kaygısı İle Hareket Etme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	28	4,1250	,66531	,763	,038
Hayır	387	4,0278	,64975		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 4,12; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 4,03 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumu ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,038<0,05$). Buna göre, kurulan H_{20} hipotezi kabul edilmiştir. Evet yanıtını veren katılımcıların ortalaması hayır yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir.

5.4. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri ile Karşılaşma Sıklıklarının Analizi

Tablo- 44. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Dağılımı

HİLE BELİRTEÇLERİ	KATILMA DERECEŚİ					Ort.
	5	4	3	2	1	
Tahsilatların nakit olarak artması ancak kıymetli evrak veya kredi kartlı tahsilatların negatif seyirde olması	20 (4,8)	199 (48,0)	69 (16,6)	102 (24,6)	25 (6,0)	3,2
Banka raporları ile işletmeye giren nakit arasındaki farklılıklar	26 (6,3)	190 (45,8)	73 (17,6)	102 (24,6)	24 (5,8)	3,2
Liste fiyatlarına uymayan satış fiyatları	31 (7,5)	217 (52,3)	74 (17,8)	77 (18,6)	16 (3,9)	3,4

Kasada mevcut olan tutarlarda olağandışı hareketler	71 (17,1)	229 (55,2)	58 (14,0)	41 (9,9)	16 (3,9)	3,7
Tedarikçi işletmenin adresi ile işletme personelinin adresinin aynı olması	11 (2,7)	85 (20,5)	85 (20,5)	182 (43,9)	52 (12,5)	2,8
Tedarikçilerden gelen fatura numaralarının sıralarının ardışık olması	36 (8,7)	166 (40,0)	71 (17,1)	124 (29,9)	18 (4,3)	3,2
Hizmet alımının yüksek miktarlar ile zaman aralıklarının çok kısa olması	30 (7,2)	216 (52,0)	71 (17,1)	84 (20,2)	14 (3,4)	3,6
Piyasa fiyatlarının çok üzerinde hizmet ve mal alınması	29 (7,0)	159 (38,3)	93 (22,4)	111 (26,7)	23 (5,5)	3,1
Aynı satıcıya aynı tarihlerde ödemelerin sık yapılması	25 (6,0)	170 (41,0)	103 (24,8)	94 (22,7)	23 (5,5)	3,2
Satın alma sınırlarını ihlal eden personel	11 (2,7)	135 (32,5)	118 (28,4)	118 (28,4)	33 (8,0)	2,9
Hemen ödemesi yapılan satıcılar	31 (7,5)	163 (39,3)	82 (19,8)	116 (28,0)	23 (5,5)	3,1
Aynı personelin sürekli onay verdiği belli satıcıların bulunması	9 (2,2)	185 (44,6)	79 (19,0)	114 (27,5)	28 (6,7)	3,1
Satıcının aynı olduğu halde fatura bilgilerinin farklılık göstermesi	10 (2,4)	68 (16,4)	87 (21,0)	194 (46,7)	56 (13,5)	2,5
Satışların maliyetinde izah edilemeyen artışlar	33 (8,0)	192 (46,3)	85 (20,5)	84 (20,2)	21 (5,1)	3,3
Aşırı düzeyde alım yapılan satıcıların bulunması ile alım emirlerinden sapmalar	27 (6,5)	222 (53,5)	62 (14,9)	81 (19,5)	23 (5,5)	3,6
Alımlarda gereken onayların olmaması	29 (7,0)	212 (51,1)	58 (14,0)	88 (21,2)	28 (6,7)	3,3
Kayıtlarda olmayan personelin bordroda olması	17 (4,1)	106 (25,5)	36 (8,7)	200 (48,2)	56 (13,5)	2,6
Birden fazla personelin aynı banka hesap numarasına sahip olması	5 (1,2)	64 (15,4)	51 (12,3)	222 (53,5)	73 (17,6)	2,3
Puantaj veya zaman kartlarının uygunsuz kullanan personelin bulunması	8 (1,9)	84 (20,2)	47 (11,3)	202 (48,7)	74 (17,8)	2,4
İş hacmine ve personel yapısına bakılarak ücret vergilerinin şüphe uyandıracak şekilde düşük ödenmesi	26 (6,3)	207 (49,9)	54 (13,0)	89 (21,4)	39 (9,4)	3,2
Eksik çek yapraklarının bulunması	16 (3,9)	69 (16,6)	72 (17,3)	179 (43,1)	79 (19,0)	2,4

Kayıtlarda olmayan fakat bankadan ödendi bilgisi gelen çekler	33 (8,0)	124 (29,9)	60 (14,5)	143 (34,5)	55 (13,3)	2,9
Yapılan işe oranla faaliyet giderlerinde süreklilik arz eden artışlar ile anlam verilemeyen kar azalmaları	26 (6,3)	205 (49,4)	82 (19,8)	76 (18,3)	26 (6,3)	3,3
Mükerrer ödeme yapılan satıcılar	10 (2,4)	86 (20,7)	94 (22,7)	177 (42,7)	48 (11,6)	2,6
Aynı satıcılara anlamsız zamanlarda ve miktarlarda ödeme yapılması	11 (2,7)	156 (37,6)	71 (17,1)	134 (32,3)	43 (10,4)	2,9
Personelinin yaptığı iş ile alakası olmayan harcamalarını işletmeden talep etmesi	16 (3,9)	161 (38,8)	71 (17,1)	134 (32,3)	33 (8,0)	3,0
Çalışanın talep ettiği harcama belgelerinin iş güzergâhı ile aynı olmaması	21 (5,1)	147 (35,4)	97 (23,4)	119 (28,7)	31 (7,5)	3,1
Masrafı yapan tarafından onaylanan gider raporu	26 (6,3)	195 (47,0)	72 (17,3)	93 (22,4)	29 (7,0)	3,2
Fotokopi belgelerin kullanılması	74 (17,8)	154 (37,1)	76 (18,3)	83 (20,0)	28 (6,7)	3,4
Görevleri aynı olan personelin masraf listelerinin açıklanamayan farklılıklar göstermesi	19 (4,6)	174 (41,9)	87 (21,0)	97 (23,4)	38 (9,2)	3,1
Personelin harcama belgelerinde bir satıcıdan getirdiği belgelerin numaralarının sıralı olması	29 (7,0)	153 (36,9)	93 (22,4)	112 (27,0)	28 (6,7)	3,1
Nakit olarak yapılan yüksek tutarda harcamalar	28 (6,7)	131 (31,6)	90 (21,7)	140 (33,7)	26 (6,3)	3,0
Gider raporu onaylarının farklı kişilere yaptırılması	14 (3,4)	147 (35,4)	87 (21,0)	119 (28,7)	48 (11,6)	2,9
Teslimlerde alakalı noksanlıklardan meydana gelen sürekli müşteri şikâyetleri	10 (2,4)	172 (41,4)	87 (21,0)	109 (26,3)	37 (8,9)	3,0
Oynama yapılan ve açıklanamayan envanter düzeltmeleri	25 (6,0)	206 (49,6)	104 (25,1)	49 (11,8)	31 (7,5)	3,4
Satışların maliyetlerinin, satışlara olan oranının artış göstermesi	52 (12,5)	214 (51,6)	73 (17,6)	58 (14,0)	18 (4,3)	3,5
Uzun süredir tahsilat yapılamayan hesapların bulunması ile şüpheli alacaklarda anlamsız artışlar	30 (7,2)	189 (45,5)	100 (24,1)	68 (16,4)	28 (6,7)	3,3
Teslim edildiği halde iade edilen mallarda süreklilik arz eden artışlar	22 (5,3)	212 (51,1)	80 (19,3)	74 (17,8)	27 (6,5)	3,3

Stok değer düşüklüğü, sayım da eksiklik ve çalınma gibi durumlarda artışlar	25 (6,0)	105 (25,3)	61 (14,7)	168 (40,5)	56 (13,5)	2,7
Hurda satışlarının emsalinin çok altında fiyatlara satılması	20 (4,8)	128 (30,8)	95 (22,9)	116 (28,0)	56 (13,5)	2,9

(5=Kesinlikle Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 1=Kesinlikle Katılmıyorum)

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olanların, muhasebede hile belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeylerinin dağılımı detaylı bir biçimde sunulmuştur.

Muhasebe mesleğine mensup olanların, muhasebede hile belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri, verdikleri yanıtların ortalamasına göre şu biçimde özetlenebilir.

Muhasebe mesleğine mensup olanlar, muhasebede hile belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılardan;

“kasada mevcut olan tutarlarda olağandışı hareketler” yargısına (3,7 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“hizmet alımının yüksek miktarlar ile zaman aralıklarının çok kısa olması” yargısına (3,6 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“aşırı düzeyde alım yapılan satıcıların bulunması ile alım emirlerinden sapmalar” yargısına (3,6 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“satışların maliyetlerinin, satışlara olan oranının artış göstermesi” yargısına (3,5 ortalama değeri ile) “Katılıyorum”,

“liste fiyatlarına uymayan satış fiyatları” yargısına (3,4 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“fotokopi belgelerin kullanılması” yargısına (3,4 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“oynama yapılan ve açıklanamayan envanter düzeltmeleri” yargısına (3,4 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“satışların maliyetinde izah edilemeyen artışlar” yargısına (3,3 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“alımlarda gereken onayların olmaması” yargısına (3,3 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“yapılan işe oranla faaliyet giderlerinde süreklilik arz eden artışlar ile anlam verilemeyen kar azalmaları” yargısına (3,3 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“uzun süredir tahsilat yapılamayan hesapların bulunması ile şüpheli alacaklarda anlamsız artışlar” yargısına (3,3 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“teslim edildiği halde iade edilen mallarda süreklilik arz eden artışlar” yargısına (3,3 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“tahsilatların nakit olarak artması ancak kıymetli evrak veya kredi kartlı tahsilatların negatif seyirde olması” yargısına (3,2 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“banka raporları ile işletmeye giren nakit arasındaki farklılıklar” yargısına (3,2 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“tedarikçilerden gelen fatura numaralarının sıralarının ardışık olması” yargısına (3,2 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“aynı satıcıya aynı tarihlerde ödemelerin sık yapılması” yargısına (3,2 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“iş hacmine ve personel yapısına bakılarak ücret vergilerinin şüphe uyandıracak şekilde düşük ödenmesi” yargısına (3,2 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“masrafı yapan tarafından onaylanan gider raporu” yargısına (3,2 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“piyasa fiyatlarının çok üzerinde hizmet ve mal alınması” yargısına (3,1 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“hemen ödemesi yapılan satıcılar” yargısına (3,1 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“aynı personelin sürekli onay verdiği belli satıcıların bulunması” yargısına (3,1 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“çalışanın talep ettiği harcama belgelerinin iş güzergâhı ile aynı olmaması” yargısına (3,1 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“görevleri aynı olan personelin masraf listelerinin açıklanamayan farklılıklar göstermesi” yargısına (3,1 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“personelin harcama belgelerinde bir satıcıdan getirdiği belgelerin numaralarının sıralı olması” yargısına (3,1 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“personelinin yaptığı iş ile alakası olmayan harcamalarını işletmeden talep etmesi” yargısına (3,0 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“nakit olarak yapılan yüksek tutarda harcamalar” yargısına (3,0 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“teslimlerde alakalı noksanlıklardan meydana gelen sürekli müşteri şikâyetleri” yargısına (3,0 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“satın alma sınırlarını ihlal eden personel” yargısına (2,9 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“kayıtlarda olmayan fakat bankadan ödendi bilgisi gelen çekler” yargısına (2,9 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“aynı satıcılara anlamsız zamanlarda ve miktarlarda ödeme yapılması” yargısına (2,9 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“gider raporu onaylarının farklı kişilere yaptırılması” yargısına (2,9 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“hurda satışlarının emsalinin çok altında fiyatlara satılması” yargısına (2,9 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“tedarikçi işletmenin adresi ile işletme personelinin adresinin aynı olması” yargısına (2,8 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“stok değer düşüklüğü, sayım da eksiklik ve çalınma gibi durumlarda artışlar” yargısına (2,7 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“kayıtlarda olmayan personelin bordroda olması” yargısına (2,6 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“mükerrer ödeme yapılan satıcılar” yargısına (2,6 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“satıcının aynı olduğu halde fatura bilgilerinin farklılık göstermesi” yargısına (2,5 ortalama değeri ile) “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”,

“puantaj veya zaman kartlarının uygunsuz kullanan personelin bulunması” yargısına (2,4 ortalama değeri ile) “Katılmıyorum”,

“eksik çek yapraklarının bulunması” yargısına (2,4 ortalama değeri ile) “Katılmıyorum”,

“birden fazla personelin aynı banka hesap numarasına sahip olması” yargısına (2,4 ortalama değeri ile) “Katılmıyorum” biçiminde yanıt vermiştir.

Muhasebe mesleğine mensup olanlar muhasebede hile belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları olarak, “kasada mevcut olan tutarlarda olağandışı hareketler”, “hizmet alımının yüksek miktarlar ile zaman aralıklarının çok kısa olması” ve “hizmet alımının yüksek miktarlar ile zaman aralıklarının çok kısa olması” şeklindeki hile belirteçlerini göstermektedirler.

5.4.1. H₂₁ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeylerinde mesleki

unvanlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₂₁: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların mesleki unvanlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 45 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Mesleki Unvanlarına Göre Değişimi

Mesleki Unvan	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
SM	17	2,9441	,90106	-,639	,523
SMMM	398	3,0557	,69602		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin mesleki unvanlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, SM olan katılımcılar için 2,94; SMMM olan katılımcılar için ise 3,06 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların mesleki unvanları ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,523>0,05$). Buna göre, kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

5.4.2. H₂₂ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde meslekteki çalışma yıllarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₂₂: Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların meslekteki çalışma yıllarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 46 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Meslekteki Çalışma Yılına Göre Değişimi

Meslekteki Çalışma Yılı	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
0-5 Yıl	54	2,9449	,78830	7,666	,000
6-15 Yıl	170	3,0422	,64900		
16-25 Yıl	145	2,9602	,65656		
25 Yıl ve Üzeri	46	3,4951	,79489		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin meslekteki çalışma yıllarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 0-5 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 2,94; 6-15 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,04; 16-25 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 2,96 ve 25 ve üzeri yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,49 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların meslekteki çalışma yılları ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür (F=7,666; p=0,000<0,05). Buna göre, kurulan H₂₂ hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 47 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hata Belirteçleri ile Karşılaşma Sıklıkları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Meslekteki Çalışma Yıllarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Meslekteki Çalışma Yılı	(J) Meslekteki Çalışma Yılı	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
0-5 Yıl	6-15 Yıl	-,09730	,10749	,366
	16-25 Yıl	-,01527	,10970	,889
	25 Yıl ve Üzeri	-,55020(*)	,13807	,000
6-15 Yıl	0-5 Yıl	,09730	,10749	,366
	16-25 Yıl	,08203	,07779	,292
	25 Yıl ve Üzeri	-,45290(*)	,11437	,000
16-25 Yıl	0-5 Yıl	,01527	,10970	,889
	6-15 Yıl	-,08203	,07779	,292
	25 Yıl ve Üzeri	-,53494(*)	,11645	,000
25 Yıl ve Üzeri	0-5 Yıl	,55020(*)	,13807	,000
	6-15 Yıl	,45290(*)	,11437	,000
	16-25 Yıl	,53494(*)	,11645	,000

Tabloda görüldüğü üzere, 25 ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar ile 0-5, 6-15 ve 16-25 arası yıldır çalışan katılımcılar arasında farklılık bulunmaktadır. 25 ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar, 16-25 0-5, 6-15 ve 16-25 arası yıldır çalışan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

5.4.3. H₂₃ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeylerinde cinsiyetlerine göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₂₃: Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların cinsiyetlerine göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 48 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Cinsiyetlerine Göre Değişimi

Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Erkek	271	3,1383	,72599	3,506	,001
Kadın	144	2,8870	,63286		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin cinsiyetlerine göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, erkek katılımcılar için 3,14; kadın katılımcılar için ise 2,89 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların cinsiyetleri ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,001<0,05$). Buna göre, kurulan H₂₃ hipotezi kabul edilmiştir. Erkek katılımcıların ortalaması kadın katılımcıların ortalamasında anlamlı bir şekilde yüksektir.

5.4.4. H₂₄ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde yaşlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₂₄: Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların yaşlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 49 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Yaşlarına Göre Değişimi

Yaş	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
26-35 Yaş	93	3,0392	,66160	,021	,979
36-45 Yaş	188	3,0574	,62318		
46 Yaş ve üzeri	134	3,0504	,83443		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin yaşlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 26-35 yaş aralığındaki katılımcılar için 3,04; 36-45 yaş aralığındaki katılımcılar için 3,06 ve 56 ve üzeri yaş aralığındaki katılımcılar için 3,05 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların yaşlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F=0,021$; $p=0,979>0,05$). Buna göre, kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

5.4.5. H_{25} Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde öğrenim durumlarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_{25} : Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_0 : Muhasebe mesleğine mensup olanların öğrenim durumlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 50 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Öğrenim Durumlarına Göre Değişimi

Öğrenim Durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Lise	23	2,7315	,64395	11,104	,000
Yüksekokul veya ön lisans	12	3,0146	,24459		
Lisans	315	2,9879	,72292		
Yüksek lisans	65	3,4769	,50355		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin öğrenim durumlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, lise düzeyindeki katılımcılar için 2,73; yüksekokul veya ön lisans düzeyindeki katılımcılar

için 3,01; lisans düzeyindeki katılımcılar için 2,99 ve yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,48 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların öğrenim durumlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=11,104$; $p=0,000<0,05$). Buna göre, kurulan H_{25} hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 51 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hata Belirteçleri ile Karşılaşma Sıklıkları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Öğrenim Durumlarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Öğrenim Durumu	(J) Öğrenim Durumu	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
Lise	Yüksekokul veya ön lisans	-,28306	,24219	,243
	Lisans	-,25641	,14690	,082
	Yüksek lisans	-,74540(*)	,16501	,000
Yüksekokul veya ön lisans	Lise	,28306	,24219	,243
	Lisans	,02665	,20004	,894
	Yüksek lisans	-,46234(*)	,21369	,031
Lisans	Lise	,25641	,14690	,082
	Yüksekokul veya ön lisans	-,02665	,20004	,894
	Yüksek lisans	-,48899(*)	,09265	,000
Yüksek lisans	Lise	,74540(*)	,16501	,000
	Yüksekokul veya ön lisans	,46234(*)	,21369	,031
	Lisans	,48899(*)	,09265	,000

Tabloda görüldüğü üzere, yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar ile lise, yüksekokul veya ön lisans ve lisans düzeyindeki katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar, lise, yüksekokul veya ön lisans ve lisans düzeyindeki katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

5.4.6. H_{26} Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılım düzeylerinde mükellef sayılarına göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan ANOVA analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H_{26} : Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların mükellef sayılarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 52 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Mükellef Sayısına Göre Değişimi

Mükellef Sayısı	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
30 ve daha az	220	3,0031	,69218	3,486	,016
31-60 arası	116	2,9886	,74714		
61-90 arası	29	3,2250	,80780		
91 ve daha fazla	50	3,3065	,51557		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin mükellef sayılarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar için 3,00; 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar için 2,99; 61-90 arası mükellefi olan katılımcılar için 3,22 ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar için 3,31 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların mükellef sayıları ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür (F=3,486; p=0,016<0,05). Buna göre, kurulan H₂₆ hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo- 53 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hata Belirteçleri ile Karşılaşma Sıklıkları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Mükellef Sayılarına Göre Değişimine ait Tukey Tablosu

(I) Mükellef Sayısı	(J) Mükellef Sayısı	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Değeri (p)
30 ve daha az	31-60 arası	,01449	,08013	,857
	61-90 arası	-,22193	,13795	,108
	91 ve daha fazla	-,30343(*)	,10940	,006
31-60 arası	30 ve daha az	-,01449	,08013	,857
	61-90 arası	-,23642	,14498	,104
	91 ve daha fazla	-,31792(*)	,11814	,007
61-90 arası	30 ve daha az	,22193	,13795	,108
	31-60 arası	,23642	,14498	,104
	91 ve daha fazla	-,08150	,16300	,617
91 ve daha fazla	30 ve daha az	,30343(*)	,10940	,006
	31-60 arası	,31792(*)	,11814	,007
	61-90 arası	,08150	,16300	,617

Tabloda görüldüğü üzere, 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar ile 30 ve daha az ve 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık

bulunmaktadır. 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar, 30 ve daha az ve 31-60 arası mükellefi olan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

5.4.7. H₂₇ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₂₇: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 54 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Ülkemizdeki Yasal Düzenlemelerin Hile Ve Hataya Karşı Önleyici Olduğunu Düşünme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	33	2,9402	,77975	-,943	,025
Hayır	382	3,0607	,69799		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 2,94; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,06 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,025<0,05$). Buna göre, kurulan H₂₇ hipotezi kabul edilmiştir. Evet yanıtını veren katılımcıların ortalaması hayır yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde düşüktür.

5.4.8. H₂₈ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₂₈: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 55 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Ülkemizdeki Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Hile Ve Hataya Karşı Yeterli İncelemeyi Yapabildiğini Düşünme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	27	3,1065	,67737	,422	,033
Hayır	388	3,0472	,70710		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 3,11; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,05 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,033<0,05$). Buna göre, kurulan H₂₈ hipotezi kabul edilmiştir. Evet yanıtını veren katılımcıların ortalaması hayır yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir.

5.4.9. H₂₉ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₂₉: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 56 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Hatalı ve Hileli Durumla Karşılaştığında Gerekli İhbarlarda Bulunma Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Hayır	32	2,9164	,82197	-1,126	,014
Evet	383	3,0623	,69392		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, hayır yanıtını veren katılımcılar için 2,92; evet yanıtını veren katılımcılar için ise 3,06 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,014<0,05$). Buna göre, kurulan H₂₉ hipotezi kabul edilmiştir. Hayır yanıtını veren katılımcıların ortalaması evet yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde düşüktür.

5.4.10. H₃₀ Hipotezinin Sınanması

Ankete katılım gösteren muhasebe mesleğine mensup olanların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları ile ilgili yargılara katılma düzeylerinde hatalı

veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre bir farklılaşma bulunup bulunmadığını saptayabilmek için kurulan hipotez ve uygulanan t-testi analizi neticesinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

H₃₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₀: Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo- 57 Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Belirteçleri İle Karşılaşma Sıklıklarının Hatalı Veya Hileli İşlemlerle Karşılaştığında Müşteri Kaybetme Kaygısı İle Hareket Etme Durumuna Göre Değişimi

Muhasebe mesleğine mensup olanların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	T	p
Evet	28	2,9732	,78519	-,605	,027
Hayır	387	3,0567	,69916		

Tabloda görüldüğü üzere, muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 2,97; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,06 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme bulunma ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,027<0,05$). Buna göre, kurulan H₃₀ hipotezi kabul edilmiştir. Evet yanıtını veren katılımcıların ortalaması hayır yanıtını veren katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde düşüktür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her işletmenin pazarda başarılı olmasını ve rakiplerine üstünlük sağlamak sureti ile varlığını devam ettirebilmesi için çeşitli amaç ve hedefleri bulunmaktadır. Söz konusu amaç ve hedeflerin gerçekleştirilebilmesinde işletmenin her departmanında olduğu gibi muhasebecilerin de çeşitli görevleri bulunmaktadır. Her şeyden önce muhasebe meslek mensuplarından beklenen işletme ile ilgili verileri gereken dikkat ve özveri ile, kurallara uygun bir şekilde işlemesidir. Muhasebe meslek mensupları, görev ve sorumluluklarından dolayı müşteri ve devlet kurumları arasında köprü vazifesi üstlenmektedir. İşletme ile ilgili kayıtları devletin ilgili kurumlarına aktarmakla birlikte, işletme içi gelir gider dağılımlarının sağlanmasında da etkin rol oynarlar. Muhasebe meslek mensupları tarafından yapılan işlerde hata ve hilelerin isteyerek ya da istemeyerek ortaya çıkması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Her ne kadar hata ve hilelerin önlenmesine yönelik çeşitli yönergeler ve olumsuzluklar karşısında cezalandırmalar yer alsa da, birçok meslek mensubu herhangi bir önleyici davranış ortaya koymamaktadır.

Araştırma, muhasebede gerek işletme kaynaklı gerekse meslek mensubu kaynaklı hata ve hilelerin durumunun İstanbul örneklemini üzerinden araştırılması ve hata ve hile belirtilerinin ortaya çıkması durumunda muhasebe meslek mensuplarının davranışlarının ortaya koyulması amacı ile oluşturulmuştur. 415 muhasebe meslek mensubundan hata, hile ve hata belirtileri ve bu unsurlar karşısındaki davranışlarına ilişkin veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Katılımcı grubunun 65,3'ü erkek, %34,7'si ise kadındır.

Katılımcıların meslek unvanları incelendiğinde, %4,1'i SM, %95,9'u ise SMMM unvanına sahiptir. Katılımcıların meslekteki çalışma yılı incelendiğinde, %13'ünün 0-5 yıl, %41'inin 6-15 yıl, %34,9'unun 16-25 yıl ve %11,1'inin 25 ve üzeri yıldır çalışmakta olduğu görülmektedir. Katılımcıların, %22,4'ü 26-35 yaş aralığında, %45,3'ü 36-45 yaş aralığında ve %32,3'ü 46 ve üzeri yaş aralığındadır.

Katılımcıların öğrenim durumu incelendiğinde, %5,5'inin öğrenim durumunun lise, %2,9'unun öğrenim durumunun yüksekokul veya ön lisans, %75,9'unun öğrenim durumunun lisans ve %15,7'sinin öğrenim durumunun yüksek lisans olduğu görülmektedir. Katılımcıların mükellef sayıları incelendiğinde, %53'ünün 30 ve daha az, %28'inin 31-60 arası, %7'sinin 61-90 arası ve %12'sinin 91 ve daha fazla sayıda mükellefe sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %92 gibi büyük çoğunluğu ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünmemektedir. Bununla birlikte, %93,5 gibi bir

grup ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapamadığını düşünmektedir. %92,3'lük bir katılımcı grubu hata ve hile ile karşılaştığında gerekli ihbar ve uyarıları yaptığını beyan etmiş ve %93,3'lük grubun mükellef kaybetme endişesi ile hareket ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin mesleki unvanlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, SM olan katılımcılar için 3,32; SMMM olan katılımcılar için ise 3,46 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların mesleki unvanları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,488>0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin meslekteki çalışma yıllarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 0-5 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,39; 6-15 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,54; 16-25 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,37 ve 25 ve üzeri yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,44 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların meslekteki çalışma yılları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=3,064$; $p=0,028<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmış ve 6-15 arası yıldır çalışan katılımcılar ile 16-25 arası yıldır çalışan katılımcılar arasında farklılık bulunmadığı; 6-15 yıldır çalışan katılımcıların, 16-25 arası yıldır çalışan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin cinsiyetlerine göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, erkek katılımcılar için 3,47; kadın olan katılımcılar için ise 3,41 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların cinsiyetleri ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,261>0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin yaşlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 26-35 yaş aralığındaki katılımcılar için 3,48; 36-45 yaş aralığındaki katılımcılar için 3,49 ve 46 ve üzeri yaş aralığındaki katılımcılar için 3,38 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların yaşları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F=1,728$; $p=0,179>0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin öğrenim durumlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, lise düzeyindeki katılımcılar için 3,36; yüksekokul veya ön lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,43; lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,40 ve yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,75 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların öğrenim durumları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=8,378$;

$p=0,000<0,05$). Farklılığın kaynağını belirleyebilmek adına Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar ile lise ve lisans düzeyindeki katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar lise ve lisans düzeyindeki katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin mükellef sayılarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar için 3,39; 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar için 3,48; 61-90 mükellefi olan katılımcılar için 3,44 ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar için 3,64 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların mükellef sayıları ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=3,298$; $p=0,020<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar ile 91 ve daha fazla mükellefi olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar 91 ve daha fazla mükellefi olan katılımcılara göre daha düşük ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 3,45; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,45 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,032<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 3,49; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,45 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumu ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,032<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, hayır yanıtını veren katılımcılar için 3,44; evet yanıtını veren katılımcılar için ise 3,45 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumu ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,027<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hatalarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 3,51; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,45 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların hatalı veya hileli işlemlerde karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumu ile muhasebe hataları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,009<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hileleri ilişkin yargılara katılma düzeyinin mesleki unvanlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, SM olan katılımcılar için 4,00; SMMM olan katılımcılar için ise 4,04 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların mesleki unvanları muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,849>0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin meslekteki çalışma yıllarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 0-5 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,93; 6-15 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 4,01; 16-25 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 4,00 ve 25 ve üzeri yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 4,32 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların meslekteki çalışma yılları ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=3,672$; $p=0,012<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, 25 ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar ile 6-15, 16-25 yıl ve 25 yıl ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 25 ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar, 6-15, 16-25 yıl ve 25 yıl ve üzeri yıldır çalışan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin cinsiyetlerine göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, erkek katılımcılar için 4,05; kadın katılımcılar için ise 4,01 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların cinsiyetleri ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,532>0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin yaşlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 26-35 yaş arası katılımcılar için 3,93; 36-45 yaş arası katılımcılar için 3,98 ve 46 ve üzeri yaşta katılımcılar için 4,18 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların yaşları ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=5,228$; $p=0,006<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz bulgularına göre, 46 ve üzeri yaş aralığında olan katılımcılar ile 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 46 ve üzeri yaş aralığında

olan katılımcılar, 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin öğrenim durumlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, lise düzeyindeki katılımcılar için 3,81; yüksekokul veya ön lisans düzeyindeki katılımcılar için 4,04; lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,97 ve yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar için 4,41 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların öğrenim durumları ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=9,428$; $p=0,000<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar ile lise ve lisans düzeyindeki katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar lise ve lisans düzeyindeki katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin mükellef sayılarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar için 4,08; 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar için 3,86; 61-90 mükellefi olan katılımcılar için 4,26 ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar için 4,10 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların mükellef sayıları ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=4,731$ $p=0,003<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar ile 30 ve daha az, 61-90 arası ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar, 30 ve daha az, 61-90 arası ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılara göre daha düşük ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 4,10; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 4,03 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,016<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 4,21; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 4,02 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların ülkemizdeki kamu kurum

ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumu ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,008<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, hayır yanıtını veren katılımcılar için 4,23; evet yanıtını veren katılımcılar için ise 4,02 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumu ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,044<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebe hilelerine ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 4,12; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 4,03 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumu ile muhasebe hileleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,038<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin mesleki unvanlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, SM olan katılımcılar için 2,94; SMMM olan katılımcılar için ise 3,06 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların mesleki unvanları ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,523>0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin meslekteki çalışma yıllarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 0-5 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 2,94; 6-15 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,04; 16-25 yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 2,96 ve 25 ve üzeri yıldır çalışmakta olan katılımcılar için 3,49 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların meslekteki çalışma yılları ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=7,666$; $p=0,000<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, 25 ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar ile 0-5, 6-15 ve 16-25 arası yıldır çalışan katılımcılar arasında farklılık bulunmaktadır. 25 ve üzeri yıldır çalışan katılımcılar, 16-25 0-5, 6-15 ve 16-25 arası yıldır çalışan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin cinsiyetlerine göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, erkek katılımcılar için 3,14; kadın katılımcılar

için ise 2,89 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların cinsiyetleri ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,001<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin yaşlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 26-35 yaş aralığındaki katılımcılar için 3,04; 36-45 yaş aralığındaki katılımcılar için 3,06 ve 56 ve üzeri yaş aralığındaki katılımcılar için 3,05 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların yaşlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F=0,021$; $p=0,979>0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin öğrenim durumlarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, lise düzeyindeki katılımcılar için 2,73; yüksekokul veya ön lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,01; lisans düzeyindeki katılımcılar için 2,99 ve yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar için 3,48 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların öğrenim durumlarına göre muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=11,104$; $p=0,000<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar ile lise, yüksekokul veya ön lisans ve lisans düzeyindeki katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki katılımcılar, lise, yüksekokul veya ön lisans ve lisans düzeyindeki katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin mükellef sayılarına göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, 30 ve daha az mükellefi olan katılımcılar için 3,00; 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar için 2,99; 61-90 arası mükellefi olan katılımcılar için 3,22 ve 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar için 3,31 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların mükellef sayıları ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=3,486$; $p=0,016<0,05$). Bu farklılığın sebebini saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar ile 30 ve daha az ve 31-60 arası mükellefi olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 91 ve daha fazla sayıda mükellefi olan katılımcılar, 30 ve daha az ve 31-60 arası mükellefi olan katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumuna göre

değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 2,94; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,06 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünme durumu ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,025<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 3,11; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,05 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünme ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,033<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, hayır yanıtını veren katılımcılar için 2,92; evet yanıtını veren katılımcılar için ise 3,06 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların hatalı ve hileli durumla karşılaştığında gerekli ihbarlarda bulunma ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,014<0,05$).

Muhasebe mesleğine mensup olan katılımcıların muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıklarına ilişkin yargılara katılma düzeyinin hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme durumuna göre değişimiyle oluşan ortalama değerler, evet yanıtını veren katılımcılar için 2,97; hayır yanıtını veren katılımcılar için ise 3,06 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların hatalı veya hileli işlemlerle karşılaştığında müşteri kaybetme kaygısı ile hareket etme bulunma ile muhasebede hata belirteçleri ile karşılaşma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,027<0,05$).

Araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde muhasebe meslek mensupları yoğun bir şekilde hata, hile ve hile belirteçleri ile karşılaşmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, meslek mensuplarının mükelleflerine uyarı yapması ya da ilgili kurumlara şikayette bulunmasıdır. Elde edilen bu bulguya rağmen hata ve hilelerin oranının bu denli yüksek çıkmasının gerekçesinin mükelleflerin uyarıları dikkate almaması olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, ilgili kanun ve yönetmeliklerin yeterli olmadığı düşüncesi, kanun ve yönetmeliklerin caydırıcı bulmaması ve müşteri kaybetme korkusu etkin rol oynayabilmektedir.

Muhasebede hata ve hilelerin önüne geçebilmek adına denetimlerin artırılması önerilmektedir. İlgili yasa ve yönetmeliklerde yapılacak yeni düzenlemelerde caydırıcılık unsuruna vurgu yapılmalı, hata ve hileler karşısında ağır cezalar gerektiren maddeler düzenlenmelidir. Bununla birlikte, muhasebe meslek mensuplarının müşteri kaybı korkusunu bir kenara bırakıp, hata ve hileler konusunda öncelikli olarak mükelleflerini uyarması, uyarıların karşılıksız kalması halinde ise ilgili kurumlara gerekli ihbarları yapması önerilmektedir.

Anket üzerinden veri toplama işleminin gerçekleştirildiği bu çalışmanın verileri katılımcıların yöneltilen sorular karşısındaki dürüstlüğü ve şeffaflığı ile sınırlıdır. Bu sınırlılık göz önünde bulundurulduğunda, yapılacak sonraki çalışmaların anket ile birlikte hata ve hilelere ilişkin resmi istatistikleri de içermek sureti ile düzenlenmesi önerilmektedir. Bununla birlikte, hata ve hileler karşısında muhasebe meslek mensuplarının tutumlarının ilintili olabileceği düşünülen, iş-yaşam dengesi, tükenmişlik ve iş doyumu gibi psikolojik faktörlerin de araştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ALTÜRK Ercan, Muhasebe Ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi, Maliye Ve Hukuk Yayınları, 2008.

Association of Certified Fraud Examiners(ACFE), 2014 Report to The Nation on Occupational Fraud&Abuse, 2014.

ATAMAN Ümit vd. , Muhasebe Denetimi Uygulamaları, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

BAYRAKLI Hasan Hüseyin vd., Muhasebe Hata ve Hileleri, Ekin Yayınevi, Ankara, 2012.

BOZKURT Nejat, İşletmelerin Kara Deliği Hile, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2009.

BOZKURT Nejat, Muhasebe Denetimi, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2015.

COENEN L. Tracy, Essential of Corporate Fraud, John Wiley&Sons Inc., USA, 2008.

ÇATIKKAŞ Özgür ve ÇALIŞ Yıldırım Ercan, İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenmesi İçin Hile Belirtileri, MÖDAV, İstanbul, 2007.

ÇITAK Nermin, Hileli Finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009.

DOYRANGÖL Nuran, Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve Denetim Fonksiyonu, Lebib Yalkın Matbaası, İstanbul, 2002.

DUMAN Ömer, Muhasebe Denetimi ve Raporlama, Tesmer Yayınları, Ankara, 2008.

ERDOĞAN Melih, Denetim Kavramsal ve Teknolojik Yapı, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2006.

ERDOĞAN Melih, Denetim, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2005.

GÜREDİN Ersin, Denetim ve Güvence Hizmetleri, Arıkan Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2007.

GÜREDİN Ersin, Denetim, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

GÜVENME Ümit, Muhasebe Denetimi, Aktüel Yayınları, Bursa, 2004.

Hesap Uzmanları Derneği, Denetim ilke ve Esasları, İstanbul, 2004.

IRMAK Ramazan vd., Muhasebenin Genel Esasları Muhasebe Hata ve Hileleri ile Bunların Tespit Yöntemleri ve Hesapların Denetimi, Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi, Ankara, 2002.

İSMMMO, İç Denetime Genel bir Bakış, E-Kitap, 2015.

KARASAR, Niyazi, "Bilimsel Araştırma Yöntemi". Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2012.

KAVAL Hasan, Muhasebe Denetimi, Akademik Denetim Danışmanlık ve YMM A.Ş., Ankara 2003.

KAVAL Hasan, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS Uygulama Örnekleri ile Muhasebe Denetimi, Gazi Kitabevi, 2008.

KEPEKÇİ Celal, Bağımsız Denetim, Genişletilmiş 5. Baskı, Avcı Ofset Matbaacılık, 2004.

KEPEKÇİ Celal, Bağımsız Denetim, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2000.

KORKMAZ Turhan ve CEYLAN Ali, Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi, 5.Basım, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010.

OKKA Osman, Finansal Yönetim Teori ve Çözümlü Problemler, 3. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

ÖZGÜLBAŞ Nermin, Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1900, Eskişehir, 2009.

PEHLİVANLI Davut, Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama, Vaka incelemeleri, Beta Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011.

Resmi Gazete, "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu", 24.12.2003-25326.

Sermaye Piyasası Kurulu, Seri: X ve 22 Sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği, 6. Kısım, 1.Bölüm, madde 4.

SEVİLENGÜL Orhan, Genel Muhasebe, Gazi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 23.

TERZİ Serkan, Hileli Finansal Raporlama Önleme Ve Tespit, Beta, İstanbul, 2012.

Türkiye Denetim Standartları, 240 nolu Bağımsız Denetim Standardı, Giriş Bölümü Madde 3.

Türkiye Denetim Standartları, 240 nolu Bağımsız Denetim Standardı, Ana Hükümler Bölümü Madde 38.

ULUCAN Fatma ve ÖZDEMİR Zehra Almalı, İşletmelerde Hile Riski Yönetimi, Beta Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011.

YAVAŞOĞLU Mustafa, Sermaye Piyasası Mevzuatında Bağımsız Denetim, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001.

YERELİ Ayşe N. ve ÖZDOĞAN Burak, Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa, 2009.

MAKALELER

AKIN Osman ve ONAT Osman Kürşat, Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebecilik Kavramına Bakış Açılarının Değerlendirilmesi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS), 2015, 8(1).

ALP Selçuk ve ÖZ Ersoy, "Markov Zinciri Yöntemi İle Taşınabilir Bilgisayar Tercihlerinin Analizi", Akademik İncelemeler Dergisi, 4 (2), 2009, s. 39.

ALTINTAŞ Nergis Nalan, “Denetimde Hata ve Hile”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010.

ASLANOĞLU Suphi vd., Yarattıcı Muhasebe Uygulamalarının Bağımsız Denetim Kalitesi Üzerine Etkisi: BIST’de Bir Uygulama, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2016.

BEKÇİOĞLU Selim vd., “İşletmelerde Hile ve Yolsuzlukların Önlenmesinde Farklı Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz-2013, Sayı: 59.

BEZİRCİ Muhammet ve KARAHAN Nebi Salih, Muhasebe Kayıt Sürecindeki Manipülasyonların Neden Ve Sonuç İlişkisinin Değerlendirilmesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2015, Sayı:29.

BİLEN A. ve YILMAZ Y., Muhasebe Mesleğinde Etik ve Etikle İlgili Çalışmalar”, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2014, 2(6), s. 57-72.

BOZKURT Nejat, “Mali Tablolarda İşletme Yönetimleri Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri, MÜ. Muhasebe Araştırma ve Uygulama Merkezi”, Muhasebe-Finansman Dergisi, 2000.

BULCA Hande ve YEŞİL Tolga, “Bağımsız Denetim Standartlarının Muhasebede Hile Kavramına Yaklaşımı”, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2014, 1(2).

CANKAR İsa, “Denetimin Yeni Paradigması: Sürekli Denetim”, Sayıştay Dergisi, 2006, Sy.61.

ÇANKAYA Fikret ve GEREKAN Bilal, “Hile Denetçiliği Mesleği ve Sertifikalı Hile Denetçiliği Mesleki Standartları ve Ahlak Kuralları”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, 9(28).

ÇATIKKAŞ Özgür ve ÇALIŞ Yıldırım Ercan, “İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenmesi İçin Hile Belirtileri”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 2011, 9(2).

ÇUKACI, Y. C. , “Kamuyu Aydınlatmada Muhasebe Meslek Elemanının Etik Anlayışı ve İzmir İlinde Bir Uygulama”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006.

DALAK Güldem, “Denetim ve Kalite Denetimi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2000, Sayı 1.

DEMİR Berna, “Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Etik”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2015, Sayı: 4.

DOĞAN Zeki ve NAZLI Elif, Muhasebede Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2015, 8(4).

DÖNMEZ Adnan ve ÇAVUŞOĞLU Kürşat, “Hilelerin Ortaya Çıkartılması Bakımından Bağımsız Denetim İle Adli Muhasebenin Karşılaştırılması”, Journal Of Accounting, Finance And Auditing Studies, 2015,1(3).

DÖNMEZ Adnan ve ERSOY Ayten, “Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri: Türkiye’de SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma”, Bilig Dergisi, 2011, Sayı.56.

DUMANOĞLU Sezai, “Hata ve Hile Ayırımı: Hile Denetimi”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 2005, 20(1), İstanbul.

ERBAŞ Ali ve KOLAK Figen, Toplam Kalite Yönetiminin Muhasebe Eğitime Uygulanması, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, 23(23).

ERDOĞAN Nurten, “Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluğu ve SAS No.82”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 2002, 2(6).

ERDOĞAN Nurten, “Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluğu”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 2002.

EROL Mikail, “İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata Ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 13(1), Isparta, 2008.

GÜNER Çiğdem, “Üç Adımda Suiistimal Risk Yönetimi”, KPMG Gündem Dergisi, Nisan-Haziran 2013, Sayı:14.

HATUNOĞLU Zeynep vd, “İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata Ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, 9 (20).

KALKINOĞLU Mehmet, “İç Kontrol Sistemi”, Vergi Dünyası, 2003, Sayı: 265.

KARA Ekrem ve ÖZTÜRK Enes Said, Vergi Kayıp Ve Kaçağının Önlenmesine Yönelik Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaklaşımları Gaziosmanpaşa İlçesinde Bir Araştırma. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016, 2(1).

KARACAER Semra ve İBRAHİMOĞLU Nurettin, “İşletme Yönetiminde Muhasebe Bilgi Sistemi, İç Kontrol, Verimlilik İlişkisi ve Önemi”, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2003, 21(1).

KARADENİZ Erdinç ve KAHİLOĞULLARI Selda, “Akdeniz Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Finansal Analiz Tekniklerinin Kullanımı”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2014, Sayı.9.

KARAUSTA Taner ve DÖNMEZ Adnan, “Mesleki Hile Ve Bir Çözüm Önerisi Olarak Adli Denetim: Türkiye’de Spk’dan Yetki Almış Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”, İSMMMO Mali Çözüm Dergisi, 2013.

KAYIM Ali, “İç Kontrol: Kavramsal Çerçeve, İç Denetimle ilişkisi ve Tarihsel Gelişimi”, Mali Pusula, 2006, Sayı:19.

KIZIL Cevdet vd., Yaratıcı Muhasebe Yöntemleri Ve Finansal Bilgilerin Manipülasyonu: Profesyonel Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Örnek Bir Uygulama. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, 9(1).

KOÇBERBER, S., "Dünyada ve Türkiye'de Denetim Etiği", Sayıştay Dergisi, sayı: 68, 2008.

KÜÇÜK Ergün ve UZAY Şaban, "Hileli Finansal Tabloların Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar", Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 2009, Sayı.32.

ÖZBİRECİKLİ Mehmet ve ÖKSÜZ Nesrin, Üretim İşletmelerinde Çalışan Hilelerine İmkân Sağlayan Kurumsal Hatalar Üzerine Bir Araştırma: Hatay Örneği, World of Accounting Science, 2016.

ÖZBİRECİKLİ Mehmet, "Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme", Muhasebe ve denetime Bakış Dergisi, 2006, Sayı:18.

ÖZKAN Özgür ve ÖZEN İrfan, "Kredi Kartı İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi Ve Kredi Kartı Yoluyla Yapılan Hile Türleri Ve Cezai Müeyyideler", İSMMMO Mali Çözüm, İstanbul, 2011.

ÖZKAN Serdar ve ACAR Ece Erdener, "Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Tablolar Üzerindeki Etkilerine Genel Bakış", Mali Çözüm Dergisi, 2010, Sayı.97.

PAZARÇEVİREN Selim Yüksel, "Adli Muhasebecilik Mesleği", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, 1(2).

SABAN Nihal, "Bir Analiz: Türk Hukuku'nda Hile Kavramının Unsurları", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2006, Sayı: 31.

SEVİĞ Veysi, "Muhasebe Bilimi ve Muhasebeci", Mali Çözüm Dergisi, 2002, Sayı: 58.

TANÇ Ahmet, Muhasebe Meslek Mensuplarının İş Tatmini Üzerinde Kontrol Odağı Etkisini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. Journal of Accounting & Finance, 2016.

UYAR Aydın ve UZUNER Mustafa Talha. Borsa İstanbul'da İşlem Gören Futbol Kulüplerinin Konsolide Bilançolarına Benford Yasasının Uygulanması, Journal of International Social Research, 2016, 9(42).

YAVUZ Salih, "İç Kontrol Fonksiyonunun Bileşenleri", Bankacılar Dergisi, 2002, 13(42).

YILDIRIM Suat ve TURGUT Özcan, Yönetim Hilelerinin Demografik Analizi Ve Bir Uygulama, World of Accounting Science, 2016, 18(1).

YILDIZ Ekrem ve BASKAN Tuba Derya, "Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2014, Sayı: 62.

TEZLER

AKDEMİR Çağla, İşletmelerde Hile Riski ve Türk İşletmelerinde Hile Riskinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi, SBE, Marmara Üniversitesi, 2010, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

AY Mustafa, Bilişim Teknolojilerinin Muhasebe Denetiminde Kullanılması ve Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Firmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanım Düzeyi Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007 **(Yayımlanmış Doktora Tezi)**

BAYDORAN Onur, İç Kontrol Sistemi Etkinliğinin Muhasebe Denetimindeki Önemi ve Kontrol Riskinin Belirlenmesi, SBE, Marmara Üniversitesi, 2007, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

BAYRAKTAR Ahmet, Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2007 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÇELİK Alper, Stok Hileleri ve Bir Uygulama, SBE, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÇELİK Tuncay, Muhasebede Hata Ve Hileler İle İlgili Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde Üniversitesi, 2010, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÇETİN Uğur, Satın Alma Ve Ödeme Döngüsü Hileleri Ve Ortaya Çıkartılması, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2015 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÇITAK Nermin, Hileli Mali Raporlamada Yaratıcı Muhasebe Ve Bir Uygulama, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe-Finansman Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007.

DEMİR Mehmet, Benford Yasası ve Hile Denetiminde Kullanılması, SBE, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2014, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

DÖNMEZ Adnan, Bağımsız Denetim Sürecinde Kullanılan Analitik İnceleme Prosedürlerinin Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye’de SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2008, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.

ERTÜRK Ayşe, İşletmelerde Hata ve Hileyi Önlemede İç Kontrol Sisteminin Etkililiği ve Bir uygulama, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Denetimi Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010, **(Yüksek Lisans Tezi)**.

GELEN KASAPOĞLU Aysin, Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısında Bağımsız Denetçinin Tutumu ve Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma, SBE, Sakarya Üniversitesi, Adapazarı, 2008, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

GÖÇGÜNER Sedat, Tekstil Sektöründe Hile Riskinin Ölçülmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Denetimi Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s. 58 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

GÜLER Ercüment, Bağımsız Dış Denetim Süreci Kurumsal-Sosyal Sorumluluk İlişkisi Bankacılık Sektör Uygulaması, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

GÜNEŞ Şükran, İşletmelerde Hile Riskinin Önlenmesi Ve Hastane İşletmelerinde Uygulama, SBE, Okan Üniversitesi, İstanbul, 2014, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

GÜRKAN, S., Bilgisayar Destekli Denetim Tekniklerinin (BDDT) Muhasebe Denetimine Etkileri ve Türkiye'deki Bağımsız Denetim Kuruluşlarının BDDT Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak, 2008, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

GÜVEN Fatih Mehmet, İşletmelerde İç Kontrol Yapısının Yeri ve Önemi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

GÜVENÇ Zafer, Termal Turizm İşletmelerinde Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde Belge Sisteminin Önemi Ve Bir Uygulama, SBE, İşletme Ana Bilim Dalı, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2009, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

İREN Gülcan, Firma Başarısızlıklarını Önlemede Muhasebe ve Muhasebe Denetiminin Rolü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007, s. 68-69 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

JAFAROVA Sevinj, İşletmelerde Hile Yapmanın Nedenleri ve Sosyal Psikoloji Tarafından Değerlendirilmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

KANDEMİR Canol, Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2010, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.

KAYA Ünzüle, Gıda Pazarlama ve Dağıtım İşletmelerinde İç Denetim (Örnek Uygulama), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2005 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

KİRACI Murat, Hile Riski Değerlemesinin ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye'de SPK'dan Yetki Alan Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.

KİRİK Zafer, Muhasebe Hata Ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar'da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2007, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

MENGE Banu Turhan, Hileli Finansal Raporlama, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2013.
OKAY Suat, Muhasebe Hata ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından Değerlendirilmesi, SBE, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman, 2011 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÖKSÜZ Nesrin, Üretim İşletmelerinde Çalışan Hilelerine Karşı Alınan Önlemler Üzerine Bir Araştırma: Antakya Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay-2015, s. 32-36 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

TÜM Kayahan, Denetim Birimi Olarak YMM'lerin Vergi Kaybını Önlemede Etkisi: YMM'ler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma, SBE, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2010, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.

YAMAN Tuba, Finansal Tablolar Aracılığı İle Kullanıcılara Yanıltıcı Bilgi Sunulması ve Sonuçları, SBE, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.

ZEYTİN Mustafa, Bağımsız Muhasebe Meslek Mensuplarını Hata Ve Etik Dışı Davranışlara Yönlendiren Faktörler, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme (Muhasebe Finansman) Anabilim Dalı, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2007 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.

İNTERNET KAYNAKLARI

ERYILMAZ Aslı, "J-SOX, Amerikalı SOX'un yerini alır mı?", http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/DeloitteMakaleleri/JSOX%20_2_.pdf, (Erişim Tarihi:17.11.2016).

http://dersnotlarimiz.blogspot.com/2010_04_01_archive.html, (Erişim Tarihi:15.11.2016).

http://www.apipa2010.org/files/fraud_redflats.pdf, (Erişim Tarihi: 15.11.2016).

<http://www.forumstajer.com/muhasebe-denetimi-2-t621> (Erişim Tarihi: 30.10.2016).

<http://www.infotekas.com.tr/kurumsal-kaynak-planlama-erp-sistemleri-ile-denetim-olgusu> (Erişim Tarihi: 10.11.2016).

ÖKSÜZ Fuat, "İç Denetim Departman Yönetiminde Etkinlik ve Verimlilik", İç Denetim, 2005, <http://www.tide.org.tr/uploads/tide12.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.11.2016).

UZAY Şaban, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/Sempozyum/05.SEMPOZYUM/26%20SABAN%20UZAY>(Erişim Tarihi: 16.11.2016).

www.mustafagulsen.com/download/.../07.07.2016denetim.doc (Erişim Tarihi: 29.10.2016).

YDK, "Eğitim Notları", http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm (Erişim Tarihi: 10.10.2016).

EKLER ARAŞTIRMA ANKETİ

I. BÖLÜM: MUHASEBE HATALARI						
Muhasebe hataları ile ilgili aşağıda belirtilen önermelere katılma derecenizi belirtiniz.		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılmıyorum ne katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1	matematikseldir	1	2	3	4	5
2	kayıt anında yapılır	1	2	3	4	5
3	nakil de yapılır	1	2	3	4	5
4	takdim tehir yapılarak meydana gelir	1	2	3	4	5
5	finansal tablolarda yapılır	1	2	3	4	5
6	personel dikkat eksikliğidir	1	2	3	4	5
7	meslek mensupları tarafından yapılır	1	2	3	4	5
8	mükelleflerin meslek mensuplarına göndermiş olduğu verilerden kaynaklanır	1	2	3	4	5
9	muhasabe hesaplarının birbirinden mahsup edilmesi sureti ile finansal tablolara işlenmesidir.	1	2	3	4	5
10	kaydedilen bilgilerin doğru olduğu halde defteri kebire yanlış aktarılmasıdır	1	2	3	4	5
11	meslek mensuplarının bilgi eksikliğinden meydana gelir	1	2	3	4	5
12	yetersiz teknoloji kullanan meslek mensupları nedeniyle meydana gelir	1	2	3	4	5

II. BÖLÜM: MUHASEBE HİLELERİ						
Muhasebe hileleri ile ilgili aşağıda belirtilen önermelere katılma derecenizi belirtiniz.		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılmıyorum ne katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1	kasti yapılır	1	2	3	4	5
2	belgesiz işlemlerdir	1	2	3	4	5
3	hayali hesaplar açılır	1	2	3	4	5
4	finansal tablolar maskelenir	1	2	3	4	5
5	bilgi işlem üzerinden yapılır	1	2	3	4	5
6	sahte belge üzerinden yapılır	1	2	3	4	5
7	yolsuzluk yapan çalışanlar bunu saklamak için yaparlar	1	2	3	4	5
8	gerçek durumun gösterilmeyerek işletmeye yarar sağlamak için yapılır	1	2	3	4	5
9	vergisel boyuttan kaçınmak için yapılır	1	2	3	4	5
10	işletmenin piyasa prestijini arttırmak için yapılır	1	2	3	4	5
11	kredi veren kuruluşlardan kredi temini için yapılır	1	2	3	4	5
12	vergi kanunlarındaki çelişki ve boşlukların meslek mensupları tarafından kullanılabilmesidir.	1	2	3	4	5

II. BÖLÜM: KARŞILAŞILAN HİLE BELİRTİLERİ						
mükelleflerinizle ilgili aşağıda sunulan hile belirtileri ile karşılaşma derecenizi belirtiniz		Hiç karşılaşmıyoruz	Karşılaşmıyoruz	Ne karşılaşmıyoruz ne karşılaşmıyoruz	Karşılaşıyoruz	Sık karşılaşıyoruz
1	tahsilatların nakit olarak artması ancak kıymetli evrak veya kredi kartlı tahsilatların negatif seyirde olması	1	2	3	4	5
2	banka raporları ile işletmeye giren nakit arasındaki farklılıklar	1	2	3	4	5
3	liste fiyatlarına uymayan satış fiyatları	1	2	3	4	5
4	kasada mevcut olan tutarlarda olağandışı hareketler	1	2	3	4	5
5	tedarikçi işletmenin adresi ile işletme personelinin adresinin aynı olması	1	2	3	4	5
6	tedarikçilerden gelen fatura numaralarının sıralarının ardışık olması	1	2	3	4	5
7	hizmet alınımının yüksek miktarlar ile zaman aralıklarının çok kısa olması	1	2	3	4	5
8	piyasa fiyatlarının çok üzerinde hizmet ve mal alınması	1	2	3	4	5
9	aynı satıcıya aynı tarihlerde ödemelerin sık yapılması	1	2	3	4	5
10	satın alma sınırlarını ihlal eden personel	1	2	3	4	5
11	hemen ödemesi yapılan satıcılar	1	2	3	4	5
12	aynı personelin sürekli onay verdiği belli satıcıların bulunması	1	2	3	4	5
13	satıcının aynı olduğu halde fatura bilgilerinin farklılık göstermesi	1	2	3	4	5
14	satışların maliyetinde izah edilemeyen artışlar	1	2	3	4	5
15	aşırı düzeyde alım yapılan satıcıların bulunması ile alım emirlerinden sapmalar	1	2	3	4	5
16	alımlarda gereken onayların olmaması	1	2	3	4	5
17	kayıtlarda olmayan personelin bordroda olması	1	2	3	4	5
18	birden fazla personelin aynı banka hesap numarasına sahip olması	1	2	3	4	5
19	puantaj veya zaman kartlarının uygunsuz kullanan personelin bulunması	1	2	3	4	5
20	iş hacmine ve personel yapısına bakılarak ücret vergilerinin şüpheli uyandıracak şekilde düşük ödenmesi	1	2	3	4	5
21	eksik çek yapraklarının bulunması	1	2	3	4	5
22	kayıtlarda olmayan fakat bankadan ödendi bilgisi gelen çekler	1	2	3	4	5
23	yapılan işe oranla faaliyet giderlerinde süreklilik arz eden artışlar ile anlam verilemeyen kar azalmaları	1	2	3	4	5
24	mükerrer ödeme yapılan satıcılar	1	2	3	4	5
25	aynı satıcılara anlamsız zamanlarda ve miktarlarda ödeme yapılması	1	2	3	4	5
26	personelinin yaptığı iş ile alakası olmayan harcamalarını işletmeden talep etmesi	1	2	3	4	5
27	çalışmanın talep ettiği harcama belgelerinin iş güzergahı ile aynı olmaması	1	2	3	4	5
28	masraflı yapan tarafından onaylanan gider raporu	1	2	3	4	5
29	fotokopi belgelerin kullanılması	1	2	3	4	5
30	görevleri aynı olan personelin masraf listelerinin açıklanamayan farklılıklar göstermesi	1	2	3	4	5
31	personelin harcama belgelerinde bir satıcıdan getirdiği belgelerin numaralarının sıralı olması	1	2	3	4	5
32	nakit olarak yapılan yüksek tutarda harcamalar	1	2	3	4	5

33	gider raporu onaylarının farklı kişilere yaptırılması	1	2	3	4	5
34	teslimlerde alakalı noksanlıklardan meydana gelen sürekli müşteri şikayetleri	1	2	3	4	5
35	oynama yapılan ve açıklanamayan envanter düzeltmeleri	1	2	3	4	5
36	Satışların maliyetlerinin, satışlara olan oranının artış göstermesi	1	2	3	4	5
37	uzun süredir tahsilat yapılamayan hesapların bulunması ile şüpheli alacaklarda anlamsız artışlar	1	2	3	4	5
38	teslim edildiği halde iade edilen mallarda süreklilik arz eden artışlar	1	2	3	4	5
39	stok değer düşüklüğü, sayım da eksiklik ve çalınma gibi durumlarda artışlar	1	2	3	4	5
40	hurda satışlarının emsalinin çok altında fiyatlara satılması	1	2	3	4	5

III. BÖLÜM: KİŞİSEL BİLGİLER

Lütfen aşağıdaki soruları yanıtlayınız

1	Meslek ünvanınız nedir? ☐ SM ☐ SMMM ☐ YMM
2	Mesleğinize kaç yıldır devam ediyorsunuz: ☐ 0-5 Yıl ☐ 6-15 Yıl ☐ 16-25 Yıl ☐ 26 Yıl ve üzeri
3	Cinsiyetiniz: ☐ Erkek ☐ Kadın
4	Yaşınız: ☐ 25 Yaş ve altı ☐ 26-35 Yaş ☐ 36-45 Yaş ☐ 46 Yaş ve üzeri
5	Öğrenim durumunuz: ☐ Lise ☐ Yüksekokul veya ön lisans ☐ Lisans ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora
6	Mükellef sayınızı belirtiniz: ☐ 30 ve daha az ☐ 31-60 arası ☐ 61-90 Arası ☐ 91 ve daha fazla
7	Ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hile ve hataya karşı önleyici olduğunu düşünüyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır
8	Ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının hile ve hataya karşı yeterli incelemeyi yapabildiğini düşünüyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır
9	Hatalı ve hileli durumlarla karşılaştığınızda gerekli uyarı ve ihbarlarda bulunuyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır
10	hatalı veya hileleri işlemlerde karşılaştığınızda müşteri kaybetme kaygısı ile hareket ediyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri, Tarih : İstanbul, Emirgan, 25.05.1969
Medeni Durum : Bekar
Mail Adres : yoztoprak1969@gmail.com, yilmaz.oztoprak@hotmail.com

Eğitim

Yüksek Lisans : İstanbul Gelişim Üniversitesi SBE, İşletme Yönetimi (devam)
Lisans : Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi
Lise : Kadıköy Ticaret Lisesi 1986
Orta : Nilüfer Hatun Ortaokulu 1983
İlk : Harbiye İlkokulu 1980

Sertifikasyonlar

Mali Müşavirlik : Türmob 2003
Bağımsız Denetçilik : SPL 2012
Bağımsız Denetçilik : KGK 2014

Üye Olunan Dernek ve STK

İstanbul Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası
Marmara Üniversitesi Yüksek Ticaretliler Derneği

Görev Alınan STK

İSMMMO Dolaylı Vergiler Komitesi Üyesi	2010-2013
İSMMMO Bağımlı Mali Müşavirler Komite Sekreterliği	2013-2016
İSMMMO Bahçelievler İlçesi Temsilci Yard.	2013-2016
İSMMMO Bağımlı Mali Müşavirler Komitesi Bşk.	2016-2019
İSMMMO Bahçelievler İlçesi Temsilci Yard.	2016-2019
Türmob İstanbul Delegatesi	2016-2019

İş ve Tecrübeler

Poldoksan	Kozmetik	Muhasebe Müdür Yard.
Stil Show Deri	Deri Konfeksiyon	Muhasebe Müdürü
Gisad Motorlu Araçlar	Araç Kiralama ve Sigorta	Genel Müdür Yard.
Ekofer Tekstil	Perakende Mağazacılık	Mali İşler Koord.
Pensa Plastik	Plastik	Mali İşler Direktörü
Eko Giyim	Perakende Mağazacılık	Genel Müdür Yard.